

**Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Fakulta humanitných vied**

Mruškovič, Štefan – Darulová, Jolana – Kollár, Štefan

Múzejníctvo, muzeológia a kultúrne dedičstvo

Banská Bystrica 2005

Recenzenti:

prof. PhDr. Ján Michálek, DrSc.

PhDr. Miroslav Sopoliga, DrSc.

Autori:

doc. PhDr. Štefan Mruškovič, CSc.

doc. PhDr. Jolana Darulová, CSc.

PhDr. Štefan Kollár, PhD.

Múzejníctvo, muzeológia a kultúrne dedičstvo

Obálka:

Andrej Kmet' – zakladateľ Muzeálnej slovenskej spoločnosti

Vydala:

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Fakulta humanitných vied

Banská Bystrica

2005

ISBN 80-8083-160-2

OBSAH

Úvodom	7
--------------	---

Časť prvá: Náčrt dejín múzejného zberateľstva a múzejníctva na Slovensku v európskom kontexte

1. Najstaršie múzejnozberateľské tradície	9
2. Múzejnozberateľské aktivity od konca stredoveku, po vznik prvých verejných múzeí a galérií v 17. a 18. storočí	11
3. Vznik zbierok a múzeí antických, stredovekých a exotických kultúr	16
4. Fyzikálny (študijný) zbierkový kabinet banskej techniky a nerastov v Banskej Štiavnici - prvé technické múzeum v Európe	21
5. Orientácia múzejného hnutia na národné, zemské a regionálne múzeá s vlasteneckým a vlastivedným zameraním	22
6. Múzejnozberateľská orientácia na prírodné pamiatky a ľudovú kultúru domácej proveniencie	25
7. Múzejnozberateľské záujmy súvisiace so slavistickými tendenciami	27
8. Vplyv ideí osvietenstva, učených spoločností a národného obrodenia na vývoj múzejnozberateľského hnutia v 18. a 19. storočí	30
9. Projekty zamerané na vybudovanie národného múzea Slovákov	33
10. Úsilie spolku Tatrín a Matice slovenskej o založenie národného múzea Slovákov	38
11. Vznik prvých regionálnych a mestských múzeí na Slovensku	44
12. Odras politických pomerov v Uhorsku v 70.-90. rokoch 19. storočia vo vývoji múzejníctva na Slovensku	49

13. Úsilie Andreja Kmeťa a jeho spolupracovníkov o založenie Muzeálnej slovenskej spoločnosti a jej národného múzea v Martine	54
14. Vznik Muzeálnej slovenskej spoločnosti a jej vplyv na vývoj slovenského múzejníctva.....	58
15. Vznik a sprístupnenie prvého národného múzea v Martine.....	60
16. Vznik ďalších župných a mestských múzeí na Slovensku po založení Muzeálnej slovenskej spoločnosti	63
17. Slovenské múzejníctvo v medzivojnovom období (1919-1938)	67
18. Slovenské múzejníctvo v rokoch 1939-1945	76
19. Slovenské múzejníctvo v prvých povojnových rokoch (1945-1949)	78
20. Slovenské múzejníctvo začiatkom druhej polovice 20. storočia (1949-1960).....	80
21. Nástup progresívnych zmien v slovenskom múzejníctve po roku 1960	83
22. Múzejníctvo na Slovensku koncom 20. a začiatkom 21. storočia	101
Základná literatúra.....	105

Časť druhá: Úvod do muzeológie

1. Múzeum – definícia, obsahový pojem, kategórie a druhy múzeí	107
2. Inštitucionalizácia múzejníctva.....	110
3. Systém muzeológie.....	115
4. Historická muzeológia.....	120
5. Teoretická muzeológia	122
6. Špecifické normy a metódy zverejňovania informácií o zbierkach múzea.....	132
7. Vzdelávacia a kultúrnovýchovná činnosť múzea	137
8. Aplikovaná muzeológia	139
9. Nadobúdanie a spracovanie zbierkových predmetov	141
10. Tvorba zbierkových fondov	146
11. Muzeologický výskum a zverejňovanie zbierkových prameňov	148

12. Systém depozitárnej úschovy, správy a inventarizácie zbierok	154
13. Špecifická muzeológia	156
14. Elektronizácia evidencie a dokumentácie múzejných zbierok	158
15. Praktická muzeológia a špecifické múzejné technológie	160
16. Muzeologická prax a výuka muzeológie	162
17. Profesionalizácia muzeológa	163
18. Súčasné perspektívy muzeológie	164
Základná literatúra	165

Časť tretia: Vzťah múzeí a muzeológie k aplikovaným vedným disciplínam a ich podiel na inštitucionálnom rozvoji slovenského múzejníctva

1. Humanitné vedy a muzeológia.....	171
2. Exkurz do problematiky vied a múzeí	171
3. Rôzne funkcie aplikovaných vedných odborov v práci múzea.....	174
4. Súčasné múzeá celonárodného a národnostného, regionálneho a miestneho významu	175

Časť štvrtá: Úlohy múzeí pri záchrane a ochrane kultúrneho dedičstva

1. Legislatíva múzejníctva a dedičstva kultúry, jej medzinárodné normy a odporúčania	182
2. Medzinárodné dohovory a zmluvy	185
3. Jednotná terminológia používaná v súvislosti s ochranou kultúrneho dedičstva	185
4. Svetové kultúrne a prírodné dedičstvo.....	188
5. Múzeá v prírode a múzejno-pamiatková ochrana mestských urbanizmov a stavebných objektov v pôvodnom prostredí (in situ)	189
6. Mestské urbanizmy a stavebné objekty v pôvodnom prostredí	190
7. Pamiatkové rezervácie ľudovej architektúry	191
8. Pamiatkové zóny vidieckeho charakteru.....	194

9. Charakter lokálnych, regionálnych, národných a nadnárodných pamiatok kultúrneho dedičstva	195
10. Poslanie, funkcia a povinnosti mestských samospráv a štátnych inštitúcií pri záchrane, ochrane a využívaní pamiatok kultúrneho dedičstva	198
11. Múzeá a galérie na Slovensku	199
12. Galérie na Slovensku	204
Literatúra (3. a 4. časť)	204

Časť piata: Múzejný marketing a manažment

1. Projektovanie a riadenie marketingu a manažmentu v múzeu	209
2. Marketingová stratégia a múzeum	215
3. Informačné systémy a marketingové vzťahy	223
4. Stratégia a taktika plánovania	233
5. Kvalita a jej miesto v múzeu	237
6. Ľudia v múzeu	245
Použitá literatúra	251

ÚVODOM: Táto štúdijná pomôcka je určená najmä pre štúdijné potreby poslucháčov muzeológie a kultúrneho dedičstva Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Rovnako však môže slúžiť aj poslucháčom muzeológie iných vysokých škôl a začínajúcim pracovníkom múzeí. Obsahuje: Náčrt dejín múzejného zberateľstva a múzejníctva na Slovensku vo vzťahu k európskym krajinám (prvá časť), Úvod do muzeológie (druhá časť), Vzťah múzeí a muzeológie k aplikovaným vedným disciplínam a ich podiel na inštitucionálnom rozvoji slovenského múzejníctva (tretia časť), Úlohy múzeí pri záchrane a ochrane kultúrneho dedičstva (štvrtá časť), Múzejný marketing a manažment (piata časť).

Vzhľadom na obmedzený priestor a cieľ prispôsobený podmienkam a požiadavkám štúdia muzeológie a kultúrneho dedičstva poslucháčov I. stupňa vysokoškolského štúdia, prirodzene, nevyčerpáva všetky odborné informácie a teoretické súvislosti spojené s celkovým obsahom danej témy. Dôraz kladie na základné historické, teoretické, metodologické a praktické problémy múzejníctva a muzeológie. Sumarizuje ich na základe doterajších publikovaných poznatkov a prameňov i vlastných názorov a skúseností autorov jednotlivých častí príručky, v snahe priblížiť ich frekventantom štúdia v stručnej podobe s prihliadnutím na predpokladaný rozsah všeobecných kultúrno-historických i teoretických vedomostí poslucháčov bakalárskeho štúdia, ich záujem o rozšírenie a prehĺbenie vedomostí a informácií v danom smere. V tomto zmysle uvádzame v závere každej časti práce výber základnej a odporúčanej literatúry.

Štúdijná pomôcka poskytuje predovšetkým základné informácie pre orientáciu v muzeologickej problematike a muzeologickej praxi. Vysvetľuje danú problematiku nielen z hľadiska historického a teoretického vývoja múzejného zberateľstva, múzejníctva a muzeológie, ale i z hľadiska metód a foriem tejto špecifickej práce a jej zamerania na starostlivosť, ochranu a využitie prírodného a kultúrneho dedičstva na Slovensku. Nezaoberá sa podrobnejším výkladom dejín a činnosťou jednotlivých - konkrétnych múzeí, ani ich spolkov a spoločností. Dôraz kladie na historicky podmienené kultúrno-spoločenské situácie, vzťahy a väzby, súvisiace s dejinami nášho múzejníctva v celku i v jednotlivých etapách jeho vývoja, so zreteľom aj na európske

súvislosti. V tomto význame objasňuje aj odborno-inštitucionálne vzťahy múzeí k jednotlivým (tradičným i súčasným) vedeckým disciplínam zastúpeným v zbierkotvornom obsahu jednotlivých kategórií a druhov múzeí. Osvetľuje súčasný stav múzejníctva na Slovensku, platnú legislatívu múzejníctva a kultúrneho dedičstva v rámci Slovenska, i v rozsahu medzinárodných noriem a odporúčaní. Posledná časť tohoto prehľadu sa zaoberá aktuálnymi otázkami múzejného manažmentu a marketingu, s cieľom poskytnúť študentom i pracovníkom múzeí základné informácie a poznatky aj v tomto smere. Súčasne ich vedie k úvahám o progresívnych metódach a formách záchrany, ochrany a využívania kultúrneho dedičstva v súčasnej muzeologickej praxi. Táto štúdijná pomôcka tak plní aj funkciu odborno-metodickej príručky pre muzeologickú prax.

Časť prvá
**NÁČRT DEJÍN MÚZEJNÉHO ZBERATEĽSTVA A MÚZEJNÍCTVA
NA SLOVENSKU V EURÓPSKOM KONTEXTE**

Štefan Mruškovič

1. Najstaršie múzejnozberateľské tradície

Najstaršie zberateľské tradície siahajú do čias antickej kultúry a stredoveku. Súvisia s egyptskou, gréckou, rímskou a stredovekou kultúrou počnúc 4.-5. storočím pred n.l. až po 14. storočie, v ktorom začínajú vznikať súkromné zbierky šľachty a neskôr aj univerzitných účelísk. V tomto „predmuzeálnom“ období (Waidacher 1999, s.50) zberateľstva sa vytvárali prvé formy zariadení pripomínajúce múzeá, odlišné od významu novovekého múzejnozberateľského hnutia smerujúceho k vzniku samostatných múzejných inštitúcií súkromného a verejného charakteru..

V období antickej kultúry a civilizácie. Odhliadnuc od prvých zberateľských aktivít v starovekej Mezopotámii (zbierky kópií starých nápisov a votívnych predmetov), počiatky organizovaného zberateľstva koncentrovaného v špecifických vzdelávacích zariadeniach súvisia s antickou grécko-helenistickou kultúrou (5.-2. stor. pred n.l.). V Egypte už v 4. storočí pred n.l. vznikol tzv. *dom života*, v ktorom pôsobili viacerí grécki učenci (filozof Platon, Archimedes, Euklides, astronóm Eudoxus, Erasthenes a ďalší). S týmito zariadeniami súvisí pojem **múseion** v Alexandrii, ktorá bola najväčším helenistickým mestom, strediskom remesiel, obchodu a kultúry. Ovplyvnila i kultúru rímsku, a prostredníctvom nej i vtedajšiu európsku civilizáciu. Podobné inštitúcie múzejného typu s rozsiahlymi knižnicami vznikli aj v Pergamene, Antiochii a Carihrade.

Alexandrijský „Múzeion“ obsahoval takmer polmiliónovú zbierku rukopisov, zbierky prírodných, kultúrnych a umeleckých predmetov a nesmierne vzácnu knižnicu. Boli v ňom sústredení na náklady štátu významní učenci a umelci z väčšiny miest vtedajšieho gréckeho sveta. Pestovali historickú vedu (historiografiu) a exaktné vedy založené na matematických metódach najmä matematiku, matematickú logiku, mechaniku, astronómiu, geografiu a pod., z ktorých sa odvíjala i

filozofia. Alexandrijský „múseion“ tak prvý raz v dejinách veta prinútil vzdelancov rozvíjať systematiku budovania a triedenia vedeckých výsledkov i písomných prác. Napríklad, učenec Euklides tu sústredil a utriedil vedecké výsledky svojich predchodcov, čím vytvoril základ vedeckej systematiky písomných zbierok.

Historiografia a zberateľstvo helenistického Grécka otvárali cestu tiež k poznávaniu susedných i vzdialenejších krajín. Predstaviteľom helenistickej historiografie v 2. storočí pred n.l. bol Polybios. Vytvoril dielo *História*, obsahujúce 40. kníh. História a etnografia boli takmer vždy spojené s geografickými dielami - cestopismi a kronikami, ktoré súviseli najmä so strategickými cieľmi v čase výbojov Alexandra Macedónskeho (334 - 323 pred n. l.). Získaný kultúrno-historický a tiež etnografický materiál obsahoval základné informácie o pôvode jednotlivých národov, ich menách, potrave, odeve, obydliach, zvykoch, ale i o spôsobe vládnutia a zákonodarstva. V helenistickom Grécku sa tak vyvinuli viaceré historiografické smery, školy a metódy faktografického výkladu historických udalostí, spletaných so starobylými mýtmi a veštami, ale tiež s exaktnými vedami najmä matematikou a astrológiou. Alexandrijský „múseion“ a zhodné inštitúcie helenistickej kultúry preto predstavujú počiatok cieľavedomého zhromažďovania množstva vecných pamiatok a zbierok súdobej literárnej produkcie a poznatkov vôbec.

Po zániku gréckej kultúry a dobytí Grécka Rimanmi, múzejnozberateľské aktivity sa preniesli aj do **antického Ríma**. Zásluhou cisára Klaudia (v rokoch pred a po Kr.) sa Rím stal akoby ekologickým múzeom s množstvom umeleckých pamiatok. Cisár Hadrián (76-138) dokonca utvoril v Tivoli zbierku pamiatok gréckej a egyptskej kultúry, ktorá sa podobala na múzeum v prírode. Giorgio Vasari v diele *Životy najvýznamnejších maliarov, sochárov a architektov* (Odeon, Praha 1976) uvádza, že z fragmentov a zlomkov zbúraných starších antických stavieb prevezených do Ríma, bol postavený aj Konštantinov oblúk (315 n.l.) a jeho kúpele, tiež kresťanský kostol za hradbami Arezza, chrám Santa Maria Maggiore (počas pontifikátu pápeža Liberiusa (352-366)). V tomto období z prílišnej horlivosti kresťanského náboženstva bolo zničených mnoho „pohanských“ chrámov, sôch, pomníkov a malieb, aby tak potupili pohanských bohov a predkresťanské (antické) umenie. Mnoho z týchto i ďalších

umeleckých diel bolo prevezených do Konstantinopolu. Neskôr sa zberateľstvo kresťanského obsahu ujalo aj v prostredí **Byzancie**. Zbierky umeleckých diel sa pred našim letopočtom a po ňom vytvárali aj v **Číne** a v **Indii** (zbierky mincí, drahokamov, umeleckých diel, umeleckého remesla a literatúry).

Príklady helenistického Grécka a antického Ríma poskytli, i keď oveľa neskôr - až v období európskej renesancie a humanizmu inšpiráciu a vzor pre individuálne i organizované múzejné zberateľstvo, ktoré sa podstatne rozšírilo a prehĺbilo v období osvietenstva. Takto, na filozoficko-spoločenskom základe európskeho humanizmu a osvietenstva, inšpirovaného staršími antickými i novšími renesančnými vzormi, príkladmi a vplyvmi vrátane individuálneho i organizovaného zberateľstva, vyrástla nová múzejno-zberateľská tradícia.

2. Múzejnozberateľské aktivity od konca stredoveku, po vznik prvých verejných múzeí a galérií v 17. a 18. storočí

V období európskej renesancie, ktorá nadviazala na kultúrne tradície antického sveta, začali mnohé feudálno-aristokratické rody v krajinách Európy zhromažďovať kultúrne relikty neoceniteľných historických a umeleckých hodnôt. Obdobie 14.-18. storočia sa stalo epochou najmä šľachtického zberateľstva. Už za života Cosima Medicejského (1519-1574) i ďalších aristokratov najmä vo Florencii, vznikli v Európe súkromné múzeá, s osobitným záujmom o antické pamiatky najmä sochy a reliéfy. Súčasne tu vznikajú bohaté knižné zbierky, zbierky grafických listov, tlačí, malieb a umelecko-priemyselných výrobkov. Spomínaný renesančný umelec a literát Giorgio Vasari (16. stor.) bol prvým metodickým zberateľom kresieb a zakladateľom „múzejnej“ koncepcie ich sústreďovania a štúdia, už s umelecko-historickým pohľadom. Jeho zbierka kresieb niesla názov „Libro“. Z muzeologického hľadiska je zakladateľským činom veľkého významu najmä pokiaľ ide o metodicky zásadový a dôsledný konzervátorský a reštaurátorský postup. Nový racionálny kultúrno-historický proces sa rozvíjal od konca 15. storočia, v súvislosti s rozkvetom umenia ranej renesancie a humanizmu, ktorého idey sa šírili v západnej i strednej Európe a v Byzancii. Zakladali sa humanistické knižnice, pinakotéky a kabinety so

vzácnymi zbierkami, z ktorých sa neskôr vytvárali múzeá. Tento proces vyústil v druhej polov. 17. stor. do počiatočného inštitucionalizovaného verejného múzejníctva, ktorého rozvoj zaznamenávame najmä v 18. a v prvej polov. 19. storočia.

Prvé súkromné zbierky a múzeá v novovekej Európe sa tak vytvárali už v 16.-18. storočí, predovšetkým zo záujmov bohatých rodov a mecenášov. V 16. storočí iba v Taliansku bolo okolo 250 „komôr“ prírodných kuriozít a prírodnín, ktoré sa nazývali *museo naturale* (prírodné múzeum). V Španielsku vznikli početné najmä umelecké zbierky v čase panovania Filipa II, Filipa III a Filipa IV (1556-1665), ktoré položili základy Museo del Prado v Madride. Vo Francúzsku vznikli najmä za panovania Františka I. - kráľa francúzskeho, ktorý dal postaviť kráľovskú galériu vo Fontainebleau. Vznik prvých verejných múzeí sa však viaže na druhú polovicu 18. storočia. Za prvé verejné múzeá sa považujú Amerbach-Kabinet v Bazilei (1661) a Ashmolean Museum v Oxforde (1683). K najstarším a najvýznamnejším patrí tiež londýnske British múzeum (1753), založené z podnetu a na zbierke vykopávok nemeckého archeológa Johanna Winckelmanna, z lokalít starej gréckej a rímskej kultúry. Verejnosti bolo sprístupnené až v roku 1879. Aj rakúsky cisár Jozef II. dekrétom z roku 1783 sprístupnil vo Viedni cisársku galériu, uvedenú katalógom spracovaným už na vedeckom základe. V Paríži vzniklo Múzeum Louvre (1773), neskôr premenované na Museum Francais v Louvri (po korunovácii cisára Napoleona III. na Musée Napoleon). Na jeho názve a zameraní sa odráža vplyv francúzskej buržoáznej revolúcie a predstavuje počiatok demokratizácie kultúry v Európe. V tom čase vzniklo v Petrohrade Národné múzeum (*Marinemuzeum* 1703) a *Kunstammer* 1714 (komora umenia) - dnešná Ermitáž (1763 – 1764). Založené boli z podnetu cára Petra I. a Kataríny II. V Petrohrade vznikli začiatkom 18. stor. a v jeho prvej polovici i ďalšie významné múzeá, predovšetkým Antropologické a etnografické múzeum Petra Veľkého (1728-1832). V Nemecku vzniklo začiatkom 17. storočia múzeum *Thaumatophylakion* v Halle, neskôr aj Múzeum *Linckianum* v Lipsku a začiatkom 18. storočia i známe Dresdener Kunstsammlungen v Zwingeri. Tento výpočet predstavuje iba časť múzeí podieľajúcich sa na rozvoji európskeho múzejníctva pred 19. storočím, ktoré zväčša vznikli zo zbierok šľachty. Až v polovici 18. stor. sa začína racionálne formovať verejné

inštitucionálne múzejníctvo, ktorému základ položilo najmä moderné British Museum v Londýne (1753).

Vatikánske múzeá a galérie. ⁽¹⁾ Najvýznamnejším realizátorom múzeí a „*pinakoték*“ (obrazární - termín zaužívaný v Grécku už v 5. a nasledujúcich storočiach pred n.l.) sa v tom čase stal Vatikán najmä vďaka pápežom s humanistickým cítením a vzdelaním (Pavol I, Sixtus IV - založil Kapitolské múzeum antického sochárstva - prvé renesančné múzeum vôbec), Inocent VIII. (koniec 15. storočia), Július II (začiatok 16. storočia), Benedikt XV (okolo roku 1756). Neskôr v 18. a 19. storočí aj Pius VI a Klement XIV (založili Museo Pio Clementino) a najmä Gregor XVI a Lev VIII. Vatikánske múzeá svojim vznikom, obsahovým zameraním, akvizičným i expozičným systémom inšpirovali vznik viacerých múzeí v Taliansku, i v ďalších krajinách Európy. Súborny muzeálnych zbierok - výtvorov človeka a spoločnosti sa zväčša označovali spoločným termínom **muzeálie**. Terminológia súvisiaca s akvizíciou a ochranou zbierok používala označenia: **múzeum – museo, lapidárium, pinakotéka** (obrazáreň) a **galéria**. V 19. a 20. storočí sa vžila aj do terminológie spojenej s múzeami a galériami v ostatnej Európe i na Slovensku. V západnej Európe i dnes sa označujú niektoré múzejné obrazárne termínom *pinakotéka*. Termín *lapidárium* sa vžil v európskom i slovenskom múzejníctve 19. a 20. storočia.

Zberateľské úsilie univerzít a aristokracie v 15.-18. storočí. Na vznik cieľavedomého múzejného zberateľstva v Európe mali veľký vplyv aj univerzitné učilišťa, pri ktorých vznikli vzácne kultúrohistorické a prírodovedné zbierky, ako vedecké doklady a prostriedky demonštratívnej výuky. Vo Francúzsku, Anglicku, Taliansku a Nemecku sa už v 13

¹ Vo Vatikánskom komplexe postupne vznikli •*Museo Chiaramonti*, s galériou sôch, kandelábrov, arasov, zemepisných máp, umenia a lapidária (vyše 5 tisíc pohanských a kresťanských nápisov z rímskych katakomb a bazílik), •*Pinakotéka Vaticana* (obrazáreň), •*Múzeum antických skulptúr*, •*Belvedereký dvorec*, • *Gregorovo egyptské múzeum* (Museo Gregoriano Egizio), •*Nuseo Gregoriano Etrusco*, •*Museo Gregoriano Profano* (so zbierkami z obdobia rímskeho cisárstva), •*Museo Chiaramonti*, •*Pinakoteka Vaticana* a •*Dvor píniovej šišky*, •*Posvätné múzeum* (Sacro), expozícia vatikánskej •*Apoštolskej knižnice*, •*Sieň Bigy*, •*Borgiovský byt*, •*Rafaelove izby a pavlač*, •*Pápežský vznešený byt*, •*Svetské múzeum* („Museo profano“) - posvätné múzeum so zbierkou kresťanských starožitností a tiež •*Misionárske etnologické múzeum* neeurópskych kultúr - jedno z najvýznamnejších múzeí cudzokrajnej etnografie v Európe.

storočí zakladajú prvé vysoké školy - universitas, ktoré sústredzovali študentov z rôznych európskych krajín (v Oxforde a Cambridge už začiatkom 13. storočia). V 15. a 16. storočí iba vo Francúzsku, Taliansku a Nemecku bolo 12 univerzít. Začiatkom druhej polovice 14. storočia vznikla univerzita aj v Krakove a v roku 1348 aj v Prahe. Na Slovensku začala pôsobiť **Academia Istropolitana v Bratislave** (zanikla r. 1490). Záujmom univerzít a humanistov, súvisiacim s ich pedagogickou i vedeckou činnosťou, prirodzene, bola aj zberateľská činnosť. Na podobnom základe vznikli napríklad zbierky chýrneho trnavského humanistu - polyhistora J. Sambucusa. Na trnavskej univerzite v 16-17. storočí vzniklo niekoľko pozoruhodných zbierok. Významnou bola univerzitná knižnica obsahujúca vyše 300 vzácných inkunábulí. Z neskoršieho obdobia je známa aj numizmatická zbierka Leopolda Fischera (1753), ďalej zbierky osvietencov 18. storočia, napríklad Hevenesiho, Kaprianyho, Prayove rukopisné zbierky, botanická zbierka Leopolda Winterla, zbierka skamenelín (fosílií), zbierka hudobnía a notového materiálu. Na podobnom základe vznikli už v 15. - 16. storočí vo viacerých európskych centrách vzácné zbierky humanistov-ideológov renesancie (*humanitas* - ľudovosť, od slova *homo* - človek). Na ich základe zdôrazňovali svetský charakter vedy a literatúry. V ich filozofii sa prejavoval i pocit národného uvedomenia, ktorý nadobudol konkrétnejšie formy až medzi osvietencami 18. storočia.

Od druhej polovice 15. storočia začínajú niektorí aristokrati, kupci a bankári (Giannozzo Manetti a ďalší) zámerne (tiež zo zisťného hľadiska) zbierať staroveké nápisy, čím položili základ novej vedy - **epigrafiky**. Z tejto doby sa zachovalo veľké množstvo kultúrnych pamiatok, ktoré v 18.-19. storočí obohatili zbierkové fondy mnohých európskych múzeí. V predchádzajúcom období – stredoveku, sa zberateľstvo orientovalo takmer výlučne na záujem aristokratických rodín. Tu ešte nemožno hovoriť o „muzealitách“ (v súlade so spoločenským záujmom skúmania, poznávania a hodnotenia umelecko-historických a prírodných realít), pretože neboli podriadené vedeckým kritériam. K tomu došlo až v období osvietenstva, v súvislosti s kvalitatívnym prekonaním dovtedajšieho „nevedeckého“ zberateľstva a vytváraním základov vedeckých systémov spracovávania a uchovávanía zbierkových súborov.

Súkromné zbierky predovšetkým výtvarného umenia vytvárali vo svojich rezidenciách viaceré šľachticko-aristokratické rodiny aj na Slovensku. V 18. a 19. storočí takto vznikli súkromné zbierky napríklad Zichyovcov (vo Voderadoch), Andrásyovcov, Esterházyovcov, Chotekovcov-Brunschwickovcov (v Dolnej Krupej), neskôr Pallavicíniovcov, zbierky Lanfranconiovcov, Odescalchiovcov, Keglewichovcov, Hauptovcov-Stummerovcov (Továrniky), Majláthovcov, Pálffyovcov i ďalších rodín, menšie zbierky aj zberateľov z bohatých meštianskych vrstiev. Zväčša išlo o krajinomaľby, portréty, scény mýtologického významu, komorné plastiky, diela umelecko-úžitkového charakteru, umeleckú keramiku, umelecký textil európskeho i orientálneho pôvodu, knižnú kultúru a pod. Gróf Andrásy neskôr, v rokoch 1909 - 1910 dokonca postavil v Krásnohorskom Podhradí osobitnú budovu galérie („Obrazáreň“), ktorú považujeme za najstarší špecializovaný účelový galérijný objekt na Slovensku. Lanfranconi a Ján Pálffy upravili pre svoje zbierky i časť svojich palácov. Samotná zbierka Jána Pálffyho obsahovala v roku 1909 až 715 umeleckých diel. Prevažnú časť zbierok ich majitelia však presunuli po rozpade rakúsko-uhorskej monarchie mimo územia Slovenska. Niektorí z nich, napríklad Enea Lanfranconi, gróf Jozef Zichy, bratislavský prepoš Jozef Danko i ďalší, venovali časť svojich zbierok Múzeu mesta Bratislavy, už krátko po jeho založení roku 1868. Toto múzeum malo vo svojich zbierkach v roku 1917 vyše 2700 umeleckopriemyselných a umelekohistorických predmetov, vrátane diel Rafaela Donnera, Františka Messerschmidta, Fadrusza i ďalších umelcov. Slovensko sa tak zaradilo medzi stredoeurópske krajiny aj s relatívne bohatou umelecko-zberateľskou i výstavnou tradíciou. Spomedzi významných výstav v druhej polovici 19. storočia sa žiada spomenúť aspoň výstavu výtvarného umenia v Grasalkovichovom paláci v Bratislave v roku 1865 a I. hornouhorskú poľnohospodársku a priemyselnú výstavu v Košiciach v roku 1857 (ktorej súčasťou bolo aj výtvarné umenie). Košická výstava (snáď prvá na Slovensku) reagovala na umeleckopriemyslové hnutie vyvolané priemyselnou revolúciou v Európe, ktorá o 5 rokov neskôr vyvrcholila svetovou výstavou v Londýne (1862). Zbierky výtvarného umenia cieľavedome budovali od svojho začiatku aj múzeá vo Veľkej, v Poprade, Levoči, Bardejove, Rožňave i v ďalších slovenských

múzeách. Vznik Národnej galérie Slovenska (SNM Martin 1933), Slovenskej galérie (SM Bratislava 1943) a predovšetkým Slovenskej národnej galérie v Bratislave (1948), predstavuje vyvrcholenie umelecko-zberateľského úsilia na Slovensku v období od 18. do konca prvej polovice 20. storočia.

3. Vznik zbierok a múzeí antických, stredovekých a exotických kultúr.

Pre Európu 18. a 19. storočia je príznačná politická orientácia kultúry, ktorá vstúpila do politiky – na jednej strane ako súčasť expanzívno-koloniálnych záujmov, na strane druhej ako stimulátor rozvoja vedeckých záujmov a tiež národno-revolučných myšlienok, prispievajúcich aj k upevňovaniu národného povedomia. V tomto duchu vznikajú a vyvíjajú sa na Slovensku, podobne ako v ostatnej Európe, viaceré múzejnozberateľské zábery a koncepcie.

V západoeurópskych krajinách vznik múzeí zameraných na cudzokrajné zbierky predovšetkým archeologického, etnografického a umeleckého charakteru, zväčša súvisí s koloniálnou a obchodnou činnosťou krajín s expanzívno-koloniálnym záujmom. V 18. storočí však i niektorí aristokrati a najmä niektoré západoeurópske univerzitné inštitúcie zamerali svoju pozornosť aj na orientálne a staroeurópske kultúrne pamiatky. Zásluhou univerzitných učilísk a v nich pôsobiach osobností predovšetkým v Anglicku, sa tieto zbierky stali predmetom vážneho vedeckého bádania, čo nadlho ovplyvnilo ich vedeckú a teoreticko-metodologickú orientáciu. Preferoval sa najmä historicko-antropologický, archeologický a etnografický výskum, ktorý viedol k vzniku početných múzeí a vedeckých spoločností s týmto obsahom. Až neskôr sa pozornosť obrátila aj na kultúrne relikty vlastných národov a krajín, pričom národná historiografia a ľudová kultúra postupne v druhej polovici 18. a v 19. storočí, nadobúdali stále vážnejší záujem. Niektoré najmä univerzitné múzeá ovplyvnené odkazom humanistov a osvietenskými tendenciami s vážnym záujmom o vedecké bádanie, venovali sústredenú pozornosť zbierkam antickej a stredovekej kultúry. Relikty týchto kultúr sústreďovali v podobe muzeálnych zbierok s vedeckovýskumným a porovnávacím záujmom. K najstarším múzeám

tohto typu v Európe vôbec patrí už spomínané →British Muzeum zo začiatku druhej polovice 18. storočia. Jeho základ tvorili historicko-antropologické a archeologické zbierky najmä z vykopávok gréckej a rímskej kultúry. Od počiatku bolo v službách vedy. Predovšetkým v jej záujme položilo základy prvej vedecky zdôvodnenej triediacej metóde pri spracovávaní a inštalovaní zbierok. V tom sa príkro odlišovalo od múzeí založených len na účinku psychofyzických zvláštností spôsobu života a životného prostredia cudzích, často i málo známych alebo neznámych exotických krajín. S podobnou orientáciou ako British Muzeum, boli založené aj ďalšie múzeá ako pobočky univerzitných miest v Oxforde a Cambridgi. (V Oxforde až do súčasnosti vyvíjajú činnosť Múzeum oxfordskej univerzity a Múzeum dejín vedy).

Popri týchto i ďalších univerzitách vznikli viaceré učené spoločnosti v čele s významnými učencami a výskumníkmi. Niektoré z nich boli špecificky zamerané na etnografiu, napríklad Ethnological Society, ktorá od roku 1843 vydávala vlastný muzeologický časopis MAN, považovaný za prvé odborné muzeologické periodikum. Anglické múzejníctvo sa tak už koncom prvej polovice 19. storočia dostalo z historicko-antropologického a archeologického okruhu záujmov, k uplatneniu i ďalších špecifických vedných disciplín vrátane etnografie. Predmet muzeológie súčasne postavilo na teoreticko-praktickú rovinu s vlastnou metodológiou. Podobnou cestou politických záujmov ako Anglicko, prechádzalo v poslednej tretine 18. a v 19. storočí aj imperiálne Francúzsko, Nemecko, Holandsko, Belgicko, Španielsko, Portugalsko a Rusko. V týchto krajinách vznikol v poslednej tretine 18. a začiatkom 19. storočia (v Nemecku najmä v poslednej tretine 19. storočia), celý rad tzv. exotických múzeí so zbierkami cudzokrajnej etnografie a kultúry. Zväčša i tu boli iniciované a podporované spolkami a spoločnosťami v službách imperiálnej politiky. Zohrali však významnú kultúrno-spoločenskú úlohu svojej doby. Mnohé z nich sa zachovali a rozvíjajú sa až do súčasnosti. ⁽²⁾ Väčšina týchto a im podobných múzeí vznikla až v druhej polovici 19. a v prvej polovici 20. storočia.

² Vznik a zbierkotvorný obsah týchto múzeí v súvislosti s celkovým prehľadom múzeí vo všetkých krajinách Európy, možno nájsť v encyklopedickom diele: Paula Gnuva: *Museen in Europa. Wichtige und origineelle Sammlungen Kunst, Natur, Technik, Folklore, Hobby*. Berlin-Stuttgart-Gütersloh. 1977. ISBN 3-575-01163-X.

Bohaté zbierky nadobudli prostredníctvom obchodných transakcií alebo importom pamiatok pochádzajúcich z vojenských výprav, tiež darmi a kúpou od cestovateľov, bádateľov a misionárov. Do tohto okruhu prirodzene, patria i ďalšie múzeá predovšetkým v západnej Európe

Múzejnozberateľské hnutie v kolonialistických krajinách Európy. Etnická orientácia pôvodu zbierok s cudzokrajnými kultúrami v krajinách s bývalými kolóniami do značnej miery kopíruje staré miestodržiteľské a koloniálno-expanzívne delenie mimoeurópskych kontinentov. Popri vzácnych pamiatkach vzťahujúcich sa na antickú minulosť jednotlivých národov, k najpočetnejším zbierkam patria predmety ľudových kultúr a umenia z krajín koloniálneho sveta. To do značnej miery preferovalo záujem o etnológiu ako vedu porovnávacieho národopisu (predovšetkým v Nemecku) a tiež etnografickú muzeológiu, bez ktorých by sa v podstatnej miere strácal výchovno-vzdelávací a kultúrnospoločenský účinok sústredených zbierok v muzejných expozíciach. Pre toto obdobie je príznačné, že aj národopis sa presadzuje ako samostatná veda s vedeckým záujmom o vlastnú národnú kultúru a tiež o kultúry cudzích národov. Múzeá so zbierkami cudzokrajných kultúr významne prispeli k rozšíreniu vtedajších existujúcich, často iba kusých poznatkov o rôznych národoch sveta a ich kultúrnej minulosti. Získané exponáty a dokumentárne záznamy umožňovali získať nový, širší obzor o hospodárstve, kultúre, zvyklostiach a spôsoboch života koloniálnych krajín, a tým zvyšovať aj záujem verejnosti o tieto krajiny.

V krajinách rakúsko-uhorskej monarchie a na Balkáne dochádzalo k vzniku múzeí s cudzokrajnými zbierkami odlišnými cestami. Zbierkové súbory pochádzajú najmä z vedeckých výskumov a výprav, z archeologických vykopávok na vlastnom i cudzom území, z akvizícií od významných domácich zberateľov, kupcov, obchodníkov, diplomatov, nadšených patriotov, členov múzejných spolkov a vedeckých spoločností. Tento zbierkový materiál obsahuje pozoruhodné umelecko-remeselné, ale i tradičné ľudové artefakty tzv. „primitívnych“ národov - hospodársky nerozvinutých alebo zaniknutých, prípadne kultúrne atraktívnych, často zemepisne i veľmi vzdialených spoločenstiev. V balkánskych administratívno-kultúrnych centrách vznikli zbierkové súbory a expozície cudzích kultúr zväčša až v druhej polovici 19. a začiatkom 20. storočia. Súvisia s historickou prítomnosťou iných kultúr

na ich území v dávnejšej minulosti, s dlhšie trvajúcou cudzou okupáciou jednotlivých krajín alebo s importáciou cudzích kultúrnych prejavov na ich územie, napríklad v období rímskeho panstva, tureckej okupácie apod.,⁽³⁾ vzdelaných osôb, vedcov a bádateľov, s cieľom využiť ich vo vedecko-výskumnom a náučno-vzdelávacom smere. V Rakúsku tak vzniklo Africké múzeum v Bad Deutsch-Altenburgu, v Maďarsku (v Debrecéne) Dériho múzeum s pamiatkami z Perzie, Indie, východnej Ázie a z obdobia antiky, v Soproni Mestské múzeum antických umeleckých zbierok, v Szombathely Múzeum s lapidáriom z domácich vykopávok rímskeho mesta Claudia Colonia Savaria. V Budapešti vzniklo aj Múzeum Ferenca Hoppa so zbierkami východoázijského umenia. V 20. rokoch predchádzajúceho storočia sa vyvinul veľký záujem o rímske vykopávky a výskumy kultúry starovekej Rímskej ríše a „barbarského“ sveta takmer v celej Európe vrátane Slovenska.

Na Slovensku bol na pôde Slovenského vlastivedného múzea v Bratislave v roku 1932 založený Odbor pravekej archeológie v rámci Historicko-archeologického odboru múzea so sekciou pre rímske pamiatky, vedený **Dr. Vojtechom Ondrouchom**. O rok neskôr boli objavené bohaté kniežacie hroby z doby rímskej v Strážach pri Piešťanoch, v rokoch 1941-1942 aj rímska vojenská stanica v Stupave. Objavené pamiatky (i z ďalších lokalít juhozápadného Slovenska) boli dočasne inštalované v Slovenskom múzeu v Bratislave). Viedli k záujmu o založenie „Rímskeho múzea“ na Slovensku, v ktorom mali byť aj zbierky rozpusteného *Jókai közművelődési egyesülete* v Komárne. Zbierkové predmety rímskej proveniencie, získané sprostredkovaním, vlastnili viaceré múzeá na Slovensku (MM Bratislava, VM Košice, PM Komárno i ďalšie). Stála expozícia rímskej kultúry sa však uskutočnila až v roku 1985 po výskumoch v Rusovciach na mieste antickej Geruláty. Nachádzajú sa v nej i ďalšie artefakty rímsko-provinciálnej kultúry zo slovenského územia. **V Čechách** je to predovšetkým známe Náprstkovo múzeum s cudzokrajnými etnografickými zbierkami v Prahe. Vzniklo

³ **V Srbsku** k takým patria •Krajinské múzeum v Sarajeve so zbierkami z rímskeho obdobia, •Národné múzeum v Belehrade s antickými, grécko-ilýrskymi a rímskymi pamiatkami. V **Slovinsku** vzniklo •Krajinské múzeum v Maribore, s predhistorickými keltskými a rímskymi pamiatkami. Aj v **Turecku** (v Istanbule) sú známe najmä dve múzeá s cudzokrajnými zbierkami - •Antické múzeum sôch, sarkofágov a keramiky, a Múzeum orientálnych starožitností.

z pôvodného Českého průmyslového muzea v Prahe, ktoré sa popri pôvodných technických výrobkoch domácej proveniencie orientovalo aj na výtvary európskych a mimoeurópskych národov. Zasludou manželov **Náprstkovcov**, spolupracujúcich s mnohými českými cestovateľmi a krajanmi v zahraničí, získalo r. 1890 samostatnú budovu a stalo sa krajinským múzeom pod názvom Náprstkovo múzeum všeobecného národopisu. Dominuje v ňom vedecko-poznávací záujem. Mimoeurópske etnografické zbierky vytvorili i Severočeské múzeum v Liberci a Gymnaziálne múzeum v Opave (už v roku 1814). Toto múzeum otvorilo cestu k vzniku prvých verejných múzeí pre vzdelanie a poučenie širokých vrstiev (študentov, pedagógov, umelcov a remeselníkov) v česko-moravskom priestore.

Na Slovensku sa exotické zbierky cieľavedome vytvárali až v 19. storočí. V Košiciach po založení Hornouhorského múzea koncom 60. rokov 19. storočia, vznikla pomerne rozsiahla zbierka exotických kultúr **Gabriela Fejérváryho** - z viacerých krajín Ázie, Afriky, Blízkeho Východu, Japonska, Ameriky i Nového Zélandu. Na konci prvej svetovej vojny však rozhodnutím maďarských úradov bola väčšina najcennejších predmetov prevezená do Maďarska. Cenná zbierka exotických kultúr vznikla aj po založení Mestského múzea v Bratislave. Jej základ umožnil dar **grófa Zichyho**. Pre Slovensko i viaceré stredoeurópske krajiny je príznačné, že zbierky exotických kultúr vznikali takmer súbežne so zbierkami kultúrneho dedičstva domácej proveniencie. Často tvorili spoločný zbierkový fond múzea. Vytváranie zbierok z domáceho prostredia tu zväčša súvisí s rozvojom „terénneho zberateľstva“ a vedeckých výskumov na domácej pôde, v záujme formujúcich sa špecifických vedných odborov zameraných na poznávanie minulosti vlastných národov najmä kultúrnej antropológie, archeológie, etnografie a národnej historiografie, ktoré sa zaradili medzi najdôležitejšie vlastivedné disciplíny. S rozvojom vlastivedného múzejníctva na Slovensku sa tak stretávame počas celej druhej polovice 19. a prvej polovice 20. storočia.

Veľké súkromné zbierky na Slovensku však vznikli už skôr aj z iných pohnútok a s inými cieľmi. Napríklad už v 16. storočí ich vytvárali komorskí a podkomorskí grófi, banskí sudcovia a waldbürgeri v banských mestách, akými boli Banská Štiavnica a Kremnica. Okrem

obrazov (portrétov) išlo najmä o racionálne a účelovo budované zbierky fyzických prístrojov a rôznych rekvizít spojených s banskou ťažbou, spracovávaním zlata a striebra. Podkomorský gróf **Wolfgang Roll** v Kremnici vytvoril aj početnú numizmatickú zbierku a rozsiahlu knižnicu. Podobnú aktivitu vyvíjali i ďalšie aristokratické a podnikateľské osobnosti. Ich zberateľstvo bolo zamerané na starožitné kultúrno-umelecké pamiatky, svojim pôvodom často pochádzajúce už zo staroveku a raného stredoveku. Neskôr sa rozšírilo aj na relikty prírody a rozvíjajúcej sa techniky. Pomáhalo klásť základy organizovanému múzejno-zberateľskému hnutiu na Slovensku, podobne, ako tomu bolo vo viacerých európskych krajinách.

4. Fyzikálny (študijný) zbierkový kabinet banskej techniky a nerastov v Banskej Štiavnici – prvé technické múzeum v Európe.

V polovici 18. storočia sa vytvorili podmienky k založeniu prvej banskej akadémie v Európe – v Banskej Štiavnici (1764), v rámci ktorej vznikol a fungoval (muzeálny) kabinet zbierok banskej techniky a nerastov, tzv. *fyzikálne múzeum* (vo Waidacherovej príručke sa neuvádza). Iniciátorom bola Viedenská dvorská komora, ktorá vydala príkaz hlavnému grófskemu komornému úradu zostaviť zbierku pre banskoštiavnickú i savojskú banskú akadémiu. Po vzniku akadémie v Banskej Štiavnici, vznikli i ďalšie banské učilištia vo Freibergu (1765), v Paríži (1774) a v Petrohrade (1773). Koncom 18. storočia zbierky banskoštiavnického fyzikálneho múzea obsahovali už takmer 17.400 predmetov. Stalo sa vyhladávaným zariadením pedagógov, odborníkov a študentov z celej monarchie i zahraničia, ale aj prvým múzeom technického charakteru v Európe. (Za najstaršie technické múzeum na svete sa považuje *Musée du Conservatoire National des Arts et des Métiers* v Paríži, založené až v roku 1794). Banskoštiavnickému fyzikálnemu múzeu pripisujeme prvenstvo aj v múzejno-zberateľskej aktivite s náučno-didaktickým významom nielen na našom území, ale i v širšom európskom priestore. Banská Štiavnica sa stala významným európskym banským centrom, skadiaľ sa šírili do celého sveta vedecké poznatky z baníctva, hutníctva, meračstva, geológie a chémie. Matematicko-fyzikálne zbierky sa v 19. a začiatkom 20. storočia budovali

aj v ďalších európskych múzeách, napríklad v Petrohrade, kde v roku 1872 vzniklo *Polytechnické múzeum* s vedecko-didaktickou tradíciou. Matematicko-fyzikálne zbierky sa vytvorili aj v drážďanskom Zwingeri (glóbusy, astrologické predmety, kompasy, mapy, zameriavacie prístroje atď). Uvedené múzejno-zberateľské aktivity súvisia s historickými základmi technickej revolúcie v Európe.

V druhej polov. 18.storočia sa cieľavedomým zámerom vzdelancov stávajú i zbierky prírodovedného charakteru, čo súviselo s rozvojom prírodných vied a všeobecnou diferenciáciou vedy. V súvislosti s tým sa preferovali vedecké systémy bádania a budovania prírodovedných zbierok. Priekopníkom a príkladom týchto zámerov je vynikajúci vedec a zberateľ **Carl Linné**, ktorý vytvoril vedecký systém v oblasti prírodovedných zbierok, tzv. *Linneho systému* (1753). Publikoval ho vo významných dielach: *Museum Tessenianum* (1753) a *Museum Ludovicae Ulricaе*, v ktorých sa poprvý raz stretávame s vedecky zdôvodneným pojmom „muzeum“. C. Linné má najväčšiu zásluhu na povýšení muzeálnych zbierok na systematickú vedeckú základňu v 18. storočí.

5. Orientácia múzejného hnutia na národné, zemské a regionálne múzeá s vlasteneckým a vlastivedným zameraním

Múzeá s orientáciou na domáce národné a ľudové kultúrne tradície vznikali koncom 18. a v 19. storočí v podstate vo všetkých západoeurópskych i stredoeurópskych krajinách. Tešili sa rovnakej pozornosti ako múzeá s exotickými (cudzokrajnými) zbierkami, hoci často z rozdielnych pohnútok. Vznikli z podnetov, záujmov a činnosti vedeckých spolkov, spoločností a univerzít s vážnymi vedeckými alebo vlasteneckými záujmami. Významnú úlohu mali vedecké a kultúrno-porovnávacie záujmy vzdelancov, zväčša súladiace s dobovými politicko-spoločenskými tendenciami a situáciami, predovšetkým v krajinách s rozvíjajúcim sa hospodárskym a kultúrnym potenciálom. Veľkou mierou prispeli k presadzovaniu múzejnozberateľských myšlienok v podobe cieľavedomých projektov do praxe.

V krajinách strednej Európy tak postupne došlo k zakladaniu národných a regionálnych múzeí s vlastivedným zameraním. Aj

tieto múzeá spravidla spájali svoj zbierkotvorný a pozičný záujem so záujmom špecifických vedných odborov najmä prírodovedného, historicko-archeologického, etnografického a umeleckého obsahu. Osobitné miesto nadobudli celozemské (celoštátne) i regionálne múzeá, ktoré poskytli vhodnú pôdu pre činnosť špecifických vedných disciplín a značnou mierou prispeli k ich rozvoju. Mnohé z nich sa zamerali na ľudovú kultúru domácej proveniencie, ktorá evokovala potrebu výraznej prezentácie súdobých národných kultúr aj z politicko-spoločenského hľadiska. Väčšina z nich vznikla v druhej polovici 19. a v prvej polovici 20. storočia.

Na území Čiech a Moravy. Významným prúdom tohoto hnutia, osobitne v krajinách rakúsko-uhorskej monarchie bolo zakladanie tzv. vlasteneckých múzeí už v prvej polovici 19. storočia. Výrazne sa to prejavilo v Čechách. Po vzniku Krajinského múzea v Prahe (ktoré súvisí s romantickým prístupom ku „krajinskému patriotizmu“ niektorých českých feudálov) a vzniku Českého zemědělského muzea v Prahe, iniciovaného už v roku 1784 *Vlasteneckou hospodářskou společností v Čechách*, vzniklo roku 1918 Vlastenecké muzeum v Prahe. Jeho vznik predstavuje najvýznamnejší počín českého múzejníctva v prvých dvoch desaťročiach 19. storočia. Toto múzeum inšpirovalo viacerých českých vzdelancov a vlastencov k sústredenej zberateľskej a vedeckej činnosti a vyzbrojovalo ich aj dôkazmi materiálnej povahy. Zásluhou niektorých českých šľachticov - reprezentantov krajinského patriotizmu, panovník potvrdil 11. júna 1820 existenciu múzea, ktoré dostalo oficiálny názov *Společnost vlasteneckého Muzea v Čechách*, neskôr premenované na Muzeum Království českého v Prahe. Vlastenecký rozvoj múzea však nastal až príchodom **Františka Palackého** roku 1823 do Prahy, ktorý sa počnúc rokom 1827 stal redaktorom *Časopisu Společnosti vlasteneckého muzea v Čechách*. Časopis sa stal najdôležitejším organizátorom mladej českej vedy. Zásluhou **J. Jungmanna, F. Palckého, J. Dobrovského, P. J. Šafárika** (ktorý má slovenský pôvod), i ďalších českých vlastencov, sa prekonal romantický pohľad na krajinský patriotizmus a múzeum prešlo natrvalo na stranu záujmov českého národného života. Do tohto obdobia účinkovania Šafárika spadá i prvé vydanie jeho diela *Slovanské starožitnosti* (1837). Dokázal ním, že Slovania patria k najstarším národom Európy a sú nositeľmi vysokej

kultúry. Toto dielo, podobne ako **Čelakovského** *Ohlas písní ruských* (1829) a **Kollárovo** dielo *Slávy dcéra* (1824 a 1832), vyzbrojili české i slovenské národné a vlastenecké hnutie vierou v slovanskú budúcnosť. Symbolizovali spolupatričnosť českého a slovenského národa s ruským a so slovanskými národmi vôbec. V tejto súvislosti možno hodnotiť aj vznik *Matice české* (ako prvého samostatného českého kultúrneho ústavu). Bola založená začiatkom 30. rokov 19. storočia, z iniciatívy *Muzejného zboru pre vedecké vzdelávanie českej reči a literatúry*, ktorý dostal v roku 1832 názov *Pokladnice českého Museuma na vydávaní kníh českých* a začal vydávať českého *Musejníka*. Toto obdobie možno považovať za prvú etapu v rozvoji českého verejného múzejníctva, ktoré malo inšpiratívny vplyv aj na vývoj múzejnozberateľského hnutia na Slovensku, i v niektorých ďalších najmä slovanských krajinách. ⁽⁴⁾

Zaujímavý vývoj prekonalo **vlastivedné múzejníctvo Poľsku**, s vyše dvojstoročnou tradíciou. Jeho základom bolo vlastenecké, tzv. „starožitnícke hnutie“, súvisiace s bojom o národné oslobodenie a s revolučným hnutím v Poľsku. Podobne ako v Čechách a v podstate aj na Slovensku, sa opieralo o patriotizmus podložený myšlienkami osvietenstva a romantizmu. V Poľsku až dovtedy síce existovali špecializované zbierky, ale neboli prístupné verejnosti. Pod vplyvom ideí francúzskeho osvietenstva sa začala meniť situácia aj v tomto smere. V poslednej tretine 18. storočia začína v Poľsku vychádzať celý rad periodických publikácií najmä *Nové hospodárske a učené vedomosti*. V kontexte s týmto vývojom, zvlášť po roku 1775, nastáva rozmach poľského zberateľstva orientovaného cieľavedomým racionálnym programom, súvisiacim s ideami demokratizácie osvietenského hnutia a romantizmu. V tomto duchu vystúpil **Michal Minisz** roku 1775 s projektom založenia poľského múzea (*Museum Polonicum*). Patrí k prvým teoreticky zdôvodneným pokusom o založenie národného múzea v celej strednej Európe. V roku 1786 vydal **Xavery Zubovski** (považovaný za priekopníka organizovaného múzejníctva v Poľsku) prvý muzeálny inventarizačný dotazník pod názvom *Zbierka starožitných a súčasných zvláštností v kraji a mimo neho sa nachádzajúcich a*

⁴ Podrobnejšie informácie o vývoji českého múzejníctva sú spracované vo vysokoškolskom skripte: *Štefan Mruškovič, Etnografická muzeológia. Vznik a vývoj muzeálneho hnutia na Slovensku vo vzťahu k českým krajinám do roku 1945*. Univerzita Komenského, Bratislava 1979, s. 14-30)

národ poľský zaujímavých. Tento počín vyvolal v Poľsku nebývalý rozmach individuálneho zberateľstva, sprevádzaného vznikom múzea vo Vilanove (1814) so zbierkami Ossolinských, Lubomirských (1823) a zbierkou **Stanislava Poniatowského** (bratranca posledného poľského kráľa Poniatowského). Vychádzali z tzv. „zásad dobrého vkusu“. Centrom tohoto zberateľského hnutia sa stal Krakov. Na začiatku 19. storočia vznikli aj zbierky **Izabely z Flemingov Czartoryskej z Pulaw** (Múzeum v Pulawach), založené na vlasteneckej základni s dôrazom na národné pamiatky. Pulavský vzor podnietil veľký zberateľský ruch v celom Poľsku. ⁽⁵⁾

Múzejníctvo v Poľsku sa vyvíjalo v podobných intenciách aj v druhej polovici 19. a začiatkom 20. storočia, kedy bolo poznačené vplyvom poľského regionalizmu. Regionalistické hnutie vyústilo do zakladania a podnecovania činnosti regionálnych vlastivedno-vedeckých spoločností a múzeí zväčša na národno-obrodeneckom a vlasteneckom základe. V tomto období sa v Poľsku, podobne ako v Česku, dotvárala základná sieť múzeí založených na vlastivednom základe. Dôležité miesto v nej nadobudli etnografické múzeá. V slovenských pomeroch tento proces brzdili maďarizačné záujmy, presadzujúce župné múzeá v protiklade s vlastenecko-národnými záujmami Slovákov. Poľské, české i maďarské múzejnozberateľské a organizačné aktivity koncom 18. a v prvej tretine 19. storočia, prirodzene, ovplyvnili aj slovenských vzdelancov usilujúcich o podobný cieľ smerujúci k založeniu národného múzea Slovákov.

6. Múzejnozberateľská orientácia na prírodné pamiatky a kultúru domácej proveniencie

V súvislosti s rozvojom vlasteneckého múzejníctva sa do popredia dostávajú najmä múzeá zamerané na ľudovú kultúru vlastných

⁵ Bol sprevádzaný vznikom mnohých spoločností s vlastenecko-zberateľským a vedecko - osvetovým záujmom. V prvých dvoch desaťročiach 19. storočia tak existovali popri viacerých starších spoločnostiach aj *Krakovská spoločnosť priateľov vied* a *Krakovská vedecká spoločnosť* (1800, 1815). Z ich iniciatívy vzniklo roku 1850 i prvé poľské Archeologické múzeum v Krakove. Veľmi aktívnu zberateľskú činnosť prejavila Spoločnosť zberateľov domácich starožitností v Szamotulách, neskôr i Vedecká spoločnosť v Toruni.

krajin. V centrálnych a regionálnych mestách Európy v druhej polovici 19. a v prvej polovici 20. storočia vznikli popri národných aj početnejšie regionálne múzeá s národopisným obsahom. Súviselo to s viacerými významnými ekonomickými, kultúrno-politickými a spoločenskými zmenami, upierajúcimi pohľad na širšie vrstvy vidieka. Tiež s ekonomickými a kultúrno-spoločenskými zmenami v jej priestore. Priemyselný rozvoj habsburského Rakúska v 18. a v prvých desaťročiach 19. storočia vyústil do vzniku početných rozptýlených i centralizovaných priemyselných manufaktúr, využívajúcich aj tzv. domácku prácu vidieckeho obyvateľstva. Popri iných, pozitívnych spoločenských a prakticko-ekonomických dopadoch, došlo i k rozvoju viacerých prírodovedných a spoločenskovedných disciplín. Vyšli prvé vedecké práce v oblasti národných dejín, archeológie, etnografie, národnej literatúry a pod. To samo o sebe viedlo k zakladaniu vedeckých spolkov a spoločností, ktoré sa usilovali o spojenie vedeckej činnosti s praxou a ich výchovnospoločenským využitím. Príkladom boli vedecké spolky a spoločnosti v niektorých západoeurópskych i českých krajinách. Združovali významné osobnosti vedeckého a vlasteneckého hnutia, ktoré mali blízko alebo priamo podnecovali múzejnozberateľské záujmy. Jeden z najvýznamnejších predstaviteľov českej vedy koncom 18. a začiatkom 19. storočia - **Jiří Procházka**, založil už roku 1778 v Prahe a roku 1791 aj vo Viedni **anatomické museum** a v roku 1784 aj „*Učenú lékařsku společnost*“ v Prahe. Mali inšpiratívny vplyv na činnosť podobných spoločností aj na Slovensku a v Budapešti. V Bratislave to bol *Spolok bratislavských lekárov a prírodovedcov*, založený **dr. A. Kornhuberom** roku 1856. Viaceré z týchto spoločností sa orientovali aj na múzejnozberateľskú činnosť v snahe zaistiť si dôležité doklady, artefakty a dôkazy vedeckej interpretácie svojich výkladov na prednáškach určených svojim členom i širšej meštianskej spoločnosti. Časť týchto spolkov a spoločností mala národnoobrodenecký a výchovnovzdelávací zámer. Hospodársky rozmach rakúskej monarchie tak vytváral predpoklady aj pre rozvoj národných kultúr v rámci jej hraníc. Česko a v zložitejších podmienkach i Slovensko prežívali v tom čase intenzívny zápas o presadenie svojich národných záujmov, čo ovplyvnilo aj ich múzejnozberateľské záujmy. Podobná situácia sa vytvárala v poslednej tretine 18. storočia aj v Maďarsku. Roku 1779 bola

založená (vládou nelegalizovaná) *Maďarská vlastenecká spoločnosť*, roku 1784 i prvý literárny časopis v Maďarsku *Magyar Múzeum*.

Významnú úlohu mali kultúrno-porovnávacie záujmy vzdelancov, často súladiace s dobovými politicko-spoločenskými tendenciami, záujmami a situáciami, predovšetkým v hospodársky a kultúrne sa rozvíjajúcich krajinách. V Európe tak dochádza už koncom 18. a v 19. storočí k zakladaniu národných, regionálnych i miestnych múzeí s vlastivedným zameraním, v interakcii s rozvíjajúcimi sa špecializovanými vednými odbormi najmä prírodovedného, historického, archeologického, etnografického a umeleckého obsahu. Osobitné miesto nadobudli najmä celonárodné (celozemské, celoštátne) a regionálne vlastivedné múzeá, zamerané aj na ľudovú kultúru vlastného etnika. V stredoeurópskych krajinách vznikli mnohé špecializované etnografické múzeá so zbierkami ľudového umenia, tradičných remesiel a zamestnaní, zväčša miestneho alebo regionálneho významu, vo väčšom rozsahu až v druhej polov. 19. storočia a neskôr. ⁽⁶⁾

7. Múzejnozberateľské záujmy súvisiace so slavistickými tendenciami

Počiatky systematickejšieho záujmu o národnú a ľudovú kultúru v európskych krajinách i v Rakúsko-Uhorsku vrátane Slovenska, Čiech a Moravy, súvisia s osvietenskou ideológiou v 18. a na začiatku 19. storočia. Habsburskú monarchiu až do konca 18. storočia tvorila multietnická spoločnosť Poliakov, Srbov, Chorvátov, Rumunov, Talianov, karpatských a haličských Ukrajincov i ďalších národnostných skupín. Slovanské národy boli najpočetnejšou, ale národnostne potlačovanou zložkou tejto spoločnosti. Táto negatívna skutočnosť vplývala aj na formovanie myšlienok súvisiacich so slovanofilskými záujmami.

⁶ Pokiaľ ide o ľudovú kultúru domácej proveniencie patria k nim napríklad: Múzeum ľudového umenia v Lisabone, Múzeum banického ľudového umenia v Schnebergu (Nemecko), Múzeum národopisu v Estremeze (Portugalsko), Tyrolské múzeum ľudového umenia v Innsbrucku, Múzeum garbiarstva v belgickom Stavelote, Nemecké pastierske múzeum v Berlíne, nemecké Košíkárske múzeum v Marbachu, Múzeum bretónskeho ľudového umenia a hračiek v Nantes (Francúzsko) i ďalšie. Pojem „národné múzeum“ sa v tejto súvislosti často stotožňuje s pojmom „ľudová kultúra“.

Začala sa rozvíjať moderná slavistika súvisiaca s kultúrnym obrozením a národnoobrodeneckým hnutím.

Po roku 1830 **L. Štúr** a jeho odchovanci aj na Slovensku postupne vyvinuli úsilie zamerané na rozvoj miestneho a regionálneho zberateľstva. Ľudová kultúra najmä duchovná, poskytovala obrodeneckému úsiliu množstvo dokladov, čo viedlo k rozsiahlemu terénnemu zberateľstvu nielen na Slovensku, ale v celom slovanskom svete. Upevňovali sa slovensko-české a vzájomné slovanské vzťahy, prispievajúce k vzniku vedecky orientovanému česko-slovenskému i slovanskému národopisu a k upevňovaniu česko-slovenskej i slovanskej spolupatričnosti. Vo vedecko-teoretickej rovine to vyústilo vo viacerých dielach P.J.Šafárika („Slovanský národopis“ a „Slovanské starožitnosti“) a L. Štúra („O národných piesňach a povestiach plemien slovanských“), ktoré boli inšpirované názormi Herdera a ovplyvnené európskym romantizmom. V tomto období sa na Slovensku formujú prvé konkrétne predstavy smerujúce k založeniu národného múzea, zahrňujúceho aj ľudovú kultúru. Aj tu pojem „ľud“ zväčša splýval s pojmom „národ“. Tento proces na Slovensku sa viaže na celú prvú polovicu 19. storočia. Vyústil založením a činnosťou spolku **Tatrin**, ktorý v 40. rokoch 19. storočia už bol schopný konkretizovať predstavu aj o obsahovej štruktúre národného múzea Slovákov. ⁽⁷⁾

Na Slovensku z hľadiska kultúrnospoločenských a umeleckých aktivít začiatkom druhej polov. 19. storočia mali mimoriadny význam najmä dve udalosti: vznik **Matice slovenskej** (1863) a **Jubilejné oslavy tisícého výročia príchodu Cyrila a Metoda do Veľkomoravskej ríše**, ktoré sa konali vo Velehrade, taktiež roku 1863. V tejto súvislosti sa zvlášť výrazne prejavili slovanofilské myšlienky, živé už predtým v oblasti literárnej, historiografickej, umeleckej i filozofickej. K starším

⁷ K významným európskym múzeám – pokiaľ ide o ľudovú kultúru domácej proveniencie (ich register tu zďaleka nevyčerpávame) napríklad patria: Múzeum nemeckého národopisu v Berlíne, Múzeum durýnskeho národopisu v Erfurte, Národopisné múzeum Muckcross House v Killarney v Írsku, Národné múzeum škótskych starožitností v Edinburgu, Národopisné múzeum v Nikózii na Cypre, Linden múzeum v Stuttgarde, Národopisné múzeum v Chios v Grécku, Rakúske múzeum národopisu vo Viedni, Národné múzeum di San Martin v Neapole (prevažne národopisného charakteru), •Sicilske etnografické múzeum „Guiseppe Pitie“ v Palerme, i rad ďalších etnografických múzeí celonárodného alebo tzv. zemského významu.

literárnym dielam **J. Papánka** a **J. Hollého** sa zaradili novšie diela **A. Radlinského**, **F. V. Sasínka**, **J. Viktorína**, **P. Kellnera** (Z. Hostinského) i ďalšie. Mnohé z týchto literárnych i umeleckovýtvarných diel (**A. A. Ehrenreicha**, **J. B. Klemensa**, **Račkaja**), sa stali vzácnou súčasťou nášho kultúrneho dedičstva a dostali sa aj do zbierok múzeí a galérií. Tzv. jubilejná cyrilometodejská zástava namaľovaná Račkajom z Tvrdošína, bola uložená v Západoslovenskom múzeu v Trnave. Cyrilometodejský námet sa koncom 19. a v 20. storočí dostal aj na ľudové maľby na skle a v druhej polov. 20. storočia ovplyvnil i tématiku ľudového figurálneho rezbárstva (viaceré sa nachádzajú v múzeách).

Prvé organizované múzejnozberateľské úsilie sa odvíjajú od roku 1813 aj v **Chorvátsku**, **Srbsku** a **Bulharsku**. Najmä po výzve záhrebského biskupa **Maximilijana Vrhovaca** a básnika **Stanka Vraza**. Jedným z významných zberateľov bol i Slovak **Šalamún Berger**, ktorého početné zbierky neskôr významne prispeli k základom Etnografického múzea v Záhrebe. Roku 1837 sa v Srbsku prvý raz objavuje myšlienka vytvorenia „srbského múzea“ a roku 1846 „srbského národného múzea“ podobne ako na Slovensku. Na roky 1831-1833 sa viaže zárodok prvej zbierky „srbských starožitností“. Toto úsilie opäť úzko súviselo s rozvojom národopisného zberateľstva s muzeologickým chápaním v zmysle vytvárania podmienok pre vznik národného múzea, s dôstojným zastúpením ľudovej kultúry. Úsilie sa podarilo realizovať až roku 1901. V Sarajeve vzniklo národopisné múzeum už roku 1888. Prvý úspešne realizovaný pokus sústrediť etnografické zbierky (z juž. Bulharska) sa viaže na I. Bulharskú výstavu roku 1892, čo časovo korešponduje s českou Jubilejnou výstavou a prípravou Národopisnej výstavy Československej v Prahe roku 1895, tiež z Milenárnou výstavou v Budapešti.

V Rusku sa múzejnozberateľské úsilie s týmto zameraním prejavilo už pred rokom 1861. Položilo myšlienkový základ neskoršieho vzniku Ruského múzea v Petrohrade s etnografickým obsahom (1895) ako múzeum cára Alexandra III. V tomto významnom období formovania slovanského múzejníctva vzniklo i Štátne múzeum etnografie v Petrohrade, s rozsiahlymi zbierkami ľudovej kultúry Ruska i ostatných slovanských národov. **Zásluhou L. Niederla, J. Polívku a V. Tilleho** sa v ňom vytvorila v rokoch 1901-1911 aj etnografická zbierka z Česko-

Slovenska, obsahujúca takmer 1500 predmetov (súborne dosiaľ nepublikovaná). Tieto i ďalšie múzejnozberateľské aktivity sa pozitívne a inšpiratívne odrazili v múzejno-inštitucionálnom hnutí takmer v celom slovanskom svete a prispeli k rozvoju slovanofilských tradícií aj na Slovensku.

8. Vplyv ideí osvietenstva, učených spoločností a národného obrodenia na vývoj múzejnozberateľského hnutia v 18. a 19. storočí

V historickej súvislosti s osvietenským a neskôr i národnobuditeľským hnutím došlo k rozvoju vedeckého myslenia a bádania takmer vo všetkých krajinách habsburskej monarchie. Súviselo predovšetkým s rozvojom výroby, prírodných vied, školstva, vzdelávania a s rozvojom národného uvedomenia. Už v roku 1751 začala vychádzať *Encyklopédia vied, umenia a remesiel*, zahrňujúca dovtedajšie výsledky vedy a techniky. Dochádza k špecializácii vedeckých disciplín, čo si vyžiadalo i špecializovanú dokumentáciu a im podriadenú organizáciu práce. Vznikli početné diela historiografickej, archeologickej, národohospodárskej a tiež etnografickej povahy. Okrem záujmu orientovaného na racionalizáciu poľnohospodárstva, zintenzívnili sa záujem o vzdelanostnú úroveň prostého ľudu. V týchto súvislostiach vznikli prvé etnograficky podložené práce najvýraznejšieho člena Bernolákovho hnutia **Juraja Fándlyho** *Pilní poľní aj domajší hospodár* (I-IV. Trnava 1792-1800). V tomto diele prináša informácie aj o nedostatkoch vo vtedajšom spôsobe poľnohospodárskej práce a v domácom spôsobe života ľudu, tiež o jeho zvykoch a poverách. Slovensko tak nezaostávalo za ostatnými krajinami strednej Európy ani z hľadiska organizácie vedy, školstva a kultúry. Aj tu v druhej polovici 18. a začiatkom 19. storočia vznikol celý rad učených spolkov a spoločností s vedeckovýskumnými a zberateľskými ambíciami. K najúspešnejším patrili: *Societas erudita* založená v Bratislave už roku 1761, *Societas Slavica* v Banskej Bystrici (vznikla roku 1785), *Societas ex totius monarchiae austriaciae viris euriditis coacta* v Rimavskej Sobote (1782), *Slovenské učené tovarišstvo*, založené v roku 1792, *Ústav reči a literatúry československej* (1801), *Societas literaria slavica montana*

v Banskej Štiavnici (1810), *Učená spoločnosť malohontská (Erudita societas Kis-Honthensis)* v Nižnom Skalníku (1808). Ich zbierky sa stali jedným zo základných prameňov vtedajšieho vedeckého bádania, prostriedkom dokumentácie a verifikácie poznatkov získaných štúdiom prírody, histórie, literatúry i ľudovej materiálnej a duchovnej kultúry. Súčasne sa stali aj prostriedkom širšieho kultúrno-politického snaženia s cieľom prebúdať národné uvedomenie a vytvárať vlastnú národnú ideológiu, národný jazyk, literatúru, školstvo a kultúru. V tomto vzťahu i „muzeálie“ sa nájstojčivejšie dostávali do popredia záujmu nielen vedy a osvety, ale i národnej ideológie, školstva a kultúry. Vynikajúcu činnosť rozvíjalo najmä *Slovenské učené spoločenstvo* v čele s **Antonom Bernolákom** (1762-1813). Hlavný stánok malo v Trnave, vybudovalo však širokú sieť filiálok v Nitre, Rovnom, Banskej Bystrici, Solivare, Košiciach, Rožňave, ale i v Jágri a vo Viedni.

Zbierkové (múzejné) kabinety gymnázií a lýceí. V súvislosti s racionalistickou filozofiou osvietenecov, do popredia vstúpil záujem o prírodné vedy najmä botaniku, geológiu, zoológiu a exaktné vedy, ktoré sa začali rozvíjať už i predtým. Záujem vzdelancov, medzi ktorými boli i vedecky orientovaní pedagógovia gymnázií a lýceí, sa zameriaval tiež na zbieranie a zhromažďovanie reliktov prírody. Ich zásluhou vznikli viaceré múzejné, tzv. gymnaziálne a lýcejnú kabinety s geologickými (mineralogickými), botanickými a zoológickými zbierkami, označovanými ako „*matematické múzeá*“. Už v roku 1769 (5 rokov po vzniku → banskoštiavnického múzeja - fyzikálneho kabinetu) existovala takáto zbierka v Košiciach pri tamojšom gymnázii. Roku 1778 ju obohatila mineralogická zbierka baróna **Františka Berzeviczyho**. Podobné školské múzejné kabinety vznikli aj pri prešovskom gymnázii (1773), neskôr aj pri evanjelickom lýceu v Prešove a pri hospodárskej akadémii v Košiciach (1775). Budovali sa aj počas celého 19. storočia. Vznikli aj pri protestantskom gymnázii v Rimavskej Sobote, pri evanjelickom gymnázii v Spišskej Novej Vsi, pri katolíckych gymnáziách v Trnave, Nitre, Banskej Bystrici, Komárne a evanjelickom gymnázii v Kežmarku. Jedenásť škôl na Slovensku postupne sústredilo v týchto kabinetoch 160 000 zbierkových predmetov. Mnohé z nich sa neskôr dostali do zbierok regionálnych múzeí ako vzácne depozity. Pred prvou svetovou vojnou sa školské múzejné kabinety už nachádzali v 38 stredných

školách. Dovedna opatrovali 220 678 zbierkových predmetov, prevažne prírodovedného charakteru. Z muzeologického hľadiska boli výsledkom cieľavedomého zberateľského úsilia nielen zanietených odborníkov-pedagógov, ale i veľkého počtu študentov. Viacerí z nich sa stali nadšenými bádateľmi a podporovateľmi zakladania verejných inštitucionálnych múzeí na našom území. Ako príklad môžeme uviesť botanika - pedagóga **Ján Fábryho**, ktorý sa zaslúžil o vybudovanie „prírodovedného múzea“ na gymnáziu v Rimavskej Sobote. Jeho zásluhou sa zbierky gymnaziálneho „múzea“ stali základom múzea v Rimavskej Sobote, ktorého sa stal i prvým riaditeľom. V dejinách slovenského múzejníctva sa tak stretávame s celým radom vynikajúcich múzejníkov – pedagógov, ktorých činnosť je spätá so zakladaním a rozvojom múzeí, predovšetkým koncom 19. a v prvej polovici 20. storočia. (Dosiaľ táto ich činnosť nebola komplexnejšie spracovaná a publikovaná).

Aj Maďarsko, podobne ako Česko, prežívalo koncom 18. a začiatkom 19. storočia rozkvet svojej národnej kultúry. Popri *Maďarskej vlasteneckej spoločnosti* (1779) a prvom maďarskom literárnom časopise *Magyar Múzeum* (1784) - redigovali ho básnici **Ján Batsányi** a **František Kazinczy**, bola roku 1791 založená aj *Peštianska maďarská spoločnosť* a roku 1792 - prvá národná knižnica, v ktorej pôsobili aj niektorí Slováci. Roku 1802 bolo založené Maďarské národné múzeum a v rámci neho i maďarské Národopisné múzeum, ktoré sa začalo budovať aj na báze zbierok cudzokrajnej etnografie. Tvorila ich najmä predmety pochádzajúce z prírodovedných a etnografických výskumov Antala Regulyho v severozápadnej Sibírii a na pobreží Volgy, zbierky Jánosa Xántusa z Ďalekého východu zo 70. rokov 19. storočia a exponáty Flórisa Rómera. Pôvod týchto zbierok zväčša vyplýva z vedeckých záujmov štúdia kultúry obských Ugrov.

Vplyv učených spoločností na vývoj múzejnozberateľského hnutia. Aktivity smerujúce k zakladaniu a rozvíjaniu činnosti učených spoločností na Slovensku i v ostatných krajinách rakúskej monarchie, tak nadviazali na ideovú a organizačnú formu, ktorá bola v západnej Európe známa už predtým v podobe tzv. „slobodných učených spoločností“ a od druhej polovice 17. storočia i v podobe „národných akadémií“. Svoj vzor videli najmä vo florentskej Akadémii pokusov (*Accademia*

del Cimento), ktorej cieľom bolo kolektívne skúmanie sledovaných javov. Už v druhej polovici 17. storočia tak vznikla anglická Kráľovská spoločnosť (*Royal Society*) založená roku 1662, parížska Akadémia vied (*Academia des Sciencea*) založená roku 1666, berlínska akadémia založená roku 1700, petrohradská roku 1725, stockholmská roku 1739 atď. Ich činnosť sa vyznačovala i zberateľskou aktivitou, ktorou prispela k cieľavedomému múzejnozberateľskému hnutiu v daných krajinách už v 18. storočí. Tak, ako moderná veda v tomto období, aj prvé múzeá a inštitúcie zaoberajúce sa budovaním, dokumentáciou, vedeckým triedením a hodnotením prírodných, historických a kultúrnych reliktov sú predovšetkým plodom osvietenstva a jeho doby. Bezprostredným podnetom k zakladaniu prvých verejných múzeí v európskom kontexte však bolo až zriadenie Musée Napoleon v Paríži roku 1803. Podľa jeho vzoru sa múzeá v nasledujúcich desaťročiach (a týka sa to aj vatikánskych múzeí, dovtedy prístupných iba privilegovaným osobnostiam, kléru a vzdelancom) stali prístupné i širokej verejnosti. Demokratizácia kultúry tak našla uplatnenie aj v múzejnozberateľskej oblasti, v záujme ekonomického a kultúrno-spoločenského rozvoja rodiacej sa kapitalistickej spoločnosti.

9. Projekty zamerané na vybudovanie národného múzea Slovákov.

► **Projekt osvietenca - racionalistu Juraja Ribaya** na založenie národnej učenej spoločnosti (1793), považujeme za prvý pokus o založenie múzea celoslovenského zamerania. Vznikol v súvislosti s procesom formovania národného jazyka a kultúry. Ribay, ktorý udržiaval styky s Národným múzeom v Budapešti, založeným roku 1802 (tiež sa v ňom uchádzal o prácu), mal konkrétne predstavy o múzejnej činnosti. Podstatou jeho projektu bol záujem o slovenský národ obývajúci Uhorsko, jeho historický pôvod, dejiny, geografické súvislosti jeho osídlenia v rámci Uhorska, jeho etické hodnoty i „starožitnosti“, predovšetkým duchovné - zvykoslovné a folklórne prejavy a národopis. V súvislosti s rozvojom vlastivedného bádania na Slovensku koncom 18. a začiatkom 19. storočia, vznikajú i ďalšie historicko-etnografické štúdie, cestopisné črty, geografické, topografické a štatistické práce, ako aj prvé pokusy o obsahové triedenie skúmaných javov, o ktoré sa

opierali zberateľské koncepcie viacerých učených spolkov a spoločností. Medzi najvýznamnejšie patria *Statistik des Königreichs Ungarn* od **Martina Schwartnera** (Pest 1799) a *Geographisch - Historisches und Produkten Lexikon von Ungarn* od Mateja Korabinského (Bratislava 1786), tiež „*Incltyi superioris Hungariae comitatus Gömöriensis Notitis historico-geographico-statistica*“ od L. Bartolomeidesa.

► **Projekty a koncepcie Jána Čaploviča**, ktorého považujeme za zakladajúcu osobnosť slovenskej etnografie, prispeli veľkou mierou k presadzovaniu zámerov vytvorenia národného múzea Slovákov. Sem môžeme zaradiť i práce ďalších významných autorov, najmä koncepcie **J. Ďurkoviča** a **Školku**, ktoré mali blízko k múzejnozberateľským predstavám učených spolkov a spoločností. Pozornosť orientovali na celú ľudovú kultúru - duchovnú i materiálnu. J. Čaplovič prvý zaujal jednoznačné stanovisko aj k definícii národopisu ako samostatnej vednej disciplíny a k určeniu metód jej práce. Mal už vykryštalizovaný názor na vlastivedno-zberateľskú činnosť. Publikoval ho v práci *Ideen zu einer statistischen Orts-Beschreibung in Ungarn* a navrhol založiť *Uhorskú topografickú spoločnosť*. Opieral sa aj o dielo L. Bartolomeidesa – *Gemer* a vzdelancov z okruhu slovenských Nemcov, ktorí sa už skôr venovali cieľavedomému zbieraniu a zaznamenávaniu ľudovej kultúry. Za základ svojej práce považoval topograficko-štatistický opis každej obce, obsahujúci opis reči (dialektu), zvykov, obyčajov, odevu, ľudových hier, zábav, stravy, ľudových piesní a sídelných zmien, vrátane získavania topografických materiálov (plánov a máp sídiel, budov a ich okolia). Tieto aktivity a ich výsledky veľkou mierou prispeli k formulovaniu prvých múzejnozberateľských koncepcií a projektov, počnúc Ribayom, až po osnovatelov projektu spolku Tatrín (1844).

► **Projekt Martina Hamaliara** z roku 1800 nadviazal najmä na projekt **J. Ribaya**. V stanovách *Slovenskej učenej spoločnosti* za jednu z hlavných úloh považoval *zbierať slovenské starožitnosti, peniaze, dokumenty k slovenskej histórii, vzácne slovenské knihy, rukopisy, nápisy atď.* Zberateľská koncepcia tejto spoločnosti sa opäť zjavnejšie orientuje aj na ľudovú materiálnu kultúru, ktorej pripisuje prvoradý význam, hoci si ešte nekladie za cieľ dospieť k jej syntéze, ako sa o to usiloval J. Čaplovič organizovanou súťažou za účasti spolupracovníkov z celého Uhorska. Jej výsledkom mala byť vyčerpávajúca etnografická

syntéza všetkých národov obývajúcich Uhorsko. Čaplovičov projekt výskumu dostal názov *Planum describendae nationis-Planum Ethnographiae*. Jeho následná štúdia „*Ethnographiai értekezés Magyar Országáról*“ (1822) je považovaná za prvú etnografiu Uhorska vôbec. Jeho zberateľsko-bádateľská koncepcia a projekty sa stali príkladom a vzorom takmer všetkých neskorších projektov súvisiacich so zberateľským úsilím Vavrinca Čaploviča, Samuela Reussaa i ďalších priekopníkov tohto úsilia.

► **Projekt Jána Kollára a Pavla Jozefa Šafárika**, vypracovaný roku 1821 v spolupráci s **B. Benediktom** a **P. Palackým**, súvisel s ich rozsiahlym zberateľským úsilím, merateľným so zberateľským úsilím s národnouvedomovacím poslaním významných slovanských autorov **M. D. Čulkova**, **V. Š. Karadžiča** a osobitne **P. L. Čelakovského** - autora diela *Slovanské národné písně* (1822). Výsledkom bolo vydanie dvoch zväzkov *Písní světských lidu slovanského v Uhřích* (1823, 1827) a **Kollárových Národných spievaniek**. Kollár bol veľmi naklonený múzejnej myšlienke a mal k nej vyhranený postoj. súladiaci s modernými európskymi koncepciami. Múzejníctvo („starovědu“) považoval za „najlepší základ čisto ľudskej vzdelanosti a najistejšiu cestu k poznaniu svojho národa“. Muzeológiu dokonca nazval „matkou ostatných vied a umení“. Proklamoval tézu, že „dobré zriadené múzeá a súkromné zbierky otvárajú slobodný prístup k mnohým kultúrohistorickým pokladom“. Spomedzi mladších vzdelancov spolupracujúcich na rozsiahlej zberateľskej a vydavateľskej činnosti najmä Kollárových *Národných spievaniek* boli A. Medňanský, P. Michalko, J. Valentín. B. Tablic, J. Rohoň a ďalší.

► **V projekte B. Vrchovského** z roku 1808 sa už konkrétne navrhuje zriadenie *Slovenského ústavu a Matice slovenskej*, kde by sa koncentroval národný život Slovákov, čo si osvojil aj **P. J. Šafárik**. V liste J. Kollárovi (1827) žiadal založiť *Maticu slovenskú*, ktorá by popri šírení vzdelávania a kultúry mala v programe aj ochraňovanie kultúrnych a ľudových pamiatok (duchovnej i materiálnej kultúry) múzejnou formou. Šafárika inšpirovala tiež *Matica srbská*, založená roku 1826. Toto obdobie ktoré je charakteristické o.i. aj kladením základov národopisnej vedy, považujeme tiež za obdobie cieľavedomého utvárania a presadzovania myšlienky múzejnej formy záchrany a ochrany pamiatok ľudovej

duchovnej i materiálnej kultúry, ako neodmysliteľných zložiek kultúrneho dedičstva slovenského národa. V tom čase boli v Rakúsko-Uhorsku už uznávanými vedecko-muzeálnymi inštitúciami Národné múzeum v Budapešti (1802) i Múzeum kráľovstva českého v Prahe a Múzeum Františkovo v Brne (1811). Viaceré slovenské osobnosti presadzujúce projekty na zriadenie celonárodného ústavu s múzejnozberateľskou zložkou, spolupracovali aj s uvedenými múzeami a spoločnosťami, ktoré ich zastrešovali.

Nasledujúce druhé štvrtstoročie prispelo k realizácii múzejnozberateľského úsilia už viacerými konkrétnymi činmi. V Pešti sa zásluhou slovenského poslucháča lekárskej fakulty **J. B. Guotha** utvorila roku 1833 *Slovenská lekárska spoločnosť* (trvajúca iba 3 roky). Jej členovia mali prispievať zbierkami nielen z prírodovedného a historického odboru, ale aj z oblasti národopisu, s dôrazom aj na ľudovú materiálnu kultúru. O štyri roky neskôr, roku 1837 bola z podnetu kultúrnych pracovníkov na Orave založená Vychovávateľská spoločnosť oravského bratstva a v zápätí r. 1839 aj Učená spoločnosť v Dolnom Kubíne, cieľavedome spájajúca svoju zberateľskú činnosť s muzeálnou.

► **Muzeálne zámery Vavrinca Čaploviča.** K priekopníkom úsilia smerujúceho k založeniu činného múzea so širokou zberateľskou aktivitou zaraďujeme aj Vavrinca Čaploviča, zakladateľa Spoločnosti Čaplovičovej knižnice a múzea v Dolnom Kubíne (1856), ktoré je jedným z prvých úspešných pokusov o zriadenie činných múzeí na Slovensku. Vznik tohto múzejno-knižničného zariadenia súvisí s jeho rozhodnutím už v roku 1839 darovať Oravcom svoju bohatú knižnicu a zbierky muzeálií (máp, obrazov, nákresov rôznych prístrojov – tzv. fyzických a matematických zbierok, rozličných rukopisov a starožitností), ktoré sa neskôr stali základom Oravského múzea v Dolnom Kubíne. Ctibor Zoch v Slovenských novinách (18. 2. 1854, č. 21) o ňom povedal, že *bol zvláštnym milovníkom a neúnavným zberateľom kníh, rukopisů, a vŕbec všech starožitností“.*

► **Fejerváriho múzeum pamätihodností v Prešove.** Pred koncom prvej polovice 19. storočia založil v Prešove aj **Gábor Fejervári** múzeum pamätihodností s bohatou knižnicou. Vznikla tu aj antropologická zbierka baróna **Jozefa Brúderna**. Prešov je tak ďalším

mestom na Slovensku s najstaršou múzejnou tradíciou. Zatiaľ čo v 18. storočí vznikali najmä tzv. „*zbierky matematicko-fyzikálne*“ (tak bola označovaná i väčšina gymnaziálnych a lýcejných zbierok), v 1. polovici 19. storočia to boli aj zbierky knižnej kultúry, prírodovedné, starožitné a tiež pamiatky starovekej antickkej a exotickkej kultúry. Na Slovensku vznikli zväčša až v druhej polovici 19. storočia. Budovanie národno-historických, literárnych i národopisných zbierok súviselo s buditeľským historizmom koncom 18. a v prvej polovici 19. storočia..

Program zbierania, ochrany a osvetovo-výchovného využívania „starožitných“ pamiatok sa dostáva v polovici 40. rokov 19. storočia už na širšiu spoločenskú základňu. Zaslúžili sa o to významní vzdelanci a zberatelia hlavne **S. Reuss**, **S. Chalupka** a najmä **S. Tomášik**, ktorý roku 1846 uverejnil v Šúrových *Slovenských národných novinách* list, zdôrazňujúci potrebu zbierať a prakticky zachraňovať starožitnosti staroslovenské, t.j. *barbarské peniaze, zbroj, ozdoby tela, popolnice, domáce riady*, ktoré sa dostávajú (priekupníctvom) do cudzích múzeí v zahraničí. Prvý raz sa otvorene nastoľuje otázka záchrany a ochrany starožitných pamiatok pred ich zneužitím – vývozom do zahraničia, ktoré sa už v tom čase stalo páľčivým problémom, živeným najmä priekupníkmi s umeleckými i tradičnými ľudovými výrobkami. Muzeálny záujem obsahuje aj osnova stanov *Literárneho slovenského spolku* (1851) v autorstve **Jonáša Záborského**.

Múzejnícke koncepcie na Slovensku v prvej polovici 19. storočia sa v podstate vyvíjali už na národnom základe. Sú späté s úsilím národných buditeľov, čo je príznačné aj pre druhú polovicu storočia. Postrádali však štátnu podporu, akej sa dostalo Maďarskému národnému múzeu v Budapešti hneď po jeho založení začiatkom 19. storočia. Podobne, oveľa priaznivejšiu situáciu v tom čase prežívalo muzeálne hnutie v Čechách, kde už roku 1812 sa položili inštitucionálne základy národného múzea, predovšetkým zásluhou **F. Palackého**. Presadzoval názor, že „*nielen národ má povinnosť k múzeu, ale predovšetkým múzeum má povinnosť k národu*“. Poslanie národného (zemského) múzea sa tak chápala ako nenahraditeľná služba národbuditeľskému úsiliu. Na Slovensku sa takéto chápanie presadzuje v podstate až v štyridsiatych rokoch 19. storočia, hoci sa objavuje aj v myšlienkach a projektoch starších koncepcií, ktoré však nevyústili do realizácie.

10. Úsilie spolku Tatrín a Matice slovenskej o založenie národného múzea Slovákov.

Iniciatívy súvisiace s úsilím o založenie národného múzea Slovákov vychádzali z predstáv mnohých slovenských národovcov a vzdelancov. Jednou z nich bola aj iniciatíva S. Reussa, ktorá mala blízko k muzeálnej záchrane slovenských starožitností. V dôležitej miere prispela k formulovaniu programu Štúrovho spolku *Tatrín* (1844 v Liptovskom Mikuláši). Zberateľský program Tatrína bol koncipovaný podľa vzoru **J. Čaploviča**, **J. Kollára** a **P. J. Šafárika**. Spolok Tatrín zamýšľal zhromaždiť *národný poklad* v duchu Reussovho zámeru - v podobe múzea národného charakteru. Na návrh **M. M. Hodžu**, osobitne zdôrazňoval potrebu *zbierania a ochrany starožitných pamiatok*. Zberateľský program o.i. obsahoval: „1. *Starožitnosti rukodelanje, t.j. peniaze, zbroj, nádoby, náradie, ozdoby atď.*, 2. *Spievanky*, 3. *Porekadlá a hádanky*, 4. *Povesti*, 5. *Zvyky, obyčaje, hry a kroje (z občianskeho i cirkevného života)*, 6. *Práva, výsady, privilégiá*, 7. *Všetky staropamätiny písomné vzťahujúce sa na Slovensko alebo tu vydané, bez ohľadu na reč*, 8. *Všetky pamiatky písomné staršie i novšie v próze i vo verši*, 9. *Mená krajov, hôr, polí, rovín, riek významu neobecného, ale napr. báječného, neznámeho, zvláštnejšie mená osobné*, 10. *krajeslová a krajomluvy (provincionalizmy)*“. Program sa začal úspešne realizovať najmä zásluhou **J. Francisciho**.

Po zániku Tatrína i Reussovho *Spolku slovenských starožitností*, **Samo Chalupka** spolu so **Samuelom Reussom** a po jeho smrti s jeho **synmi Gustávom a Ľudovítom Reussom**, pokračovali vo výskumoch a v začatej zberateľskej činnosti. Avšak bez možnosti múzejnej ochrany získaného materiálu. Napriek tomu spolok Tatrín mal najbližšie k realizácii celonárodného múzea vrátane jeho etnografickej zložky. Vznikom spolku Tatrín sa datuje počiatok pokusu o cieľavedome organizovanú múzejnozberateľskú inštitúciu aj s etnografickou obsahovou zložkou. Jeho zdarný rozbeh však bol násilne prerušený reakčným Bachovým režimom v Uhorsku a opäť obnovený až vznikom Matice slovenskej roku 1863. Ambície Tatrína mali blízko k predstavám vyústenia múzejnozberateľskej činnosti do podoby vedeckého spolku so širokým kultúrno-vzdelávacím poslaním.

► **Zámery spájania národného múzea s vedeckou akadémiou**
sa začali presadzovať už od konca 40. rokov 19. storočia. V roku 1849 slovenský právnik **František Harrich** (hlavný prokurátor pri bratislavskej súdnej tabuli, neskôr sudca najvyššieho ríšskeho súdu vo Viedni) vypracoval návrh, aby v peštianskom národnom múzeu, kde boli uložené zbierky všetkých národností Uhorska, boli kustódmí aj ľudia známi slovenskej reči a navrhol zriadiť i na Slovensku (podobne ako v Budapešti) akadémiu vied. Začiatkom 50. rokov 19. storočia sa tak začalo presadzovať úzke spájanie zámerov smerujúcich k založeniu národného múzea Slovákov s vedeckou akadémiou, ktorú si osvojil aj **Samuel Tomášik, Jonáš Záborský** a neskôr najmä **Andrej Kmeť**.

Samo Tomášik začal v roku 1851 presadzovať myšlienku slovenskej učenej spoločnosti pre výskum, zberateľstvo a záchranu starožitností v podobe múzea. Urobil tak v článku *Slovo k národu strany starožitností slovenských* (Lichardove Slovenské noviny, 1851). Vyjadril nádej, že keď pominie v Uhorsku stav obležania (ako dôsledok meruôsmych rokov), budú si môcť Slováci opäť založiť učenú spoločnosť (reagoval tak na úsilie Tatrána) a s ňou aj zbierky slovenských starožitností v „príslušnom sklade“ (múzeu) v niektorom slovenskom stredisku (meste). Za také stredisko ako najvhodnejšie považoval Nitru, Trenčín, Banskú Bystricu alebo Liptovský Mikuláš. Aj **Jonáš Záborský** sa zapodieval muzeálnou myšlienkou vo viedenských *Slovenských novinách* v roku 1850. Vyzýval v nich založiť Všeslovanskú akadémiu pre rakúskych Slovanov so všeslovanskou knižnicou, s múzeom prírodnín a národných starožitností. V predstave o zriadení národného múzea a knižnice vyjadril premyslený zámer spolku (ktorý sa neskôr splnil) „*pripraviť pomali vznik národného domu, v nemžby sa knihovna a rozličné sbírky, zvlášte stariny, placenými úředníky opatrovali.* **J. Záborský tak v dôležitej miere ovplyvnil dejinný vývoj slovenského muzejníctva v 19. storočí.** Medzitým, už v roku 1850 vyvinula iniciatívu aj skupina viedenských Slovákov v čele s J. Kollárom (dôverníkom viedenskej vlády kniežaťa F. Schwarzenberga), smerujúcu k založeniu Matice slovenskej s národnou knižnicou a múzeom. Myšlienku založenia celoslovenskej vedecko-kultúrnej ustanovizne v tejto trojkonštelácii propagovali aj **Ján Palárik** a **Jozef Viktorín**, vyvíjajúci týmto smerom v tom čase snáď najväčšiu iniciatívu. Zámer sa nepresadil aj vinou

kritickej polemiky medzi J. Kollárom a J.M. Hurbanom. Vtedy vznikol tiež nový pokus o obnovenie spolku Tatrín a založenie Matice rakúsko-uhorských Slovanov. Jej súčasťou malo byť aj múzeum. Myšlienka vybudovania národného múzea sa tak stala jednou zo sprievodných programových úloh takmer všetkých pokusov v 40.-60. rokoch 19. storočia, smerujúcich k obnoveniu alebo založeniu celoslovenskej vedecko-kultúrnej inštitúcie. Stalo sa tak až vznikom Matice slovenskej v roku 1863.

► **Vznik Matice slovenskej a „maticného múzea“.** Už pred vznikom Matice slovenskej sa uskutočňovala rozsiahla zberateľská i organizátorská činnosť mnohých bádateľov a zberateľov štúrovskej generácie. Práve oni v päťdesiatych a nasledujúcich rokoch posunuli vpred zberateľstvo a záchranu duchovných i hmotných pamiatok národnej a v rámci nej i ľudovej kultúry. Patrili k nim predovšetkým: **J. Francisci, A. H. Škultéty, P. Dobšinský, P. Kellner Hostinský, S. Ormis, Š. Daxner, J. Čipka, A. Šulek, S. Tomášik, synovia Samuela Reussa - Gustáv, Ľudovít a Adolf i ďalší.** V tomto čase sa konajú archeologické a národopisné výskumy, spolupodieľajúce sa na dokazovaní tézy o slovanskom osídlení slovenského územia už v predhistorickej dobe. Niektorí bádatelia ako **S. Reuss**, orientujú pozornosť aj na geológiu a botaniku. Avšak najvýznamnejšia a najrozsiahlejšia je ich výskumná a zberateľská práca v oblasti ústnej ľudovej slovesnosti, ktorou upútali aj **Pavla Dobšinského**. Záchrane prírodných, archeologických a národopisných pamiatok sa však venovali viacerí bádatelia. Už vtedy boli na Slovensku hlboko zakorenené myšlienky inštitucionálneho zberateľstva a muzeálnej ochrany národných pamiatok. Avšak ich praktické využitie v záujme vedeckého, vzdelávacieho a kultúrnovýchovného pôsobenia sa v tomto čase ešte nedali realizovať.

Múzejno-zberateľský program sa oživuje až v 60. rokoch 19. storočia, v súvislosti s novým rozmachom kultúrno-politického života na Slovensku. Kultúrna činnosť, literatúra, osveta a publikačná aktivita sa s nevšedným zápalom zapojili do národného života, čoho vyústením bolo založenie **Matice slovenskej** v roku 1863 a v jej lone aj **maticného múzea**. Pozitívnu úlohu zohrali i dôležité orgány slovenskej politickej publicistiky: *Pešťbudínske vedomosti*, vydávané od r. 1860

v Pešti a *Národné noviny*, vydávané v Martine. Veľkú úlohu zohral aj *Letopis Matice slovenskej*, predstavujúci prvé vedecko-osvetové periodikum na Slovensku. **J. M. Hurban** na valnom zhromaždení MS v auguste 1867 osobitne zdôraznil, že „*úloha Matice slovenskej bude len vtedy úplne vystavená, keď múzeum matičné bude stáť*.“ Múzeum bolo zaradené medzi zriaďovateľské vedecké odbory MS. O dva roky neskôr (1869), najmä zásluhou tajomníka MS **F. V. Sasinka**, získala pre svoje účely mestský dom v Martine, do ktorého uložila aj svoje matičné múzeum. Do popredia celého úsilia sa opäť postavila väčšina žijúcich predstaviteľov štúrovskej generácie. Významnými udalosťami bolo otvorenie slovenských gymnázií v Martine (1867) a v Kláštore pod Znievom (1869), ktoré spolu s revúckym gymnáziom ovplyvňovali vzdelávaciu činnosť a v spolupráci s Maticou slovenskou podnecovali i jej múzejnozberateľský program. Na augustovom zhromaždení MS v Martine roku 1868 sa prerokovával „*Návod pre vedecké odbory MS*“, v ktorom sa uvažovalo so šiestimi odbormi, medzi nimi aj s odborom prírodovedným a historickým, s archeologicko-historickou a etnograficko-geografickou zložkou. Tieto odbory mali predstavovať *Národnú učeníu slovenskú spoločnosť*, ktorá už relatívne presne formulovala odbornoo-sahovú koncepciu celonárodnej vedeckej spoločnosti i v rovine európskeho trendu. Múzejnozberateľské hnutie na Slovensku sa tak zásluhou MS stáva jednou z prioritných celospoločenských úloh. Na tomto základe budoval predstavu celoslovenského vedeckého spolku aj zakladateľ Muzeálnej slovenskej spoločnosti Andrej Kmeť.

Vznikom Matice slovenskej sa budovanie a opatera múzejných zbierok stali jednou zo základných úloh tejto celonárodnej inštitúcie. Ich dočasným depozitárom sa stala rezidencia prvého predsedu Matice slovenskej **Štefana Moyzesa** v Banskej Bystrici. Prvým opatrovníkom matičných zbierok bol profesor **J. Markus**. Výsledky činnosti múzea i jeho zbierkové prírastky sa od roku 1870 pravidelne uverejňovali v *Pešťbudínskych vedomostiach* a v *Národných novinách*. Z muzeologického hľadiska si pozornosť zaslúži najmä článok *Myšlienky o zbierkach matičných*. Každoročne ich publikoval aj *Letopis Matice slovenskej* (s výnimkou 2. zv. V. ročníka). Prírastky boli systematicky zaznamenávané v prírastkových inventároch. Matica slovenská sa v roku 1869 rozhodla preniesť svoje zbierky do Domu Matice slovenskej

v Martine (v martinskom mestskom dome), v ktorom vyhradila pre matičné múzeum dve miestnosti na prízemí. Tu vznikla prvá stála expozícia národného múzea Slovákov. J.M. Hurban charakterizoval r. 1867 „matičné múzeum“ ako *korunu Matice, dostavok a zaokrúhlenie*“ jej činnosti. Zbierky boli od začiatku rozdelené do 8 skupín: A - zbierka kníh, B - zbierka rukopisov a autografov, C - zbierka listín, D - zbierka pečatí, E - zbierka zemevidov, obrazov, odliatkov a muzikálií, F - zbierka mincí a bankoviek, G - zbierka prírodnín a skamenelín, H - zbierka starožitností a predmetov etnografických. Program Matičného múzea sa tak od počiatku orientoval na celý komplex duchovnej i materiálnej kultúry vrátane výtvarného umenia, numizmatiky a prírodovedných zbierok. Podľa záznamov za roky 1870/71, zbierka kníh a tlačí obsahovala 5 776 jednotiek, 4 970 jednotiek mincí a pamätných medailí. Zbierka kníh už v roku 1872 obsahovala 8 200 zväzkov a numizmatická zbierka vyše 6 000 jednotiek. Medzi najštedrejšími darcami zbierkových predmetov boli viacerí zánietení zberatelia z radov národovcov, o.i. najmä **Š. M. Daxner, J. Kalinčiak, A. H. Krčméry, J. Chalupka, F. V. Sasinek, P. Križko, A. Kmeť.** Z nich väčšina neskôr patrila k zakladateľom *Muzeálnej slovenskej spoločnosti* a jej slovenského (národného) Múzea v Martine. Dopĺňujú ich aj viacerí darcovia z radov zahraničných krajanov, napríklad z Ruska, juhoslovanskej Báčky, Poľska i z ďalších slovanských krajín.

Matičné múzeum sa aktivizovalo najmä po príchode **F.V. Sasinka** za kustóda jeho zbierok. Svoje náhľady na riešenie nastávajúcich úloh múzea vyjadril v článku *Slovenské národné múzeum* (Pešťbudinské vedomosti, roč. IX, 1869, č. 2,3). Múzeum – podľa neho malo byť predovšetkým národná knižnica, doplnená zbierkami trojrozmerného materiálu, ktoré majú úlohu názorných pomôcok, a tak aj literárnou dielňou spisovateľov, ktorým múzeum poskytne potrebnú látku a inšpiráciu. Sasinkova predstava sa neskôr – začiatkom 90. rokov, i jeho pričinením značne prehĺbila a rozšírila najmä po vstupe ďalších osobností z radov budúcich zakladateľov MSS do riešenia problému. Sasinek (ktorý súčasne bol i tajomníkom Matice slovenskej), považoval matičné zbierky za žriedlo národných dejín a kultúrny majetok národa, ktoré majú aj národnoobrannú a národnobuditeľskú funkciu. V článku *Návod k zbieraniu, skúmaniu a opisovaniu starožitností* (Národné

noviny, roč. III, 1872, č. 86) predložil verejnosti na Slovensku i prvý metodologický návod pre akvizíciu zbierkových predmetov, ich vedecké a výchovnovzdelávacie využitie. Matičné múzeum, osobitne Sasinkovou zásluhou takto podnietilo masové zberateľské hnutie na Slovensku. Položilo základy aj vzniku nášho archívnictva a muzeológie – ako špecializovanej vlastivednej disciplíny, čím priamo vyvolalo požiadavku zriadenia národného múzea. V roku 1876 – rok po násilnom zrušení MS (1875) však boli skonfiškované i jej zbierky obsahujúce vyše 26.000 predmetov vrátane knižných jednotiek. Zostali zapečatené v miestnostiach Matičného múzea až do roku 1902, kedy boli prevezené do župného múzea v Nitre ako „štátny depozit“.

Obdobie matičných rokov (1863-1875) predstavuje zvlášť významnú etapu v dejinách slovenského múzejníctva. V nej prvý raz na Slovensku vzniklo inštitucionálne organizované múzeum s celonárodným významom a začali sa formovať organizačno-metodologické základy slovenskej muzeológie. Vtedy vznikli i prvé verejné regionálne (župné) múzeá na Slovensku, zväčša ako uhorskou vládou podporované inštitúcie, ktoré mali aj inú – odnárodňovaciu úlohu. Historickou skutočnosťou však je, že župné i mestské múzeá sa u nás zakladali až po vzniku myšlienky vybudovania národného múzea, realizovanej matičným múzeom aj v prakticko-organizačnej forme, nadväzujúcej na projekt Spolku Tatrín z polovice 19. storočia.

Koncom 60. rokov sa medzi činné subjekty v uvedenom zmysle zaradil aj **Spolok slovenských žien Živena** (1869), ktorý sa po zrušení Matice slovenskej (1875) značnou mierou zaslúžil o pokračovanie v zberateľskej i výstavnej činnosti matičného múzea. Celé toto hnutie sa rozvíjalo v sťažených podmienkach, v dôsledku reakčného uhorského národnostného zákona z r. 1868, odopierajúceho nemaďarským národnostiam právo na sebaurčenie. Živena bola po prijatí zákona roku 1868 jediným spolkom na Slovensku, usilujúcim sa o zberateľsko-výstavnú a propagačnú aktivizáciu v oblasti ľudovej kultúry a ľudového umeleckého priemyslu. Zaslúžila sa najmä o rozvoj domáckej ženskej výroby, jej organizáciu na podnikateľsko-obchodnom základe. Jej úsilie kulminovalo v roku 1887 „**Výstavkou slovenských výšiviek,**“ spojenou s výstavou obrazov **Jaroslava Věšina**. Podujatie bolo národno-buditeľskou manifestáciou s veľkým politickým ohlasom.

Upozornila o.i. na neodkladnú potrebu zberateľstva hodnôt tradičnej kultúry, ale aj o jej hlbšie štúdium. Zaktivizovala tým zberateľskú činnosť celej plejády zberateľov a bádateľov v danej oblasti kultúry. Vyvolala však i potrebu postaviť v Martine Národný dom, ktorý by slúžil podobným účelom a zainteresovala do riešenia tohto problému i mnohých publicistov. Ich polemické články o podstate, prejave a význame ľudového umenia – často chápané v európskom kontexte, priniesli mnohé domáce i zahraničné periodiká. Predstavitelky spolku sa pričínili o upevnenie organizovaného múzejnozberateľského hnutia na Slovensku v 80. rokoch a podnietili i kroky vedúce k založeniu Muzeálnej slovenskej spoločnosti v roku 1893.

11. Vznik prvých regionálnych a mestských múzeí na Slovensku.

Obdobie druhej polovice 19. storočia predstavuje dôležitú etapu vo vývoji múzejného hnutia na Slovensku aj z hľadiska vzniku prvých župných, mestských a regionálnych múzeí. V tomto čase už existovali v Európe i v samotnom Uhorsku početné verejné múzeá, ktoré prispeli k rozvoju vedy, národnej osvety a výchovy širokých vrstiev ľudu. V neposlednej miere aj k záchrane a ochrane pamiatok prírodného a kultúrneho dedičstva jednotlivých národov a etníc. Súvisí to s celkovým ekonomicko-spoločenským rozvojom kapitalizmu v Európe. Na rozdiel od súkromno-zberateľských záujmov aristokracie, prípadne aristokratického patriotizmu (v Čechách), buržoázia vedomá si podmienok tohto rozvoja, začala sa zaujímať nielen o exploataciu bohatstva vlastných i cudzích krajín, ale aj o rozvoj vedy, techniky, vzdelania a kultúry ľudu najmä stredných meštianskych vrstiev. Preto sa usilovala zakladať rôzne kurzy, záujmové krúžky, spolky a múzeá s rôznym obsahovým zameraním. Uhorské ministerstvo kultúry však na jednej strane sa snažilo potlačiť všetko čo súviselo s rozvojom slovenského národného života i záujmom slovenskej národnej buržoázie, na strane druhej - ako protiváhu, sa usilovalo podchytiť záujemcov muzeálnej myšlienky, ktorá si razila cestu celou Európou a podriaďiť múzeá záujmom vlastnej šovinistickej politiky. Preto v roku 1873, využíjúc národnostný zákon z roku 1868, vyzvalo úrady a inštitúcie

vo svojich službách (v záujme upevnenia povedomia „natio hungarica“), aby pomáhali zakladať múzeá a poskytli im hmotnú pomoc.

Uvedená výzva nenašla na Slovensku očakávanú širokú odozvu. Dôkazom toho je, že okrem **matičného múzea** účinkujúceho v rámci Matice slovenskej a **Čaplovičovej knižnice** v Dolnom Kubíne (ktorej vznik súvisí s činnosťou učenej spoločnosti už na sklonku tretieho desaťročia 19. storočia), do roku 1875 (zákaz činnosti Matice slovenskej) vznikli na Slovensku len tri múzeá: **Múzeum Oravského komposesorátu v Oravskom Podzámku, Múzeum mesta Bratislavy a Hornouhorské múzeum v Košiciach**. Z nich posledné dve možno považovať za výsledok vplyvu promaďarského národnostného zákona z roku 1868. Uvedené, i ďalšie múzeá založené v 70.-90. rokoch 19. storočia, vznikli na spolkovo-inštitucionálnom základe. Odhliadnúc od rôznych ideovopolitických zámerov, za jeden z hlavných cieľov si kládli vedecký výskum a verejnú výchovnovzdelávaciu činnosť prostriedkami dostupnými múzeám, t.j. expozíciami, výstavami, prednáškami a publikačnou činnosťou. Tento program plnili podľa toho, na akej ideovo-politickej pozícii stáli. Do konca 70. rokov 19. storočia sa však už nepodarilo založiť ďalšie múzeá. Napriek rozdielnym okolnostiam ich vzniku si zaslúžia väčšiu pozornosť, pretože patria k našim najstarším múzeám založeným ešte pred vznikom Muzeálnej slovenskej spoločnosti roku 1893.

► **Čaplovičova knižnica v Dolnom Kubíne** – sa považuje (odhliadnuc od banskoštiavnického múzejného kabinetu banskej techniky a nerastov) za najstaršie verejné kultúrno-vzdelávacie zariadenie literárno-múzejného typu. Jej vznik súvisí s rozhodnutím Vavrinca Čaploviča z Jasenovej, ktorý daroval roku 1839 svoju súkromnú bohatú knižnicu (jednu z najvzácnejších v Uhorsku) Oravskej stolici. Z jeho podnetu vznikla už roku 1837 *Vychovávateľská spoločnosť oravského bratstva* a roku 1839 už spomínaná *Učená spoločnosť v Dolnom Kubíne* (od roku 1857 *Spoločnosť Čaplovičovej knižnice* v Dolnom Kubíne). Popri starostlivosti o využívanie knižných zbierok, spoločnosť zamerala pozornosť aj na vlastivedný výskum Oravy, Turca a Liptova v zmysle jej stanov: „*Cíl společnosti je upotřebení Bibliotéky k obecnému užitku pre stolice Oravu, Turce a Liptov možným učinit...potom (prispiet')... k vědeckému, jmenovito geologickému, agronomickému,*

botanickému, národopisnému, historickému a filologickému skúmaní... též pamětihodných starožitností“. Spoločnosť bola aj členom Matice českej. Pričinil sa o to právnik, historik a archeológ **Mikuláš Kubínyi**. Z jeho iniciatívy bola v Dolnom Kubíne postavená v rokoch 1905-1907 reprezentatívna *Bibliotheca Čaplovičiana*. Zmysel Čaplovičovej knižnice obohatenej i ďalšími muzeálnymi zbierkami bol v podstate zhodný s neskorším zámerom Matice slovenskej, čo inšpirovalo stanovisko F. Sasinka, keď navrhoval zriadiť slovenské národné múzeum s ústrednou knižnicou v Dolnom Kubíne, na čo „múzeum“ pri Čaplovičovej knižnici však nestačilo. Žiaľ, mnohé cenné muzeálie a archiválie z Čaplovičovej knižnice sa vplyvom promaďarských záujmov v 70.-80. rokoch 19. storočia dostali do Maďarského národného múzea a Učená spoločnosť pod vplyv Maďarskej akadémie vied. V dôsledku toho jej vlastná činnosť ochabla a v podstate stagnovala až do roku 1911.

► **Múzeum Oravského komposesorátu** (predchodca dnešného Oravského múzea v Oravskom Podzámku) vzniklo z úsilia **Wiliama Rowlanda** povzniesť lesné hospodárstvo na celej Orave. K prvým zbierkam múzea preto patria najmä drevené modely rôznych zariadení na ťažbu a spracovanie dreva, modely ľudových drevených stavieb, olejomaľby a kolekcie poľovníckych zbraní, s ktorými sa Oravský komposesorát zúčastnil v roku 1873 svetovej výstavy vo Viedni. Múzeum neskôr vytvorilo i cenné prírodovedné najmä zoologické, dendrologické, botanické a geologické zbierky.

► **Múzeum mesta Bratislavy**. Vzniklo z iniciatívy kruhu bratislavských intelektuálov a patrí k najstarším múzeám na Slovensku. Pôvodným zámerom bolo založenie archeologického múzea v Bratislave, ktorého osnovatelom bol mestský hlavný fyzik (lekár) a priateľ Ľudovíta Štúra **Dr Gottfried Mayer**. Po jeho nečakanej smrti sa iniciatívy chopili bratislavskí, uhorsky zmýšľajúci patrioti, usilujúci o založenie prírodovedného múzea *Spolku bratislavských lekárov a prírodovedcov*. Bezprostredne po rakúsko-maďarskom vyrovnaní (1867) využili platnosť uhorského národnostného zákona z roku 1868, zameraného na realizáciu idey jednotného uhorského štátu a násilnú asimiláciu v ňom žijúcich nemaďarských národov a založili Prírodovedné múzeum Spolku bratislavských lekárov a prírodovedcov, ktoré sa stalo základom **Múzea mesta Bratislavy** (1868). Medzi prvými

štedrými darcami boli predstavitelia vládnucej vrstvy uhorského štátu a maďarskej národnej ideológie – barón **Rössler**, biskup **Karol Heiler**, **Enea Lanfranconi**, policajný kapitán **Fr. Mottkő**, gróf **J. Zichy**, prepoš **Jozef Danko** a ďalší. Poslední dvaja múzeu venovali vzácne zbierky orientálnych a egyptských pamiatok, rímske nádoby a benátske sklo. Mestské múzeum v Bratislave sa tak od počiatku zaradilo k európskym múzeám, kladúcim dôraz i na budovanie, ochranu a kultúrno-výchovné využitie pamiatok cudzokrajného kultúrneho dedičstva, hoci tvorili len menšiu časť jeho zbierkového fondu. Rovnako akceptovalo aj úlohu budovania zbierky umeleckého a umeleckopriemyselného obsahu domácej i cudzej proveniencie, čím kládlo základy i mestskej galérii. Pri zrode múzea však stáli i viaceré vedecky a kultúrne činné osobnosti: **prof. J. Kőnyoki-Ellenbogen** (stal sa i prvým kustódom múzea) **dr. Fr. Floridus Rómer**, známy bratislavský historik **Štefan Rakovský**, riaditeľ bratislavského gymnázia **Karol Polikeit** a historik **Ferdinand Knauz**, ktorý múzeu daroval 261 cenných historických predmetov, sošiek a obrazov.

► **Hornouhorské múzeum v Košiciach.** Vzniklo o štyri roky neskôr - roku 1872, s pôsobnosťou na celé „Horné Uhorsko“. Založil ho *Muzeálny spolok Horného Uhorska* na princípe maďarskej národnej ideológie a s ňou súvisiacej zbierkotvornej orientácie. Myšlienku založenia múzea však iniciovali už rok predtým **V. Klimkovič** a **V. Miškovský**. Ich zásluhou sa zbierkotvorná a expozičná činnosť zameriavala predovšetkým na oblasť prírodovedy, archeológie, histórie, umeleckého priemyslu, priemyselnej výroby a etnografie. Od začiatku malo vyhranený profil vlastivedného múzea a vysokú odbornú úroveň. Už roku 1874 vlastnilo vyše 14 tisíc zbierkových predmetov s prevahou prírodovedných (takmer 9 tisíc). V praxi sa od začiatku zameriavalo aj na zber a záchranu výtvarných pamiatok (1570) vrátane umelecko-priemyselných výrobkov z východného Slovenska, ľudovej keramiky a pod. Do jeho zbierok sa dostala aj časť exotickkej zbierky **Gabriela Fejérvaryho** (umelecké pamiatky z Číny, Západnej Indie, Jávy, Siamu, Palestíny, Egypta a Afriky, Japonska a Nového Zélandu). V osemdesiatych rokoch celkový počet zbierkových predmetov už presiahol číslo 30.000. Zásluhou promaďarskej orientácie múzea už koncom 19. storočia postavilo vlastnú budovu špeciálne pre účely múzea,

do ktorej presťahovali v rokoch 1900-1903 všetky zbierky. V tomto roku v ňom bola sprístupnená aj prvá expozícia. Novopostavené múzeum dostalo názov „Hornouhorské Rákocziho múzeum“. Na jeho čelo bol menovaný múzejník Jozef Mihalík. Múzejný spolok do roku 1902 vydal 12 ročeniek v maďarčine pod názvom *A Felsőmagyarországi múzeum egylet évkönyvei*. Ročenku považujeme za prvý periodický informačno-metodický prostriedok s muzeologickým obsahom na Slovensku. Počnúc týmto rokom sa múzeum začalo viac orientovať aj na zbierky domácej ľudovej kultúry, pretože „*chudoba pamiatok domácej ľudovej kultúry neuspokojovala ani obecenstvo ani muzeálne kruhy*“. V záujme tejto orientácie Žigmund Bátky v roku 1906 vydal osobitnú metodickú publikáciu s pokynmi pre zber národopisného materiálu. Od tohto času sa akvizičný program múzea zameriaval viac na východoslovenské prostredie a klesal záujem múzea o exotické zbierky, ktoré, žiaľ, roku 1912 predalo Národopisnému múzeu v Budapešti. Košické múzeum v súlade s týmto akvizičným programom členilo svoje zbierky na tri veľké skupiny: 1) starožitnosti, 2) mince a medaily (numizmatika), 3) archiválie (ktoré sa v tom čase v Uhorsku formovali už ako samostatné vedné disciplíny). Začiatkom 20. storočia sa do múzea začali stále viac sústreďovať súkromné zbierky prevažne umelecko-historického charakteru, ktoré viac-menej zmenili zameranie múzea i týmto smerom. Roku 1909 bolo poštátnené ako prvé múzeum na území Slovenska. Jeho zbierky sa stali neodcudziteľným verejným majetkom Košíc – až do konca prvej svetovej vojny, kedy maďarské úrady túto premisu porušili a vyviezli z múzea asi 75% zbierkového fondu. Odvezené boli najmä vzácne obrazy vrátane tabuľových malieb, umelecké oltáre, graduále z 15. storočia pochádzajúce z košického domu a tiež numizmatické zbierky. Košice, vzhľadom na vznik Hornouhorského múzea a vznik školských múzejných kabinetov na jeho území už v 18. a 19. storočí, predstavujú popri Dolnom Kubíne, Bratislave a Martine (Matičné múzeum), najvýznamnejšiu kolísku slovenského múzejníctva v 19. storočí.

12. Odraz politických pomerov v Uhorsku v 70.- 90. rokoch 19. storočia vo vývoji múzejníctva na Slovensku.

Zviditeľnil sa nielen v slovenskom múzejníctve, ale aj v oblasti rozvoja vedeckého života a regionálnej kultúry. Sprievodným znakom múzejníctva tohto obdobia je orientácia najmä na prírodné vedy, archeológiu a historické pamiatky v územnom okruhu pôsobnosti jednotlivých múzeí, v zhode s ekonomicko-politickými a spoločenskými tendenciami doby. Tento vývoj postupne smeroval v prospech vlastivedného rámca múzejnej činnosti s dôrazom na regionálnu históriu, archeológiu, národopis, historický zemepis, numizmatiku a prírodné vedy. V súvislosti s kapitalistickou industrializáciou Slovenska - aj na technické pamiatky. Pre väčšinu múzeí je príznačná orientácia na „nepolitické“ disciplíny: prírodné vedy, historické pamiatky miest, cirkevné (umelecké) pamiatky, atď. Z hľadiska politických zámerov uhorskej vlády vnútených väčšine župných múzeí - aj na kultúru maďarského obyvateľstva na Slovensku.

Vývoj múzejníctva na Slovensku, zvlášť v posledných dvoch desaťročiach 19. a začiatkom 20. stor., dokumentuje obavy reakčnej uhorskej vlády a jej administratívy z rozvoja národne a vlastivedne orientovaného múzejníctva. Najvypuklejšie sa to odrazilo na zložitom procese boja za priznanie oprávnenosti založenia celoslovenského múzea národného charakteru, ktorý nebol zavŕšený ani založením Muzeálnej slovenskej spoločnosti.

► **Vznik ďalších mestských a regionálnych múzeí.** Po výzve uhorského ministerstva kultúry (1873) vzniklo na Slovensku ešte ďalších 12 múzeí: **Tatranské múzeum vo Veľkej** (1881), **Múzeum Karpatského spolku** (Karpatské múzeum) v Poprade (1876 -1883), **Múzeum Gemersko-malohontskej župy v Rimavskej Sobote** (1882), **Mestské múzeum v Trnave** (1884), **Spišské múzeum v Levoči** (1886), **Múzeum Komárňanskej župy v Komárne** (1886), **Mestské múzeum v Banskej Bystrici** (1890), **Múzeum v Kremnici** (1890) **Tekovské stoličné múzeum v Zlatých Moravciach** (1892) a **Župné múzeum v Nitre** (1896). V roku 1894 vzniklo aj súkromné múzeum **bratov Körtiovcov** a ich priateľov v Ružomberku, nazvané „Rőzsahegyi Erzsébet múzeum“. Toto súkromné tzv. „Alžbetino múzeum“ síce

zaniklo už v roku 1898, ale jeho zberateľská činnosť podnietila správu mesta k založeniu **Liptovského múzea v Ružomberku**, ktorého počiatok sa datuje rokom 1898. Na rozhraní 19. a 20. storočia (roku 1900) vzniklo ešte **Mestské múzeum v Banskej Štiavnici**, ktoré malo vlastivedný charakter. Ďalšie múzeá na Slovensku vznikli až začiatkom 20. storočia. Do prelomu 19. a 20. storočia tak vzniklo na Slovensku 16 múzeí (vrátane Matičného múzea a súkromného Alžbetinho múzea v Ružomberku).

Na vznik väčšiny múzeí, založených po roku 1880, zapôsobila odozva výzvy uhorského ministerstva kultúry z roku 1873, „v duchu štátnej a národnej jednoty Uhorska“ len čiastočne. Výzva, ktorú odmietli predstavitelia národného hnutia Slovákov, Rumunov a Srbov na Národnostnom kongrese v Budapešti v lete 1895 (v rámci vyvrcholenia milénárnych osláv), mala diskriminačný zámer aj voči pokusom o založenie slovenského vedeckého spolku a voči obnoveniu činnosti Matičného múzea, ktorého cieľom bolo vybudovať slovenské (národné) múzeum. Založenie týchto múzeí zväčša narážalo na protikladné stanoviská promaďarských a slovenských predstaviteľov v župných a mestských orgánoch. Pôsobili tu dve tendencie: tendencia upevňovania tzv. uhorského povedomia – ako ideologickej zbrane na potlačenie záujmov vedúcich k obnoveniu národného povedomia Slovákov a racionálna tendencia záchrany a ochrany prírodných, historických a kultúrnych pamiatok v duchu lokálneho patriotizmu, ktorý mal bližšie k vede a ľudovej osvete. Významný podiel na druhej tendencii mala i skutočnosť, že iniciátormi muzeálnych zámerov na Slovensku boli zväčša ľudia s úprimným záujmom k zberateľsko-ochranárskej a vedeckej činnosti, v zhode s vtedajším európskym trendom. V druhej polovici 19. storočia takmer každé múzeum vzniklo z iniciatívy a za priamej podpory niektorého spolku.

Na Slovensku, okrem dosiaľ uvedených múzeí, vyvíjali činnosť už viaceré záujmové muzeálne spolky, ktoré sa zaslúžili o vznik niektorých župných a mestských múzeí. K najvýznamnejším patria (okrem už spomenutých spolkov) najmä *Uhorský karpatský spolok* v Kežmarku, *Muzeálny spolok vo Veľkej, Osvetový spolok* v Bratislave, *Spišská historická spoločnosť* v Levoči, *Muzeálny spolok župy Komárňanskej a mesta Komárna* i ďalšie.

► **Mestské múzeum v Kremnici** (1890). Jeho vznik súvisí s iniciatívou archivára mesta **dr. Pavla Križka**. Až do roku 1955 tvorilo spoločnú históriu s archívom. V tomto roku získalo vlastnú budovu a osamostatnilo sa ako vlastivedné múzeum s regionálnou pôsobnosťou – až do roku 1976, keď sa stalo špecializovaným → **Múzeom mincí a medailí**. (Začiatkom 90. rokov prešlo do riadenia MK SR a roku 1994 do pôsobnosti Národnej banky Slovenska).

► **Karpatské múzeum v Poprade**. Vzniklo z iniciatívy *Uhorského karpatského spolku*, založeného v roku 1873. Začiatok jeho vlastných dejín sa viaže na rok 1883. Zbierkotvorná orientácia múzea sa spočiatku zameriavala na zoológiu, numizmatiku a umeleckú keramiku. O štyri roky neskôr – roku 1887, dostalo vlastnú budovu – prvú špeciálne postavenú pre múzejné účely na Slovensku. Múzeum organizovalo svoju činnosť v rámci špeciálnych komisií. Jednou z nich bola *Komisia pre etnografiu a umelecký priemysel*, tzv. „turisticko-etnografická komisia“. Jej úlohou bolo zbierať archeologický, etnografický, umeleckopriemyselný a historický materiál, príznačný pre celú slovensko-karpatskú oblasť, ďalej doklady o ľudovej kultúre jednotlivých etnických skupín karpatskej oblasti, cechové pamiatky a tiež vybudovať zbierku cudzokrajnej, najmä egyptskej proveniencie. Činnosť múzea v tejto akvizičnej skladbe prezrádza prvky moderného zberateľstva (hoci bolo nad jeho sily), ovplyvneného európskymi vzormi a príkladmi etnicky profilovaných múzeí s vlastivedným zameraním.

► **Tatranské múzeum vo Veľkej**. V súvislosti so vznikom Karpatského múzea v Poprade, založili i miestni lokálpatrioti tatranskej obce Veľká vlastný *Múzejný spolok*, ktorý roku 1881 sprístupnil verejnosti Tatranské múzeum vo Veľkej. Prevahu mali prírodovedné exponáty, v menšej miere aj kultúrnohistorické, numizmatické a etnografické. Obmedzovali sa takmer výlučne na kultúru a prostredie nemeckého podtatranského obyvateľstva. Činnosť vyvíjalo až do roku 1945 vo vlastnej muzeálnej budove, ktorá bola v tom čase zbombardovaná a zbierky delimitované. Tatranské múzeum vo Veľkej bolo prvým múzeom národnostnej menšiny na Slovensku, hoci obmedzené len na podtatranskú oblasť.

► **Gemerské múzeum v Rimavskej Sobote**, súvisí s „prírodovedným múzeom“ (spomínaného) protestantského gymnázia a činnosťou

známeho botanika **Jána Fábryho**, ktorý bol i jeho prvým riaditeľom. Vznikom Múzea Gemersko-malohontskej župy v roku 1882, nadobudol nový význam i program súladiaci so spomínanou výzvou uhorského ministerstva kultúry z roku 1873. Bolo prvým župným múzeom na Slovensku.

► **Mestské múzeum v Trnave.** Vzniklo už v poslednej tretine 19. storočia, iniciované miestnou pobočkou *Osvetového spolu* v Bratislave. Jeho zbierky boli v rokoch 1884 – 1886 uložené v zadnom takte trnavskej radnice, potom prenesené do budovy bývalého Albertína, kde boli aj vystavené. Svojim obsahom sa vzťahovali najmä na historické zbrane, obrazy, veduty, umeleckoremeselné výrobky, rôzny tlačný materiál a exotiká – predmety cudzej proveniencie.

► **Spišské múzeum v Levoči.** Patrí k najstarším múzeám východného Slovenska. Vzniklo zásluhou *Spišskej historickej spoločnosti* založenej už roku 1883. Jeho zbierky boli zamerané predovšetkým na historické a umelecké pamiatky mesta a jeho okolia. Postupne nadobudlo regionálny charakter. Aj z tohto múzea boli koncom prvej svetovej vojny odvečnené mnohé historicky a umelecky cenné zbierky do Maďarska. V roku 1937 sa stalo mestským múzeom, zbierky boli prenesené z radnice do nového objektu a opätovne do radnice v roku 1955. Múzeum v roku 1987 sprístupnilo aj stálu expozíciu v Dome majstra Pavla z Levoče.

► **Župné múzeum v Komárne.** Jeho vznik sa viaže na činnosť *Historického a archeologického spolku Komárňanskej župy a mesta Komárna*, ktorý neskôr dostal pomenovanie *Muzeálny spolok Komárňanskej župy a mesta Komárna*. V roku 1886 inicioval založenie župného múzea s akvizičným programom sústredeným na nálezy archeologických, prírodovedných a historických pamiatok župy a mesta. Prvú expozíciu sprístupnilo v roku 1889. Počnúc rokom 1900 dočasne sídlilo v štýlovom tzv. Esterházyho pavilóne z roku 1891 (postavenom pre účely hospodárskej a priemyselnej výstavy). Trvalým sídlom múzea od roku 1914 sa stala nová budova, tzv. Kultúrny palác – štvrtá účelová múzejná budova na Slovensku do roku 1918. Od roku 1949 nieslo názov Podunajské múzeum.

► **Mestské múzeum v Banskej Bystrici.** Vzniklo roku 1889 z iniciatívy banskobystrických obyvateľov. Od roku 1893 ho usmerňovala

múzejná komisia, ktorá pre tento účel založila *Banskobystrickú historickú a archeologickú spoločnosť*. Cieľom múzea bolo konzervovanie historických pamiatok mesta v súlade s predstavou **Dr. Kornela Divalda**, ktorý r. 1909 múzeum znovuzriadil, zaktivizoval a vydal aj sprievodcu po prvej expozícii múzea (Divald Kornék: *A Beszterczebányai Múzeum kalauza*, Budapest 1909), sprístupnenej v októbri 1909 v Matejovom dome v hradnom areáli. Zbierkový fond sa postupne rozšíril aj o mineralogicko-petrografické zbierky **Samuela Bothára**, kryštály nerastov z rudných baní stredného Slovenska, botanické a zoologické zbierky **dr. E. Holuba** a banskobystrického biskupa **Imre Bendeho** (neskôr boli delimitované do zbierok banskobystrických stredných škôl). Zbierky múzea boli prezentované aj na svetovej výstave v Paríži.

► **Tekovské stoličné múzeum v Zlatých Moravciach** bolo iniciované roku 1896 *Komisiou pre archeológiu a históriu Tekovskej župy* (1892). V roku 1924 zaniklo a zbierky boli odvezené do Nitry. (Jeho existenciu nemožno spájať s históriou dnešného vlastivedného Tekovského múzea v Leviciach, hoci s ním má v podstate zhodné územno-historické vymedzenie).

► **Župné múzeum v Nitre**. V dôsledku pôsobenia maďarizačných zákonov slovenské regionálne múzejníctvo prežívalo v poslednom desaťročí 19. storočia a prakticky až do prevratu roku 1918 zložitú a rozporuplnú obdobie. Typickým príkladom bolo Župné múzeum v Nitre založené roku 1896, usmerňované muzeálnym výborom. Múzeu, ktoré malo dôveru uhorskej vlády, bol nápomocný spolok FEMKE (*Felldvidéki magyar közművelődési egyesület*) založený už roku 1883. Jeho cieľom bolo vychovávať hornouhorské nemaďarské obyvateľstvo v jednotnom maďarskom duchu aj prostredníctvom múzeí. Z rozhodnutia vlády roku 1904 boli do tohto múzea prevezené ako štátny depozit aj matičné zbierky z Martina, hoci väčšina z nich mala protichodnú povahu, ako sledovala uhorská vláda. Preto neskôr boli aj tieto zbierky odvezené do Budapešti. Stúpenci maďarizačného úsilia v Nitre sa obávali, že vplyvom deponovaných matičných zbierok sa ich župné múzeum stane druhým slovenským múzeom. Časť týchto zbierok sa vrátila oživotvorenej Matici slovenskej až v roku 1921 a v rokoch 1941 a 1943.

13. Úsilie Andreja Kmeťa a jeho spolupracovníkov o založenie Muzeálnej slovenskej spoločnosti a jej národného múzea v Martine.

V zápase o založenie cieľavedomej spoločnosti, usilujúcej o vznik celonárodného múzea Slovákov, zohral významnú úlohu **Andrej Kmeť**. Jeho cesta k tomuto cieľu po zániku Matice slovenskej nebola priamočiara. Chcel sa k nemu dopracovať programom „*vedou a osvetou slúžiť národu*“. Vyjadril to v úmysle založiť už v rámci Matice slovenskej (v 60.-70. rokoch) osobitný orgán „*Matica ľudu*“, ktorý mal pomáhať zintenzívniť kultúrno-výchovnú činnosť i samotnej Matice. Vyšiel tiež s návrhom vydávať prírodovedný časopis, čo súviselo s jeho národohospodárskymi záujmami. Svoje úsilie podoprel i tým, že prijal funkciu podpredsedu *Nakladateľstva spolku Zvolensko-Hontianskeho*. Stal sa aj členom *Kláštorského prírodoskúmateľského spolku* a zasahoval aj do organizácie hospodárskeho podnikania. Z tohto obdobia od neho pochádza rad odborných článkov s týmto zameraním i brožúry vydané Minervou v Pešti roku 1878 pod názvami *Nový svet*, *Čo nového vo svete* a *Jak sa majú poklady kopať*. Svedčia o jeho dobrej orientácii vo svete vedy a o záujmoch predurčujúcich jeho špeciálnu vedeckú orientáciu, uplatnenú v jeho bohatej zberateľskej a neskôr i organizačno-muzeálnej činnosti. V prípravách na zriadenie matičných vedeckých a umeleckých odborov - v čom videl zárodok slovenskej vedeckej akadémie, pomýšľal spolu s **B. Zochom** založiť „*Družstvo slovenských prírodovedcov*“ na spôsob vedeckej akadémie po vzore niektorých európskych krajín. Tejto myšlienke zasvätil - vychádzajúc z vlastného vzťahu k prírodovede, i svoju vedecko-výskumnú a zberateľskú činnosť v oblasti botaniky, mineralógie a geológie. Naznačuje to jeho cestu aj k archeológii. Záujem o ľudovú kultúru a najmä ľudové umenie sa viaže na jeho snahu dostať hontianske čipky a výšivky do sveta. Postaral sa o ich inštalovanie na Svetovej výstave vo Viedni roku 1873. Konečne, ako vedec debutoval už roku 1863 tlačou vydanou prácou *Prostonárodné vianočné piesne*.

A. Kmeť bol presvedčený, že Matica slovenská ako jediná môže všetko zvládnuť, že vedľa takých veľkých spolkov, ktoré viažu celý národ, musia vzniknúť aj menšie - regionálne, ktoré v praxi uskutočnia

toto životne nevyhnutné spojenie. Tým prevyšoval aj vtedajších popredných predstaviteľov Matice slovenskej. Preto ťažko znášal jej zrušenie roku 1875. V nasledujúcich rokoch vyvinul viacnásobné úsilie zamerané na založenie vedeckého spolku a vedeckého časopisu, okolo ktorého by sa združovali slovenskí vzdelanci. V sedemdesiatych rokoch sa stal členom budapeštianskej *Prírodovedeckej spoločnosti* a viedenskej *Zoologicko-botanickej spoločnosti*. V osemdesiatych rokoch sa však venoval prevažne geológii, mineralógii a najmä botanike. Spolupracoval s vyše sto zahraničnými prírodovedcami. Vytvoril herbár, obsahujúci okolo 72.000 položiek (takmer 15.000 druhov rastlín, 400 druhov šípových ruží a 1773 vzoriek semien.). Herbár je uložený v Prírodovednom múzeu SNM ako národná pamiatka)⁸

V tomto období sa intenzívnejšie venoval aj národopisu, histórii a archeológii. Opäť sa zaoberal myšlienkou oživotvorenia činnosti niekdajších matičných odborov a vydania „Slovníka veľkého“, ktorý sa mal stať prvou slovenskou encyklopédiou. Napriek nepochopeniu predniesol na valnom zhromaždení Živeny roku 1887 (pri príležitosti živeninej výstavy v Martine) program rozvoja slovenskej vedy na širokej základni, v ktorom sa vyslovil za zriadenie Slovenského národného múzea. SNM malo podľa neho zbierať vzácne knihy, rukopisy, starožitnosti i prírodniny a deponovať ich na jednom mieste tak, aby časom vytvorili jednotnú inštitúciu s národnou bibliotékou a múzeom.

⁸ Unikátnu botanickú zbierku predstavuje aj herbár kamaldulského mnícha Cypriána z Červeného Kláštora z rokov 1766-68 (naša národná kultúrna pamiatka). Vzácnym je aj herbár prof. Martina Čulena z roku 1866. Botanická zbierka Prírodovedného múzea SNM v súčasnosti obsahuje takmer pol milióna herbárových položiek, čo inšpirovalo mnohých vážnych bádateľov a zberateľov a vnieslo obrat do dovtedajších náhľadov na význam spoločenských vied na Slovensku najmä národopisu. Intenzívny záujem o ľudovú kultúru a umenie významnou mierou prispel k zblíženiu vedecko-zberateľských stanovísk a názorov aj na obsahovú náplň regionálnych múzeí. Badať to na príkladoch zberateľskej orientácie a činnosti v druhej polovici 70. a v 80. rokoch, prenesenej na jednotlivcov - okrem A. Kmeťa najmä na L. Holubyho, Š. Mišíka, P. Sokolíka, P. Križku, K. Zechentnera i ďalších. Vplyv na túto orientáciu mali i príklady regionálnych múzeí v Čechách, na Morave i v samotnom Maďarsku, tiež veľké úspechy „pokladov“ ľudovej kultúry a umenia na svetových výstavách najmä vo Viedni (1873) a Paríži (1877). Úspechy týchto výstav v európskom merítku, v značnej miere ovplyvňovali múzejnozberateľské záujmy v oblasti ľudového umenia a priemyslu, umeleckého priemyslu, techniky a s nimi súvisiacich vied. Možno to sledovať aj na príkladoch rozvoja umeleckopriemyslových a etnografických múzeí v ostatných krajinách.

Hoci ani tento návrh sa hneď nerealizoval, posunul jeho predstavy bližšie ku koncepcii vytvorenia celoslovenského národného múzea. Viedli ho k tomu aj obavy, že vznikom nových, najmä župných, zväčša promaďarsky orientovaných múzeí a s nimi súvisiacich spoločností, sa nežiaduco rozložia sily roztratených vzdelancov a záujemcov o vedeckovýskumnú a zberateľskú činnosť v neprospech národných záujmov. Živenina Výstavka slovenských výšiviek v Martine roku 1887 bola silným momentom v orientácii A. Kmeťa na národné múzeum. Stala sa národno-kultúrnou manifestáciou so značným politickým ohlasom doma i v zahraničí,

Pre A. Kmeťa sa opäť stal aktuálnym aj Dobšinského starší návod na zbieranie „slovenských prostonárodných pokladov“, ktorý vytvoril určitú smernicu pre národopisnú vedeckozberateľskú činnosť takmer celej štúrovskej generácie až do sklonku osemdesiatych rokov. V podstate bola prijatá aj novou generáciou národopisných pracovníkov reprezentovaných **J.L. Holubym, Š. Mišíkom, P. Sokolíkom, K. Chorvátom, P. Socháňom** a ďalšími osobnosťami formujúcej sa slovenskej národopisnej vedy. Z nich značná časť spolupracovala s A. Kmeťom aj v období príprav a počiatočnej činnosti Muzeálnej slovenskej spoločnosti.

Podnety vychádzajúce od popredných historikov, akými boli **F. Sasínek a P. Kriško**, prispeli k rozšíreniu záujmu aj o materiálnu oblasť ľudovej kultúry, bohatej na trojrozmerné pamiatky vzťahujúce sa na materiálny i duchovný život slovenského ľudu, ktoré majú blízko k „starožitnostiam“ archeologického i stredovekého historického pôvodu. Je tu evidentné zbližovanie všetkých vlastivedných „starožitníckych disciplín“. Potrebu ich rozvoja s dôrazom na národopis presadzoval aj **A. Pietor**. Tieto postoje pomohli zintenzívniť a usmerniť záujem A. Kmeťa i jeho stúpcov na vybudovanie národného múzea a konečne ho uviesť do života, hoci aj v pretrvávajúcich nepriaznivých politických podmienkach.

► **Národný dom v Martine.** Výstava Živeny v Martine roku 1887 a vplyv jej príkladu už počas príprav vyvolala rozhodnutie postaviť v Martine Národný dom, v ktorom by boli trvale vystavené slovenské „starožitnosti“. Do praxe ho presadzoval najmä **Matúš Dula**. Národný dom, ktorého súčasťou sa stali Múzeum i Biblotéka, bol postavený

v rokoch 1888-1890 podľa návrhu **Blažej Bullu** a sprístupnený v roku 1890. V jeho priestoroch bolo uložených vyše 40 tisíc zbierkových predmetov rôzneho druhu, v dôsledku čoho nadobudol funkciu depozitára zbierok. Boli v ňom uložené aj zbierkové predmety zo živeninej výstavy roku 1887. Muzeálna slovenská spoločnosť po jej založení našla v Dome útočisko pre svoju počiatočnú činnosť i priestor, v ktorom sa budovali základy Slovenského národného múzea. A. Kmeť tento čin považoval za významnú udalosť v národnom živote Slovákov. Videl v ňom pokračovateľa matičného múzea a súčasne i príležitosť na vybudovanie ním presadzovaného vedeckého ústavu („vedeckej spoločnosti“ podnecovanej aj Živenou) na celonárodnom základe, s pobočkami vo všetkých kultúrnych centrách a mestách na Slovensku. Národný dom v Martine tak predstavuje historický obrat v celom 15 ročnom úsilí zberateľov a národne orientovaných vzdelancov od zrušenia MS. Už pri jeho otvorení sa prihlásilo o spoluprácu vyše 80 slovenských vzdelancov. Jeho predstavenstvo počítalo so štyrmi vedeckými odbormi, ktoré mali položiť základ vedeckej inštitúcie.

Kmeťova optimistická predstava však opäť narazila na určité nepochopenie a prekážky najmä u predstaviteľov „martinského centra“, reprezentujúceho slovenskú buržoáziu sklamanú z výsledkov volieb roku 1884. Až rok 1890 sa stal nádejným v realizácii zámeru vybudovania národného múzea. Dôsledkom pasivity martinského centra je i vyjadrenie jeho čelného predstaviteľa **S. H. Vajanského** v článku *Živá starina* (Národné noviny, r. XXI, 1890, č. 140)..*“my ešte hynúc, vedy v prísnom slova zmysle nepotrebujeme”*. Kmeťom presadzovanú myšlienku zriadenia vedeckého spolku považoval za „*pustú hračku, zabíjanie času a veterné zámky*“. A. Kmeťovi sa i napriek tomu o dva roky neskôr podarilo s podporou viacerých členov slovenského politického života, najmä **A. Trúchleho, A. Pietra a P. Mudroňa**, presvedčiť vedenie Slovenskej národnej strany o účelnosti a nevyhnutnosti svojho zámeru. A tak v roku 1892 bol v Martine konečne založený Slovenský vedecký spolok, ktorého existenciu chápavo a s ospravedlnením prijal aj S. H. Vajanský slovami „Myšlienka Kmeť a nesmie zapadnúť do bahna našej letargie“. Slovenský vedecký spolok bol víťazstvom A. Kmeťa, ktorý v ňom videl splnenie cieľa „*pestovať všetky odbory vedy a umenia ku vzdelaniu národa slovenského.*“ Vyvolal

však vážnu diskusiu stúpcov obidvoch, čiastočne odlišných smerov pri presadzovaní obsahovej náplne, cieľa a formy pôsobenia tohto spolku na spoločnosť. Striktne vedecký spolok, ktorého činnosť by sa nemiešala do politicko-spoločenských problémov čiastočne vyhovoval aj uhorskej vláde, obávajúcej sa širokej osvetovo-výchovnej činnosti spolku, ktorá by mohla byť základom „panslavistickej“ aktivity.

14. Vznik Muzeálnej slovenskej spoločnosti a jej vplyv na vývoj slovenského múzejníctva.

Voči Kmeťovej koncepcii vedeckého spolku na spôsob slovenskej vedeckej akadémie, združujúceho vedecky zameraných vzdelancov a odborníkov vystúpili najmä **Pavol Križko** (ktorý už v roku 1890 zriadil prvú múzejnú expozíciu pri Mestskom archíve v Kremnici) a jeho stúpenci. Presadzovali orientáciu spolku na široké vrstvy ľudu. Tejto predstave lepšie vyhovoval muzeálny spolok, t.j. inštitúcia usilujúca sa nielen o vedecký výskum, záchranu a ochranu prírodného a kultúrneho dedičstva slovenského etnika, ale aj o široké kultúrnovýchovné využitie zbierok vrátane knižných a archívnych. Odvolávali sa na skúsenosti múzeí v Čechách a na Morave. K stanovisku P. Križku sa priklonil aj **F. R. Osvald** a **F. Kabina** (bratranec A. Kmeťa) i ďalšie osobnosti zainteresované do riešenia tohto problému.

V rokoch 1892 a 1893 prebiehali čulé, často rozporuplné diskusie sledujúce založenie vedeckého - verzus múzejného spolku, do ktorých sa zainteresovali nielen P. Križko, A. Kmeť a vyššie uvedené osobnosti, ale i **Drahomíra Kardošová**, zastávajúca projekt múzejného spolku s významom vedeckej spoločnosti. Rozporuplné boli najmä názory martinských činiteľov. Andrej Kmeť nakoniec prijal kompromis: súhlasil so založením Muzeálnej slovenskej spoločnosti, čo sa stalo 24. apríla 1893 na zakladajúcom valnom zhromaždení už existujúceho Slovenského vedeckého spolku. A. Kmeť bol zvolený za dočasného predsedu MSS. Podpredsedom sa stal Ján Petrikovich, tajomníkom Pavol Sochán a pokladníkom Andrej Halaša. Dovedna tvorili správu MSS. P. Križko bol zvolený za jedného z tridsiatich členov výboru. Vládne úrady potvrdili stanovy MSS až po dvojročných preťahoch v apríli 1895, voči čomu protestovala aj Živena a osobne E. Šoltésová

v článku *Súrne vyznanie* (Národné noviny, r. XXVI, 1895, č. 18). Podľa návrhu P. Sochána, vlastná muzeálna činnosť sa sústreďovala v 4 odboroch MSS: 1. zemepisu a prírodopisu, 2. pravekých dejín, starožitníctva a archeológie, 3. národopisu, 4. priemyslu, remesiel, hospodárstva a obchodu (vo vlastivednom zmysle).

Program Muzeálnej slovenskej spoločnosti a počiatok jej činnosti. A. Kmeť a jeho spolupracovníci sa od začiatku činnosti MSS sústredili najmä na 4 základné úlohy: 1) vybudovať početnú členskú základňu, pomocou ktorej bude možné rozvinúť širokú zberateľskú, výskumnú a osvetovú činnosť v mestách i na vidieku, 2) vydávať Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti, ako organizačné pojítko medzi členskou základňou a vedením MSS, 3) vydávať Zborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti, ako vedecký orgán a nástroj sprostredkovávania výsledkov slovenskej vedy a jej propagácie, 4) vybudovať Slovenské národné múzeum, ktoré by sa stalo reprezentatívnym stánkom prírodných, historických a kultúrnych pamiatok prírodného prostredia Slovenska a dejinného vývoja jeho ľudu. Tým sa dostalo zadosť nielen Kmeťovým a Križkovým požiadavkám a ich stúpencom, ale i staršej predstave F. V. Sasinka z roku 1869 na zriadenie Slovenského národného múzea v Turčianskom sv. Martine „*kam by mal voľný prístup rovnako slovenský spisovateľ ako aj slovenský ľud*“ (Pešťbudínske vedomosti, r. IX, 2, 3, Budín 1869). Obsahové členenie muzeálnej práce na uvedené štyri odbory a stanovenie štyroch základných úloh sa aj prakticky natrvalo vžilo do činnosti MSS.

Začiatky činnosti MSS však boli nesmierne ťažké a komplikované. Už v roku 1898 bol na ňu uvalený priamy dozor štátnej správy, ktorým začali vládne úrady tvrdo zasahovať do jej činnosti. Uskutočnili viaceré revízie a kontroly napádajúce MSS, že „*uplatňuje panslavistické a uhorskej štátnej idee nepriateľské zásady a praktiky*“, že „*návštevník múzea sa v jeho zbierkach necíti na území Uhorského štátu*“, že „*muzeálna knižnica je rozdelená na oddelenie „Slovenica“ a „Slavica“ a úplne chýba maďarská literatúra*“, že „*v zbierkach niet maďarského materiálu*“, že „*členské diplomy majú dátum ustanovenia MSS rok 1893 a nie rok ich úradného potvrdenia (1895) atď.* Ministerstvo vnútra vzápätí nariadilo vytrieť z radov členov MSS všetkých 31 zahraničných členov z Čiech, Ruska a ostatných slovanských krajín a vzdať sa

prednáškovej činnosti mimo príležitosti valných zhromaždení MSS. Takéto krajne obmedzujúce podmienky činnosti sa stali pre MSS neprijateľné. Negatívne by vplývali na budovanie členskej základne spoločnosti. Ministerský predseda Koloman Szélla sa v uhorskom sneme dokonca zastrájal „*ohňom a železom zničiť ducha národného zhromaždenia Slovákov z memorandového roka 1861*“ a upozornil, že s veľkou pozornosťou sleduje činnosť slovenského múzea a Živeny. MSS však nerezignovala. Podporu jej preukázali viaceré významné osobnosti vedy a kultúry, o.i. aj **Ľubor Niederle**, nábádajúci Kmeťka, aby sa nevzdával.

Maďarizácia na Slovensku pokračovala aj začiatkom 20. storočia. Vláda v Budapešti k tomu využila Kráľovský inšpektorát dozorného úradu múzeí a knižníc („Múzeumai és könyvtári értesítő“) i orgány pamiatkovej starostlivosti. Vládnemu dozoru podliehali prakticky všetky múzeá. Dotácie na svoju činnosť dostávali len pokiaľ plnili politické ciele štátnej administratívy. Keďže MSS odmietla pristúpiť na takúto politiku svojej práce, musela sa vzdať štátneho príspevku vo výške 600 korún. Politika Krajinského dozorného úradu múzeí a knižníc, navzdor MSS, umožňovala v čase silnejúceho maďarizačného útlaku vyvážať zo Slovenska cenné umelecko-historické pamiatky, napríklad i zámenkou ich vystavenia na milénárnej krajinskej výstave v Budapešti. Postihlo to viaceré múzeá na Slovensku. Prakticky sa to skončilo až roku 1919. Ešte v tom roku boli z rozhodnutia uhorského ministerstva vnútra násilne odvedené do Maďarska viaceré cenné súbory muzeálnych zbierok, o.i. aj zbierky matičné, časť zbierok Mestského múzea Banskej Štiavnice i z niektorých ďalších najmä župných múzeí, až dovtedy podporovaných uhorskou vládou.

15. Vznik a sprístupnenie prvého národného múzea v Martine.

MSS od počiatku svojho vzniku mala najväčšie starosti s umiestnením zbierok, pretože priestory národného „Domu“ na to nestačili. Pokus získať pre tento účel skonfiškovanú matičnú budovu bol beznádejný. Východiskom bola nadstavba Domu alebo výstavba novej budovy v jeho susedstve. Výbor MSS poveril touto úlohou **Milana Harminca** (v tom čase žijúceho a študujúceho v Budapešti) a **S. Petrikovicha**,

ktorí navrhli postaviť úplne novú, samostatnú budovu slovenského múzea v záhrade národného Domu v neorenesančnom štýle, so 14 výstavnými sieňami v celkovej rozlohe 780 m². MSS splnila túto vážnu a ťažkú úlohu pomocou upisovania stokorunových podielov a tiež finančnou pomocou amerických Slovákov, kde zbierku organizoval slovenský priekopník rádiotelegrafie **Jozef Murgaš**. Výstavba sa uskutočnila v rokoch 1906-1908. Dňa 5. augusta 1908 slávnostne otvorili prvé slovenské národné **Múzeum v Martine**, čoho sa však A. Kmeť už nedožil. Zomrel 16. II. 1908, pol roka predtým, ako sa naplnil jeho životný sen. Týmto činom sa uskutočnila túžba celej plejády národne uvedomelých priekopníkov múzejnozbierateľských projektov 19. storočia, zacielených na vybudovanie národného múzea Slovákov vrátane Matice slovenskej, zavŕšená obrovským úsilím A. Kmeťa i celej MSS od jej vzniku roku 1893. Konečne aj Slovensko malo svoje národné múzeum, hoci z politických dôvodov mohlo byť označené len ako „**Múzeum**“.

Veľkou oporou MSS, najmä po úradnom potvrdení jej stanov a legalizovaní jej existencie v apríli 1895 bolo členstvo. Skladalo sa z pronárodne orientovaných vzdelancov i jednoduchých ľudí z celého územia Slovenska. MSS s nimi udržiavala styk najmä prostredníctvom svojho **Časopisu Muzeálnej slovenskej spoločnosti** a pobočiek v jednotlivých mestách i obciach. V auguste 1898 už mala 538 členov. V roku 1896 začal vychádzať aj **Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti** (zanikol až v roku 1951), ktorý mal vedecký charakter. Spíňal predovšetkým odbornú-vzdelávaciu a kultúrno-osvetovú funkciu MSS. Prostredníctvom neho sa MSS snažila preniknúť k čitateľovi a vzbudzovať záujem širších vrstiev národa o národnú vedu, prírodné prostredie, dejinnú minulosť a kultúru Slovákov. V úvodnom príhovore prvého ročníka *K nášmu úkolu*, sa zborníku určila národobuditeľská funkcia, ktorú MSS prijala za svoju prvoradú úlohu. V tom čase bol jediným vedecko-organizačným periodikom na Slovensku s vlastivedným zameraním, viac-menej v súlade s obsahom jednotlivých vedných odborov zastúpených v MSS. Medzi nimi dominovali najmä národopis a archeológia. Zborník pomerne spoľahlivo odrážal pomery a vtedajšiu úroveň slovenskej vedy v jej účasti na boji o národnú prestíž a jej existenciu. V jeho vedení a autorskom obsadení nachádzame najvýznamnejšie osobnosti vtedajšej

slovenskej vedy, takže sa stal i zrkadlom jej počiatočného rozvoja v čase do prevratu roku 1918.

Úlohou **Časopisu Muzeálnej slovenskej spoločnosti** (1898-1950) bolo napomáhať MSS v jej snahách otvárať prístup do slovenských miest a dedín, získavať nových členov a spolupracovníkov a prostredníctvom nich i predmety do zbierkových fondov MSS uložených v Národnom dome, neskôr - po otvorení vlastnej účelovej budovy slovenského „Múzea“ v susedstve národného Domu - už v jeho priestoroch. Časopis sa od počiatku stal dôležitým členským orgánom i organizačným nástrojom MSS s dosahom na jej vedecko-organizačnú, popularizačnú, zberateľsko-záchrannú, výchovnovzdelávaciu a kultúrno-informačnú činnosť. Zborník i Časopis MSS si zachovali svoje pôvodné poslanie a obsahové vymedzenie až do roku 1914 a v podstate aj v nových podmienkach medzivojnového obdobia po roku 1926.

Spolupráca MSS s českým múzejníctvom koncom 19. a začiatkom 20. storočia. Deväťdesiate roky 19. storočia predstavujú významný medzník vo vývoji slovenského i českého múzejníctva a tiež v oblasti ich vzájomnej spolupráce. V Čechách a na Morave už v predchádzajúcich desaťročiach vznikol väčší počet najmä regionálnych a mestských múzeí, iniciovaných a podporovaných aktívnymi múzejnými spolkami a spoločnosťami a na rozdiel od Slovenska i miestnymi a regionálnymi administratívnymi orgánmi. Vznikli tu viaceré priemyselné a umelecko-priemyselné múzeá ako odraz priemyselného rozvoja krajiny a vplyvu prvých svetových výstav, na ktorých sa úspešne prezentovala aj ľudová kultúra a umenie. Špecifické múzeá tohto obsahového zamerania na Slovensku absentovali (odhliadnúc od umelecko-priemyselných zbierok niektorých múzeí) prakticky až do vzniku •Slovenského technického múzea v Košiciach. V českom múzejnozberateľskom hnutí dominoval národopisný záujem ako výsledok organizátorskej činnosti veľkého počtu vynikajúcich osobností staršej i strednej generácie, združených najmä v prípravných výboroch dvoch veľkých výstav – českej Jubilejnej výstave roku 1891 a Národopisnej výstave československej roku 1895 v Prahe. V čase ich príprav sa v Čechách a na Morave uskutočnil veľký počet regionálnych a miestnych národopisných i priemyselných výstav. V tomto období dochádza k najväčšiemu rozmachu českého národopisu i múzejníctva,

ktoré sa rozšírilo o celý rad nových múzeí a múzejných spolkov. Najmä pražská Národopisná výstava československá svojim významom a vplyvom prekročila vlastné národné hranice. Stala sa príležitosťou a priestorom obdivu, poučenia a inšpirácie múzejníkov, zberateľov i mnohých osobností vedy a kultúry v česko-slovenskom, slovanskom i stredoeurópskom priestore. Na jej príprave a tvorbe sa zúčastnili aj viacerí činitelia slovenského múzejného hnutia a čerstvo založenej MSS, predovšetkým Andrej Kmeť, Dušan Jurkovič a Pavol Socháš. Na výstave realizovali expozíciu slovenskej ľudovej architektúry, ľudového umenia i ďalších zložiek tradičnej ľudovej kultúry.

16. znik ďalších župných a mestských múzeí na Slovensku po založení Muzeálnej slovenskej spoločnosti.

Bezprostredne po vzniku MSS vzniklo na Slovensku do roku 1918 ďalších 8 múzeí:

► **Mestské múzeum v Banskej Štiavnici** bolo sprístupnené počas baníckeho a lesníckeho kongresu roku 1900. Jeho prípravu riadil Muncipiálny výbor pre založenie múzea a prípravu inštalácie úvodnej výstavy (bola plánovaná už na rok 1895). Múzeum malo nadviazať aj na tradíciu „fyzikálneho múzea“ Banskej akadémie, ktoré už v druhej polovici 18. storočia kladlo základy organizovanému múzejno-zberateľskému hnutiu s didakticko-náučným, výchovno-vzdelávacím zámerom v rámci celej rakúskej monarchie. Mnohým historicky cenným zbierkovým exponátom a súborom banskoštiavnického Mestského múzea (pochádzajúcim už zo 16.-18. storočia) sa prisúdzovala funkcia reprezentácie „kultúry Uhorska“. Pre tento účel sa neskôr, v rokoch 1908-1914, uskutočnila s podporou uhorskej vlády rozsiahla adaptácia Starého zámku. Po roku 1913 však múzeum a jeho knižnica obmedzili budovanie niektorých zbierkových súborov najmä národopisných. Zdôvodňovalo sa to mestským charakterom múzea. V skutočnosti išlo o zámer vylúčiť zo zbierkového fondu múzea doklady slovenskej ľudovej kultúry vzťahujúce sa najmä na kultúru a spôsob života baníkov. Neskôr (1964) sa zlúčilo so Štátnym banským múzeom.

► **Šarišské múzeum v Bardejove.** Bardejov sa stal významným strediskom múzejníctva na Slovensku už začiatkom 20. storočia.

Záujem o jeho založenie súvisí s rokom 1897 - s aktualizáciou záchrany, ochrany a údržby bývalej mestskej radnice zo začiatku 16. storočia. Rozhodnutie o zriadení múzea však padlo až 16. augusta 1903, tento dátum je považovaný za deň založenia múzea. Bolo konštituované ako župné múzeum spadajúce pod vplyv štátneho inšpektorátu knižníc a múzeí v duchu záujmov uhorskej vlády. V štatúte dostalo pomenovanie Múzeum Šarišskej župy v Bardejove a stalo sa jej vlastníctvom. Slávnostné otvorenie múzea roku 1907 bolo veľkou demonštráciou maďarizácie východného Slovenska v čase po vydaní reakčného Apponyiho školského zákona. Základné zbierky sa vytvárali v rokoch 1905-1906. Zásluhu na tom majú predovšetkým známy historik a múzejník **Kornel Divald, Gejza Žebrácky a dr. Anton Vassa** (prvý riaditeľ múzea). Odhliadnuc od pôvodných zámerov, svojimi zbierkami si získalo popularitu medzi inteligenciou i obyvateľstvom Bardejova a celej Šarišskej župy. Žiaľ, v roku 1914, aj v tomto prípade boli najcennejšie zbierky prevezené do Budapešti s priesračným zámerom – ako dôkazy maďarskej kultúry v severnom Uhorsku. Maďarské vedecké i kultúrno-politické kruhy v nich videli pýchu kultúrnej minulosti „celého maďarského Uhorska“(!). Avšak ešte počas vojny boli prevezené späť do Bardejova. Múzeum sa postupne po roku 1918, dostalo pod vplyv národne orientovaných predstaviteľov múzea i mesta. Po roku 1950 sa profilovalo ako vlastivedné múzeum so zbernou oblasťou vtedajších okresov Bardejov, Giraltovce, Stropkov, Svidník. Múzeum vlastní vzácnu kolekciu fauny všetkých zoogeografických oblastí, cenné inkunábuly a rukopisné knihy z 15. storočia, tiež dielo Malá Kalvária od Majstra Pavla z Levoče. V 60. rokoch vybudovalo Múzeum ľudovej architektúry v Bardejovských kúpeľoch – prvé múzeum v prírode na Slovensku.

► **Múzeum v Trenčíne.** Patrí medzi významné múzeá, ktoré vznikli ešte pred prvou svetovou vojnou. Úsilie o jeho založenie však súvisí so vznikom *Prírodovedného spolku Župy Trenčianskej* roku 1877. Vyvolal ho článok **L. Pázmányho** *Dejiny spolku* (v roku 1883), v ktorom vyslovil požiadavku, *aby pamiatky skvelej minulosti, rarity plodín zeme, pestrý kroj ľudu boli zachované pre budúcnosť*. Otázka založenia múzea sa však stala aktuálnou až po založení *Muzeálnej spoločnosti stolice Trenčianskej*. Zásluhou **dr. Karola Brančíka**, prírodovedný spolok splynul s novovzniknutou muzeálnou spoločnosťou. Zbierkový

fond múzea kládol dôraz na národopisné a archeologické zbierky. Múzeum tak nadobudlo vlastivednú povahu, ktorú si udržalo až do roku 1921, kedy bola ustanovená nová muzeálna spoločnosť pod názvom *Vlastivedná spoločnosť múzea dr. L. Brančíka*, spravujúca múzeum, ktoré i naďalej si zachovalo vlastivednú povahu.

► **Múzeum mesta Rožňavy a Banícko - hutnícke múzeum v Rožňave.** Základy mestského múzea v Rožňave boli položené roku 1903 z iniciatívy *Rožňavského kultúrneho spolku*. Počiatkové zbierky sa vzťahujú na pamiatky cechového, historického, národopisného a umelecko-priemyselného charakteru. Verejnosti boli sprístupnené až roku 1912. V čase keď Rožňavský kultúrny spolok vyvíjal úsilie o založenie mestského múzea, rozhodla sa aj boršodsko-gemerská skupina *Krajinského maďarského banícko-hutníckeho spolku* založiť Bansko-hutnícke múzeum v Rožňave, postavené roku 1905 v secesnom štýle s historizujúcimi prvkami. Prvé expozície múzea boli sprístupnené v roku 1912. Položilo základ špecializovaného múzea technického charakteru. Prezentovali predovšetkým banskú a železiarsku techniku a technológiu baníctva a hutníctva gemerskej oblasti. O založenie múzea a počiatkový zbierkový fond sa najviac zaslúžili banský inžinier **Gustáv Eisele**, gróf **Dionýz Andrásy**, grófká **Františka Andrassyová** a Banské a hutnícke závody Rimamuráňsko-salgotárjanskej učenej spoločnosti. Činnosť oboch múzeí, ktoré sa sľubne rozvíjali, ochromila prvá svetová vojna. Neskôr, roku 1938 po Viedenskej arbitráži (Rožňava pripadla Maďarsku), obidve zlúčené múzeá dostali názov Rožňavské bansko-hutnícke a Mestské múzeum. Začiatkom roka 1950 bolo múzeum zlikvidované. Prinavrátené svojmu účelu bolo až v roku 1955 ako •Okresné múzeum v Rožňave. Súčasťou pôvodného Baníckeho múzea sa stala aj Obrazáreň Andrassyovcov v Krásnohorskom Podhradí, otvorená v roku 1909. Svoje poslanie plnila až do roku 1938, avšak v zmysle závetu grófa Dionýza Andrassyho (1913), diela v jeho majetku poručil Maďarskému národnému múzeu resp. Múzeu krásnych umení v Budapešti.

► **Múzeum Krásna Hôrka.** Medzi múzeá, ktoré vznikli ešte začiatkom 20. storočia, patrí aj „hradné múzeum na Krásnej Hôrke“, zriadené Andrassyovcami roku 1903. Verejnosti bolo sprístupnené roku 1906. Podstatou jeho expozícií (dosiaľ) sú zbierky šľachtických

interiérov, rôznych umeleckých obrazov, portrétov, zbraní a výbroje, ktoré tu Andrásyovci sústredili zo svojich kaštielov. Úsilie o využitie hradu Krásna Hôrka ako múzea sa však viaže už na rok 1857, keď jeho majiteľ umožnil návštevníkom prezrieť si priestory hradu neobývaného od roku 1812. Ako múzeum bolo otvorené v roku 1882.

► **Mestské múzeum v Nitrianskom Pravne.** Na rozhraní 19. a 20. storočia vzniklo aj Mestské múzeum v Nitrianskom Pravne (1900), s cennými zbierkami historických listín, výrobných nástrojov a výrobkov cechov najmä súkeníkov z Nitrianskeho Pravna a jeho okolia. Neskôr, po vzniku Múzea v Bojníckom zámku, zbierky boli prevezené do Bojníc, v dôsledku čoho múzeum v Nitrianskom Pravne zaniklo.

► **Záhorské múzeum v Skalici** vzniklo na začiatku 20. storočia (1903 – 1905) zásluhou **dr. Janka Blahu**. Od počiatku bolo umiestnené v osobitnej budove Katolíckeho kruhu, postavenej podľa projektu **Dušana Jurkoviča**. V minulosti bolo známe ako tzv. Blahovo skalické múzeum, s pamätnou „Izbou dr. Janka Blahu“ so vzácnymi etnografickými zbierkami. Prevahu mali najmä habánska a habánsko-slovenská keramika, holíčska majolika a ľudové výtvarné umenie. V povojnovom období, až do roku 1964, pôsobilo ako Mestské múzeum v Skalici, od roku 1965 ako Záhorské múzeum v Skalici so zameraním na archeologické a etnografické pamiatky z celého Záhoria. Na Slovensku tak vzniklo od založenia Čaplovičovej knižnice s múzeom v Dolnom Kubíne, do roku 1918, spolu 23 múzeí.

V období vymedzenom rokmi 1893 (vznik Muzeálnej slovenskej spoločnosti v Martine) až 1918 (vznik Československa), centrom múzejníctva na Slovensku bol Martin. Väčšina župných múzeí však jeho vedúce postavenie nerešpektovala z naznačených dôvodov, napriek tomu, že MSS svojou členskou základňou už začiatkom 20. storočia obsiahla takmer celé Slovensko. Väčšina múzeí i napriek všemožnému úsiliu maďarizačných kruhov presadzujúcich na Slovensku odnárodňovaciu politiku budapeštianskej vlády v duchu politiky jednotného maďarského národa a štátu nesplnila ich očakávanie. Svoje úsilie sústredili predovšetkým na budovanie zbierkových fondov a expozícií, bez ohľadu na politické pozadie a zámery štátnej administratívy. Slovenské múzejníctvo, tak ako v uvedenom zmysle, aj v tomto kontradikčnom čase nadobudlo racionálny múzejnozberateľský

vývoj. Korunou progresívneho vývoja slovenského múzejníctva vo vymedzenom období bol nepochybne vznik a činnosť Muzeálnej slovenskej spoločnosti a jej slovenského Múzea v Martine, ktoré od počiatku malo národný charakter.

17. Slovenské múzejníctvo v medzivojnovom období (1919-1938)

Po smrti A. Kmeťa (1908), za nového predsedu MSS zvolili **Štefana Mišíka**. Zmenilo sa takmer celé vedenie MSS. Miesto J. Petrikovicha a **R. Zaymusa** sa podpredsedmi stali **J. Škultéty** a **F. R. Osvald**. Roky vojny obmedzili činnosť MSS a pozastavené boli aj Časopis a Zborník MSS. Do vypuknutia vojny (1914), iniciatívou Š. Mišíka zbierky narástli o vyše 18.000, takže zbierkový fond MSS už predstavoval takmer 88.500 predmetov v rámci vtedajších „oddielov“: národopisu a starožitníctva, numizmatiky, prírodných vied, bibliotéky a archívu. Po smrti Š. Mišíka (1919), sa predsedom stal F. R. Osvald. Činnosť MSS v ďalších rokoch však upadla do letargie až do roku 1926 najmä po odchode prof. Kvačalu z funkcie riaditeľa múzea (1922). Napriek tomu i naďalej rástla členská základňa MSS a verejnosť posielala zbierky do múzea. Spoločnosť však živorila bez odborného vedenia a racionálneho programu.

Po skončení svetovej vojny začala nová etapa rozvoja slovenského múzejníctva vedno s rozvojom slovenského školstva a kultúry. V novom štátnom usporiadaní vznikli nové, priaznivejšie podmienky pre ich činnosť. V roku 1919 došlo po 44 rokoch vynúteného odmlčania k oživotvorení Matice slovenskej. V nasledujúcich rokoch 1920-1922 začali rozvíjať činnosť viaceré centrálné i regionálne kultúrne a školské inštitúcie. V slovenskom múzejníctve však nastali ďalšie komplikácie a problémy. Vo všeobecnosti sa prejavili najmä v legislatívnej a organizačnej nedostatočnosti a rozpornosti, v strate značného množstva cenných muzeálnych i knižných zbierok odvezených do Maďarska ešte pred vznikom ČSR i v prvých mesiacoch jej existencie.

Muzeálna slovenská spoločnosť a slovenské múzejníctvo v období rokov 1918-1926. MSS v prvých rokoch po prevrate

stagnovala a nevyvíjala takmer žiadnu činnosť. Väčšina múzeí na Slovensku postrádala centrálné usmernenie. Ocitli sa v novej situácii, ktorej sa prispôbovali s diferencovanými vzťahmi i výhradami. Múzeá na Slovensku v roku 1919 sa dostali pod vplyv celoštátneho Svazu československých múzeí vlastivědných (SČVM) so sídlom v Prahe. Muzeálna slovenská spoločnosť v tom čase prežívala krízu. Nebola schopná obnoviť svoj predchádzajúci vplyv, hoci i naďalej bola rešpektovaná ako tradičná celoslovenská muzeálna inštitúcia, požívajúca spoločenskú úctu a muzeologický rešpekt. (V roku 1920 mala 2531 členov). Vo výbore nového celoštátneho zväzu však bola zastúpená iba jednou osobnosťou – vtedajším podpredsedom MSS **Karolom Medveckým** (podpredsedom MSS bol v rokoch 1919-1926).

K útlmu MSS v prvých poprevratových rokoch prispeli viaceré negatívne okolnosti. Predovšetkým personálne zmeny v jej centre a konzervatívna politická orientácia niektorých členov jej vedenia. Skupina popredných osobností, ktoré v predprevratovom období patrili k špičke slovenskej inteligencie a aktívne pracovali v radoch MSS a v jej vedení, prešla na nové politické a vedecké posty do Bratislavy - novovzniknutého hlavného mesta Slovenska. Iná časť osobností z dovtedajšieho vedenia MSS sa dostala do rozporu s tzv. čechoslovakistickou orientáciou novej slovenskej ekonomicko-politickej i vedecko-kultúrnej reprezentácie a nebola schopná poskytnúť pomoc MSS. Viaceré osobnosti MSS sa však i naďalej uchádzali o vplyv v novej konštelácii poprevratového múzejníctva na Slovensku. V novoutvorenom celoštátnom Svaze (SČMV) síce videli reprezentanta česko-slovenského múzejníctva, ale postrádali jeho aktívnu slovenskú zložku. Východiskom bolo založenie *Spoločnosti Slovenských vlastivedných múzeí* (SSVM) v Bratislave roku 1924, ktorá sa de facto stala konkurentom stagnujúcej Muzeálnej slovenskej spoločnosti v Martine. Nová Spoločnosť sa snažila využiť nečinnosť MSS a preniesť iniciatívu v organizovaní múzejného života na oslobodenom Slovensku do Bratislavy. Darilo sa jej to o.i. aj preto, že v jej radoch začali pôsobiť nové významné osobnosti slovenskej a českej vedy, ktoré nastúpili na voľné posty v Bratislave, o.i. aj v novozaloženej Slovenskej univerzite. Stagnujúca MSS naopak, postrádala rovnocenné sily, štátnu podporu i finančné

prostriedky na svoju činnosť. Stratou značnej časti svojej intelektuálnej členskej základne a absenciou osvedčených organizačných nástrojov akými boli Zborník a Časopis MSS, sa zmietala v neúčinnosti prakticky až do roku 1926. Vtedy bolo obnovené ich vydávanie a vytvorilo sa a zaktivizovalo aj nové vedenie MSS.

Medzitým v roku 1922 sa v Bratislave sformovalo **Zemедelské múzeum**, ako pobočka Československého Zemедelského Múzea – ústavu pre štúdium a povznesenie vidieka v Prahe, ku ktorému sa pričlenilo v roku 1927 i **Lesnícke múzeum v Bratislave**. V rokoch 1924-1928 bola postavená účelová múzejná budova v Bratislave na Vajanského nábreží (dnešné sídlo SNM), do ktorej sa presťahovalo i **Slovenské vlastivedné múzeum**, dovtedy umiestnené v bývalom františkánskom kláštore v Bratislave.

Aktivizácia slovenského múzejníctva po roku 1926. Od roku 1926 postupne dochádza k obratu v činnosti MSS. Do čela MSS sa dostali **Karol Medvecký** (už ako predseda MSS) a **Ján Geryk** (ako kustód a tajomník MSS). Ich zásluhou začal v roku 1926 opäť vychádzať Zborník MSS a roku 1927 aj Časopis MSS. Medzníkom bol najmä rok 1927, v ktorom sa konal druhý (poprevratový) zjazd česko-slovenských múzejníkov v Martine, na ktorom sa upevnila spolupráca Svazu čl. múzeí s MSS a tiež aj s Maticou slovenskou, ktorá už v predchádzajúcich rokoch rozvinula neobyčajne aktívnu činnosť v organizačnej, zberateľskej, vedeckovýskumnej i edičnej oblasti svojho pôsobenia. Zjazd bol vzpruhou pre MSS i začiatkom jej nového všestranného rozvoja koncom 20. a začiatkom 30. rokov. MSS v prvom rade zaktivizovala svoju členskú základňu, upevnila spoluprácu so Svazom múzeí, Maticou slovenskou a ostatnými múzeami na Slovensku. Podstatnú časť svojej energie zamerala v rokoch 1928-1932 na organizačnú prípravu a realizáciu výstavby svojho nového reprezentatívneho stánku, ktorý konečne a definitívne dostal názov **Slovenské národné múzeum v Martine**. Opäť sa stalo celonárodným vlastivedným múzeom i novým sídlom MSS. Po Bratislave, kde sídlila aj Spoločnosť slovenského vlastivedného múzea (ďalej SVM), sa však MSS teraz stala už iba druhým centrom slovenského múzejníctva. Tretím centrom, s pôsobnosťou na území východného Slovenska, sa stalo **Východoslovenské múzeum v Košiciach**.

MSS v novej situácii relatívne rýchlo inovovala svoju predchádzajúcu činnosť. Rozšírila členskú základňu (roku 1926 mala 3523 členov), do ktorej získala veľký počet najmä vidieckej inteligencie i ostatného obyvateľstva, na ktoré nemali taký dosah bratislavské inštitúcie. MSS a jej SNM sa teraz zamerali predovšetkým na slovenský vidiek v duchu idey svojho „*Ohlasu*“, že chcú „*byť sluchátkom tlkotu kultúrneho snaženia slovenského vidieka*“. Dôraz položili na kategóriu „ľud a ľudová kultúra“, ale i naďalej zotrvali na koncepcii vlastivedného múzea. SNM v Martine sa nechcelo zbaviť svojich prírodovedných a archeologických zbierok, ani historického archívu. S určitou nevôľou však obmedzilo svoju vedeckovýskumnú a zväčša i publikačnú činnosť prevažne na ľudovú kultúru. V tomto čase a v týchto súvislostiach začína mať prevahu v jeho zbierkotvornej činnosti národopis, ktorý natrvalo poznamenal ďalší rozvoj SNM.

Impulzom novej orientácie a aktivity MSS a jej SNM sa stalo zasadnutie rekonštruovaného výboru MSS v auguste 1928 (v tomto roku mala už 4 070 členov). MSS vydala spomínaný „*Ohlas k národu slovenskému*“, v ktorom sa odvoláva na „mestskú a slovenskú inteligenciu“, predovšetkým vo vidieckych mestách a dedinách. Požiadala ju o pomoc pri riešení a zabezpečovaní náročných úloh, súvisiacich najmä s výstavbou novostavby SNM a doplnení jeho zbierok v súvislosti s nadchádzajúcou inštaláciou stálych expozícií. Rozvinula tzv. „korunovú zbierku“, v rámci ktorej „každá obec na Slovensku“ mala poskytnúť MSS na výstavbu budovy SNM a jeho expozícií „toľko korún, koľko má obyvateľov“. Pomocou vidieckej inteligencie zastúpenej najmä učiteľmi, kňazmi, roľníkmi, dobrovoľnými zberateľmi a darcami pamiatok ľudovej kultúry vcelku úspešne splnila i tento náročný program. SNM už v roku 1933 mohlo opäť plniť svoje expozičné poslanie tým, že v ňom prvýkrát v slovenských pomeroch inštalovali a sprístupnili aj Národnú galériu Slovenska (NGS). Táto aktivita MSS sa považovala za priekopnícky čin slovenskej kultúry v medzivojnovom období. SNM v Martine v tridsiatych rokoch nadviazalo úspešnú spoluprácu s celým radom vynikajúcich slovenských i českých vedcov a odborníkov, z ktorých viacerí (**A. Václavík, A. Güntherová-Mayerová, prof. Eisner, H. Landsfeld, prof. Žákovec. V. Štech, V. Wagner a R. Bednárík** i ďalší), sa aktívne zapojili do tvorby a praktickej inštalácie

Národnej galérie Slovenska i nových národopisných, archeologických a prírodovedných expozícií.

Vzťahy MSS so Spoločnosťou vlastivedného múzea v Bratislave (SVM). V poprevratovom čase sa Bratislava stala významným strediskom slovenského školstva, vedy, kultúry a tiež i múzejníctva. Už roku 1922 vznikla iniciatíva **Dušana Jurkoviča, V. Chaloupeckého a J. Hofmana**, založiť „bratislavskú muzeálnu spoločnosť“ s vlastivedným múzeom, presadzovanú aj **Zd. Wirthom** (v článku „*O úlohách vlastivedného múzea*“). Úlohy sa ujal prípravný výbor pod vedením **D. Jurkoviča**. Cieľom SVM bolo od počiatku vybudovať a udržiavať **Vlastivedné múzeum v Bratislave** ako organizátora vlastivedného výskumu Slovenska z hľadiska historického i prírodovedného. SVM preto utvorilo muzeálne odbory: historicko-archeologický, národopisný, galerijný a prírodovedný. Keď v roku 1936 zmenilo stanovy, rekonštruovalo a doplnilo svoje odbory aj o odbor pravekej archeológie, odbor zoologicko-botanický a odbor mineralogicko-geologický. Rozvoj činnosti múzea nastal najmä po ukončení výstavby budovy **Zemedelského múzea** (1924 – 1925, podľa projektu M. M. Harminca) ako krajinskej pobočky celoštátneho *Spolku Československého zemedelského múzea*, v ktorom získalo priestory aj VMB. Budova múzea bola skolaudovaná roku 1928 a expozične sprístupnená roku 1930. Obidve múzeá zahájili činnosť už roku 1924. O 3 roky neskôr (1927) sa k nim pridružilo aj **Lesnícke múzeum** (otvorené roku 1930) ako autonómna zložka ZM. Po ich zlúčení v podobe Slovenského múzea (roku 1940), výskumná, akvizičná i expozičná činnosť múzea sa sústredila do 5 odborov: poľnohospodársko-lesnícko-loveckého, odboru tvorby ľudu (národopisné zameranie), historicko-archeologického odboru, galerijného odboru, prírodovedného odboru a technického odboru.

Slovenské vlastivedné múzeum (SVM) a Zemedelské múzeum (ZM), udržiavali od začiatku úzku väzbu spolupráce. Kuratórium ZM zo strategických a finančných dôvodov prenajalo priestory Slovenskému vlastivednému múzeu, ktoré tak začalo nový objekt prevádzkovať ako spoločné muzeálne zariadenie s vymedzeným obsahom pod vedením vynikajúceho múzejníka **Ing. M. Jurkoviča**. Muselo však zosúladiť svoju činnosť so Zemedelským múzeom, ktorého snahou bolo získať

dosah na celé územie Slovenska. Lesnícke múzeum bolo samostatnou organizačnou zložkou ZM až do jeho splynutia so SVM. V Bratislave tak začali pôsobiť (okrem → Mestského múzea) tri celoslovensky zamerané múzeá, ktoré sa zlúčili až roku 1940 pod názvom **Slovenské múzeum v Bratislave**. Pred všetkými tromi bratislavskými múzeami a SNM v Martine vyvstala v 20. rokoch neľahká úloha: vyriešiť medzi nimi del'bu úloh najmä v múzejnozberateľskej oblasti. Spoločnosť vlastivedného múzea v Bratislave v tomto zmysle vydala v marci 1924 verejný ohlas valného zhromaždenia, v ktorom berúc do ohľadu vtedy ešte pretrvávajúcu stagnáciu MSS, nedočkavo vyhlásila: „*Z rúk buditeľskej generácie 90. rokov* (čím myslela aj na osobnosti združené v MSS a jej stagnáciu)...*prijali sme ako prvú zbierku národných pamiatok aj ako výsledok obetavého úsilia Andreja Kmeťa a jeho spolupracovníkov – zbierky MSS*“. Išlo o časť zbierok viacerých vlastivedných disciplín okrem zbierok národopisnej povahy, ktoré mali zostať dominantnou zbierkotvornou zložkou SNM v Martine. Medzi MSS a VMB to však spôsobilo určité napätie. Vlastivedne múzeum v Bratislave sa síce zameralo na ostatné disciplíny vrátane prírodovedných odborov (do istej miery suplovalo aj úlohu prírodovednej fakulty Bratislavskej univerzity, založenej až roku 1939), ale nevzdalo sa akvizície ľudovej kultúry najmä tradičného poľnohospodárstva, chovateľstva, pastierstva a ľudového umenia na západnom Slovensku. SNM v Martine zase odmietlo poskytnúť ostatné vlastivedné zbierky vrátane prírodovedných, budované od vzniku MSS v duchu jej stanov a odkazu Andreja Kmeťa. Zatiaľ čo bratislavské SVM, ZM a LM sa v tomto čase tešili záujmu a finančnej podpore vládnych orgánov v Prahe a tiež bratislavských vedeckých inštitúcií, SNM v Martine živene MSS, muselo riešiť svoje existenčné potreby vrátane získania prostriedkov na výstavbu novej reprezentačnej budovy v Martine (taktiež podľa projektu M.M. Harminca) započatej roku 1930 najmä korunovými zbierkami medzi pospolitým ľudom pod heslom „*Kmeťovská zbierka*“. To bol snáď najvážnejší dôvod, prečo sa MSS neodvážila pristúpiť k realizácii aj svojho ďalšieho projektu (taktiež z roku 1930), zameraného na výstavbu múzea ľudovej architektúry pri SNM.

Cieľom Slovenského národného múzea v Martine i naďalej bolo zostať celoslovenským národným múzeom. Počítalo aj s budovaním

zbierky ľudovej kultúry Moravského Slovenska, čím sa dostalo do rozporu s českým múzejníctvom. SNM v Martine v polovici 30. rokov rozvíjalo činnosť v rámci historického odboru (archeológia, kultúrna-história, numizmatika, umelecké zbierky - súvisiace s NGS a archív), národopisného a prírodovedného odboru (zoológia, botanika, paleontológia, ktorému podliehala i budovaná botanická záhrada na pozemku SNM v Martine). Záujmom MSS tiež bolo združovať regionálne i mestské múzeá a muzeálne korporácie na celom Slovensku, ktoré v nových štátno-politických podmienkach hľadali formy a vzťahy spolupráce i záštitu svojej pôsobnosti medzi ľuďom. Roku 1928 Živena darovala SNM zbierku výšiviek, vystavených na jej národopisnej výstavke v Martine roku 1887. Celonárodný záujem SNM sa odrazil aj v budovaní archívnych fondov. Roku 1929 bol v autorstve Dr. M. Opočenskej (archivárky SNM) vypracovaný prvý slovenský Štatút Archívu MSS a v roku 1930 aj Slovenský diplomatár, ktorý sa stal prvým archívnym časopisom na Slovensku vôbec. V roku 1933 vyšiel knižne *Inventár archívu SNM* (druhý zväzok vydala SAV až v roku 1953 - už po zrušení MSS).

V polovici roka 1928 vstúpilo do platnosti krajinské zriadenie, od ktorého MSS očakávala sľubnejšiu perspektívu najmä v oblasti finančného zabezpečenia úloh SNM a rozšírenia svojej členskej základne dosahujúcej počet 4 000 členov. V tom istom roku boli schválené aj nové stanovy MSS, do veľkej miery kopírujúce formulácie dovtedajších stanov. Zdôraznili však staronové ciele MSS: združovať múzeá a muzeálne korporácie na celom Slovensku a zakladať nové miestne odbory MSS. Najvýznamnejším prínosom nových stanov bola konečná kodifikácia názvu Slovenské národné múzeum v Martine, o čo sa MSS usilovala od svojho založenia roku 1893. V rokoch 1926-1930 sa „kmeťovské zbierky“ z predprevratového obdobia rozrástli o viac ako 15.000 nových zbierkových jednotiek. SNM sa i naďalej usilovalo rozvíjať na svojej pôde zbierky i vedecké disciplíny vzťahujúce sa predovšetkým na etnografiu, archeológiu, numizmatiku, archivistiku, národnú a kultúrnu históriu a výtvarné umenie. Zo svojho programu vypustilo len prírodovedné zbierky, hoci s nimi počítalo v expozícii svojho nového stánku. V nastávajúcom desaťročí stihlo vyinštalovať nielen národopisné, archeologické a prírodovedné zbierky, ale vybudovať aj spomínanú Botanickú záhradu SNM, jednu

z prvých na území Slovenska. V SNM roku 1929 začal pracovať **Dr. V. Budinský-Krička** a vytvárať na pôde SNM základ vzniku budúceho Archeologického ústavu SAV. Jeho zásluhou (už ako pracovníka Štátneho archeologického ústavu v Prahe) bola v novostavbe SNM už v roku 1935 vyinštalovaná archeologická zbierka SNM.

V decembri 1937 zomrel predseda MSS **K. A. Medvecký**. Na jeho miesto bol zvolený **J. Škultéty**. Celé tridsiate roky predstavujú mimoriadne úspešné obdobie vo vývine SNM v Martine. Okrem spomenutých úspechov realizovalo, a do roku 1938 aj sprístupnilo verejnosti celý expozičný komplex v novopostavenej reprezentačnej budove SNM, ktorý bol v roku 1941 rozšírený aj o etnografické zbierky a osobné pamiatky po M.R. Štefánikovi. Podarilo sa mu realizovať pôvodný program MSS „*odkryť charakter Slovenska ako zemepisného a kultúrno-národného celku a dokázať, že ono bolo a je slovenské*“, čím sledovalo zjavný odpor voči oficiálnej „čechoslovakistickej ideológii“. Počas celého medzivojnového obdobia však poskytovali slovenskému múzejníctvu výdatnú pomoc viaceré profesionálne osobnosti a partnerské inštitúcie aj z českej strany.

Progresívny rozvoj zaznamenali aj bratislavské celoslovensky orientované múzeá, zlúčené až roku 1940 pod názvom → **Slovenské múzeum**. Najvýraznejšie to dokumentujú výsledky, vykazujúce ku koncu roka 1940 stav 346 382 zbierkových predmetov, 5 205 knižných zväzkov a vyše 1600 jednotiek fotografického charakteru.

Celoštátne múzejné zjazdy v medzivojnovom období. Významnú úlohu v rozvoji slovenského múzejníctva v rokoch 1918-1938 mali celoštátne zjazdy múzejníkov. Na Slovensku sa ich uskutočnilo päť (v Bratislave 1922, 1930, v Martine 1927, na pôde slovenských banských múzeí 1933, na východnom Slovensku 1936). Zjazdy sprísnilli podmienky uznania existujúcich i novovznikajúcich múzeí, v snahe skvalitniť sieť múzeí na Slovensku a ich odbornou-muzeologickú činnosť. Zaslúžila sa o to najmä celoštátna **Ústredná muzeálna rada**, ktorej podpredsedami sa postupne stali **K.A. Medvecký** a **F. Houdek**. Jej slovenskými členmi boli aj **Dr. J. Pollák** (riaditeľ VSM) a **Dr. J. Hoffman** (lektor múzejníctva na Univerzite v Bratislave).

Rozvoj múzejnej siete v medzivojnovom období. Roku 1918 bolo na Slovensku 24 činných múzeí vrátane múzeí z predchádzajúceho obdobia (1857-1918), z ktorých niektoré nevyvíjali aktívnu činnosť

alebo zanikli, iné sa zlúčili. Po roku 1918 vznikli: **Mestské múzeum v Kežmarku** (1926, sprístupnené roku 1931), ktorého predchodcom boli zbierky kežmarského lýcea. Múzeum bolo iniciované už v roku 1873 *Uhorským karpatským spolkom*, ale sprístupnené bolo až v roku 1931 v priestoroch kežmarského hradu. Koncom roka 1943 bolo zatvorené. Usadilo sa v ňom nemecké komando, ktoré odvieкло takmer celý historický archív mesta, z ktorého sa vrátila sotva tretina. Obnovené bolo v auguste 1947. Ďalej **Tekovské múzeum v Leviciach** (1927), ktorého predchodcom bolo → Župné múzeum Tekovskej stolice v Zlatých Moravciach, založené roku 1892 a **Múzeum v Piešťanoch** (1931), ktoré vzniklo zásluhou *Piešťanskej muzeálnej spoločnosti (PMS)*. Jej členmi boli o.i. svetoví hudobní skladatelia: E. Kálman, Fr. Lehár, R. Strauss, O. Nedbal, V. Novák, výtvarní umelci J. Alexy, J. Mudroch, Z. Palugyay, speváci Šaljapin, Tauber, spisovatelia Nexö, Jilemnický, Krasko i ďalší významní spisovatelia. Múzeum bolo podporované tzv. piešťanskou *Kolóniou umelcov a spisovateľov* a sprístupnené v Kursalóne koncom júna 1933. V správe PMS fungovalo až do roku 1951, kedy ho prevzala Rada ONV v Piešťanoch. (Od roku 1963 bolo premenované na **Balneologické múzeum** s celoslovenskou pôsobnosťou). Ďalším bolo **Štátne banské múzeum Dionýza Štúra v Banskej Štiavnici**, založené roku 1927. V tom istom roku sprístupnilo expozíciu historicko-technických pamiatok sústredených **Dr. J. Polákom** z viacerých banských závodov na Slovensku. V roku 1964 sa spojilo s **Vlastivedným múzeum** (pôvodne → Mestským múzeom Banskej Štiavnice, sprístupneným už v roku 1900), čím sa vytvorilo **Slovenské banské múzeum** s celoslovenskou pôsobnosťou. Ďalej: **Židovské múzeum v Prešove** (1929, zaniklo roku 1931), **Diecezálne múzeum v Spišskej Kapitule** (1932), **Múzeum P.O. Hviezdoslava v Dolnom Kubíne** (1932), cirkevné **Múzeum F.R. Osvalda pri SSV v Trnave** (1934), **Vlastivedné múzeum v Nových Zámkoch** (1935) a **Banické múzeum v Gelnici** (1938). Po zániku Tekovskej župy roku 1924 zaniklo → Múzeum v Zlatých Moravciach, založené už roku 1892. V rokoch 1940-1941 vzniklo aj **Vojenské múzeum a Hygienické múzeum v Bratislave**. Tatranské múzeum vo Veľkej (založené už roku 1881) sa zlúčilo s Karpatským múzeom v Poprade (1883) a Liptovská zbierka s novovzniknutým **Múzeom slovenského krasu v Liptovskom Mikuláši** (1928). V roku 1943 sa zlúčili aj → Bansko-hutnícke múzeum

v Rožňave (1912), → s Mestským múzeom v Rožňave (1912) a dostali nový názov **Rožňavské banícko-hutnícke a mestské múzeum**. V 30. rokoch začalo rozvíjať činnosť i Vlastivedné m. vo Zvolene. Jeho zbierky sa v roku 1954 presunuli na Zvolenský zámok, kde sa sformovalo **Lesnícke a drevárske múzeum**, sprístupnené v máji 1955. V roku 1957 sa presťahovalo do kaštieľa vo Sv. Antole. Po obnove kaštieľa roku 1986 a delimitácii lesníckej a drevárskej zložky, opäť našlo domov v bývalom → Vlastivednom múzeu vo Zvolene, ako Lesnícke a drevárske múzeum s celoslovenskou pôsobnosťou. Viaceré múzeá však majú svojich predchodcov aj v podobe starších zbierok lýceí a gymnázií, ktoré sa stali základom zbierok neskôr konštituovaných múzeí. V roku 1937 bolo v Bratislave pri príležitosti 100 výročia Hummelovej smrti zriadené aj **Múzeum Johanna Nepomuka Hummela**, jedného z najuctievanejších skladateľov a klavírných virtuózov svojej doby. Pred múzeom stál jeho pomník vytvorený V. Tilgnerom. Reinštalácia múzea sa uskutočnila začiatkom 60. rokov.

18. Slovenské múzejníctvo v rokoch 1939-1945.

Odhliadnuc od múzeí ktoré medzičasom zanikli, v roku 1939 pôsobilo na Slovensku 25 -30 múzeí. Túto sieť akceptoval aj novoutvorený **Sväz slovenských múzeí** (v Martine, 10. 12. 1940 po vzniku Slovenského štátu), s výnimkou Východoslovenského múzea v Košiciach, Podunajského múzea v Komárne a múzeí v Rimavskej Sobote a Rožňave, ktoré sa ocitli na zabranom území Maďarmi, čo spôsobilo ďalšiu nenahraditeľnú stratu slovenskému múzejníctvu v období druhej svetovej vojny. Viaceré múzeá po roku 1938 prerušili aktívnu činnosť alebo zaznamenali stagnáciu.

Rozpadom ČSR po roku 1939 nastala nová situácia v oblasti slovenského múzejníctva. Zlúčením všetkých troch bratislavských celoslovensky zameraných múzeí: → Zemedelského múzea (s autonómnou zložkou → Lesníckym a loveckým múzeom) a → Slovenského vlastivedného múzea, sa vytvorilo jediné **Slovenské múzeum v Bratislave (SM)**. Vláda SR to zdôvodnila o.i. tým „aby pri vedeckých inštitúciách vysokoškolských bola aj reprezentatívna ustanovizeň, kde by sa sústredila zberateľská činnosť o minulosti

nášho národa a štátu, ktorá by bola prístupná aj širokej verejnosti a názorne oboznamovala ju s pokladmi slovenskej tvorby a slovenského kraja...“ Organizačná činnosť slovenského múzejníctva sa preniesla na Sväz slovenských múzeí (čestným predsedom sa stal **Dr. Jozef Škultéty** a výkonným predsedom vynikajúci muzeológ - historik **Dr. P. Florek**) a Muzeálnu radu SSM. Zväz rozdelil múzeá do 4 kategórií, s diferencovaným členským. Do prvej kategórie začlenil najvýznamnejšie múzeá: SNM v Martine, SM v Bratislave, Mestské m. v Bratislave, Štátne m. v Nitre, Štátne šarišské m. v Bardejove a Štátne banské m. v Banskej Štiavnici. Do 4. kategórie patrili „muzeálne zbierky“ múzeí v Žiline, Michalovciach, Zvolene, Bánovciach nad Bebravou, Čadci, Liptovskom Hrádku, Modre, Pezinku, Svätom Jure a Vojenské múzeum pri Ministerstve národnej obrany (založené roku 1943). Ostatné múzeá boli zahrnuté do druhej kategórie (6 múzeí) a do tretej kategórie (3 múzeá). Múzeá vo Zvolene, Žiline a Modre charakterizoval ako „nádejné múzeá“. Zväz nadviazal na tradíciu medzivojnových zjazdov a obohatil ju o ďalšie tri zjazdy (v Banskej Štiavnici 1941, Kežmarku 1942 a Liptovskom Mikuláši 1943, s pracovným heslom „príroda a folklór“).

V závere roka 1945 sa konal **Žilinský zjazd** – už za nových spoločensko-politických podmienok a s novým personálnym zložením. Hoci vojnové podmienky neumožňovali očakávaný rozvoj múzejníctva, v prvej polovici 40. rokov sa stihlo založenie Knižnice Zväzu slovenských múzeí, ktorá vydala rad odborných a vedeckopopularizačných prác: *Ochrana pamiatok - Zásady a pokyny* (1942), príručku *Odborné práce v múzeách - Pokyny pre správcov múzeí* (1942), *Ochrana pamiatok nášho ľudu a prírody*, ďalej i životopisné dielo *Andrej Kmeť*, od Š. Janšáka (1941), *Cechovníctvo na Slovensku* od J. Houdeka (1943), *Prvé rodové slovenské pohrebiská v Turci a Liptove* od V. Budinského-Kričku (1944) a *Dejiny a súpis výtvarných pamiatok Oravy* od A. Güntherovej (1944). Publikácie prispeli ku kvalitatívnemu rozvoju múzejníctva na Slovensku a posilnili jeho vedeckú prestíž, na čom veľkú zásluhu mali najmä **dr. P. Florek** a **J. Geryk**. Významným prínosom SSM v tomto období bolo zjednotenie a inštitucionálne zatriedenie múzeí na Slovensku, s cieľom vytvárať podmienky pre zvyšovanie kvalifikácie ich pracovníkov a rozvoj metodologickej činnosti múzeí. Činnosť SSM tak i v tomto čase predstavuje významný prínos do dejín rozvoja slovenského múzejníctva.

Aj na pôde Slovenského múzea v Bratislave bola v marci 1943 sprístupnená **Slovenská galéria**, ktorá sa tak stala druhou slovenskou galériu (po → Národnej galérii Slovenska v Martine, sprístupnenej už roku 1933). Rozpadom ČSR však prestali viacerí významní činitelia českej národnosti pôsobiť v bratislavských i v niektorých ďalších múzeách. Prerušili sa aj styky medzi slovenským a českým múzejníctvom. ⁽⁹⁾

19. Slovenské múzejníctvo v prvých povojnových rokoch (1945-1949)

Prvé povojnové roky priniesli slovenskému múzejníctvu opäť rozsiahle zmeny a komplikácie. K problémom patrili najmä zložité situácie súvisiace s rekonštrukciou a opravami poškodených budov (pre všeobecný nedostatok stavebného materiálu) s ošetrovaním poškodených zbierkových predmetov a ich čiastočnou náhradou. V slovenskom múzejníctve naďalej pretrvával nedostatok kvalifikovaných i hospodárskych pracovníkov. Negatívne sa zapísali najmä politicky orientované personálne zmeny vo vedení niektorých múzeí. V máji 1945 vstúpilo do platnosti nariadenie SNR o rozpustení dovtedajších spolkov, ktoré sa iba dočasne vyhllo múzejným spolkom vrátane Muzeálnej slovenskej spoločnosti a Sväzu slovenských múzeí. V závere 40. rokov však značné problémy spôsobili ideologicky motivované požiadavky na reinštaláciu múzejných expozícií, komplikujúce beztak neutešenú situáciu väčšiny múzeí.

Prvý povojnový zjazd Sväzu slovenských múzeí sa uskutočnil v Žiline dňa 20. decembra 1945, spojený s celoslovenskou konferenciou múzeí. Zjazd i konferencia nadviazali na predchádzajúcu spoločnú schôdzu zástupcov Českého svazu múzeí a Sväzu slovenských múzeí v Prahe, ktorá bola venovaná riešeniu neodkladných problémov

⁹ Rozvojový trend múzejníctva v čase vojny narušila nariadená evakuácia najvzácnejších muzeálnych zbierok, vyhlásená vládou v októbri 1942. Postihla nielen SM a SNM, ale aj niektoré ďalšie múzeá (v Nových Zámkoch, Nitre, Poprade, Kežmarku, Rimavskej Sobote) najmä stratou veľkého počtu zbierkových predmetov v dôsledku vojnových udalostí a bombardovania múzejných objektov. SM v Bratislave bolo dva krát bombardované a nakoniec zapálené ustupujúcou nemeckou armádou. Zničených bolo vyše 11 000 muzeálnych predmetov. SNM v Martine bolo poškodené delostrelectvom už počas SNP. Z kežmarského múzea odviekli ríšske nemecké orgány veľmi cenný historický archív (v 17 debnách, z ktorých sa vrátilo len päť).

súvisiacich s odstraňovaním vojnou spôsobených škôd a riešení požiadavky poštátneho všetkých múzeí. Vzhľadom na existujúcu politicko-ekonomickú situáciu na Slovensku, dôraz sa prednostne obmedzil iba na poštátne SNM a SM, ktoré mali rozšíriť už dovtedajšiu sieť štátnych múzeí v Košiciach, Banskej Štiavnici, Bardejove a Nitre. Návrh na poštátne SNM v Martine vyšiel zo SNR už počas Slovenského národného povstania. Povereníctvo SNR pre školstvo a osvetu v zápätí iniciovalo aj poštátne SNM v Bratislave. Ich prevzatie do starostlivosti štátu sa však uskutočnilo až zákonom SNR č. 12 z decembra 1948. Stalo sa najvýznamnejším progresívnym činom slovenského múzejníctva v 40. rokoch.

Takmer súčasne s poštátne SNM v Martine a SM v Bratislave, došlo k vzniku **Slovenskej národnej galérie v Bratislave** (1948). Bola zriadená už ako štátna inštitúcia zákonom SNR č. 24 dňa 29. júla 1948. Stala sa prvou samostatnou štátnou inštitúciou v galerijnej oblasti na Slovensku. Veľkú zásluhu na tom mal vtedajší povereník školstva, vedy a umenia **Ladislav Novomeský**. Vznik SNG súčasne spôsobil pomalý zánik → Národnej galérie Slovenska pri SNM v Martine a → Slovenskej galérie pri SM v Bratislave, ktorých najvzácnejšie diela boli postupne presunuté do SNG v Bratislave. Regionálne a mestské galérie na Slovensku vznikli až po uzakonení SNG. Ostatné spolkové, mestské i súkromné múzeá a galérie štát prevzal do svojej starostlivosti až po roku 1950. Začiatkom 50. rokov sa tak ukončil proces poštátne slovenského múzejníctva ako celku.

Sväz slovenských múzeí (SSM) v čase do roku 1948 sa sústredil predovšetkým na prípravu múzejného zákona, začleňovanie múzeí do vznikajúcej štátnej správy a na hľadanie finančnej podpory pre jednotlivé múzeá, ktoré okrem špecializovaných mali mať vlastivedný charakter. Na rozhraní rokov 1946/1947 rozvinul dotazníkovú akciu zameranú na zisťovanie právneho postavenia múzeí a ich súčasného stavu. Väčšina múzeí však i naďalej postrádala systemizované miesta kvalifikovaných odborníkov. Múzejná sieť roku 1948 obsahovala 24 - 27 samostatných múzeí. K novozaloženým patrili predovšetkým **Technické múzeum v Košiciach** a múzeá v **Prešove, Sabinove, Humennom, Liptovskom Hrádku, Michalovciach, Gelnici a Zlatých Moravciach**, zväčša ako múzeá s okresnou pôsobnosťou v súlade s vtedajším

administratívnym členením Slovenska. Do siete slovenských múzeí po roku 1945 sa vrátili tiež múzeá z prinavrátených územných oblastí južného Slovenska: Východoslovenské múzeum v Košiciach, Štátne múzeum v Komárne, Gemersko-malohontské múzeum v Rimavskej Sobote a Mestské múzeum v Leviciach.

K významnému počinu slovenského múzejníctva v povojnovom období došlo založením **Technického múzea v Košiciach** roku 1947 - ako 28 múzea na Slovensku v povojnovom období. Rozhodnutie o jeho založení súvisí s uznesením Povereníctva SNR pre priemysel a obchod už v roku 1945 (keď ešte sídlilo v Košiciach). Základnú zbierku TM vytvorili predmety „maďarského technického múzea“, pochádzajúce zo slovenského etnika. Prvé expozície boli sprístupnené v januári 1948. Prvý riaditeľ Košického Technického múzea **Dr. Štefan Butkovič** (inicioval aj prvý zákon o múzeách na Slovensku) sa stal už v roku 1948 prvým slovenským členom Československého národného komitétu ICOMu v Prahe. V tom čase sa vyvíjala aj snaha o založenie „Rímskeho múzea“ v Bratislave (na pôde SM, ako lapidária rímskych pamiatok z územia Slovenska) a „Pedagogického múzea“ pri Matici slovenskej, ktoré však neboli realizované. Súčasne boli zrušené staršie muzeálne spolky, o.i. aj „*Karpathen verein*“ a „*Velická muzeálna spoločnosť*“). SSM uzavrel proces čiastočne spontánneho obnovovania a konštituovania nových múzeí prehlásením, že nie je v jeho záujme povoliť vznik ďalších múzeí. Existujúca sieť múzeí na Slovensku v rokoch 1947-1949 sa tak ustálila na počte 40 múzeí.

20. Slovenské múzejníctvo začiatkom druhej polovice 20. storočia (1949-1960)

Po oslobodení v roku 1945 – až do prvej tretiny 50. rokov, múzejníctvo na Slovensku prežívalo etapu dočasnej stagnácie a vyrovnávania sa so škodami zapríčinenými udalosťami vojny, ale aj neujasnenosťou svojho nového programu. Múzeá stáli nielen pred reinštaláciou svojich expozícií v duchu prezentácie antifašistického odboja na Slovensku, ale aj pred úlohou ich nového legislatívneho usporiadania. Pritom naďalej trpeli krajným nedostatkom kvalifikovaných pracovníkov i prostriedkov na ich činnosť. Ťažko sa prispôbovali novým podmienkam a politickým

požiadavkám zo strany nových centrálnych, regionálnych i miestnych štátnopolitických orgánov a úradov. Stav pracovníkov všetkých múzeí tvoril iba 45 osôb s malým počtom kvalifikovaných odborníkov (iba 18). Samotné SNM v Martine malo len 11 stálych pracovníkov (!). To sa, prirodzene, negatívne odrážalo na ich schopnosti riešiť komplikované úlohy súvisiace s novým programom povojnového múzejníctva, zakotveným v rezolúcii z decembrového zjazdu SSM (1945). Napriek tomu SNM v Martine bolo rozhodnutím SNR už v roku 1945, poverené vytvoriť vo svojom expozičnom komplexe (ktorý si stále zachovával vlastivedný charakter) aj oddelenie SNP, čo sa malo riešiť zlúčením zbierkových dokladov o SNP, s existujúcou zbierkou M.R. Štefánika a zbierkou pamiatok z prvej svetovej vojny. SNM tak malo vytvoriť zbierku i expozíciu národných dejín Slovenska 19. a 20. storočia, v súlade so svojim starším zámerom z roku 1933. Pribeh politických udalostí v rokoch 1945-1948 však skomplikoval a znemožnil aj tento zámer.

Zlúčenie Slovenského národného múzea v Martine a Slovenského múzea v Bratislave. Po poštátnení SNM a SM 1.1.1949, proces ich legislatívneho usporiadania smeroval k ich zlúčeniu v roku **1961**. Sledoval nielen prekonanie dlhoročného nedorozumenia a rozporov v ich vzťahoch, ale predovšetkým vytvorenie podmienok ich nového progresívneho rozvoja. Začiatkom 50. rokov nastala nová situácia aj v ich vzťahoch k ostatným múzeám. V tom čase vznikli **krajské múzeá**, ako nový fenomén v česko-slovenskom múzejníctve. Predstavovali začiatok decentralizácie a reštrukturalizácie existujúcej múzejnej siete. Vynútil si to nový Zákon č. 68 z 12. júla 1951 o spolkoch a spolkovej činnosti. Vytvoril legislatívne podmienky aj pre zakladanie nových spolkov - Spolkov priateľov múzeí, predovšetkým v regionálnych a miestnych múzeách. Zákon v konečnom dôsledku však spôsobil zánik Muzeálnej slovenskej spoločnosti a následne aj Zväzu slovenských múzeí (SSM), ktorý vyvíjal činnosť len do polovice 50. rokov.

Nová sieť múzeí na Slovensku počítala s 50-60 múzeami. Postupne sa realizovala v rokoch 1951-1953, kedy dosiahla počet 43 múzeí. Jej koncepcia členila sieť múzeí na vlastivedné a špecializované. Novým prvkom v štruktúre riadenia múzejníctva sa stala „**Vládna muzeálna komisia**“, ktorej úlohou bolo: 1) vymedzenie zberných oblastí jednotlivých múzeí, 2) vydávanie štatútov jednotlivých druhov

múzeí, ktoré sa delili na centrálné, krajské a okresné, 3) zabezpečenie materiálno-technického vybavenia múzeí v zhode s plánovaným systémom v národnom hospodárstve (nahradil dovtedajší prídelový lístkový systém). Do tohoto obdobia spadá vznik ďalších vlastivedných múzeí okresného charakteru. V tejto súvislosti vzniklo aj **Múzeum v Novom Meste nad Váhom**. V dôsledku územnej reorganizácie v roku 1960 (kedy zanikol novomestský okres) sa stalo **Literárnym oddelením Trenčianskeho múzea, s pamätnými izbami Ľ. Podjavorinskej v Bzinciach pod Javorinou, Beckove a Čachticiach** (so vzťahom aj k dejinám spolku Tatráin).

Negatívne zásahy do činnosti múzeí. V súvislosti s týmto procesom sa zmenil základný pojem ideovo-obsahovej podstaty múzeí a ich činnosti. Presadzovala sa marxistická interpretácia muzeálneho zbierkového materiálu. Múzeá sa mali stať populizátormi marxistickej vedy o prírode a spoločnosti. Z toho vznikla požiadavka ideologickej prestavby celého slovenského múzejníctva, ktorej gestormi sa stali Povereníctvo SNR pre školstvo a kultúru, novovzniknutá Slovenská akadémia vied a ešte existujúci Zväz slovenských múzeí (SSM). V tomto duchu potom prebiehali z väčšej časti i násilné reinštalácie jednotlivých múzeí pod dozorom tzv. „názorových komisií“ PŠVU alebo tzv. „lietajúcej komisie“ PŠVU a SAV. Zvlášť zložitou a realizačne rozporuplnou sa stala reinštalácia stálych vlastivedných expozícií SNM v Martine, vlečúca sa niekoľko rokov. Proces prikázaných reinštalácií múzeí pretrvával s mnohými problémami aj počas celej druhej polovice 50. rokov.

V súvislosti s uvádzaním tohoto procesu do života múzeí bol založený **Časopis MUZEUM** (1954). Vo svojom polstoročnom účinkovaní plnil veľmi dôležitú informačnú a teoreticko-metodologickú úlohu v oblasti múzejníctva na Slovensku. Jeho cieľom bolo prispievať ku kvalitatívnemu rozvoju všetkých múzeí (spočiatku vychádzal ako „bulletin“). Od začiatku plnil funkciu informačno-teoretického nástroja slovenského múzejníctva. Prvé ročníky - v súlade s politikou vtedajšej „Vládnej muzeálnej komisie“, sa však zaslúžili aj o vnášanie cudzích názorov a kritérií do slovenského múzejníctva najmä zdôrazňovaním príkladu a vzoru sovietskych múzeí. Do činnosti a tvorby múzejných expozícií a výstav sa tak násilne vtlačali prvky materializmu, ateizmu,

dejín robotníckeho a revolučného hnutia, proletárskeho internacionalizmu a pod. Vnucovala sa požiadavka uplatnenia marxistického pohľadu na všeobecný vývin ľudskej spoločnosti v reinštalovaných i nových expozíciách. Týmto smerom sa mala uberať aj obsahová koncepcia expozícií v SNM v Martine a SM v Bratislave. Existovali aj úvahy o pričlenení SM k SAV.

Ideologický nátlak na expozície a osvetovo-výchovnú činnosť múzeí sa vždy nestretol s pochopením u zodpovedných pracovníkov múzeí, pretože narúšal objektivitu v interpretácii vecných zbierok v ich prirodzených kultúrno-historických súvislostiach. K negatívnym dôsledkom tohoto obdobia patrí tiež zrušenie a zákaz vydávania tradičných periodík SNM: Zborníka MSS (v rokoch 1942-43 vyšiel ako Sborník Slovenského národného múzea) a Časopisu MSS. To spôsobilo ich odmlčanie a neskôršie nahradenie Sborníkom SNM (roku 1960 vyšiel ako ročník 1952-1960), ktorý v súlade s novým profilom SNM už bol zameraný na aktuálne otázky materiálnej a duchovnej kultúry slovenského ľudu a problémy národopisnej muzeológie. Neskôr vychádzal v troch sériách: historickej, prírodovednej a etnografickej, ku ktorým po vzniku Archeologického ústavu SNM, pribudla i séria archeologická.

21 Nástup progresívnych zmien vo vývoji slovenského múzejníctva po roku 1960.

Napriek viacerým negatívam a problémom spôsobeným uvedenými i ďalšími opatreniami, začali sa po roku 1950 postupne vytvárať výraznejšie progresívne zmeny v rozvoji slovenského múzejníctva. Štát prevzal do svojej správy aj ostatné múzeá. Poštátnenie celoslovenských i ostatných múzeí predstavovalo dôležitý a dlho očakávaný článok v rozvoji slovenského múzejníctva, hoci ani potom sa nevyhlo niektorým negatívnym tendenciám najmä v kompetenčno-riadiacich vzťahoch s nadriadenými orgánmi štátnej správy. Ustanovené **krajské múzeá v Nitre, Banskej Bystrici, Prešove, neskôr aj v Trnave** sa stali organizačno-metodickými inštitúciami v oblasti múzejníctva v rámci pridelených kompetencií a územnej pôsobnosti. Z ekonomicko-riadiaceho hľadiska podliehali krajským národným výborom. Začiatkom

druhej polovice 50. rokov vzniklo (historicky druhé) národnostné múzeum na Slovensku - **Múzeum ukrajinskej kultúry**, spočiatku sídliace v budove tzv. „Ruského domu“ v Prešove ako súčasť bývalého Krajského múzea, od roku 1960 v Krásnom Brode. V roku 1964 definitívne zakotvilo vo Svidníku. V súčasnosti **Múzeum ukrajinsko-rusínskej kultúry** vo Svidníku sa nachádza v inštitucionálnom rámci SNM, ako národnostné múzeum. V závere 50. rokov boli uvedené do činnosti aj **Okresné vlastivedné múzeum v Starej Ľubovni**, zamerané najmä na obdobie stredoveku a regionálneho národopisu a **Okresné múzeum hornoliptovského ľudu v Liptovskom Hrádku** (1959), s osobitným zameraním na ľudovú kultúru.

Osobitné postavenie v systéme štátnych múzeí mali (ešte nezlučené) historicky podmienené centrálné múzeá: SNM v Martine a SM v Bratislave, ktorým v rámci novej múzejnej siete bola prisúdená funkcia metodického centra v múzejno-vlastivednej oblasti. Štátne Východoslovenské múzeum v Košiciach plnilo funkciu metodického centra múzejnej činnosti na východnom Slovensku. Negatívnym prvkom vo vzťahoch štátnej administratívy na úrovni národných výborov a múzeí bolo často nevhodné zasahovanie do ich odborného pôsobenia, keď museli plniť aj úlohy ktoré im neprináležali. Tieto metódy narážali na viac-menej skrytý, ale aj otvorený odpor viacerých múzeí najmä podliehajúcich krajským a okresným národným výborom. Určitým východiskom bolo prijatie československých múzeí do medzinárodnej organizácie ICOM (založenej roku 1946), ktorá v roku 1954 prijala tzv. Haagsku konvenciu (1954), usmerňujúcu úlohy národných komitétov a činnosť múzeí v prípadoch vojnových konfliktov a iných nebezpečenstiev. Aktívna účasť Československa v ICOMe prispela aj k riešeniu nových progresívnych úloh nášho múzejníctva v 60. a nasledujúcich rokoch najmä vplyvom a príkladmi pri riešení niektorých modernizačných úloh česko-slovenského múzejníctva a jeho významu v medzinárodnom merítku.

Nová etapa vo vývoji slovenského múzejníctva nastala vydaním prvého Zákona SNR č. 109/1961 Zb. o múzeách a galériách. Bol prvým zákonom v jeho dejinách vôbec a platil až do vydania nového zákona č. 115/1998. V jeho zmysle múzeá a galérie sa stali „ústavmi, ktoré na základe prieskumu, prípadne vedeckého výskumu plánovite zhromažďujú, odborne spravujú a vedeckými metódami

spracovávajú zbierky hmotného dokladového materiálu o vývoji prírody a spoločnosti, o umeleckej tvorbe alebo inej ľudskej tvorivej činnosti, a využívajú tieto zbierky pre kultúrnu a osvetovú činnosť". V zákone sa už nespomínajú ideologické požiadavky z konca 40. a prvej polovice 50. rokov. Opačne, múzeá a galérie sa charakterizujú ako špecifické vedecké a kultúrnovýchovné ústavy „vyvíjajúce vedeckú, osvetovú a kultúrno-výchovnú činnosť v spolupráci s ústavmi akadémie vied, vysokými školami, ostatnými múzeami a galériami, archívami a inými inštitúciami, spoločenskými organizáciami a za pomoci dobrovoľných spolupracovníkov“. Zákon staval múzeá i galérie na kvalitatívne novú úroveň, v zhode s ich staršími predstavami. Zdôrazňuje sa v ňom aj plánovitý a vedecky objektívny prístup k interpretácii a prezentácii muzeálnych zbierok. (Požiadavka „plánovitej“ činnosti bola odrazom centralizovaného hospodárenia, súvisiaceho so zavádzaním tzv. „päťročnic“ do celého hospodársko-spoločenského systému).

Z uvedeného (prvého) zákona o múzeách a galériách sa odvíjajú i **Zásady ďalšieho rozvoja muzeálnej a vlastivednej práce**, prijaté Slovenskou radou pre múzeá a galérie (SRMG) vo februári 1963. Načrtávajú základnú koncepciu ďalšieho vývoja múzejníctva na Slovensku. Popri celom rade pozitívnych opatrení v oblasti štruktúry a siete múzeí a ich účasti na rozvoji vedecko-výskumnej, odbornometodickej, personálnej a riadiacej činnosti, však opäť zdôrazňujú ideologicko-politický prístup k ich riešeniu. Historickým múzeám a expozíciám bolo uložené dôsledne aplikovať materialistické poňatie spoločenského vývoja, zdôrazňovať pokrokové revolučné tradície ľudu, osvetľovať zápas robotníckej triedy a komunistickej strany, venovať pozornosť obdobiu kapitalizmu a dejinám robotníckeho hnutia, a tiež aj otázkam expozícií socialistickej výstavby. K pozitívam týchto „Zásad“.. patria úlohy upevňovania jednotnej siete múzeí, jej dotvorenie, riešenie ich typizácie a špecializácie, vymedzenie ich územnej pôsobnosti a dobudovanie siete o ďalšie múzeá a pamätníky tak, aby pokryli všetky okresy v zmysle nového politicko-administratívneho členenia Slovenska. Položili dôraz aj na rozvoj **regionalistickej vedecko-výskumnej a akvizično-expozičnej činnosti múzeí**. Postavili tiež (ideálnu) úlohu vybudovať do roku 1970 stále expozície vo všetkých múzeách, v súlade s vyššie uvedenými spoločenskými

a muzeologickými požiadavkami. Zásady osobitne vyzdvihli úlohu odbornovo-politickej výchovy pracovníkov múzeí a úlohu využívania širokého aktívu dobrovoľných vlastivedných pracovníkov v zmysle jednotnej sústavy vzdelávania osvetových pracovníkov. Mimoriadnu úlohu v týchto smeroch mali plniť Kabinet muzeálnej a vlastivednej práce (pri SNM) s celoslovenskou pôsobnosťou a krajské múzeá, ako odbornovo-metodické strediská v oblasti regionálneho múzejníctva. Zásady napriek rozporom v chápaní objektívneho poslania múzeí prispeli k rozvoju a posilneniu nášho múzejníctva v 60. rokoch.

Zákon č. 109 z roku 1961, odhliadnúc od ideologických tendencií v aplikácii niektorých muzeologických úloh, bol nástupom všeobecného i kvalitatívneho rozvoja základných činností nášho múzejníctva, hoci sa nevyhlo mnohým úskaliam a nedostatkom. Často boli spôsobené nekompetentnými a neprimerane náročnými požiadavkami na ich každodennú prax zo strany riadiacich administratívno-politických subjektov, ale i vlastnými tendenčnými pohnútkami, tiež i personálnou nepripravenosťou plniť niektoré pracovné úlohy prijímané v ideálnych päťročných plánoch činnosti múzeí. Výsledkom bolo ich posúvanie na ďalšie obdobie. Pritom sa zanedbávali iné základné úlohy, predovšetkým promptná a dôsledná dokumentácia a katalogizácia zbierkových predmetov a ich špecializovaná ochrana. Tieto nedostatky sa dlhodobo prelínali v programoch väčšiny múzeí nielen ako staré, ale aj priebežné resty, v značnej miere pretrvávajúce až do súčasnosti. V Zásadách... sa tiež špecifikujú diferencované úlohy múzeí i galérií. Definuje sa krajská sieť múzeí a galérií a ich doplňujúce zložky – pamätníky, ako zariadenia miestnych a mestských národných výborov. Ustanovuje sa zriaďovanie a riadenie múzeí a galérií, podmienky ich zrušenia, tiež ich poradné orgány, ale aj požiadavky na politickú a odbornú kvalifikáciu pracovníkov. Špecifikujú sa muzeologické úlohy súvisiace so zbierkami, s ich manipuláciou, prípadným vývozom i podmienky umiestňovania múzeí a galérií vo vyhovujúcich budovách (často v pamiatkovo chránených objektoch), ich presúvanie alebo odňatie užívacieho práva - so súhlasom krajských národných výborov.

Zlúčenie SM v Bratislave so SNM v Martine roku 1961 bolo snád' najvýznamnejšou súčasťou nového zákona. Vzniklo jednotné **Slovenské národné múzeum**, ako samostatná rozpočtová organizácia.

Zákonom mu bola prisúdená funkcia ústredia vedeckej a metodickej práce vlastivedných múzeí. Metodikou muzeálnej práce bol poverený **Kabinet vlastivednej a muzeálnej práce SNM**. Celkovou koordináciou muzeologickej činnosti na Slovensku bola poverená → Slovenská múzejná rada, pretransformovaná v zmysle zákona na **Slovenskú radu pre múzeá a galérie** (SRMG), pri ktorej vyvíjali organizačno-metodologickú činnosť ustanovené **odborné komisie**: pre archeológiu a históriu, pre národopis, pre dejiny robotníckeho hnutia, KSČ a výstavbu socializmu a pre literárne múzeá. Kvalifikovanými odborníkmi boli posilnené aj celoštátne (československé) **odborné komisie**: pre konzervovanie a reštaurovanie múzejných zbierok, pre múzejné výstavníctvo, pre evidenciu a dokumentáciu zbierok múzeí, pre technické múzeá a pre prírodné vedy. V zákone a z neho vyplývajúcich smerniciach sa osobitne zdôraznila úloha kultúrno-osvetovej činnosti, odborného-politického školenia múzejných pracovníkov, kultúrno-osvetové využitie hradov a zámkov, budovanie literárnych múzeí a pamätných izieb, edičná činnosť múzeí a ich spolupráca so školami. V 60. a nasledujúcich rokoch sa tak v podstatnej miere rozvinula a skvalitnila nielen vedecko-výskumná, ale aj edičná činnosť múzeí, ktorá významnou mierou prispela ku skvalitňovaniu a zviditeľneniu vedecko-muzeologickej činnosti. Edičná činnosť múzeí v 60.-80. rokoch sa rozrástla na 23 muzeologických zborníkov a celý rad vedeckých katalógov. V dôsledku Zásad ďalšieho rozvoja muzeálnej a vlastivednej práce, viaceré múzeá sa stali špecializovanými muzeologickými zariadeniami, orientovanými na jednotlivé vedné disciplíny (okrem špecializovaných ústavov SNM, napríklad aj → Balneologické múzeum v Piešťanoch, ktoré sa špecializovalo na kúpeľníctvo s celoslovenskou pôsobnosťou). V roku 1963 sa rozhodlo aj o výstavbe **Pamätníka – múzea SNP v Banskej Bystrici**, ako špecializovaného múzea s celoslovenskou pôsobnosťou. Jeho výstavba sa začala už koncom augusta 1964, pri príležitosti 20. výročia SNP. V rokoch 1953-1964 sa uvažovalo aj o založení **Pamätníka slovenského písomníctva** v prvej budove Matice slovenskej. Úvahy podnietilo otvorenie českého „Pamätníka národního písemnictví“ v Prahe na Strahove. K jeho realizácii však došlo až o štvrté storočie neskôr, v podobe **Slovenského národného literárneho múzea v Martine**, ktoré sa zaradilo do siete

celonárodných múzeí, a ktorým sa naplnilo vyše storočné úsilie Matice slovenskej.

Do činnosti múzeí aj v 60. rokoch negatívne zasahovali niektoré požiadavky štátnej správy, odťažité od záujmov múzeí. Okrem zlúčených centrálnych múzeí (SNM v Martine a SM v Bratislave) a Múzea SNP v Banskej Bystrici – všetky ostatné boli decentralizované a zostali podriadené mestským a miestnym národným výborom, pod ktoré patrilo od roku 1961 aj → Mestské múzeum v Bratislave a → Východoslovenské múzeum v Košiciach. Pre väčšinu regionálnych a miestnych múzeí tým hneď nenastali podstatnejšie zmeny v ekonomickej a personálnej oblasti. Vo všeobecnosti aj v nasledujúcich rokoch prekonávali v nerovnomernom pomere pretrvávajúce nedostatky z minulosti. Problémy spôsoboval najmä naďalej pretrvávajúci nedostatok vysokoškolsky kvalifikovaných odborníkov, predovšetkým v regionálnych a miestnych múzeách. Zvyšoval sa však počet pracovníkov so základným a stredoškolským vzdelaním. Múzeá začali pociťovať zvýšený nárast vysokoškolsky pripravených odborníkov až v priebehu 60. a 70. rokov. Zatiaľ čo v roku 1960 pracovalo v múzeách na Slovensku už 376 systemizovaných pracovníkov (oproti 45 v roku 1945), za nasledujúcich 15 rokov - do roku 1975 sa ich stav viac ako strojnásobil a dosiahol 1344 osôb, z čoho 540 už malo vysokoškolské vzdelanie a väčší počet i vedeckú kvalifikáciu (CSc). Veľkou mierou k tomu prispela špecializovaná výuka muzeológie na niektorých fakultách vysokých škôl (prírodovedeckej, filozofickej) a tiež do praxe uvádzaná povinná i dobrovoľná prax poslucháčov - potenciálnych odborníkov pre múzeá. Začiatkom 60. rokov však väčšina múzeí ešte prekonávala dlhodobú personálnu, kvalifikačno-odbornú a zväčša i ekonomickú stagnáciu.

Rozvoj múzejníctva v 60. a 70. rokoch 20. storočia sa zväčša priaznivo odzrkadlil v ďalšom vývoji múzejníctva na Slovensku. V uvedenom období sa múzejná sieť rozšírila o ďalšie okresné, mestské a miestne múzeá i galérie. (Sieť galérií sa vôbec začala budovať až po vzniku SNG v roku 1948). Väčšina múzeí však nemala ani začiatkom 60. rokov vybudované stále expozície. Prevažná časť múzejných expozícií, napriek ich predchádzajúcej reinštalácii, resp. „preinštalácii“ z politicko-ideologických dôvodov, ostala i naďalej nevyhovujúca z odborného i technicko-inštalačného hľadiska. Múzejníctvo na

Slovensku v tomto období zaznamenalo väčší rozvoj predovšetkým v akvizičnej a výskumno-dokumentačnej oblasti. Súviselo to nielen s reinštaláčnymi požiadavkami, ale aj s príchodom a aktivitami mladých odborníkov-muzeológov a s celkom novými úlohami múzeí. Súviseli s tzv. úlohou dokompletizácie svojich zbierkových fondov z územia vyčlenených zberných oblastí, s rozvojom výstavníckej a najmä „terénnej“ výskumno-dokumentačnej činnosti, často v spolupráci s akademickými a vysokoškolskými pracoviskami. Tiež s prípravou a výstavbou nových špecializovaných múzeí a muzeálnych zložiek vrátane múzeí v prírode.

Do existujúcej siete pribudlo niekoľko nových perspektívnych špecializovaných múzeí s príznačnou aktivitou. K najvýznamnejším patrilo **Poľnohospodárske múzeum v Nitre** (1960), delimitované do Československého zemiedelského múzea v Kačine pri Kutnej Hore. Zameralo sa na komplexný výskum dejín poľnohospodárstva na Slovensku, najmä na históriu poľnohospodárskej agrotechniky, na zootechniku a poľnohospodársku ikonografiu. Od počiatku vydávalo vedecky uznávaný muzeálny zborník *Agrikultúra*. Pod kuratelu PM v Nitre, na kratší čas patrilo i ďalšie špecializované **Lesnícke a drevárske múzeum vo Zvolene**, založené roku 1956. V polovici 60. rokov vzniklo špecializované **Vinogradnícke múzeum v Bratislave** (1966) na nádvorí Apponyiho paláca (Stará radnica). V tom istom roku bol otvorený a sprístupnený aj obnovený pamiatkový objekt **Červený Kláštor**. V období 60. a 70. rokoch sa tiež zintenzívnilo úsilie o zriaďovanie pamätných izieb. Niektoré sa zmenili na špecializované múzeá, napríklad **Literárne múzeum Imricha Nadácha v Dolnej Strehovej**, začlenené do **Mestského múzea vo Filákov**, ktoré neskôr dostalo názov **Okresné literárne múzeum vo Veľkom Krtíši so sídlom v Dolnej Strehovej**. Pre 60. roky je príznačné, že v podstate sa upustilo od takmer všeobecne akceptovaného vlastivedného múzejníctva so storočnou tradíciou. Zmenilo sa na špecializované a vlastivedné, podobne ako už predtým vo väčšine európskych krajín. Novú „jednotnú sieť múzeí“ teraz tvorili: 1) vlastivedné a špecializované múzeá s celoslovenskou pôsobnosťou, 2) vlastivedné a špecializované múzeá v správe krajských a okresných národných výborov (s krajskou, oblastnou a okresnou pôsobnosťou), 3) mestské múzeá s rôznou tematickou špecializáciou, 4) pamätníky a pamätné izby – pobočky

jednotlivých múzeí. Na Slovensku v tomto období vyvíjalo činnosť 49 múzeí a 30 pobočiek. Jednotná sieť však perspektívne počítala až so 70 múzeami a 28 pamätníkmi. Ich schválenie podliehalo Ústrednej rade múzeí a galérií. Napriek platnosti jednotnej siete, viaceré vznikli živelne, z jednostranného rozhodnutia niektorých národných výborov, predovšetkým pamätníky a pamätné izby vrátane izieb revolučných tradícií, často aj bez náležitého dokumentačného a personálneho zabezpečenia.

V 50. a 60. rokoch postupne došlo k novej situácii aj v oblasti starostlivosti o ochranu prírodného a kultúrneho dedičstva. Organizovaná pamiatková starostlivosť na Slovensku už mala takmer storočnú tradíciu. (Začala ju rozvíjať „*Centrálna komisia pre ochranu a výskum pamiatok*“, zriadená už v roku 1850 s pôsobnosťou na celé Rakúsko-Uhorsko, po roku 1918 „*Vládny komisariát pamiatok*“, neskôr „*Štátny referát pre ochranu pamiatok na Slovensku*“ vedený **Dušanom Jurkovičom** - až do roku 1939). V roku 1950 prešla na novoustanovený **Slovenský ústav pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody (SÚPSOP)**. O desaťročie neskôr (1961) boli zriadené aj **krajské strediská štátnej pamiatkovej starostlivosti v Bratislave, Banskej Bystrici a Prešove** (pôsobili až do začiatku 90. rokov). V 50. rokoch postupne vzniklo vyše 1360 mestských a miestnych pamiatkových rezervácií a vyše 7000 chránených pamiatkových objektov. V rámci ich záujmov a činností došlo k zákonnému ustanoveniu prvých národných kultúrnych pamiatok a k ich nákladným rekonštrukciám (Oravský hrad, Bratislavský hrad, Zvolenský zámok, Trenčiansky hrad i ďalšie). Niektoré sa stali sídlami múzeí a galérií. Rekonštruované boli i viaceré východoslovenské drevené kostoly a gotické plastiky Majstra Pavla z Levoče. **Zákon č. 7/1958 SNR o kultúrnych pamiatkach** vymedzil pojmy „pamiatky nehnuteľné“ a „pamiatky hnutelne“ a stanovil aj ich zákonnú ochranu a evidenciu. Za týmto účelom bol vykonaný na území Slovenska súpis pamiatok lokálneho významu a mimoriadne cenných pamiatkových predmetov mobilného charakteru. ⁽¹⁰⁾

¹⁰ Výsledkom je trojzväzkové dielo *Súpis pamiatok na Slovensku (SÚPSOP Bratislava 1967-1969)*, doplnený v encyklopédii *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku* (Encyklopedický ústav SAV, 1977-1978). V 60.-70. rokoch sa na území Slovenska vykonala aj evidencia a dokumentácia najvýznamnejších pamiatok ľudového staviteľstva.

Orientácia múzejníctva na budovanie múzeí v prírode.

Z etnomuzeologického hľadiska si pozornosť zaslúžia múzeá tradičnej kultúry v prírode, nesprávne označované termínom „skanzen“, ktorý predstavuje prvé múzeum tohoto typu - švédsky *Skanzen* pri Stockholme, založený dr. Hazeliusom roku 1893. Od toho času vznikol v európskych krajinách celý rad národopisných múzeí ľudového staviteľstva a bývania v prírode, nevynímajúc Česka, Slovenska, Poľska, Maďarska, Ukrajiny, Rumunska i krajín Balkánu. Zakladanie múzeí tohoto typu sa viaže na obdobie pred - a najmä po druhej svetovej vojne. Určitým príkladom bola aj Národopisná výstava československá v Prahe roku 1895, ktorá mala povahu dočasného múzea v prírode, so zastúpením objektov ľudovej architektúry aj zo Slovenska (Čičmian, Oravy a slovensko-moravského pomedzia). Ako prvé na česko-slovenskom území vzniklo Valašské múzeum v prírode v Rožňove pod Radhošťom (1923). V druhej polovici 20. storočia vzniklo mnoho podobných múzeí nielen na česko-moravskom území, ale aj na Slovensku. (Porov. časť IV - „Múzeá v prírode“). Múzeá tohoto typu vo svojej podstate predstavujú najkomplexnejší a najoriginálnejší obraz spôsobu života dedinského ľudu v minulosti (Sopoliga 2004, s. 18). V 20. storočí vznikli etnografické „múzeá v prírode“ takmer vo všetkých krajinách Európy. Všetky sú zamerané na muzeálnu ochranu vzácných tradičných architektúr i celých súborov stavieb v podobe ich sústreďenia z určitého regiónu alebo širšieho etnického, prípadne národného územia. Mnohé prezentujú vzácne tradičné architektúry in situ, často v určitej sídelnej zástavbe alebo ako sídelný celok.

Na Slovensku sa myšlienka zriadenia slovenského „skanzenu“ viaže už na počiatkové obdobie MSS, kedy pod vplyvom príkladu švédskeho „Skanzenu“ sa stala zbožným želaním jej činovníkov. Programovou záležitosťou MSS sa stala v 30. rokoch 20. storočia, v súvislosti s ukončením výstavby SNM v Martine a jeho botanickej záhrady, na ktorú mal nadviazať „slovenský skanzen“ ako súčasť dotvorenia celkového obrazu ľudovej kultúry na Slovensku. MSS zakúpila pre tento cieľ pozemky v lokalite „Opleto“ v blízkosti SNM. Na tento zámer inšpiratívne zapôsobil vznik viacerých múzeí v prírode budovaných najmä v niektorých krajinách severozápadnej Európy, tiež vznik

prvého múzea v prírode v Rožnove pod Radhošťom. (11) Realizáciu slovenského „skanzenu“ pri SNM v Martine inicioval **Dušan Jurkovič** už začiatkom 20. storočia, v povojnovom období ho viac krát inicioval **Ján Geryk**. Jeho uskutočnenie však presadilo až nové vedenie SNM v Martine v druhej polovici 60. a nasledujúcich rokoch 20. storočia, v podobe **Múzea slovenskej dediny v Martine** (MSD). (11)

V tomto období, priaznivom pre rozvoj múzejnej siete na Slovensku, vzniklo viacero regionálnych múzeí tohoto typu: **Šarišské múzeum v prírode v Bardejovských kúpeľoch** – prvé svojho druhu na Slovensku (v správe Šarišského múzea v Bardejove) a **Múzeum slovenskej dediny** pri SNM v Martine – projektované ako celoslovenská nadregionálna muzeálna expozícia. Jej prvá časť bola sprístupnená už začiatkom 70. rokov. V danom období boli položené základy vzniku, resp. boli budované aj ďalšie regionálne múzeá v prírode: **Múzeum oravskej ľudovej architektúry** v Zuberici na Orave, **Múzeum kysuckej dediny** v Novej Bystrici - Vychylovke (sprístupnené v roku 1979), **Múzeum ľudovej architektúry ukrajinsko-rusínskeho etnika** vo Svidníku, **Múzeum Liptovskej dediny** v Pribyline, Banské múzeum v prírode v Banskej Štiavnici, neskôr aj **Ľubovnianske múzeum ľudovej architektúry Zamaguria** v Starej Ľubovni, **Vihorlatské múzeum ľudovej architektúry** v Humennom a projektovali sa aj ďalšie (12). Ich prípravou a budovaním boli poverené zväčša príslušné regionálne múzeá. Súčasne sa vybudovalo aj **Múzeum poľnohospodárskych stavieb v Nitre**.

Múzeá v prírode z celoslovenského i regionálneho hľadiska sa budovali neporadne. Na situáciu preto reagovalo Kolégium

¹¹ K najznámejším zahraničným múzeám v prírode patria napríklad: Oulu Turkansaari vo Fínsku, Múzeum fínskej architektúry v Helsinkách, Flámsky skanzen v Bokrijku, Dánske m. v prírode v Lyngby, holandské m. v prírode v Arnhem, Porýnske m. v prírode v Kommern, Múzejná dedina v Cloppenburgu, Múzeum ľudovej architektúry v anglickom Chichesteri, Rakúske m. v prírode v Stübingu pri Grazi, Korutánske m. v prírode v Maria Saal i ďalšie. Väčší počet múzeí v prírode sa nachádza v Poľsku, napríklad v Sanoku, Biala-Bialsku, Olsztyne i v ďalších lokalitách. V Rumunsku najmä v Bukurešti a Kluži, v Maďarsku v Szentendre. Podobné múzeá v prírode na etnickom alebo regionálnom základe sú aj na Ukrajine, v Rusku, Lotyšsku, Estónsku a Litve.

¹² Mruškovič, Š. – Turzo, J.: Múzeum ľudovej architektúry pri Slovenskom národnom múzeu v Martine. Obzor pre SNM v Martine 1966.

ministra kultúry v roku 1983, schválením projektu racionálnej „**Siete múzeí ľudovej architektúry v prírode**“. Počítal s 3 múzeami celoslovenského významu: (Múzeum slovenskej dediny v Martine, Banské múzeum v prírode v Banskej Štiavnici, Poľnohospodárske múzeum v Nitre). Okrem nich projekt predpokladal aj vybudovanie ďalších 11 regionálnych expozícií 11 ľudového staviteľstva v prírode, v čom sú zahrnuté vyššie uvedené regionálne múzeá a tiež chránené rezervácie ľudovej architektúry in situ vo Vlkolínci a Brhlovciach (obidve v zozname svetových kultúrnych pamiatok), v Zuberici na Orave i v ďalších lokalitách. Zahrňuje aj východoslovenské pravoslávne a gréckokatolícke kostolíky. Slovenské múzejníctvo v druhej polovici 20. storočia sa tak obohatilo o nový druh múzejných expozícií na voľnom priestranstve. Ich dotváranie zväčša prebieha dodnes.

V súvislosti so vznikom etnografických múzeí v prírode vznikol celý rad teoretických, odbornotechnických a kultúrnofunkčných problémov, s ktorými zápasili predovšetkým samotné múzeá – ich zriaďovatelia a užívatelia. Významnou mierou k ich riešeniu prispieva Európska asociácia múzeí v prírode, ktorá za týmto účelom pravidelne usporadúva vedecké konferencie a iné podujatia. Na Slovensku pôsobí tiež Odborná komisia ZSM – Únia múzeí v prírode na Slovensku.

Vznik múzeí v prírode na Slovensku ⁽¹³⁾ úzko súvisí s náročným výskumom, dokumentáciou a selektívnym výberom stavebných pamiatok pre programované, alebo už budované múzeá tohoto typu. Kladie nové nároky na túto muzeologickú činnosť vrátane špecifických metód a postupov petrifikácie, konzervácie a rekonštrukcie samotných objektov, ich urbanistického zoskupovania v novom muzeálnom prostredí a jeho dotvárania. Múzeá v prírode sa tak stávajú pracoviskami multidisciplinárneho charakteru, vyžadujúce úzku internú i externú spoluprácu špecialistov z viacerých vedných i technických disciplín (etnológov, historikov umenia, architektov, urbanistov, botanikov, pedagógov atď). Ich spoločensko-funkčný účinok vyžaduje nepretržité hľadanie a prispôsobovanie sa novým, nielen imanentným podmienkam

¹³ Ich súčasný stav, ako aj pamiatkové rezervácie a pamiatkové zóny ľudovej architektúry na území Slovenska uvádza J. Darulová v štvrtej časti tejto príručky: *Múzeá v prírode, Pamiatkové rezervácie ľudovej architektúry, Pamiatkové zóny vidieckeho charakteru.*

a potrebám, ale aj verejným požiadavkám ich návštevníkov. Do muzeálnej praxe vniesli nové spôsoby, formy a metód y prezentácie muzeálnych zbierok a ich interpretácie v lektorsko-sprievodcovských výkladoch i nové organizované formy hromadných podujatí, akými sú ukážky ľudovoremeselnej výroby, ľudových zvykov, zvyklostí, slávností atď..

V druhej polovici 60. rokov sa do popredia muzeálnej práce dostala aj odborná (druhostupňová) katalogizácia zbierok. Nový dôslednejší systém katalogizácie sa mal zaviesť do praxe múzeí už koncom 60. rokov. Zväčša vychádzal z aplikácie vedeckých triednikov príslušných („materských“) vedných odborov, prispôsobených špecifickým potrebám muzeálnej praxe. Súčasne sa uvažovalo o prístupení k automatizovanému spracovávaní zbierkových predmetov, k čomu predprípravou bola **centrálna evidencia zbierok (všetkých) múzeí**, realizovaná v 70. a 80. rokoch.

► **Akčný program slovenského múzejníctva** (1968). Udalosti v prvej polovici roka 1968 otvorili viaceré neriešené (resp. nedoriešené) problémy rozvoja slovenského múzejníctva. Stali sa obsahom *programu slovenského múzejníctva*. Bol vyvolaný prebiehajúcimi diskusiami v prvej polovici roka 1968. Konštatujú sa v ňom nedostatky brzdiace rozvojový trend múzeí zo začiatku 50. rokov, vinou rôznych prikázaných administratívno-politických opatrení riadiacich (nadriadených) orgánov a ideologizujúcich deformácií vnášaných do činnosti múzeí, osobitne v expozično-výstavnej a osvetovo-výchovnej oblasti, zväčša v rozpore s konkrétnymi podmienkami múzeí a ich skutočným poslaním. Niektoré dokonca boli v rozpore s ustanoveniami Zákona SNR č. 109/1961 o múzeách a galériách. Príčina nedostatkov sa odvíjala tiež od nevhodnej decentralizácie múzeí do správy národných výborov po roku 1960 a ich nekompetentného riadenia, tiež od programovej neujasnenosti múzejníctva ako celku, zvlášť v prípadoch regionálnych múzeí. V „Akčnom programe“ (publikovanom v časopise *Múzeum*, 1968, č.4), sa preto zdôraznila nutnosť novej organizačnej štruktúry nielen v rámci SNM a jeho odborov, ktoré sa mali stať hlavným článkom Jednotnej siete múzeí prijatej už v roku 1963, ale aj v regionálnych múzeách. Kritika sa týkala aj stále pretrvávajúceho nedostatku kvalifikovaných muzeológov takmer vo všetkých múzejných odboroch. Muzeológia sa

dovtedy systematicky prednášala len na niektorých fakultách vysokých škôl. Obmedzovala sa iba na niektoré vedné odbory a úplne absentovala v oblasti postgraduálneho vzdelávania konzervátorov a reštaurátorov na Slovensku, ktorí zväčša mali iba stredoškolské vzdelanie, často nenáležitého zamerania. Preto sa presadzovala aj požiadavka vybudovania ústredných reštaurátorských a konzervátorských laboratórií a dielní najmä na pôde SNM a krajských múzeí.

V čase „normalizácie“ politicko-spoločenského života koncom 60. a začiatkom 70. rokov, sa opäť na kratší čas spomalil aj proces racionálneho rozvoja múzejníctva. V nasledujúcich rokoch sa však postupne zmobilizoval a dosiahol nové úspechy. Múzejníctvo na Slovensku aj vplyvom podnetov z jari 1968, sa začalo otvárať ostatnému svetu. Prispelo k tomu tiež obnovenie činnosti Československého výboru ICOM (1969) v celoštátnom rozsahu. Prostredníctvom neho sa na Slovensko prenášali mnohé medzinárodne akceptované opatrenia v legislatívnej, muzeologickej a pamiatkársko-ochrannej oblasti, v oblasti medzinárodnej spolupráce múzeí, výmeny ich skúseností, poznatkov a metód muzeálnej praxe. Odzrkadlilo sa to najmä v medzinárodnej výmene výstav múzeí i galérií a v pokračujúcich medzinárodných podujatiach. V nasledujúcich rokoch boli prijaté viaceré významné rezortné opatrenia v oblasti múzejníctva, podporované ministerstvom kultúry, ktoré predstavujú nový kvalitatívny proces rozvoja nášho múzejníctva

Dôležitým článkom tohto rozvoja bolo vydanie ***Smerníc pre správu zbierok v múzeách a galériách*** (1972). Pomohli skvalitniť najmä odbornú-metodickú starostlivosť o zbierky a ich systematiku. Smernica zdôraznila, že *„základom všetkej práce múzeí a galérií sú ich zbierky, ako súbory hmotných dokladov o vývoji prírody a spoločnosti doložené dokumentáciou, a tvoria významnú časť nášho národného bohatstva., budujú sa výberove podľa odborných a vedeckých hľadísk“*. Určila spôsob nadobúdania zbierkových predmetov, spresnila zásady ich evidencie, katalogizácie, inventarizácie a odbornej starostlivosti o zbierky, ich uloženie a odborné spracovanie. Z tejto smernice sa odvíjali takmer všetky ďalšie opatrenia a programové dokumenty prijaté ministerstvom kultúry, rozpracované ÚSMG. K existujúcej sieti múzeí pribudli ďalšie: Okresné vlastivedné múzeum v Čadci (1972),

premenované roku 1974 na **Kysucké múzeum**. Zatiaľ čo v roku 1966 bolo na Slovensku 84 múzeí a pamätných izieb, v roku 1970 ich bolo už 128, o 5 rokov neskôr v roku 1975 až 166. Ich sieť sa dopĺňala aj o spontánne zakladané pamätné domy a izby pri JRD a MNV, zväčša bez kvalifikovaného zázemia. V 70. rokoch tak vzrástol celkový počet pracovníkov múzeí a oproti minulosti nadobúdala úmernejší pomer k ich potrebám. Už v roku 1979 pracovalo vo všetkých múzeách a galériách na Slovensku 1977 osôb, z toho 589 malo vysokoškolské vzdelanie (viac ako 25%) a 75 aj vedecké hodnosti, prípadne konali vedeckú aspirantúru. Múzeá vydávali 23 zborníkov, 9 iných titulov, veľký počet výstavných katalógov, vedecké katalógy zbierok SNM v rámci Fontés a Anotaciones. Muzeologický kabinet SNM vydával okrem periodických časopisov Múzeum a Vlastivedný časopis, i Výberovú bibliografiu a Výročné správy múzejnej siete. Kvantitatívny a v značnej miere aj kvalitatívny rozvoj slovenského múzejníctva kulminoval koncom 70. a v 80. rokoch, hoci i naďalej v ňom absentoval potrebný počet kvalifikovaných lektorov, reštaurátorov, konzervátorov, preparátorov i ďalších špecializovaných pracovníkov. K nedostatkom naďalej patrili adekvátne technické a bezpečnostné zariadenia na ochranu zbierok a pretrvávajúce nedostatky v ich odbornej katalogizácii.

Zriadenie Ústrednej správy múzeí a galérií (ÚSMG) v roku 1979, malo prispieť k prekonaniu týchto nedostatkov a viesť k ďalšiemu kvalitatívnemu rozvoju slovenského múzejníctva. Predstavovalo administratívnu centralizáciu celoslovenských múzeí i SNG. Ostatné múzeá a galérie však i naďalej podliehali decentralizácii v rámci administratívnej správy krajských a okresných národných výborov. Do priameho riadenia MK SSR prostredníctvom nového riadiaceho medzičlánku – ÚSMG, boli včlenené: SNM v Bratislave so 4 špecializovanými ústavmi vrátane Etnografického ústavu SNM v Martine a Muzeologického kabinetu SNM, ďalej Slovenská národná galéria, Múzeum SNP v Banskej Bystrici, Technické múzeum v Košiciach a Slovenské banské múzeum v Banskej Štiavnici. O rok neskôr v roku 1980, bolo na Slovensku registrovaných už 200 múzeí, galérií a ostatných múzejných zariadení (pamätných izieb a domov). Múzejníctvo na Slovensku v tomto období prežívalo značne intenzívny rozvoj, ktorý však vždy nebol vyvážený očakávanou kvalitou

činnosti. I naďalej v ňom pretrvávala určitá živelnosť a slabá vzájomná koordinovanosť pri plnení navzájom totožných alebo príbuzných úloh. Počet zbierkových predmetov múzeí však dosiahol takmer 5 miliónov zbierkových jednotiek a návštevnosť múzeí 4,5 milióna osôb.

Uvedené rozpory riešila koncepcia **Prognózy (ďalšieho) rozvoja múzeí a galérií** s orientáciou až do roku 2005, vyplývajúca z uznesenia Predsedníctva vlády SSR č. 63/1981, rozpracovaná ÚSMG. Zásady tejto koncepcie kládli dôraz najmä na prehĺbenie spoločenskej účinnosti múzeí a galérií a ich pevné organizačné i štrukturálne usporiadanie v rámci schválenej jednotnej siete múzeí a galérií, tiež na zabezpečenie komplexnej dokumentácie obdobia výstavby socializmu v SSR (v zmysle uznesenia vlády SSR č. 200/1981), ale aj na záchranu technických pamiatok a budovanie → Slovenského technického múzea v Košiciach. Zvýšený dôraz sa teraz kládol i na racionálne zameranie a ďalšie skvalitnenie vedecko-výskumnej činnosti múzeí a galérií, ktoré svojim odborným a vedeckým potenciálom tvorili najsilnejšiu odbornú zložku v rezorte kultúry (48% vedeckých pracovníkov tohoto rezortu) a stali sa vo viacerých odboroch nezanedbateľným článkom rozvoja vedy na Slovensku. Koncepcia rozvoja múzeí a galérií s perspektívou do roku 2005, počítala tiež so špecializáciou regionálnych múzeí a galérií v súlade s ich prirodzenou profiláciou a špecifikami daných regiónov (v galerijnej oblasti so zameraním na umeleckú tvorbu širokého okruhu umelcov príslušnej územnej oblasti) a s budovaním siete špeciálnych múzeí a galérií celoslovenského významu (o.i. Galérie architektúry, úžitkového umenia a priemyslového výtvarníctva, Múzea divadla, Múzea školstva a pedagogiky, Múzea obchodu (všetky mali vzniknúť v Bratislave) a Múzea keramiky v Modre. Koncom 80. rokov sa sprístupnili: Galéria J. Lőrincza v Dunajskej Strede (v správe SNG), Múzeum K. Plicku v Blatnici (v správe SNM v Martine) a Slovenské sklárske múzeum v Lednických Rovniach. Prognóza stanovila popri sieti ústredných špecializovaných expozícií aj úlohu vybudovania a dobudovania siete regionálnych múzeí v prírode, siete chránených historických objektov in situ, i významných archeologických a náučných lokalít. Koncepcia prognózy tak rozšírila a spresnila dlhodobý zámer vyplývajúci zo záujmov a aktuálneho programu rezortu kultúry i viacerých múzeí z predchádzajúcich rokov.

Nástup tohto trendu však zastihol väčšinu múzeí v nedostatočne pripravenej situácii najmä z hľadiska odborného. Preto rezort kultúry kládol stále väčší dôraz na vedeckovýskumnú, odbornú-dokumentačnú, expozično-prezentatívnu a koncepciu-metodickú činnosť múzeí i galérií. ÚSMG v záujme prekonania týchto nedostatkov vypracovala aj „**Zásady rozvoja vedeckovýskumnej činnosti (v múzeách a galériách) a jej zameranie**“ na najbližšie obdobie, s cieľom usmerniť ju, odstrániť z nej živelnosť, nekoordinovanosť a nedostatky v jej riadení. V tejto súvislosti prijala aj úlohu „**Podsystém informácií o múzeách a galériách**“, ktorý sa stal súčasťou smernice „**Rozvoja automatizovaného systému vrcholového riadenia rezortu kultúry**“. Sledovala sa tým úloha položenia základov budovania automatizovaného komplexného systému informácií aj v oblasti múzeí a galérií vrátane informácií o ich zbierkach. Zabezpečovala ju „**Centrálna evidencia muzeálnych zbierok a ich počítačového spracovania**“, sledujúca vytvorenie jednotného zbierkového fondu v celoslovenskom rozsahu. Prispeli k tomu aj osobitne vytvorené metodické príručky pre jednotlivé druhy zbierkových fondov múzeí a galérií. Prvé realizačné projekty počítačového spracovávanía muzeálnych zbierok sa spočiatku obmedzili najmä na spracovanie prírodovedných zbierok, osobitne v oblasti biológie, fauny a botaniky (I. Okáli – M. Dulová – I. Dula), v rokoch 1982-1983 aj na projekty spracovávanía umeleckých zbierok múzeí a galérií a zbierky ľudového výtvarného prejavu v múzeách i galériách. SNG na ich realizáciu vydala dve samostatné metodické príručky (zostavovatelia - Z. Ondrejčeková a Š. Mruškovič, K. Čierna). Pomocou nich bolo do konca 80. rokov skatalogizovaných jednotnou metódou a formou iba z oblasti ľudového a „neprofesionálneho“ výtvarného umenia vyše desať tisíc zbierkových predmetov a väčšina umeleckých diel v zbierkach galérií i múzeí. V osemdesiatych rokoch kulminoval kvantitatívny i kvalitatívny rozvoj slovenského múzejníctva v 20. storočí.

ÚSMG týmito, i ďalšími opatreniami reagovala aj na stanovisko ICOMu, odrážajúce dobovú tendenciu rozvoja svetovej muzeálnej požiadavky a praxe v 70.-80. rokoch. Výrazom toho boli vyššie uvedené smernice a opatrenia vyplývajúce z dlhodobej koncepcie rozvoja múzeí a galérií do roku 2005, schválenej vládou SSR (uznesenie č. 101 z 8.

mája 1987). Reagovali na dokumenty prijaté kolégiom ministra kultúry o **Zásadách rozvoja múzeí a galérií a Jednotnej siete múzeí, galérií a špecializovaných expozícií**. Obidva programové dokumenty vychádzali z princípu akceptovania regiónov ako prírodno-historických územných celkov. Ich cieľom bolo vytvoriť racionálne predpoklady pre koordináciu regionalistickej výskumnej činnosti múzeí. Program zároveň riešil aj dotvorenie múzejnej a pamiatkovej siete o špecializované múzejno-galérijné expozície v pamiatkovo chránených historických objektoch: Hrad Červený Kameň, zámok Bojnice, kaštieľ-Strážky, Holičský zámok). ⁽¹⁴⁾ V tejto súvislosti bol prijatý i **Zákon SNR č. 27/1987 Zb. o štátnej pamiatkovej starostlivosti**. V roku 1987 priamo podliehali ministerstvu kultúry – prostredníctvom Ústrednej správy múzeí a galérií nasledovné múzejné zariadenia: SNM so svojimi 4 špecializovanými ústavmi celoslovenského významu (Archeologickým, Historickým, Prírodovedným, Etnografickým) a 4 pobočkami (Múzeum vývoja spoločenského vedomia v Bratislave, Múzeum SNR Myjava, Múzeum Červený Kameň, Múzeum M. Benku v Martine), ďalej Múzeum SNP v Banskej Bystrici, Slovenské technické múzeum v Košiciach (s pobočkou Múzea Petzvalda v Spišskej Novej Vsi), Slovenské banské múzeum v Banskej Štiavnici, Múzeum Bojnice a Slovenská národná galéria (s pobočkami: Galéria L. Fullu Ružomberok, SNG Zvolen-zámok, Galéria SNG Strážky). Pod Krajské národné výbory patrilo 6 múzeí a 5 pobočiek, pod Národný výbor Bratislava - 1 múzeum a 1 galéria, pod

¹⁴ Na rozhraní rokov 1980-1981 pôsobilo na Slovensku 64 samostatných múzeí a 14 pobočiek (spolu 78), 17 galerijných jednotiek, 54 pamätných izieb a okolo 50 ďalších pamätných domov (dovedna okolo 200 zariadení múzejného a galérijného obsahu). V múzeách a galériách (spolu) pracovalo 2 132 pracovníkov (pracovníci s vysokoškolským vzdelaním tvorili 25,9%, s vedeckou hodnosťou a aspiranti 4,3%). Prevalu mali historici (147 pracovníkov), historici umenia (97), etnografi (92), konzervátori a reštaurátori (107 pracovníkov). Múzeá navštívilo 6 miliónov osôb, galérie 1,2 milióna (spolu vyše 7 miliónov osôb). Stav zbierok všetkých múzeí koncom roka 1981 činil takmer 5,9 milióna zbierkových predmetov. Navštívilo ich 6 195 274 osôb. Kvantitatívny rozvoj siete múzeí a galérií pokračoval aj v nasledujúcom desaťročí. Odráža sa to v celkovom počte ich pracovníkov s ročným prírastkom okolo 70 osôb. V roku 1986 to bolo už 2460 pracovníkov (o 76 viac ako v roku 1985), z čoho 758 s vysokoškolským vzdelaním 27,6%. Múzeá a galérie na Slovensku v polovici 80. rokov vydávali (okrem periodika Múzeum) 21 zborníkov. Iba v roku 1986 vydali 13 monografií, 45 katalógov a 30 ďalších metodických materiálov.

ONV - 40 múzeí a 10 galérií a pod MNV a MsNV - 6 mestských múzeí. Pod Ministerstvo kultúry patrili aj Matica slovenská s Pamätníkom slovenskej literatúry v Martine, tiež Ústredie štátnej ochrany prírody s Múzeom vývoja ochrany prírody. Pod iné rezorty patrili: Múzeum V.I. Lenina (pod ÚV KSS), Slovenské poľnohospodárske múzeum Nitra (pod Ministerstvo poľnohospodárstva) a Múzeum TANAP v správa TANAP. Sieť múzeí sa ďalej obohatila aj o **Vlastivedné múzeum v Považskej Bystrici** (1984).

Z koncepcie rozvoja siete múzeí a galérií do roku 2005 vychádzala aj **Koncepcia literárnomúzejných zariadení**, odvodená z Jednotnej siete múzeí a galérií. Do roku 2000 sa rátať so 7 novými literárnomúzejnými expozíciami. V období 1981-1985 okrem nich vzniklo 16 nových pamätných izieb a expozícií. Okrem pripravovaného **Pamätníka slovenskej literatúry MS v Martine**, už s existujúcou špecializovanou expozíciou **Literárnym múzeom A. S. Puškina v Brodzanoch**, to boli i ďalšie už existujúce literárne múzeá: **Múzeum Petra Jilemnického v Jure pri Bratislave**, **Múzeum Ľ. Štúra v Modre**, **Múzeum Laca Novomeského v Senici**, **Literárne a hudobné múzeum v Banskej Bystrici**, **Literárno-historické múzeum Janka Kráľa v Liptovskom Mikuláši** a **Literárne múzeum Gemera v Revúcej**. Okrem týchto múzeí sa nachádzalo pod správou národných výborov aj 16 literárnomúzejných pobočiek rôznych múzeí, 11 špecializovaných expozícií a 24 pamätných izieb a domov. O ich realizáciu sa vo veľkej miere zaslúžila Matica slovenská.

Program opäť vyzdvihol stále aktuálnu úlohu kategorizácie zbierkových fondov múzeí i galérií a úlohu skvalitnenia akvizičnej činnosti na základe kvalifikovanej selekcie zbierkových predmetov, ich dôslednej odbornej katalogizácie a centrálnej evidencie. ÚSMG preto vydala pre tento účel v roku 1986 osobitnú príručku *Zásady kategorizácie zbierok v múzeách a galériách*. V roku 1984 bol schválený tiež **Projekt technického rozvoja múzeí a galérií**. Vychádzal z analýzy dovtedajšieho stavu múzejno-galerijných objektov a ich nedostatočného vybavenia. Výsledkom tejto analýzy bolo prijatie „**Koncepcie záchrany technických pamiatok a dobudovania Slovenského technického múzea v Košiciach**“, ktorá reagovala na uznesenie vlády SSR č. 155, z 26. mája 1982. Projekt tak reagoval aj na závery prvej medzinárodnej

konferencie ICOM v Sofii v septembri 1980, venovanej problému múzejnej techniky a prevádzky. ÚSMG následne vypracovala a do praxe uviedla tiež **smernicu systému doškoľovania pracovníkov múzeí a galérií** i ďalšie opatrenia, ktoré vyústili už v roku 1984 do návrhu na vydanie nového zákona o múzeách a galejiách, ktorý sa však do konca desaťročia už nerealizoval. Múzejníctvo na Slovensku v prvej polov. 80. rokov tak dosiahlo (napriek viacerým stále pretrvávajúcim nedostatkom) mnohé pozitívne výsledky v procese dobudovania siete a jeho kvalitatívneho rozvoja. ⁽¹⁵⁾

22 Múzejníctvo na Slovensku koncom 20. a začiatkom 21 storočia

Začiatkom roka 1989 a v nasledujúcich rokoch došlo k závažným zmenám v systéme organizácie i riadenia múzeí a galérií na Slovensku. Už v máji 1988 bola zrušená Ústredná správa múzeí a galérií. Štyri centrálné riadené celoslovenské múzeá (SNM, SNG, Múzeum SNP a STM) boli v súlade s legislatívnymi normatívmi, vyplývajúcimi zo zákona SNR č. 109/1961 Zb. o múzeách a galériách opäť včlenené do priameho riadenia ministerstva kultúry. Ústredím múzejnej práce na Slovensku sa opäť stal **Muzeologický ústav SNM**. Do inštitucionálneho rámca SNM sa teraz dostali okrem jeho dovtedajších špecializovaných ústavov: Archeologického múzea, Prírodovedného múzea a Historického múzea v Bratislave, Etnografického múzea v Martine a Múzea SNR na Myjave (sprístupneného už v roku 1968) aj Banské múzeum v Banskej Štiavnici, Múzeum v Antole, Múzeum Bojnice, Múzeum Červený Kameň a tiež novozaložené **Múzeum bábkarských kultúr a hračiek hrad Modrý Kameň** (ktoré predtým nieslo názov Okresné vlastivedné múzeum vo Veľkom Krťiši). Jeho predchodcami boli **Okresné literárne múzeum**

¹⁵ V roku 1988 z celkového počtu 64 múzeí (vykazovaných už v roku 1980) a 18 galérií (všetky vznikli v období rokov 1949-1985) vrátane 23 pobočiek múzeí a galérií (okrem pamätných domov a izieb), však iba 11 zariadení sídlilo vo vlastných účelových budovách (SNG a SNM Bratislava, SNM Martin, VsM Košice, PM Poprad, LM Ružomberok, VM Komárno, BM Rožňava, Múzeum TANAP, Múzeum M. Benku v Martine, Galéria Ľ. Fullu v Ružomberku). Pracovníci s vysokoškolským vzdelaním tvorili 27% a so stredoškolským vzdelaním 39%, spolu 66% z celkového počtu zamestnancov múzeí a galérií.

vo Veľkom Krtíši (1968) so sídlom v Dolnej Strehovej a **Múzeum vo Filákovce**. V máji 1992 bola otvorená aj stála expozícia **Múzea polície SR** v Bratislave, ktoré nadviazalo na prvé múzeum tohoto druhu založené už roku 1925 v priestoroch Policajného riaditeľstva u „dvoch levov“ (jeho činnosť sa skončila roku 1932). V roku 1997 vzniklo v rámci SNM i **Múzeum kultúry karpatských Nemcov**, sprístupnené roku 1998 v Sunyalovej kúrii v Bratislave. Aktivitou sa prejavilo ďalších 80 múzeí a galérií registrovaných v sústave Jednotnej siete múzeí, galérií a špecializovaných expozícií. Činnosť začalo rozvíjať i nové, už koncom 80. rokov sprístupnené **Sklárske múzeum v Lednických Rovniach**. Dobudovávalo sa **Múzeum obchodu** a pripravovali sa ďalšie: Múzeum divadla, Múzeum keramiky, Galéria architektúry, úžitkového umenia a priemyselného výtvarníctva (uvádzané už v Prognóze rozvoja múzeí a galérií zo začiatku 80. rokov). V roku 1998 bolo rozhodnutím KÚ Košice a následne aj MK SR zaregistrované aj neštátne **Cirkevno-archeologické múzeum n.o.**, v Novej Myšli. Obnovila sa činnosť Slovenskej rady pre múzeá a galérie. Väčšia pozornosť sa zamerala najmä na rozvoj regionálnych múzeí a galérií a ich technické dobudovávanie v intenciách predchádzajúcich zámerov a postupov zrušenej Ústrednej správy múzeí a galérií. Osobitne významným činom v roku 1992 však bolo otvorenie a sprístupnenie → **Slovenského národného literárneho múzea v Martine** v prvej historickej budove Matice slovenskej. Jeho expozície zahŕňajú dejiny MS a slovenskej literatúry od najstarších čias, až po mnohosmernú slovenskú literatúru v období 1918-1945. V marci 1996 bolo otvorené aj **Plynárenské múzeum v Bratislave** na Mlynských Nivách.

V máji 1990 bol ustanovený **Zväz múzeí na Slovensku (ZMS)**, zameraný najmä na koncepčné a aktuálne úlohy súčasného slovenského múzejníctva, galérií a knižníc. Inicioval viaceré odborné semináre (*Múzeum a počítač* 1991, medzinárodnú muzeologickú konferenciu *Európske múzeá na ceste k 21. storočiu*, Košice 1992, i ďalšie), ktorými prispel k identifikácii slovenského múzejníctva s aktuálnymi trendami svetového múzejníctva na rozhraní 20. a 21. storočia. Významným činom ZMS sa stalo zorganizovanie celomuzeálnej diskusie a spracovanie *Návrhu zásad zákona o zbierkach múzeí a galérií* (1992-1993). Zamerail sa tiež na determináciu regionálnych väzieb vo vzťahu k regionálnym

múzeám a na mnohé praktické otázky súčasného vývoja múzejníctva na Slovensku. Svoju aktivitu orientuje aj na koncepčné kontakty a vzťahy s obnovenou **Muzeálnou slovenskou spoločnosťou**, ktorá sa stala po roku 1990 staronovým subjektom na scéne súčasného slovenského múzejníctva.

Relatívne stabilizovanú sieť múzeí a galérií na konci 80. rokov a jej situáciu skomplikovali začiatkom 90. rokov problémy súvisiace s reštitúciou historických objektov niektorých múzeí a galérií najmä však tlaky na znižovanie stavu ich pracovníkov a znižovanie finančných dotácií na ich činnosť. V roku 1996 došlo k neracionálnej zmene v riadení a ekonomickom zabezpečovaní regionálnych a miestnych múzeí. Boli podriadené novovytvoreným regionálnym kultúrnym centrám (PRKC), čím načas stratili právnu subjektivitu, ktorá bola obnovená až po ich zrušení v roku 1999. Model riadenia kultúry z roku 1996 sa neosvedčil. Opačne, spôsobil straty a nedostatky v odbornej i materiálno-technickej oblasti. Finančné zabezpečenie múzeí bolo značne poddimenzované, čo sa negatívne odrazilo najmä v ich akvizičnej činnosti a zabezpečovaní ich technickej vybavenosti. Muzeálna sieť sa tým v podstate nezmenila. Opačne, vznikom nových múzeí i galérií sa rozšírila. ⁽¹⁶⁾

Múzeá na Slovensku v tomto čase však boli i naďalej finančne poddimenzované. Činnosť niektorých múzeí a galérií, ktoré prechádzali viacerými transformáciami až sa dostali pod riadenie novozriadených samosprávnych krajov bola ohrozená. Nastal úbytok pracovných síl a akvizičných aktivít. Týka sa to najmä regionálnych a miestnych múzeí. Napriek tomu sa zväčša podarilo udržať dosiahnutú úroveň celkového rozvoja slovenského múzejníctva v základných cieľoch. Ukazuje to i nasledovný prehľad: počet návštevníkov múzeí na Slovensku

¹⁶ V roku 1998 vyvíjalo na Slovensku činnosť 75 múzeí (vrátane špecializovaných v komplexe SNM), ktoré navštívilo vyše 3,2 milióna osôb. Stav zbierkového fondu všetkých múzeí dosiahol takmer 8 miliónov zbierkových predmetov. V múzeách pracovalo 1 779 osôb, z toho 562 s vysokoškolským vzdelaním (len o 22 viac ako v roku 1975). Múzejníctvo na Slovensku sa relatívne v týchto pomeroch ocitlo aj na prahu 21. storočia. V roku 2003 bolo na Slovensku registrovaných 76 múzeí, so 404 expozíciami. (Približne 60% expozícií bolo realizovaných ešte pred rokom 1990). Najvyššie zastúpenie mali expozície spoločenskovedného zamerania, prírodovedné expozície tvorili 12%, expozície dejín vedy a techniky 7% a expozície v prírode - etnografického a technického zamerania 11%.

v rokoch 2000 – 2003 sa pohyboval okolo 3,1 – 3,9 milióna osôb, stav pracovníkov múzeí v ostatných rokoch dosahoval počet okolo 1 840 osôb (v roku 1996 činil 1868 osôb), z toho počet vysokoškolsky vzdelaných okolo 618 (v roku 1996 – 551). Celkový počet zbierkových predmetov vzrástol takmer na 8,5 milióna. V niektorých oblastiach činnosti najmä v tvorbe muzeálnych výstav a ich domácej a zahraničnej prezentácii sa dosiahli viaceré mimoriadne úspechy. Za tejto situácie bol v roku 1998 prijatý nový **Zákon NR SR č. 115/1998 Z.z. o múzeách a galériách**, ktorý nahradil zákon SNR č. 109 o múzeách a galériách z roku 1961. V roku 2001 bol prijatý aj mimoriadne významný Zákon NR SR č. 387/2001 Z.z. o ochrane predmetov múzejnej a galerijnej hodnoty. Múzejníctvo na Slovensku sa tak ocitlo na prahu nového rozvoja, zatiaľ ešte značne obmedzeného nedostatkom jeho ekonomicko-finančného zabezpečenia.

Múzejníctvo na Slovensku prvých rokoch 21 storočia . V rámci posledného transformačného procesu v rokoch 2001-2002, prešlo 36 regionálnych a mestských múzeí zo zriaďovateľskej pôsobnosti krajských úradov, do zriaďovateľskej pôsobnosti nových samosprávnych vyšších územných celkov. V tejto súvislosti prešli tiež ďalšie celoslovensky zamerané múzeá do komplexu SNM: Spišské m. v Levoči, Múzeum bábkarských kultúr a hračiek hrad Modrý Kameň a Múzeum ukrajinsko-rusínskej kultúry vo Svidníku. SNM v súčasnosti riadi 16 špecializovaných múzeí. Stalo sa tak významnou národnou kultúrno-vedeckou inštitúciou, čím vyvrcholil jeho vyše storočný zápas o oprávnené priznanie tejto požiadavky, vyjadrenej A. Kmeťom už v čase formulovania predstáv o cieľoch MSS.

Na pôde SNM tak vznikol komplex muzeálnych pracovísk dokumentujúcich i kultúru a dejiny národnostných menšín na Slovensku. Okrem **Múzea ukrajinsko-rusínskej kultúry vo Svidníku**, sa obohatil aj **Múzeum kultúry karpatských Nemcov (1955)**, **Múzeum židovskej kultúry na Slovensku** (ktorého predchodcom bolo už v predvojnovom desaťročí prvé regionálne židovské múzeum v Prešove). **Múzeum Maďarov na Slovensku**, **Dokumentačné centrum rómskej kultúry**, tiež **Dokumentačné centrum českej kultúry** (pri SNM Martine) a **Dokumentačné centrum chorvátskej kultúry na Slovensku** (pri HM SNM v Bratislave). Do „Registra múzeí MK SR“ sa dostali aj ďalšie

múzeá: → **Múzeum Janka Kráľa v Liptovskom Mikuláši, Múzeum národov a kultúr v Nitre, Mestské múzeum v Rajci, Múzeum a galéria Hont v Šahách**, i niektoré špecializované múzeá. Počet registrovaných múzeí začiatkom 21. storočia tak vzrástol (do konca roka 2004) na 80, z čoho 20 má celoslovenský význam.

Stav siete múzeí na Slovensku v jednotlivých historických obdobiach vyzerá nasledovne

- 1873: 5 múzeí, (vrátane Matičného múzea)
- 1893: 12 múzeí (v roku vzniku Muzeálnej slovenskej spoločnosti)
- 1818: 24 múzeí (v roku vzniku Československej republiky)
- 1939: 25-30 múzeí (v čase vzniku vojnového Slovenského štátu)
- 1945-6: 24-27 múzeí (po skončení 2. svetovej vojny)
- 1955: 43 múzeí
- 1966: 84 múzeí
- 1970: 128 múzeí a pamätných izieb
- 1980: 95 múzeí a galérií (z toho 16 galérií), 54 pamät. izieb a okolo 50 pamätných domov (spolu 199 múzejných zariadení)
- 1988: 82 múzeí a galérií (z toho 18 galérií) s 23 pobočkami (spolu 115 zariadení)
- 1998: 71 - 75 múzeí a 20 galérií a ich pobočiek
- 2002: 74 registrovaných múzeí (okrem galérií).

Základná literatúra:

GNUVA, Paul: Museen in Europa. Wichtige und originelle Sammlungen Kunst, Natur, Technik, Folklore, Hobby. Berlin-Stuttgart- Gütersloh, 1977. ISBN 3-575-01163-X.

GREGOROVÁ, A.: Múzeá a múzejníctvo. Matica slovenská 1984. SÚKK č. 1997/I-83.

HANAKOVIČ, Š.: Muzeálna slovenská spoločnosť, vznik, zameranie a rozbor činnosti. In: Múzeum 2/1993, s. 1-9. ISSN 0027-5263.

MICHÁLEK, Ján: Dejiny etnografie a folkloristiky. Vysokoškolské skriptá, FFUK Bratislava 1994. ISBN 80-223-07888-2. (Časti: Sborník

Muzeálnej slovenskej spoločnosti v dejinách slovenského národopisu, s. 75-81. a Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti, s. 82-85).

MRUŠKOVIČ, Štefan: Etnografická muzeológia. Vznik a vývoj muzeálneho hnutia na Slovensku vo vzťahu k českým krajinám do roku 1945. Univerzita Komenského v Bratislave, 1979. 85-506-79 (75/S-79).
- Tamtiež ďalšia použitá literatúra.

RYBECKÝ, Milan: Muzeálna slovenská spoločnosť. Osveta Martin, 1983. SÚKK 1866/1-82.

JURKOVIČ, M.: Celoštátne muzeálne zjazdy na Slovensku v rokoch 1918-1938. In: Múzeum VIII, č. 3, 1963, s. 179-184. K-11+21062.

JURKOVIČ, M.: Príspevky k dejinám Sväzu slovenských múzeí (1939-1960). I. časť: Múzeum XVI, č.2, 1971, s. 105-112., II. časť: Múzeum XVI, č. 3, 1971, s. 173-185.

JURKOVIČ, M.: Z dejín prírodovedného múzejníctva na Slovensku. I. časť: Múzeum VII, č.1, 1972, s. 20-31., II. časť: Múzeum VII, č. 2, 1972, s. 86-97.

SLOVENSKÉ MÚZEÁ. Bratislava 1968. SÚKK č. 265/1-1967 /94-057-68).

STRELKOVÁ, J.: Zväz slovenských múzeí v rokoch 1945-1948. In: Múzeum 2/1999, s. 7-11. ISSN 0027-5263.

STRELKOVÁ, J.: Slovenské múzejníctvo v 60. rokoch 20. storočia. In: Múzeum 2/2003, s. 12-18, 3/2003, s. 25-29. ISSN 0027-5263.

STRELKOVÁ, J.: Zväz slovenských múzeí v rokoch 1954-1960. Múzeum 2/2000, s. 13-16. ISSN 0027-5263.

STRELKOVÁ, J.: Počiatky inštitucionalizovaného múzejníctva na Slovensku a snahy o vybudovanie národného múzea. In: Múzeum 3/2001, s. 13 – 15. ISSN 0027-5263.

VONTORČÍK, J.: Štyridsať rokov Slovenského poľnohospodárskeho múzea v Nitre. Múzeum 2/2000, s. 19-22. ISSN 0027-5263.

WALDACHER, F.: Príručka všeobecnej muzeológie (slovenský preklad). SNM-NMC, Bratislava 1999. ISBN 80-8060-015-5.

ZUSKINOVÁ, I., SOPOLIGA, M.: Slovenské múzeá v prírode. Sprievodca. Liptovská Sielnica, 2001, s. 5-8.

ÚVOD DO MUZEOLÓGIE

Štefan Mruškovič

1. **Múzeum – definícia, obsahový pojem, kategorizácia a druhy múzeí**

V muzeologickej praxi a literatúre sa používajú viaceré pojmy a definície označujúce obsahovú podstatu a funkciu múzea, múzejníctva, muzeológie a špecifických muzeologických disciplín. Tiež ich teoretický a pragmatický vzťah k nadobúdaniu, záchrane, ochrane, vedeckému a kultúrno-spoločenskému využitiu zbierkových predmetov - tj. muzealit, prezentujúcich prírodné a kultúrne dedičstvo v rozsahu zbierkotvornej, historickej a územnej pôsobnosti múzea.

Múzeum a jeho funkcia v spoločnosti. Pod pojmom „múzeum“ sa všeobecne chápe múzejná inštitúcia reprezentovaná osobitnou budovou alebo jej časťou, prispôbenou na pracoviská akými sú expozície, depozitáre, dielne, laboratória a iné zariadenia slúžiace na manipuláciu so zbierkovými predmetmi, ich ošetrovanie, uloženie, odborné a vedecké spracovanie, výstavnú prezentáciu a ekonomickú činnosť. V tomto zmysle múzeum je zariadením na konkretizáciu muzeality ako spoločensko-historického fenoménu s nezastupiteľnou funkciou zhromažďovať, uchovávať a múzejnými formami využívať hmotné doklady o vývine prírody a spoločnosti. Presnejšie povedané - múzeum je inštitucionalizovanou formou múzejnozberateľského, ochranného, vedeckovýskumného a kultúrnovýchového významu s vymedzenou územnou, obsahovou a špecifickou pôsobnosťou.

Definícia pojmu „múzeum“ má viacero výkladov. Prehľad o vývine tohoto pojmu je obsiahnutý v knižnom diele A. Gregorovej: *Múzeum a múzejníctvo* (1984, s. 199 -208), založenom na teoreticko-metodologickom základe filozofického prístupu k muzeológii. Múzeá vo všeobecnosti sa charakterizujú ako špecifické, inštitucionálne organizované zberateľsko-záchranné zariadenia v zbierkotvornej oblasti s ochranným, dokumentárnym a výchovným poslaním. Vedecký význam sa im priznával až neskôr (vo Veľkej Británii a Francúzsku už koncom 18. a začiatkom 19. storočia), profil špecifických vedeckých inštitúcií

až začiatkom 20. storočia (Treter 1918, s. 94). V 20. storočí prebiehali rôzne diskusie k tomuto problému, z ktorých vzišli i viaceré výklady najmä z hľadiska muzeálnej aplikácie teoretických poznatkov a metodologických prístupov k hodnoteniu zbierkových predmetov ako muzealit. Zdôrazňoval sa význam a zmysel ich záchrany a uchovania ako hmotných dokladov prírodného a kultúrneho dedičstva jednotlivých národov a regiónov. Už v 19. storočí vzniklo niekoľko vážnych pokusov zdôvodňujúcich funkciu múzea vo vzťahu k vede (výklady G. Klemma, N. F. Fjodorova i ďalších). V prvej polovici 20. storočia sa tejto problematike venovali štúdie viacerých autorov najmä v Nemecku, Veľkej Británii, v bývalom Sovietskom zväze, Francúzsku, Poľsku i v Československu. Veľký podiel na tom majú špecifické muzeologické časopisy a periodiká vydávané od roku 1843 (v Oxforde - časopis MAN až do druhej svetovej vojny, časopis „Múzeá vedy“ – *Les Musées scientifique*, vychádzal v Paríži od roku 1923, časopis „Muzeológ“ – *The Museologist*, bol vydávaný v Rochestri - USA od roku 1935, i ďalšie časopisy a štúdie). Až do polovice 20. storočia však chýbal vedecky a legislatívne zjednocujúci, medzinárodne platný výklad pojmu a definície múzea ako špecifickej vedeckej a kultúrnospoločenskej inštitúcie. Úlohu si osvojila Medzinárodná rada múzeí ICOM - International Council of Museums/Conseil Internationales des Musées (Paríž 1946), ktorá od r.1946 vydáva (dosiaľ) periodikum „*ICOM News*“ (Novosti ICOM-u).

Definícia ICOMu. V roku 1963 ICOM prijala všeobecne platnú definíciu v zmysle výkladu novodobých úloh a poslania múzeí a galérií pri záchrane a využívaní zbierok kultúrneho dedičstva a prírodných produktov v záujme všetkých národov: *„Múzeum je inštitúcia, ktorá svojimi expozíciami, výskumnou prácou a plánovitými akciami hrá úlohu kultúrneho centra vnútri určitej spoločnosti. Prispieva tak k vzdelávaniu a k integrácii tejto pospolitosti, jeho cieľom je chrániť minulosť a osobitosť tým, že odкрýva, chráni, rozširuje a zhodnocuje univerzálne ľudské hodnoty. Súc umiestnené na určitom mieste a dotované priestormi na ochranu zbierok, na umiestnenie laboratórií a expozícií, prispôsobuje múzeum na široký výchovný program poučujúc návštevníkov a umožňujúc im činnosť charakteru vedeckého, umeleckého i rekreačného.“* ICOM túto definíciu upresnila vo svojich stanovách z r. 1974. Podľa nich *„Múzeum je ústav, v ktorom sa zákonite uplatňuje a realizuje osobitný vzťah človeka ku skutočnosti, spočívajúci v cieľavedomom a systematickom zhromažďovaní a všestrannom vedeckom i kultúrnovýchovom využívaní takých vybraných*

mobilných (najmä trojrozmerných) predmetov, ktoré sú hmotnými dokladmi vývinu prírody a spoločnosti“. Touto definíciou z hľadiska filozofického i muzeologického sa dôkladnejšie zaoberá spomínaná práca A. Gregorovej, ktorá patrí k priekopníckym dielam na Slovensku v oblasti múzejníctva i teoretickej muzeológie).

Definícia „múzea“ a „galérie“ v Zákone SNR z roku 1961. Na Slovensku prvýkrát definoval múzeá a galérie v uvedenom zmysle Zákon o múzeách a galériách č. 54 z roku 1959 a najmä Zákon SNR č. 109/1961 Zb. o múzeách a galériách. Múzeá i galérie sa v nich chápu ako ústavy, plánovite zhromažďujúce, odborne spravujúce a vedeckými metódami spracovávané zbierky hmotného dokladového materiálu o vývine prírody a spoločnosti, a tiež tvorivej umeleckej činnosti a ľudskej tvorivosti, využívané v rámci svojej kultúrnej a osvetovej činnosti. Podľa tejto východiskovej definície - múzeá sú strediskami vedomostí a informácií, ktoré sú dôležité pre porozumenie a hodnotenie sveta prírody (vrátane človeka) okolo nás. Prostredníctvom zbierok umožňujú pochopiť povahu vecí a nimi prezentovaných javov, ako výsledkov pôsobenia prírody a spoločnosti v historickom procese ich vzniku a vývoja . Tým, že sprostredkovávajú ich bezprostredné vnímanie, poznanie a osvojovanie širokými vrstvami ľudí všetkých generačných a sociálnych skupín, sú výrazom procesu demokratizácie kultúrneho dedičstva a jeho odkazu žijúcim generáciám. V tomto procese bilaterálnosť a názorová mnohostrannosť vnímateľov (návštevníkov) muzeálnych expozícií a výstav umožňuje výmenu medzi nimi (medzi múzeami a ich návštevníkmi), ale i medzi návštevníkmi múzea navzájom. Prebieha v ňom obojstranný, až viacstranný proces, v ktorom sa sprostredkováva , uplatňuje a realizuje osobitný vzťah človeka ku skutočnosti. Od konca 19. storočia vznikajú popri múzeách „interiérového“ typu, aj múzeá „exteriérového typu“, akými sú napríklad múzeá v prírode, objekty in situ využívané ako pamiatky s tradičným interiérom a pod.

Základné požiadavky existencie múzea a jeho poslanie. Aby múzeum mohlo rozvíjať svoje muzeálne poslanie, musí spĺňať aspoň tieto základné požiadavky:

- musí byť vlastníkom muzeálnej budovy,
- udržiavateľom svojho múzejného zariadenia,
- musí byť vlastníkom zbierkového fondu,
- vykonávať muzeologický výskum zameraný na svoje zbierky,
- chrániť a odborne ich spravovať,

- rozvíjať sprostredkovávanie svojich zbierok verejnosti (spoločnosti) špecifickými muzeologickými formami.

Posledné 4 požiadavky stavajú múzeum na muzeologickú úroveň.

Poslanie a určenie podstatných činností každého múzea stanovuje jeho Štatút a Organizačný poriadok schválený a vydaný jeho zriaďovateľom. Štatút vymedzuje múzeu predovšetkým jeho územnú a obsahovú pôsobnosť, špecifickosť zamerania a vzťah k jeho zriaďovateľovi.

2. Inštitucionalizácia múzejníctva.

Vyjadruje komplex vecí, zariadení a postupov dotýkajúcich sa múzea. Pod týmto pojmom chápeme najmä obsahovú inštitucionalizáciu múzejných pracovísk a disciplín v sústave kultúrnospoločenských alebo iných zariadení v miestnom, regionálnom, štátnom i medzinárodnom poňatí, v historickom i obsahovom význame. V bežnej praxi sa preto používa vo všeobecnom alebo konkrétnom zmysle: - **múzejníctvo svetové, - európske, - slovenské** a pod., - **múzejníctvo vlastivedné, - umelecké, - prírodovedné, - múzejníctvo 19. storočia, 20. storočia** atď. Tiež v majetko-právnom vzťahu: -**múzejníctvo súkromné, - štátne, - spolkové, - cirkevné.** (Termín „múzejníctvo“ tak vyjadruje historicky vzniknuté i súčasné označenie ich vlastníckych a múzejnozberateľských vzťahov a tiež všeobecný muzeologický význam.

Muzeálne inštitúcie formujú pomocou vedeckej muzeológie tiež svoj vlastný spoločensko-funkčný vývoj, aby v maximálnej miere zodpovedali súčasným i budúcim požiadavkám spoločnosti (ako celku) a reagovali na ne špecifickými muzeologickými formami a metódami, ktoré sa vyvíjajú v závislosti na potrebách a požiadavkách samej muzeológie. V tom spočíva jej historický humanizmus a jej odkaz dnešku. Jeho aktualizáciou je dynamizácia základných činností súčasnej muzeológie v teoretickej, metodologickej i praktickej rovine jej pôsobenia. Konzervatívny prístup k týmto činnostiam nezodpovedá súčasným spoločenským potrebám a požiadavkám. Opačne, brzdí progresívny, moderný rozvoj samej muzeológie, v konečnom dôsledku i jej kultúrne poslanie a výchovnovzdelávací účinok.

Charakteristickými znakmi inštitucionalizácie múzea sú: a) relatívna časová stálosť inštitúcie (trvácnosť), b) existencia a vzájomné

pôsobenie jednotlivých organizačných článkov múzea (štruktúr), c) ich usmernené konanie (pracovníkov organizačných zložiek múzea). Tvorba organizačné vzťahy medzi jednotlivými zložkami (navzájom) medzi nimi a vedením múzea i jeho vzťahy navonok. Charakter a kvalita ich činnosti sú výrazom profesionality múzea a jej úrovne.

Funkčný prístup k múzeu a jeho činnosti vychádza z pôvodu muzeality. Skúma objektívnu podstatu múzea v rámci kultúry ako celku. Znakmi funkčného prístupu múzea sú:

- špecifické zachovanie a dokumentácia pozostatkov minulých (i súčasných) kultúr i prírody a ich produktov (relikty minulosti, relikty súčasnosti),
- organizácia v systéme inštrumentálnej – symbolickej kultúry (výstavba múzea, tvorba a prevádzka jeho expozícií, plnenie vzdelávacej a expozično-výstavnej funkcie),
 - postoj voči kultúrnemu majetku (nadobudnutého a spravovaného múzeom).

Kategórie múzeí. Múzeá sú historicky podmienené vlastníckymi a teritoriálnymi vzťahmi, závislými na záujmoch ich zriaďovateľov, zväčša súladiacich s historickým vývojom múzejníctva a jeho diferenciaciou podľa obsahovej vymedzenosti a územnej pôsobnosti.

Z hľadiska kategorizácie rozlišujeme: 1) **múzeá vlastivedného typu,** 2) **múzeá špecializované.**

Z hľadiska vlastníckych vzťahov rozlišujeme:

1. Múzeá vo verejnom vlastníctve (národné, štátne, krajinské, spolkové, regionálne, krajské, okresné, miestne). Toto vymedzenie sa v 20. storočí častejšie menilo v závislosti na politických, administratívno-územných a legislatívnych zmenách v jednotlivých krajinách. Do tejto kategórie môžeme zaradiť aj múzeá verejnoprávnych inštitúcií, ktoré majú celoštátny (celospoločenský) význam. Vo verejnom vlastníctve sú zväčša aj obecné a mestské múzeá. Patria sem aj múzeá v prírode (skanzeny), keďže sú zväčša v správe jednotlivých múzeí vo verejnom vlastníctve. (Do roku 1990 u nás patrili do tejto kategórie prakticky všetky múzeá).

2. Múzeá v súkromnom alebo spolkovom vlastníctve. Spravidla ide o múzeá rôznych spoločností alebo jednotlivých zberateľov. Na Slovensku spolkové múzeá mali určitú tradíciu až do polovice 20. storočia. Napríklad SNM existovalo v rámci Muzeálnej slovenskej spoločnosti, VM v Bratislave

v rámci SVS. Na spolkovom základe fungovalo napríklad aj Rožňavské bansko-hutnícke múzeum i ďalšie múzeá. Súkromné múzeá v období po roku 1945 boli u nás výnimočné (keramické múzeum Štefana Parráka v Trnave). Častejšie sa utvárali iba súkromné zbierky, viaceré sa neskôr stali súčasťou zbierkového fondu niektorého múzea.

3. Múzeá špecializovaných funkcií vo verejnom alebo súkromnom vlastníctve. Takmer všetky špecializované a hospodársko-rezortné múzeá, napríklad Poľnohospodárske m. v Nitre, po roku 1990 aj Múzeum obchodu, Plynárenské múzeum, Poštové múzeum atď.

4. Múzeá z hľadiska teritoriálneho (územného). Takmer všetky múzeá predchádzajúcich troch kategórií, podľa vzťahu k ich územnej vymedzenosti a pôsobnosti.

5. Múzeá a pamätné izby miestneho významu tvoria osobitnú kategóriu (hradné, zámocké, dedinské, kostolné, družstevné a pod).

Z hľadiska územného, obsahového a špecifického určenia múzeí rozlišujeme:

1) múzeá územného vymedzenia (miestne, mestské, okresné, krajské, regionálne, celonárodné, celoštátne), 2) múzeá obsahového určenia (vlastivedné a špecializované - historické, literárne, archeologické, etnografické, technické, speleologické, banícke, balneologické a pod). Sem patria tiež: Múzeum Slovenského Červeného kríža, Múzeum včelárstva, Poštové múzeum a pod. Každé z nich má aj svoje územné (prípadne celoštátne) vymedzenie, 3) múzeá špecifického zamerania (zväčša sa zhodujú s kritériami vyššie uvedených vlastníckych a teritoriálnych vzťahov). (1)

¹ Ide o múzeá s osobitným etnicko-kultúrnym poslaním a zameraním, napríklad na kultúru minorít (•Múzeum maďarskej kultúry a Podunajska v Komárne, •Múzeum ukrajinsko-rusínskej kultúry vo Svidníku, •Múzeum karpatských Nemcov na Slovensku a pod.), tiež múzeá a architektonické komplexy interetnického charakteru, splňajúce funkciu expozície cudzích národov a kultúr (• Múzeum národov a kultúr v Nitre) alebo múzeá s cudzokrajnými zbierkami, napríklad: •Náprstkovo m. všeobecného národopisu v Prahe, •Misionárske m. etnografické vo Vatikáne, •Africké m. v Bad Deutsch-Altenburgu v Rakúsku atď., prípadne majú iné určenie. Ich zbierky sa viažu na kultúrne relikty etnických menšín (minorít) i kultúrne relikty cudzokrajného multietnického významu. Sem môžeme zaradiť aj → múzeá ľudovej architektúry v prírode ako samostatné muzeálne expozície, i samostatné tzv. hradné múzeá, muzeálne expozície významných osobností, tiež súbory dokumentujúce kultúrnu minulosť mesta a pod.špecifické

Druhy múzeí. Jednotlivé druhy múzeí vyjadrujú predovšetkým zbierkotvorný obsah a z neho vyplývajúci vzťah k pramenným (vedným) disciplínam, ktoré spoluurčujú ich konkrétne obsahovo- muzeologické zameranie. Podľa F. Waidachera rozlišujeme:

1. Prírodovedné múzeá - múzeá biologických vied (botanika, zoológia, antropológia, ekológia) a vied o Zemi (geológia, mineralógia, petrografia, geofyzika, paleontológia, speleológia). **2. Historické múzeá** národných a medzinárodných dejín, histórie štátu, krajiny, regiónu, mesta, obce, tiež historicky významných udalostí. **3. Múzeá dejín kultúry** – múzeá literárne s biografickým obsahom, múzeá osobností vedy, kultúry, politiky, atď., tiež múzeá tradičných kultúr (národopisného, etnologického, archeologického obsahu, agrárnych dejín, a pod). **4. Vedecko-technické múzeá** – múzeá dejín vedy a techniky, technické múzeá, múzeá priemyslu, dopravy, spojov, tiež väčšina technicky zameraných podnikových múzeí. **5. Umelecké múzeá** – všetky múzeá a galérie širšieho výtvarného i aplikovaného umenia, umeleckého remesla, umeleckého priemyslu, architektúry, hudby, literatúry, divadla, filmu, fotografie a pod. **6. Združené múzeá** – prevažne vlastivedného alebo viacodborového charakteru, zložené z viacerých samostatne vystupujúcich muzeálnych disciplín. Sem patrí aj SNM ako celok. **7. Osobitné formy múzeí** – špecializované iba na niektorú obsahovo vymedzenú užšiu zložku prírodného alebo kultúrneho dedičstva, napr. miestnu pamiatku, pamätník, zámocké m. a pod. Za osobitné múzejné formy považujeme aj múzeá vo voľnej prírode (skanzeny), ktoré sa netýkajú iba ľudovej kultúry bývania, ale uchovávajú aj pamiatky technické, rekonštruujú vzťah človeka s mikroflórou, s obyčajovou, zvykoslovnou tradíciou atď. V istom zmysle sú nimi aj zoologické záhrady a botanické záhrady, vo svojej podstate sprostredkujúce muzeálny vzťah človeka ku skutočnosti. Osobitnými múzejnými formami sú aj sprístupnené archeologické lokality a tiež urbanisticko-stavebné rezervácie, využívané ako múzejné súbory dokumentujúce kultúrnu minulosť mesta a pod.

Vzťahy vlastivedných múzeí k špecializovaným. Pre počiatkový i neskorší vývoj múzejníctva v Európe a tiež na Slovensku, je príznačné vlastivedné múzejníctvo súvisiace s osvietenským a národnoobrodeneckým hnutím. Súvisí s vývojom konkrétnych

spoločností a ich národnej kultúry (Špét 1979). Prevládajú i v súčasnosti. **Vlastivedné múzeá** v praxi zväčša zahŕňajú múzejnozberateľské a muzeologické záujmy vzťahujúce sa na viacero vlastivedných disciplín. Klasickým príkladom je Muzeálna slovenská spoločnosť i samotný vývoj Slovenského národného múzea. **Špecializované múzeá** s jednodoborovým zameraním vznikli v 19. a 20. storočí z odlišných spoločenských potrieb, súvisiacich s rozvojom jednotlivých vied, umeleckej kultúry, technickej a priemyselnej revolúcie. K špecializovaným múzeám patria: 1) **múzeá prírodovedného charakteru**, 2) **technického charakteru** (priemyslové, poľnohospodárske, vojenské múzeá, múzeá exaktných vied), 3) **múzeá umeleckého a historického charakteru** (výtvarného umenia, literatúry, hudby, divadla, múzeá revolučných tradícií, atď.), 4) tiež **etnografické múzeá a múzeá v prírode**. Vzťahy medzi vlastivednými a špecializovanými múzeami z hľadiska múzejnej dokumentácie sa často vyznačujú priamou kooperáciou a metodickou spolupracou.

Špecializované múzeá svojim vznikom siahajú už do druhej polovice 18. storočia, kedy vznikli prvé verejné prírodovedné a umelecké múzeá a galérie. V európskom múzejníctve máme pre toto tvrdenie veľa dôkazov. Markantným príkladom sú aj umeleckopriemyslové múzeá, ktorých vznik bol ovplyvnený svetovými výstavami v druhej polovici 19. storočia. Pre prvé múzeá tohoto typu je príznačný záujem o vyššiu úroveň výroby i vkusu. Často sa stali miestom tzv. večerného alebo nedeľného vzdelávania remeselníckej mládeže. Na Slovensku vznikli takéto múzeá aj zo záujmu niektorých priemyselných kruhov (Banícko-hutnícke m. v Rožňave – 1912, Zemedelské m. v Bratislave – 1930), aristokratov (Múzeum Krásna Hôrka – 1903) a hospodárskych rezortov (Lesnícke a drevárske m. vo Zvolene – 1956). V druhej polovici 20. storočia vzniklo viac takýchto múzeí aj na celoslovenskej báze (Poľnohospodárske m. Nitra – 1960, Balneologické m. Piešťany, Múzeum mincí a medailí Kremnica, Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva Liptovský Mikuláš, Národné literárne múzeum v Martine, i viaceré najmä literárne múzeá). Vznikli aj v poslednom decéniu 20. storočia. K špecializovaným múzeám patria i jednotlivé múzeá v sústave SNM, pamätné domy a izby, v neposlednom rade aj galérie a múzeá založené na súbornom umeleckom diele niektorých významných umelcov.

3. Systém muzeológie.

Zahrňuje diferencované okruhy všeobecnej muzeologickej činnosti, v ktorých sa uskutočňujú špecifické postupy pri nadobúdaní, uchovávaní, zosústavňovaní, využívaní a technologickom spracovávaní zbierok múzea. Tento systém názorne vyjadruje schéma F. Waidachera (1999, s. 32), ktorú vysvetľuje a aplikuje na základe teoretických poznatkov a muzeologickej praxe:

VŠEOBECNÁ MUZEOLÓGIA. Určujúcim znakom je jej interdisciplinárnosť.

Dielčie disciplíny všeobecnej muzeológie sú:

A) Metamuzeológia

B) Historická muzeológia

C) Teoretická muzeológia

C1) selekcia

C2) tezaurovanie

C3) komunikácia

C4) inštitucionalizácia

D) Praktická muzeológia (súvisiaca s teoretickou muzeológiou)

D1) výber predmetu a jeho dokumentácia

D2) tvorba fondu a jeho vedenie

D3) sprostredkovanie fondu a práca s verejnosťou

D4) plánovanie, organizácia a manažment

E) Špeciálne múzejné metódy

E1) múzejná technológia

- všeobecná technológia

- technológia prírodnín

- technológia artefaktov

E2) špeciálne metodológie odborov

E3) špeciálne technológie odborov

E4) špeciálne teórie odborov

Všeobecná muzeológia tak obsahuje celý muzeologický systém a zahŕňa i jej čiastkové disciplíny: metamuzeológiu, historickú muzeológiu, teoretickú muzeológiu, prakticko-aplikačnú muzeológiu a špeciálne múzejné metódy. V podstate ide o konkrétne a integrované muzeológie v rámci všeobecnej muzeológie a jej interdisciplinárnosť. Opierajúc sa

o Waidachera (s. 23, 31-37), dielčie disciplíny všeobecnej muzeológie môžeme definovať nasledovne:

(A) Metamuzeológia osvetľuje vedecko-teoretický prístup muzeológie k predmetu svojho záujmu, jej ciele i metódy a normatívne posudzuje a kriticky hodnotí jej výsledky. Metamuzeológia ktorá má i kontrolnú funkciu sa zaoberá predovšetkým úlohou normatívneho posudzovania muzeológie, hodnotením jej cieľov, metód a výsledkov. Vystupuje ako špeciálna vedecká teória muzeológie, ktorá umožňuje „vytvárať normatívne kritériá pre posúdenie pojmov, téz, hypotéz a teórií, a tak kriticky preskúmať hodnovernosť a platnosť poznatkov“, súdov a záverov obsiahnutých v teoretickej muzeológii.

(B) Historická muzeológia bližšie konkretizuje čas, miesto výskytu a podmienky objavenia sa muzeálneho fenoménu, tj. kedy a kde to bolo, v akom modálnom vzťahu to bolo a v akom kauzálnom vzťahu – prečo a na čo to bolo, takže skúma a hodnotí obsah konkrétnej skutočnosti, jej vznik a vývoj.

(C) Teoretická muzeológia (vyjadruje jej postavenie ako základnej vedy celého múzejníctva). Zapodieva sa teoretickými otázkami poznania a hodnotenia muzeality, tj. zdôvodnením a hodnotením nadobudnutých zbierkových predmetov (ich opisom, usporiadaním faktov a teoretickým zovšeobecnením získaných (nových) poznatkov osvojiteľných v systematickej súvislej forme. Opisuje a vysvetľuje princípy, podľa ktorých sa nositelia muzeality dostávajú do služby sociálnej reality. Teoretická muzeológia preto zaujíma v rámci všeobecnej muzeológie veľmi dôležité, nezastupiteľné miesto. Zahrňuje čiastkové muzeologické disciplíny platné v celom múzejníctve, tj.:

(C1) Selekciu (výber predmetov, ich muzeálne rozpoznanie a zdôvodnenie,

(C2) Tezaurovanie (tvorbu , spracovanie a zosústavňovanie muzeálnych zbierok),

(C3) Muzeálnu komunikáciu (sprostredkovanie muzealit muzeálnymi formami),

(C4) Inštitucionalizáciu (vytváranie muzeálnej formy v jej celistvosti).

Teoretická muzeológia ako vidno nie je normatívna, ale deskriptívna, otvorená, možno ju dopĺňovať, korigovať a tiež vyvracať, pretože

ľudské chápanie je vždy miestne, časové, kultúrne limitované, čiže neúplné. Cieľom teoretickej muzeológie je usporiadanie sústavy jej poznania pomocou relatívnych definícií a tvorby pojmov, v úsilí dospieť k najvšeobecnejším, čo najobjektívnejším poznatkom a zákonom platným pre všetky odvetvia múzejníctva.

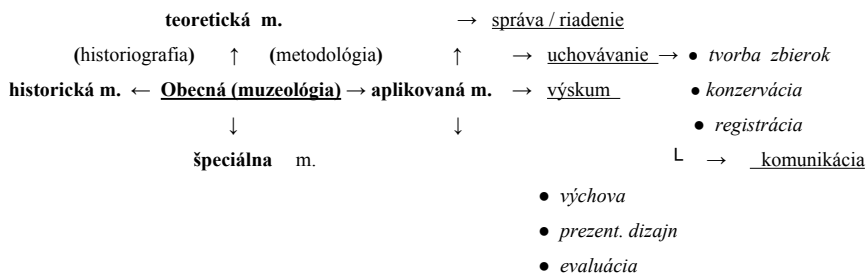
(D) Prakticko-aplikačná muzeológia. Praktická muzeológia vyjadruje špecifický, praktický systém múzejnej technológie a praxe, vlastný len múzeám a inštitúciám narábajúcim s hmotnými zbierkami a pamiatkami in situ, najmä ak sú využívané ako muzeálne expozície. Aplikovaná muzeológia objasňuje a rieši všeobecné princípy a pravidlá postupu pre praktické použitie muzeologickej teórie a jej aplikáciu na celú odbornú činnosť múzea. V teoreticko-metodologickej rovine je odkázaná aj na interdisciplinárnu spoluprácu s príbuznými vednými disciplínami. ⁽²⁾

Štruktúra všeobecnej muzeológie. Jozef Beneš, opierajúci sa o stanovisko Petra von Menscha (1990), ju chápe ako teoreticko-metodologickú bázu všetkého, čo sa v múzejnom svete deje a má diať (Beneš 1991, 1-7). V základnom členení všeobecnej muzeológie sa v podstate zhoduje s muzeologickým systémom F. Waidachera, u ktorého „praktická“ muzeológia splyva s pojmom „aplikovaná muzeológia“, pod ktorú J. Beneš zaraďuje: a) správu a riadenie (zbierok), b) ich uchovávanie (t.j. tvorbu zbierok, ich konzerváciu a registráciu), c) výskum a komunikáciu (tj. výchovu), d) prezentáciu a dizajn, e) evaluáciu všeobecnej muzeológie – zhodnocovanie. Aplikovaná i špeciálna muzeológia tak sú osobitnými druhmi (zložkami) všeobecnej muzeológie. ⁽³⁾

² Pozri: Aplikovaná muzeológia. (Podrobnejšie → časť tretia: Vzťah múzeí a muzeológie k aplikovaným vedným disciplinám....)

³ Prístupy F. Waidachera, Z. Stránskeho a J. Beneša, opierajúceho sa aj o stanoviská P. Menscha a A. Gregorovej, považujeme za východiskové. Opierame sa o ne ako o teoreticky najprepracovanejšie prístupy k systému muzeológie. Ich priekopnícke diela zaraďujeme k základnej muzeologickej literatúre.

Schematické znázornenie štruktúry muzeológie podľa J. Beneša vyzerať nasledovne:

Mensch i Beneš považujú muzeológiu za súčasť aktuálneho problému „Človek a jeho svet“, do ktorého je treba včleniť objasňovanie podstaty muzeologického prístupu k svetu, prostrediu, spoločnosti i k sebe samému. Objasnenie povahy muzeológie tak skrýva predmet a zmysel muzeologického skúmania, dorozumievania i metodologickej orientácie. Východisko k tomu poskytuje Benešova interpretácia muzeologickej štruktúry. **Celkové zameranie muzeológie rozdeľuje do troch smerov:** 1) ako štúdium vzťahu človeka k realite (relácia ku skutočnosti), 2) ako štúdium špecifických aktivít k uchovávaniu a uplatňovaniu hodnôt kultúrneho dedičstva, 3) ako štúdium inštitúcie, ktorá realizuje toto spoločenské poslanie.

Podľa prístupu k odborovej problematike rozlišuje taktiež tri rozdielne muzeologické smerovania: 1) **prístup empiricko-teoretický**, s deskriptívnym zameraním a heuristickým smerovaním, 2) **prístup filozoficko-kritický**, s hľadaním nového spoločenského uplatnenia odboru múzejníctva pri premenách prostredia a spôsobu života, 3) **prístup prakticistný (muzeografický)** _hľadá optimálne metódy, postupy a praktiky múzejnej práce.

Z hľadiska metodologickej orientácie ide:

1) o púhu aplikáciu zbierkových disciplín na múzejné podmienky, 2) o spoločenskú vedu s orientáciou na spoločenské potreby (publikum), 3) o rýdzo informačnú vedu, v ktorej hlavnú úlohu hrajú údaje pre počítačové programy.

Muzeografická a muzeologická orientácia. Muzeografická orientácia produkuje praktické normy múzejníctva (múzejnej činnosti)

a preferuje jej metodickú bázu, zatiaľ čo muzeologická orientácia – akcentuje hodnotové (axiologické) regulatívy múzejníctva a preferuje teoretickú bázu muzeológie. Vzťahy v štruktúre všeobecnej muzeológie sa tak javia nasledovne: **1. teória** → **2. metodika** → **3. prax** medzi ktorými nastávajú vzájomné vzťahy ovplyvňovania. **Teória múzejníctva** vyjadruje špecifický odbor v oblasti zbierok ako kultúrneho dedičstva (abstraktná formulácia princípov). **Metodika** vyjadruje aplikáciu princípov uchovávaní a uplatňovania zbierok kultúrneho dedičstva a vedie k optimálnemu fungovaniu múzejníctva ako systému v kultúre. **Prax** vyjadruje realizáciu spoločenského poslania v múzeu ako príslušnej inštitúcie s fungujúcim vnútorným systémom.

Teória múzejníctva zaujíma postavenie základnej vedy, skúma a formuluje obecné princípy vzťahu človeka a spoločnosti k uchovávaní výtvorov, ako nezastupiteľnej potrebe s vymedzením cieľov, prostriedkov i metód. Tvorí filozofickú základňu existencie múzejníctva ako samostatného odboru a múzea a realizačné formy jeho poslania. Zmyslom teórie múzejníctva je hľadať odpovede na otázky čo sme, kam smerujeme a čo pre nás znamená kultúrne bohatstvo hodnôt uchovávaných v múzeach.

Čiastkové disciplíny teoretickej muzeológie sú teórie: **1) selekcie** (muzeálne rozpoznávanie predmetu a jeho výber do zbierky múzea), **2) tezaurovania** (tvorba a spracovávanie muzeálnych zbierok), **3) komunikácie** (muzeálne sprostredkovanie), **4) inštitucionalizácie** (vytváranie muzeálnej formy činnosti a jej riadenia).

Metodická aplikácia štruktúry muzeológie. Vyplňuje priestor medzi teóriou a praxou v ktorom leží konkretizácia cieľov, prostriedkov a metód tvorby zbierok, ich uchovania, zhodnotenia a využitia: **a) v úlohe pôvodných prameňov vedeckého poznania skutočnosti** (muzeologickým výskumom), **b) v odlišnej úlohe zbierkových predmetov vo výchovnom pôsobení** (múzejnou komunikáciou). Úlohou špecializovanej muzeológie je skúmať a overovať optimálne formy práce so zbierkovými predmetmi tak, aby to zodpovedalo princípom všeobecnej muzeológie, i požiadavkám príslušnej zbierkovej disciplíny (vednému odboru – archeológie, etnológie, botaniky atď.)

4. Historická muzeológia.

Historická muzeológia sa zaoberá nielen dejinami muzeálneho fenoménu v jednotlivých historických, zemepisných a miestnych súvislostiach, ale aj opisom a interpretáciou historického vývoja podmienok, okolností, zámerov, funkcií a cieľov, v rámci ktorých sa prejavuje → muzealita (v súlade s hodnotovými predstavami konkrétnych kultúr a ich spoločenských potrieb). V komplexe týchto prejavov sa odráža i samotná história abstraktného zaobchádzania s muzealitou, resp. s muzeológiou. Keďže historická muzeológia je závislá od dobového postoja spoločnosti k muzealite, často dochádza k historickým zmenám jej významu. V tomto zmysle odráža aj dejiny ideí, ktoré vyvolávali a formovali konkrétne podoby a prejavy muzeálneho hnutia v jednotlivých krajinách i v medzinárodnom význame. Vyvíjali sa však diferencovane, s rôznou intenzitou a zameraním v závislosti na dobových a územných (štátnych, národných, miestnych) politicko-spoločenských a kultúrnych podmienkach.

Historiografiu múzejného zberateľstva a múzejníctva môžeme sledovať už od staroveku. (Dôkladnejšie sa ňou zaoberáme v Náčrte dejín múzejného zberateľstva a múzejníctva na Slovensku v európskom kontexte - časť prvá). Objasňuje historický proces záujmu, tvorby, sprístupňovania a využívania múzejných zbierok. Jednotlivé historické fázy tohoto procesu sa vyznačujú kvalitatívnymi i kvantitatívnymi zmenami, ovplyvňujúcimi vývoj múzejnozberateľského hnutia a jeho realizačné spoločenské prejavy v jednotlivých krajinách. F. Waidacher (1999, s. 50-96) používa na zobrazenie celkového vývoja muzeálneho fenoménu vlastnú rámcovú periodizáciu, ktorú člení na:

predmuzeálne obdobie (od najstarších čias až po 14. storočie),
protomuzeálne obdobie (šľachtické zberateľstvo zo 14.-17. storočia),
paleomuzeálne obdobie (meštianske zbierky a prvé verejné múzeá 17. a 18. stor.),
mezomuzeálne obdobie (vznik štátnych múzeí od konca 18. stor., v našich podmienkach až v 20. stor.,
neomuzeálne obdobie (od konca druhej svetovej vojny.).

Uvedená periodizácia v podstate vyjadruje historické zmeny vo

vývoji múzejného zberateľstva a múzejníctva v európskom i svetovom rozmere. Z hľadiska jeho vývoja na Slovensku, sú odôvodnené určité korekcie najmä pokiaľ ide o zberateľské aktivity šľachty a finančnej aristokracie. Na Slovensku sa vytvárali prevažne v 18. a v prvej polovici 19. storočia. Tiež vznik verejných múzeí na Slovensku zaostáva za viacerými krajinami západnej i strednej Európy o viac ako polstoročie. Prvé moderné verejné múzeum v Európe – *British Museum* bolo založené už v roku 1753, na Slovensku vznikli až v 30. a 60. rokoch 19. storočia (Dolný Kubín, Oravský Podzámok, Bratislava, Košice). Takmer súbežne s Britisch Museom však vzniklo na Slovensku špecifické múzejné zariadenie so zbierkami banskej techniky, technológie a nerastov v Banskej Štiavnici, ktoré považujeme za prvú účelovú muzeálnu zbierku technického charakteru, resp. školský múzejný kabinet technického typu v Európe, hoci bol prístupný iba študentom a pedagógom Banskej akadémie, príp. špecializovaným odborníkom. (*Príručka všeobecnej muzeológie* F. Waidachera banskoštiavnický muzeálny kabinet nespomína).

Slovensko v dôsledku nepriaznivej politicko-spoločenskej situácie v 19. storočí sa oneskorilo aj pokiaľ ide o zakladanie verejných krajinských a národných múzeí. V celom rade európskych krajín vznikli už začiatkom 19. stor. (Budapešť 1802, Kopenhagen 1807, Praha 1818, Brno 1817, Ľubľana 1812, Innsbruck 1823 atď.). Na Slovensku vznikli prvé (verejné) regionálne a mestské múzeá až koncom 60. rokov 19. storočia. Zárodok prvého národného múzea Slovákov vznikol v druhej polovici 19. storočia v podobe Matičného múzea a najmä v roku 1893 vznikom Muzeálnej slovenskej spoločnosti a jej národného múzea v Martine, sprístupneného v roku 1908. V týchto historických súvislostiach možno hovoriť aj o vzniku špecifických múzejných architektur. Prvé múzejné architektúry klasického štýlu na Slovensku (Košice, Poprad, Bratislava, Martin, Ružomberok), vznikli koncom 19. a v prvej tretine 20. storočia. Múzejná architektúra v Európe v tom čase už prekonávala prvé štádium vývoja, ktorému cestu otvorilo *Museo del Prado* v Madride (1819). K rozsiahlejšej realizácii tohoto typu architektúry v európskom merítku došlo v 20. stor., prevažne od konca 50. rokov, predovšetkým v Nemecku (tiež v USA). Vytvoril sa tu nový moderný architektonický štýl tzv. „múzejnej architektúry“,

podriadený účelným funkciám múzeí rôznej obsahovej orientácie a zamerania. Značná časť týchto stavieb v európskych mestách patrí k experimentálnym stavbám.

S historickým procesom sprístupňovania múzejných zbierok, sa prehľadne zaoberáme v prvej časti tejto príručky. V tejto súvislosti však zdôrazňujeme, že múzejné zbierky od konca 18. storočia sa stali súčasťou historického procesu demokratizácie kultúry a sú čoraz prístupnejšie i širokým vrstvám. Proces sprístupňovania múzejných zbierok sa značne urýchlil a rozšíril v priebehu 19. a najmä v 20. storočí, kedy zaznamenávame všeobecnú explóziu a vyvrcholenie múzejnozberateľských a múzejno-inštitucionálnych aktivít vo všetkých európskych krajinách vrátane Slovenska. (Začiatkom 80. rokov 20. storočia bolo na svete už okolo 35 tisíc múzeí a galérií, z čoho v Európe vyše 19 tisíc, na Slovensku vyše 80). Neúplný prehľad o počte a obsahovom zameraní múzeí v jednotlivých krajinách Európy v polovici 70. rokov podáva encyklopedický prehľad *Museen in Europa* (Gnuva 1977), v ktorom Slovensko však je zastúpené iba 4 múzeami (v Bratislave, Martine, Banskej Štiavnici a Košiciach)

5. Teoretická muzeológia

Definícia muzeológie a muzeality. Termín „muzeológia“ sa prvýkrát použil v Nemecku roku 1878. Chápalo sa ním praktické (aplikačné) použitie odborných a vedeckých disciplín zastúpených v múzejníctve. Podstata významu pojmu „muzeológia“ siaha do 17-18. storočia, kedy sa utvárali teoretické základy múzejníctva. K jeho zdôvodňovaniu však došlo až v 20. rokoch 20. storočia. V česko-slovenskom múzejníctve sa ním vážnejšie začal zaoberať **Z. Z. Stránsky** (1972, s. 49-69) začiatkom 70. rokov. Muzeálnu teóriu („muzeológiu“) definoval ako samostatnú vedeckú disciplínu, resp. muzeologickú sústavu, obsahujúcu: a) **hľadisko genetické** b) **dejiny múzejníctva**, c) **hľadisko teoretické** (teória selekcie, tezaurácie a komunikácie), d) **hľadisko praktické** (muzeografické). Stránsky v tejto súvislosti použil aj pojmy „*muzealita skutočností*“ , „*muzeálny prístup (vzťah) ku skutočnosti*“, ktoré prevzala aj **A. Gregorová** (1984, s. 149). Z českých autorov môžeme

k nim zaradiť predovšetkým **J. Beneša** ⁽⁴⁾, autora početných štúdií o poslaní, funkciách a metódach muzeológie, i ďalších muzeológov rozvíjajúcich teóriu a metodológiu muzeológie v druhej polovici 20. storočia.

Beneš toto poslanie člení do 4 funkcií: 1) tvorbu zbierok, 2) uchovávanie zbierok, 3) využitie zbierok pre vedu, 4) využitie zbierok pre výchovu. Predmetom muzeológie je muzealita, ako zvláštny poznávací a hodnotiaci vzťah človeka k realite. Jej úlohou je skúmať zákonitosti, ktoré umožňujú posudzovať tento vzťah (vybrať, zachovať, preskúmať a sprostredkovať materiálne doklady prírody a človeka) ako hodnoty pamiatkovej funkcie. Muzeológia sa pri tom riadi vlastnou teóriou, metodológiou a im podriadenou muzeologickou praxou, tj. teoretickými i praktickými problémami muzeálneho fenoménu, zahrňujúceho opis, klasifikáciu a vysvetlenie všetkých teoretických a praktických postupov, metód, techník a pomôcok, ktoré umožňujú jeho existenciu a rozvoj. V širokom zmysle tak zahrňuje historicky vyvinutý systém vlastných teoretických, metodologických i praktických poznatkov a postupov pri záchrane, ochrane, odbornom spracovávaní, triedení, vedeckom hodnotení a kultúrno-výchovnom využívaní všetkých muzeálí, ktorých úlohou je vedecky dôkazné poznanie minulosti i súčasnej reality, a ich vzťah k budúcnosti. Muzeológiu preto chápeme ako samostatnú (vednú) disciplínu, ktorá má vlastný, len pre ňu špecifický predmet skúmania (Gregorová, 1984, s. 255), i špecifické metódy poznávania skutočností v podobe „muzeálí“.

Muzeológia ako špecializovaná vedecko - muzeologická disciplína bola kodifikovaná až Medzinárodnou radou ICOM v roku 1977, kedy bol ustanovený aj Medzinárodný komitét pre muzeológiu (ICOFOM). Dnes pod týmto pojmom chápeme osobitnú vedeckú disciplínu budovanú na filozofickom základe, tj. v jej všeobecnosti, historickej podmienenosti (vrátane jej vlastných dejín). Základnú definíciu muzeológie pregnantne formuluje **F. Waidacher**, opierajúci sa aj o teoretické stanoviská Z. Z. Stránskeho (Waidacher, 1999, II, 25-30), ktorého považuje (spolu

⁴ J. Beneš člení teoretickú muzeológiu na 1) obecnú a 2) špeciálnu, horizontálne na: a) historickú, b) obecnú, c) aplikovanú (zodpovedá systému Z. Stránskeho, ktorý z aplikovanej muzeológie odvodzuje teórie jednotlivých funkcií, ktorými odbor múzejníctva plní svoje spoločenské poslanie).

s nami) za priekopníka modernej muzeológie. Teoretická muzeológia podľa neho je základnou vedou celého múzejníctva. Zaoberá sa teoretickými otázkami poznania a hodnotenia **muzeality**. Opisuje a vysvetľuje princípy, podľa ktorých sa nositelia muzeality (zb. predmety) dostávajú do služieb sociálnej reality. Zhrňujúc uvedených autorov, muzeológia je samostatná vedecká disciplína budovaná na filozofickom základe.

Muzeálny zbierkový predmet je základom a najelementárnejšou jednotkou muzeologickej činnosti. Vo svojej podstate je hodnototvorným prameňom poznania skutočnosti. Má kultúrnu, vedeckú a často i umeleckú hodnotu, tiež schopnosť výchovno-vzdelávacieho pôsobenia na ľudské vedomie, cítenie a psychiku. Múzejné zbierkové predmety su dvoj - i trojrozmernými pozostatkami prírody (prírodné výtvyry) alebo spoločnosti (artefakty) ako výsledky ľudskej činnosti, prevažne v interakcii s prírodou. Sú prvotným prameňom (muzeologických) vedomostí o konkrétnej skutočnosti (v čom spočíva ich gnozeologická hodnota). V tomto zmysle vyjadrujú určité (konkrétne) tradície, v minulosti často spájané s prekonaným a nevystihujúcim termínom „starožitnosti“. Muzeality sú predovšetkým dokumentami reality a súčasne špecifickými komunikačnými médiami, vnímanými v čase, priestore a funkcii ich vzniku a prírodného alebo spoločenského pôsobenia. Vyjadrujú určitú vecnú, zároveň javovú (zaznamenanú) autentickú skutočnosť, ktorú je možné dokumentovať aj autentickými obrazovými, audiovizuálnymi, zvukovými a inými technickými prostriedkami, ako uchovávatelmi autentických informácií konkrétnej skutočnosti (v pôvodnom prostredí a životnom vzťahu). Do tejto kategórie záznamov preto nezaraďujeme fotografickú, obrazovú a technickú dokumentácia zbierkových predmetov urobenú dodatočne (následne) už v múzeu pre katalogizačné alebo expozičné účely.

Múzeum nadobúda zbierkové predmety rôznymi spôsobmi, metódami a praktikami. Nahodilé získavanie zbierkových predmetov bez dodržania adekvátnych muzeologických metód a odborných postupov nie je vlastné muzeologickej činnosti. Rovnako i termín „zber“ muzeálnych predmetov je neadekvátny muzeologickému postupu a významu. Nevyjadruje vedeckomuzeologický prístup k príprave a uskutočneniu

výberu konkrétnych predmetov v autentickom prostredí a nemal by sa používať. Nadobúdanie zbierkových predmetov v muzeologickej praxi sa má zásadne uskutočňovať odborne zdôvodným akvizičným postupom, končiacim ich zdôvodneným zaradením do zbierkotvornej sústavy múzea.

Muzealita. Významné miesto v muzeologickom skúmaní špecifického poznávacieho a hodnotiaceho vzťahu človeka ku skutočnosti - realite zaujíma muzealita. Termín zaviedol Z. Stránsky (1971, s. 36). Muzealita objektivizuje zbierkový predmet ako autentický dôkaz konkrétnej prírodnej alebo spoločenskej reality. Určujúce znaky muzealít rozpoznávame len gnozeologicky a axiologicky v rámci vzťahov konkrétnych spoločenských znakov. Muzeálny predmet tak predstavuje selektovaný zbierkový dokument gnozeologickej hodnoty (prameň vedeckého poznania), reprezentujúci konkrétny fakt - jav vývinu spoločnosti alebo prírody, ktorý zosústavený v zbierkovom celku (zbierkovom fonde) muzeálnych predmetov rovnakého klasifikačného druhu, umožňuje vyvodzovať nové poznatky a súvislosti. Má teda výpovednú schopnosť a vlastnosť sprostredkovacej funkcie, úmernej dokumentárnej kvalite. Reprezentuje nielen konkrétny zbierkový dokument v historickom vedecko-poznávacom poňatí, ale súčasne aj ako dokument reprezentujúci kultúrnu hodnotu v odlišnej rovine – ako kultúrnotvorný prejav. V muzeálnej praxi predstavuje záchranu konkrétnych objektov (zbierkových predmetov) vo verejnom záujme pred ich zánikom (na rozdiel od záujmov súkromných zberateľov).

Muzealita je odrazom a svedectvom historického produktu myslenia. Týka sa to všetkých muzeálií s uvedenými motivačnými hodnotami. Ich autenticita je predmetom vlastného vedecko-poznávacieho procesu, ktorého výsledkom je ich identifikácia. V tomto procese muzealita vystupuje ako materializovaná informácia dokumentujúca originálnu hodnotu, určitý vývojový stav prírody alebo spoločnosti - ako vedecky spracovaný a do určitého systému zaradený zbierkový predmet, ktorý tak nadobudol pramennú hodnotu (Stránsky 1986, s. 35-39).

Metodologické postupy pri hodnotení muzealít rozlišujú: 1) metódu empirickej indukcie (teoretické poznatky odvodzované z faktov -

javov získaných zmyslovou skúsenosťou a ich zovšeobecňovaním), **2) metódu teoreticko-kritickej dedukcie** (skúsenosť získaná na základe kritického hodnotenia všeobecných poznatkov, ktorá je súčasťou preverovacieho postupu pri kritickom hodnotení faktov a javov obsiahnutých v muzealitách), **3) metódu semiotickej, abdukčnej logiky**, tj. tvorenia záverov ako výsledok všeobecných pojmov – vety, ktorú podnietilo pozorovanie predmetu ako javu a jeho logický opis. Umožňuje robiť teoretické závery od všeobecného k zvláštnemu, od predpokladaného k pravdepodobnému. Uvedené filozoficko-metodologické prístupy k hodnoteniu muzealít však majú iba všeobecnú vedeckú povahu.

Selekcia zbierkových predmetov. Akvizícia zbierkových predmetov sa neobmedzuje iba na formálnu stránku ich nadobudnutia. Súvisí aj so spôsobom ich výberu a procesom ich zosústavňovania v zbierkovom fonde múzea, v ktorom sa uskutočňuje ich premena na muzeality. Proces tejto premeny vyjadruje navzájom súvisiace stupne ich kvalitatívneho zhodnocovania. Ich vyjadrením sú selekcia, tezaurácia, klasifikácia a typológia zb. predmetov. Tvoria najdôležitejšiu súčasť odbornovo-muzeologického prístupu k objektivizovaniu spredmetnenej skutočnosti. Muzealita sa tak stáva autentickým prvkom reality, v podstate nevyčerpatelným informačno-energetickým zdrojom kultúrnych informácií. Má materiálnu, kultúrnu, historickú, prípadne umeleckú hodnotu. Dokumentuje konkrétny fakt alebo jav spoločnosti alebo prírody, od čoho sa odvíja i jeho gnozeologická hodnota. Je faktickým prameňom vedeckého poznania. Takým sa však spravidla stáva až väčší počet muzeálnych predmetov rovnakého klasifikačného druhu, z ktorých možno pomocou vedeckých metód vyvodzovať nové poznatky a súvislosti (Gregorová, 1984, s. 75). Od zbierkového predmetu sa odvíja celá muzeologická činnosť, počnúc jeho nadobudnutím, až po jeho prezentačné sprístupnenie rôznymi muzeologickými formami.

Selekcia zbierkových predmetov je tvorivý postup výberu zbierkových dokladov reprezentujúcich spoločenské hodnoty, tj. hodnoty kultúrneho alebo prírodného dedičstva, hodnoty poznania, hodnoty názoru (veková, symbolická, estetická, pocitová hodnota). Muzeálna selekcia tak závisí od štruktúry skladby týchto hodnôt. Jej postup je zameraný na

poznávanie a zhodnotenie už selektovaných hodnôt. Pod „selekciou“ sa tak rozumie zámerný, muzeologicky zdôvodnený kvalitatívny výber konkrétnych zbierkových predmetov z celkovej (ponúkanej) reality, ako potenciálnych nositeľov muzealít, tj. už v procese ich nadobúdania (akvizície) do zbierkového fondu múzea.

Selektívne nadobudnuté muzeálne hodnoty, môžu byť motivované:

- a) **hodnotami kultúrneho dedičstva** (historická, kultúrna, morálna, tradičná hodnota),
- b) **hodnotami poznania** (hodnota pramenná, informačná, dokumentačná, inovačná, spomienková),
- c) **hodnotami názoru** (veková, symbolická, estetická, pocitová hodnota).

Muzeálne predmety sa tak stávajú reprezentantmi spoločenských hodnôt. Selektívny výber zbierkových predmetov je podmienený cieľavedomým zámerom múzea, založeným na znalosti jeho - už existujúceho zbierkového fondu, a na poznaní potrieb jeho racionálneho budovania a dopĺňania novými zbierkovými predmetmi. Selekciou sa tak vlastne vykonáva kvalitatívny výber potenciálnych muzealít podľa stanovených kritérií a zbierkotvorných potrieb konkrétneho múzea. Selektívne hľadisko každého múzejného pracovníka v tomto procese síce vychádza z jeho subjektívneho poznania konkrétnych hodnôt a potrieb, ale vychádza aj z požiadaviek, záujmu a zámerov múzea ako nadobúdateľa potenciálnych muzealít. Muzeológ sa pri tom musí riadiť objektívnymi vedeckomuzeologickými kritériami, v závislosti na objektívnej kvalite novozískaných selektovaných hodnôt a zdôvodnenej potrebe ich kompletizácie v zbierkovom fonde múzea. Vlastná hodnota selektovaných zb. predmetov preto závisí od viacerých kvalitatívnych hľadísk najmä funkčnej a materiálnej autentičnosti a príznačnosti vonkajšej formy predmetu, jeho pravosti a jedinečnosti, ktoré sú mierou ich dokázateľných kontextových vzťahov. Toto hľadisko je dôležité i preto, že muzeálie sú zároveň prostriedkom získavania vedeckých dôkazov a v procese ich využívania aj prostriedkom šírenia autentických vedeckých poznatkov.

Kritériá selekcie sú z časti identické s hodnotovými kategóriami artefaktov, ktorými sú **hodnoty**:

a) **h. pamiatková**, b) **historická**, c) **veková**, d) **úžitková**, e) **umelecká**, f) hodnota **zriedkavosti**.

Pre zbierkové doklady hmotnej kultúry súčasnosti sa uplatňujú nasledovné **selekčné kritériá**:

a) kritérium časovej frekvencie ich súčasného výskytu, b) k. súčasnej inovácie v pôvodnom prostredí, c) k. reprezentačnosti, d) k. príležitosti, e) k. súčasnej priestorovej frekvencie, event. blízkosti, f) k. príznačnosti formy - jedinečnej, variabilnej (Cedrenius 1984, s. 45). Z hľadiska selekčnej metodiky, každá konkrétna muzeológia sa orientuje podľa vlastných špecifických kritérií najmä: a) k. pravosti (originality), b) k. správnosti výberu (autentičnosti), c) k. histórie (historickej jedinečnosti alebo zmeny), d) k. vecnej úplnosti. Vyber konkrétného zbierkového materiálu sa v praxi často riadi aj ďalšími hľadiskami súvisiacimi s jeho konečným tezaurovaním (definitívnym prijatím a zaradením do zbierkového fondu múzea).

Tezaurácia muzealít. Vyjadruje zbierkotvorný – uchovávací proces selektívneho „prenosu“ zbierkových predmetov (tiež aj iných autentických dokladov: fotografického, kresbového, audiovizuálneho, zvukového a iného podobného charakteru) do novej situácie – do múzea. Tým sa daný zb. predmet stáva muzealitou a nadobúda nové hodnoty, odlišné od jeho funkčného prejavu v predchádzajúcom nemuzeálnom prostredí. Muzeálny tezaurus vzniká identifikovaním a delením predmetov s potencionálnou muzeálnou hodnotou a ich (abstraktným) vložením do určitého muzeologicky zdôvodneného systému, vytváraného podľa princípov klasifikácie zb. predmetov a usporiadania závislého na ich spôsobilosti zobrazovať v určitej spoločenskej súvislosti použiteľný model reality (Waidacher 1999, s. 121).

Každá muzealita musí mať potrebnú „výpovednú“ informačnú hodnotu. Tú môže dosiahnuť len dôkladnou odbornou dokumentáciou a klasifikáciou zbierkových predmetov v súlade s klasifikačným systémom konkrétnej (špecializovanej) muzeológie i teórie a klasifikácie súvzťažnej pramennej vednej disciplíny. V súčasnosti sa vytvárajú medzinárodne prijímané jednotné normy klasifikačných systémov jednotlivých vied. Príkladom môže byť archeologická klasifikácia, už dlhý čas narábajúca s medzinárodne dohodnutou unifikovanou a prísne dodržiavanou vedeckou systematikou. Takže, tezaurácia je osobitnou

formou muzealizácie skutočnosti prostredníctvom autentických pamäťových kultúrnych reprezentantov. Spočíva na systémovom triedení a uchovávaní zbierkových predmetov, ich prispôbovaní novému múzejnému prostrediu a využitíu prostredníctvom muzeologických prezentačno - informačných prostriedkov. Súčasne je i systémom odborných informácií o zb. predmetoch. To si vyžaduje vedecky a muzeologicky zdôvodnené a rešpektované metodické i technické (muzeografické) postupy a pomocné prostriedky. Musí sa bezpodmienečne opierať o vedecky zdôvodnenú systematiku zbierok, ktorá je nutným prostriedkom začleňovania jednotlivých predmetov do ich zbierkotvorného usporiadania. Požiadavkou na tezaurus je, aby bol z hľadiska odborného (vedeckého) čo najpresnejším definovaním (každého) muzeálneho predmetu najmä z obsahovo-funkčného a vecného hľadiska (tj. jeho podstatných znakov a vlastností). Túto požiadavku musí spĺňať aj katalogizačný systém dokumentácie zbierkových predmetov. Muzeológ tým vytvára objektívne pravdivý obraz o vecnej a javovej hodnote zbierkových predmetov z viacerých hľadísk:

1) z hľadiska ich nálezu – výskytu v teréne vo vzťahu k ich primárnej i sekundárnej funkcii v pôvodnom životnom prostredí. **2) z hľadiska ich hodnotových vlastností a prejavov ako muzeálnych dokumentov.** **3) z hľadiska novonadobudnutých poznávacích hodnôt zb. predmetov ako „muzealít,“** vo vzťahu k iným podobným muzeálnym predmetom zhodného obsahovo-funkčného významu v rámci danej typologickej klasifikácie. Dokumentačný tezaurus sa tak opiera o systematiku zbierok múzea. Prispieva k prehĺbeniu informačnej a hodnotovej stránky jednotlivých muzealít a umožňuje postihnutie a zachovanie ich kvalít. Pre jeho praktické použitie (otváranie – sprístupňovanie dokumentovaných informácií o zb. predmetoch) sa v muzeologickej praxi zaviedli **pomocné registre:** 1) systematický (tématický - podľa klasifikačno-triediacej štruktúry), 2) abecedný. 3) lokačný. (V druhej polovici 20. stor. sa zaužívali vo väčšine našich múzeí).

Motivačné hodnoty muzealít. Musí ich rešpektovať každé múzeum v procese nadobúdania a tvorby zbierkových fondov. Týmito hodnotami sú: a) typovosť predmetov, b) hodnota poznania (pramenná,

informačná, dokumentačná, inovačná, spomienková), c) hodnota názoru (veková, symbolická, estetická, pociťová, reprezentatívna, dôležitá najmä pre expozičné účely (Gluzinski, 1990, s. 228-230), d) hodnota kultúrneho dedičstva (historická, kultúrna, morálna), e) hodnota významová (relevantná).

Múzeálna komunikácia vyjadruje a vysvetľuje všeobecné i zvláštne princípy sprostredkovávania obsahu zbierkových fondov múzea verejnosti. K tomu využíva viaceré **vstupné formy receptívneho významu: názorné, hmatové, praktické, abstraktno-verbálne**, - aktivizujúce pamäťové schopnosti vnímania a prijímania sprostredkovaných informácií. V muzeológii sa táto komunikácia uskutočňuje pomocou interpretujúcej prezentácie muzeálií. Jej cieľom je poskytnúť záujemcom také množstvo, kvalitu a podanie informácií o prezentovaných muzeáliách a ich vzťahoch, ktoré je nezbytné na ich zmyslové poznanie, racionálne pochopenie a osvojenie. Múzeá k tomu používajú rôzne formy a metódy, ktoré by mali byť vždy dostatočne adaptabilné aktuálnym potrebám, požiadavkám a nárokom súčasného rozvoja kultúrno-spoločenského života.

Prezentácia muzeologických informácií (podľa Waidachera , 1999, s. 131) musí obsahovať:

- 1) potrebnú kvantitu informácií (potrebnú na dostatočné prezentovanie určitého počtu muzeálií),
- 2) kvalitu sprostredkovaných informácií, vyjadrenú ich pravdivosťou),
- 3) závažnosť (relevanciu) poskytnutých informácií z hľadiska ich podstatnosti,
- 4) dostatočnú výraznosť a jasnosť (zrozumiteľnosť) poskytnutých informácií.

Pracovníci poskytujúci tieto informácie musia rešpektovať proces mnohostranného vnímania muzeálnej prezentácie rôznymi sociálnymi, vekovými, vzdelanostnými i ďalšími vrstvami návštevníkov múzea - osobitne vizuálnou a intuitívnou formou. Múzeá preto by mali aj skúmať, sledovať a vyhodnocovať vzťah návštevníkov k poskytovaným informáciám, ich kvalite a psychofyzickému účinku. Výchovno-vzdelávaciu činnosť múzeí preto často podriaďujú pedagogicko-didaktickým požiadavkám a cieľom i demonštratívny metódam,

s prihliadnutím na charakter potenciálnych návštevníkov (ich veku, úroveň vzdelania, národnostnej, sociálnej a teritoriálnej - územnej príslušnosti, motiváciu predpokladaného záujmu a pod). Takýto výskum publika (návštevníkov múzea) uskutočňovaný z rôznych hľadísk a overovaných skúsenosťou a praxou múzeí, sa v súčasnosti stáva jednou z prioritných úloh moderného múzejníctva aj na Slovensku. Svedčí o tom mnoho projektov a skúseností publikovaných v odborných muzeologických časopisoch a zborníkoch najmä v časopise *Múzeum*. Štúdium týchto projektov a skúseností pracovníkmi múzea je nepostrádateľným predpokladom kvalitatívneho rozvoja každého múzea .

Špecifické informačné pramene v múzeálnej komunikácii.

Vnímanie muzeálnej prezentácie skutočnosti je mnohostranným procesom ovplyvňujúcim vedomie návštevníka prostredníctvom abstraktno-verbálneho, zrkového, zvukového, pohybovo-mechanického, hmatového (atď.) styku s muzealitami. Od toho v konečnom dôsledku závisí i kvalita získaných informácií a ich vplyv na myslenie a chápanie prijímateľa. Muzeálna komunikácia sa tak stáva interpretujúcou prezentáciou autentických zbierkových predmetov. V muzeálnej praxi sa najčastejšie uplatňuje v podobe expozícií, výstav a tzv. študijných zbierok (prispôbených depozitárov). Jej vplyv sa stáva akceptabilnejším, keď zbierkové predmety ako javové pramene hmotného charakteru sú sprevádzané (v dokumentačnom archíve i v expozičnom zmysle) aj ďalšími viacvýznamovými prostriedkami muzeálnej komunikácie, ku ktorým zaraďujeme okrem informácií hmotného významu (samotných zbierkových predmetov), tiež: 1) katalogizačné záznamy (karty), ktoré sú dokumentačnou bázou zbierkových prameňov hmotného významu, 2) fotodokumentačné záznamy zbierkových predmetov (i súvzťažných predmetov a javov v teréne), 3) energetické (tranzitorné) pramene (ústne, magnetické audiálne, audiovizuálne, filmové, choreografické i ďalšie pramene tohoto druhu), 4) kresbovú dokumentáciu zb. predmetov (umožňujúcu autentický i rekonštrukčný záznam predmetov najmä ich poškodených častí, tiež i nomenklatúrne označenie jednotlivých častí predmetov), 5) technickú dokumentáciu zb. predmetov (stavebných a technických

objektov), keď si to vyžaduje špecifický záujem a charakter dokumentácie (napríklad múzeá v prírode).

Prostriedky muzeálnej prezentácie zbierkových predmetov.

Základným vyjadrovacím prostriedkom múzea sú originálne doklady o vývine prírody, spoločnosti, vedy, umenia a techniky, ako nositelia autentického svedectva o charaktere prostredia, udalostí, osobností a pod. Vo funkcii exponátov aj priame zdroje informácií pre vizuálnu komunikáciu. (Beneš 1974, s. 167). V múzejnej praxi sa všeobecne využívajú štyri kategórie vyjadrovacích muzeálnych prostriedkov: 1) autentické (originálne) predmety, tiež názorné modely, makety, rekonštrukcie), **2) obrazové** (grafické, fotografické, technické), **3) znakové** (hmotné symboly, grafické schémy, vzorce i slovné symboly), **4) verbálne** (archívne originály, kópie závažných textov, porovnávacie znaky a pod).

Za autentický – originálny predmet sa považuje predmet v pôvodnom prostredí (v pôvodnej úžitkovej funkcii) alebo už vyradený z užívania - ako potenciálny zbierkový predmet muzeálnej hodnoty. Obrazové – ikonografické prostriedky umožňujú názornosť a vyjadrujú prevod autentického posolstva do obrazového kódu. Môžu nahradiť chýbajúce originálne predmety a umožniť ich začlenenie do pôvodných väzieb a súvislostí s originálnymi zbierkovými predmetmi. Často majú vysokú výpovednú schopnosť. Spravidla tvoria dôležitý komunikačný prostriedok expozície (výstavy). Znakové prostriedky zväčša poskytujú také informácie, ktoré nemôžu poskytnúť originálne zbierkové predmety, ani ich zobrazenie. Funkcia verbálnych prostriedkov preto spočíva v sprostredkovaní zrozumiteľnosti výstavného prejavu v orientačnej alebo vysvetľovacej podobe (etiketáž, sprievodné texty, tiež auditívne prostriedky, tlačení sprievodcovia po expozícii atď.), ale nestotožňujú sa s vedeckými katalógmi zbierok.

6. Špecifické normy a metódy zverejňovania informácií o zbierkach múzea.

Muzeológ sa realizuje predovšetkým špecifickými formami a metódami publikačného zverejnenia vlastného výskumu, opierajúceho

sa o vedeckú analýzu a interpretáciu muzeálnych zbierok. Môže k tomu pristúpiť viacerými spôsobmi najmä:

A) **Formou komplexných expozícií a tematických výstav**, s ktorými sú kontabilné výstavné katalógy, tlačení sprievodcovia alebo iné sprievodné materiály. Publikované katalógy vystavených zbierok i sprievodných dokladov a textov predstavujú špecifické informačné pramene o zbierkových predmetoch v určitých tematických súvislostiach. Zároveň informujú aj o konaní a zámeroch expozícií a výstav.

B) **Formou vedeckých katalógov muzeálnych zbierok** (komplexné vedecké katalógy určitých zbierkových súborov (fondov) múzea alebo viacerých múzeí v širšom obsahovom, zemepisnom, historickom, funkčnom, druhovom, tematickom alebo aj inom vzťahu. Príkladom sú tematicky vymedzené vedecké katalógy zbierkových predmetov - vydávané SNM v Martine od roku 1962 v rámci edície *Fontes – Zbierky SNM a múzeí na Slovensku* (dosiaľ vyšlo 16 zväzkov). Podobné vedecky spracované katalógy zbierok už vydali viaceré múzeá na Slovensku i SNG.

C) **Formou teoretických alebo materiálových štúdií**, založených na rozbere a vedeckom hodnotení vyčlenených zbierok z hľadiska teoretického i špecificky odborného. Špecifický charakter majú napríklad vedecké analýzy reštaurátorských alebo konzervátorských postupov pri záchrane a odbornom ošetrovaní zbierkových predmetov určitého druhu.

D) **Formou tlačенých sprievodcov prehliadok expozícií v prírode** (múzeí ľudovej architektúry, archeologických lokalít, stavebných alebo prírodných rezervácií a pod).

Výstavné katalógy muzeálnych zbierok majú obsahovať aspoň:
a) úvodné objasnenie cieľa výstavy, b) obsahový a funkčný význam vystavených predmetov, c) ich zoznam (súpis) s nutnými informačnými údajmi, d) kvalitnú obrazovú prílohu, e) priestorový plán inštalácie expozície.

Sprievodný výstavný katalóg stálych múzejných expozícií (podobne aj väčších súborných výstav), by mal spíňať najmä:
1) relatívnu obsahovú syntézu exponovaných informačných prameňov (zbierkových predmetov a ostatných sprievodných dokladov),

2) výtvarnú syntézu, ktorej zmyslom je umocniť expozično-informačný účinok.

Expozičné a krátkodobé výstavné formy muzeálnej prezentácie.

Medzi týmito prezentačnými formami sú zjavné rozdiely. J. Beneš (1974, s. 165-166) ich považuje za dva odlišné prezentačné druhy:

1. Študijný s krátkodobou alebo dlhodobou formou, s príznačnými autentickými predmetovými prostriedkami. **2. Výchovný** - s troma rozdielnymi formami: a) muzeálnou, b) pamiatkovou, c) galerijnou formou (expozičiou alebo výstavou), s predmetovými, obrazovými, znakovými a verbálnymi prezentačnými prostriedkami.

Muzeálne prezentačné formy sa spravidla viažu: **1) na stále expozície**, **2) na krátkodobé výstavy**. Obidve formy vyjadrujú - z hľadiska múzejného poslania samostatné zložky kultúrnych služieb múzea verejnosti. (Kultúrne služby múzea sú hlbšie rozpracované v piatej časti tejto príručky: *Múzejný marketing a manažment*).

Stále expozície predstavujú syntetický obraz základných tém muzeálneho profilu, spočívajúcich na prezentácii príznačného zbierkového fondu konkrétneho múzea a na explikácii vedecky zdôvodnených zbierkových predmetov a ostatných sprievodných dokumentov v čo najpôsobivejšej (atraktívnej) podobe, zväčša v rozpätí mnohých rokov (napríklad stála expozícia SNM v Martine trvá od roku 1974/1975 dosiaľ).

Krátkodobé výstavy predstavujú značne dynamickejšiu prezentačnú zložku krátkeho trvania. Tematicky sú premenlivé, zväčša reagujú na kultúrnospoločenský záujem, aktualizujú význam i zmysel hodnôt prírodného a kultúrneho dedičstva. Umožňujú experimentáciu vo vzťahu vystavených zbierkových predmetov a technicko-výtvarného riešenia ich sprístupnenia návštevníkom múzea.

Obidve informačné roviny musia smerovať k výchovnovzdelávaciemu poslaniu múzea - k pochopeniu, poznaniu a osvojeniu prezentovanej skutočnosti návštevníkmi (vnímateľmi) formou expozície alebo výstavy. Múzejné expozície majú predstavovať autentické svedectvá o prezentovanej skutočnosti v podobe zámerne zvolených (prísne selektovaných) zbierkových predmetov, doložených špecifickými spôsobmi sprievodnej informačnej komunikácie na báze teoreticky overených poznatkov - už vedecky doložených, dokázaných, klasifikovaných a

muzeologicky zdôvodnených. Múzejná expozícia a jej sprievodný katalóg mali by sledovať najmä vedecko-poznávacie, psychologicko-spoločenské, didakticko-výchovné a estetické účinky, založené na vystavených zbierkových predmetoch ako pravdivých a bezprostredne vnímaných skutočností. V tom spočíva nenahraditeľnosť poslania a pôsobenia muzeálnych expozícií. V stálych expozíciách sú však prípustné aj verné kopie vzácných (nenahraditeľných) predmetov, z dôvodov ich ochrany pred klimatickým poškodením, odcudzením a pod.

Autentické expozičné prostriedky sa často doplňujú neautentickými i ďalšími prostriedkami, ktoré umožňujú umocniť pôsobenie expozície alebo výstavy a vyplňajú medzery tam, kde nemožno použiť autentické prostriedky (Tkáč, 1974, s 34). Neautentické doplnkové prostriedky podávajú svedectvo o existencii vystavených objektov (predmetov), ich činnosti v pôvodnom prostredí a s nimi súvisiacich javov a vzťahov.

Expozično-výstavná prezentácia zbierok múzeí predstavuje neodmysliteľnú a nenahraditeľnú odbornú muzeologickú činnosť každého múzea. Stanoviská mnohých významných predstaviteľov muzeológie považujú dlhodobé expozície založené na vlastných zbierkach, za podmienku plnenia svojho základného poslania a predpoklad funkčnej schopnosti múzea. Touto činnosťou sa odlišujú od výstavných zariadení iného druhu. V praxi osvedčený metodologický postup v príprave a tvorbe muzejných expozícií a výstav obsahuje:

A) **Expozičný (výstavný) zámer**. Tvorí ho písomný dokument, vyjadrujúci: 1) názov expozície (výstavy), 2) jej obsahové vyznačenie, 3) umiestnenie, 4) priestorové určenie, 5) časové vymedzenie jej trvania, 6) celkové náklady, 7) ich aproximatívny rozpis, 8) určenie komisára (autora), 9) technického realizátora (realizačnú zložku, projektanta, prípadne i výtvarníka). Expozičný zámer schvaľuje riaditeľ múzea. Je súčasťou obsahového a ekonomického plánu múzea na príslušný kalendárny rok, schváleného jeho zriaďovateľom .

B) **Libreto (expozície, výstavy)** je rozpracovaním expozičného zámeru. Upresňuje: 1) priestorové rozvrhnutie expozície, 2) obsahovo-tématické určenie jej priestorových častí, 3) vyznačenie základných (najdôležitejších) exponátov a ostatných vystavených dokladov vrátane sprievodných nápisov a vysvetľujúcich textov. Tieto údaje slúžia ako záväzný podklad pre všetkých zodpovedných spolupracovníkov

expozičného zámeru vrátane technicko-výtvarného riešenia expozície. Vyjadrujú sa k nemu riaditeľ múzea, zainteresovaní zodpovední pracovníci i realizátori technicko-výtvarného riešenia - ešte pred začiatkom spracovania realizačného scenára komisárom (kurátorom) expozície (výstavy). Pri tvorbe výstav menšieho rozsahu, libreto môže byť doplnené o ďalšie nutné podklady a plniť funkciu konečného realizačného projektu výstavy.

C) **Scenár (expozície, výstavy)** vychádza z libreta a je jeho detailným rozpracovaním. V scenári majú byť vyznačené všetky požiadavky komisára expozície. Obsahuje definitívne rozloženie zb. predmetov i doplňujúcich dokladov a sprievodných informácií (v písomnej, prípadne i audiálnej, audiovizuálnej alebo inej podobe) vo vzájomnom synchronnom vzťahu. Scenár je záväzným dokumentom a pracovným materiálom všetkých účastníkov podieľajúcich sa na realizácii expozičného diela. Zásahy do scenára musia byť odsúhlasené zodpovedným komisárom expozície a s jeho stanoviskom i riaditeľom múzea..

Scenár s libretom a expozičným zámerom sú zároveň dôležitými archívnymi dokladmi múzea. Dokumentujú: a) finančné náklady na zabezpečenie akcie, b) podiel účastníkov na jej zabezpečení, c) realizačný proces, d) použitie a stav zb. predmetov pred ich inštalovaním, e) tiež po sprístupnení expozície (výstavy), čo umožňuje kedykoľvek v budúcnosti uskutočniť reprízu expozície (výstavy). Súčasťou archivovania týchto dokladov majú byť i všetky propagačné materiály, mediálne ohlasy a celkové zhodnotenie akcie vedením múzea po jej ukončení.

Výrazové prostriedky múzejnej prezentácie (v podobe expozícií a výstav) obsahujú:

a) prostriedky autenticke (tj. konkrétne muzeálie), b) doplňujúce prostriedky (diarámy, fotografie, kresby, plány, mapové zobrazenia a pod), c) ekonomické prostriedky (kópie, makety, rekonštrukcie, modely, atď), d) textové prostriedky (popisy vystavených predmetov a dokladov, textové identifikácie jednotlivých predmetov, vysvetlivky, úvodné informácie, apod), e) exaktné (pomocné) prostriedky (schémy, tabuľky, mapy, grafy atď), f) symbolické – sprievodné zložky (koncerty, hudobné ozvučenie, svetelné a pod).

Spôsob vystavovania muzealít má dôležitú úlohu. Má napovedať určité vzťahy a súvislosti jednotlivých zb. predmetov a sprievodných výrazových prostriedkov (ich zoskupením, polohou upozorňujúcou na ich podstatu, orientáciu, estetické zdôraznenie a pod). V tejto súvislosti sa uplatňuje najmä a) kontextová informácia (umiestnenie, poloha v priestore, svetlo, farebnosť atď), b) grafická informácia, c) textová informácia, d) zvuková informácia. Väčšina múzejných expozícií a výstav využíva najmä prvé tri formy informácií.

7. Vzdelávacia a kultúrno-výchovná činnosť múzea.

Pod pojmom „vzdelávacia činnosť“ v múzeu, rozumieme špecifickú prácu založenú na vzájomnej interakcii muzeológa a návštevníka predovšetkým v múzejnom prostredí, ale tiež i mimo neho (putovné výstavy, demonštratívne prednášky muzeológov v iných kultúrnych zariadeniach, na školách apod). Jednou zo základných požiadaviek je, aby muzeológ dobre ovládal príslušné techniky a metódy sprostredkovania poskytnutých informácií, s ohľadom na všetky vekové a sociálne skupiny účastníkov vzdelávacích programov, ich vzdelanie a perceptívne schopnosti. Tieto náročné požiadavky stavajú lektorov múzeí na rovinu ostatných vedeckých (odborných) pracovníkov. Túto činnosť by mali vykonávať nielen určení lektori (ktorí to majú v náplni práce), ale všetci odborní pracovníci múzea bez rozdielu. Vzdelávacia a kultúrnovýchovná činnosť múzea prostredníctvom využívania zbierkových predmetov je dominantnou úlohou každého múzejného pracoviska. Vzdelávaciu úlohu múzea takto chápali už zakladatelia Muzeálnej slovenskej spoločnosti. V 20. storočí najmä v jeho druhej polovici sa ňou zaoberali mnohí odborníci skúmajúci dopad a vplyv tejto muzeologicky prestížnej činnosti. Z ich poznatkov vyplýva, že pre uskutočňovanie vzdelávacích a kultúrno-výchovných činností majú absolútnu prednosť formy sprostredkovávania muzealít za aktívnej účasti návštevníkov pomocou pozorovania, porovnávania i konfrontovania, zovšeobecňovania a prieskumu čítania a tvorenia pojmov i domnienok (Pitman-Gelles 1989). Múzeum predstavuje priestor, kde sa uskutočňuje komplexný proces, ktorý vo svojom výsledku má naplniť očakávania

návštevníka. K základným požiadavkám a predpokladom úspechu vzdelávacej a kultúrno-výchovnej činnosti v múzeu patria:

- 1) racionálne plánovanie tejto činnosti a jej realizácia,
- 2) výber a voľba správnych foriem a metód pre sprostredkovaciu prácu medzi zbierkovými predmetmi a návštevníkmi (predpokladanými vnímateľmi),
- 3) ujasnenie metodiky kontaktu medzi sprostredkovateľom informácií a návštevníkmi programu,
- 4) voľba vhodných organizačných a technických prostriedkov pre realizáciu podujatia,
- 5) zvolenie účinnej formy reklamy.

Vzdelávacia a kultúrno-výchovná činnosť múzea je náročná, mnohokraká a mnohoznačná, značne závislá na jeho ekonomických podmienkach, ale neodmysliteľná od poslania každého múzea. Vo svojom komplexe je zrkadlom kvality a akcieschopnosti múzea, jeho vedenia i celého pracovného tímu. Je značne odlišná od vzdelávacích foriem nemuzeálnych inštitúcií. Jej cieľom nie je vzdelávanie v pedagogickom zmysle, ale umožňovať vzdelávanie v zmysle poučenia o konkrétnych javoch prírody a spoločnosti, ich súvislostiach a vzťahoch navzájom, vyvolávať zážitky, podnecovať predstavivosť a tak rozvíjať zmyslové povedomie návštevníkov múzea, tj. prostredníctvom priameho kontaktu so zbierkovými predmetmi. Iné dokumenty používané na doloženie funkcie a poslania konkrétnych predmetov sú sekundárne. Tomuto cieľu múzeá musia pružne prispôbovať prezentačné formy i metódy zodpovedajúce štruktúre ich návštevníkov. V tomto zmysle sú cieľ, formy a postupy muzeálnej prezentácie značne iné ako pedagogické formy školských a iných výchovnovzdelávacích zariadení. Múzeum nemá nahradzovať pedagógov, ani školský vyučovací proces, ale prispôbovať mu informačno-poznatkovú a zážitkovú bázu, na základe cieľu zameranej prezentácie zvolených muzealít. Dôležitú úlohu má sociálny rozmer (akceptovanie rôznych kategórií) návštevníkov a kontakt prihliadajúci nielen na ich individuálne, skupinové, vekové a iné zloženie, ale aj pohnútkové motivácie. Tomuto zámeru majú slúžiť všetky prezentačné formy múzea, ktoré sú formami muzeálnej komunikácie. V sústave týchto foriem osobitný význam nadobúdajú:

stále expozície, študijné zbierky a dočasné tematické výstavy rôzneho druhu a zamerania, ktoré sú špecificky múzejnými formami výchovno-vzdelávacieho poslania.

K najdôležitejším funkciám kultúry, ktoré môžeme aplikovať aj na kultúrnovýchovnú činnosť múzeí patria: **1) výchovná, 2) poznávacia, 3) normatívna, 4) informačná, 5) akumulačná** (tezaurovanie kultúrnych hodnôt), **6) komunikatívna, 7) estetická, 8) etická**. Uvedené kritériá vyjadrujú: a) hodnotu množstva oznamovaných informácií najmä najzávažnejšie hodnoty z hľadiska účinnosti prezentovaných prostriedkov, b) hodnotu zastúpených dokumentov z hľadiska autenticity svedectva a jeho pravdivosti, c) hodnotu exponovaných predmetov a dokumentov z hľadiska ich vedeckých, umeleckých, technických kvalít, d) hodnotu úrovne kvality, nadväznosti, vnímania a estetických vlastností prezentovaných hodnôt. Každé z uvedených kritérií obsahuje viac hodnotových prejavov a vlastností, ktoré vplyvajú na kvalitu prezentovaných skutočností.

8. Aplikovaná muzeológia.

Aplikovaná muzeológia vyjadruje všeobecné princípy a pravidlá postupu pre praktické použitie muzeologickej teórie (Waidacher 1999, s. 189). Vytvára predpoklady pre prenesenie (vlastnej) muzeologickej teórie na konkrétnu praktickú činnosť celého múzejníctva. Jej zmyslom je zostaviť všeobecné princípy tohoto postupu a pravidiel, ktoré umožňujú zámerné a overiteľné uplatňovanie poznatkov teoretickej muzeológie v muzeálnej praxi. (Dôkladnejšie sa ňou zaoberá tretia časť tejto príručky: Darulová, J.: *Vzťah múzeí a muzeológie k aplikovaným vedným disciplinám a ich podiel na inštitucionálnom rozvoji slovenského múzejníctva*).

V súčasnosti rastie spoločenská aktuálnosť a nenahraditeľnosť muzeológie vo vedeckej i kultúrnospoločenskej rovine. Nemôžu ju nahradiť iné kultúrne ani vedné disciplíny. Nenahradia ju ani tzv. pramenné vedy, hoci muzeológia si aj pomocou nich vytvára vlastnú poznatkovú a metodologickú bázu hodnotenia a prezentovania spredmetnených javov skutočnosti obsiahnutých v muzealitách. Prináša nové poznatky nielen v teoretickej a faktologickej rovine jej vedeckého

záujmu, ale tiež v oblasti špecifických muzeologických poznatkov a skúseností vyplývajúcich zo vzdelávacej a kultúrnovýchovnej činnosti múzeí, tiež z poznatkov aplikácie špecifických techník a technológií pri zabezpečovaní ochrany muzeálnych zbierok a ich muzeologickej prezentácie. Muzeológia takto spätne pôsobí a dopĺňa aj poznatkovú teoreticko-faktologickú bázu príbuzných (spoluúčastných) pramenných a pomocných vedných disciplín, rozširuje a prehľbuje ich spoločenskú pôsobnosť. V praxi akceptuje teoreticko-metodologické prístupy k induktívnemu objasneniu skutočnosti v zhodnom alebo styčnom význame viacerých vied, spolupodieľajúcich sa na obsahu príslušnej špecializovanej muzeológie. V tom spočíva interdisciplinárnosť muzeológie, ktorá je dôležitým a tiež určujúcim znakom všeobecnej muzeológie. Používa pri tom vlastné špeciálne (aplikačné) muzeálne metódy, pri ktorých dochádza k pragmatickým (multidisciplinárnym) vzťahom všeobecnej muzeológie s konkrétnymi vednými, t.j. pramennými odbormi, (napríklad geológiou, biológiou, archeológiou, dejinami umenia, históriou, národopisom, etnológiou, antropológiou, technickými vedami. V niektorých tematických súvislostiach aj s ďalšími integrovanými vednými disciplínami, napríklad s geografiou, antropológiou, psychológiou, poľnohospodárskymi vedami, astronómiou, sociológiou, vedami o náboženstvách, politológiou, kulturológiou, atď).

Poznanie a osvojenie prínosu poznatkov integrovaných vedných odborov v muzeologickom procese práce je nevyhnutné pre hlbšie odborné preniknutie do zbierkových fondov múzea. Dotýka sa nielen materiálového, ale aj ideového obsahu spracovávaných poznatkov. Zujitkováva ich poznatkovú, metodologickú i terminologickú bázu v celom muzeologickom procese skúmania, hodnotenia a sprístupňovania vlastných muzeálnych (zbierkových) prameňov poznania skutočnosti. Tiež pri indikácii typologických znakov týchto prameňov, ako konkrétnych javov v súvislosti s ich výberom (selekciou), dokumentáciou, determináciou a komparáciou. Pomocou špeciálnych muzeologických metód tak dochádza v muzeologickej činnosti k tvorivému procesu muzealizácie všetkých využívaných prameňov a poznatkov. Symbiotické spojenie muzeológie s príslušnými pramennými odbormi majú multidisciplinárny charakter. Muzeológia uskutočňuje toto spojenie v závislosti od druhu, charakteru a vlastností konkrétnych

muzealit. Takže, všetky pramenné odbory vo vzťahu k muzeológii nadobúdajú postavenie pomocných vied a navzájom slúžia jedna druhej. V tomto zmysle i sama muzeológia sa stáva pomocnou vedou ostatným supletívnym pramenným a integrovaným disciplinám.

Z uvedeného vyplýva, že súčasťou pracovného postupu aplikovanej muzeológie je operacionalizácia všetkých základných funkcií vrátane inštitucionálnych a organizačných podmienok platných pre všetky typy múzeí. To si od muzeológa vyžaduje doplnenie teoretických znalostí muzeológie aj o informácie (poznatky) z iných pramenných vedných a odborných (napríklad technických) disciplín zastúpených v muzeálnom kontexte (konkrétneho múzea). Muzeológ takto nadobudnuté poznatky však musí podriaadiť kritickému preberaniu a triedeniu, musí ich opäť preskúmať a overiť s ohľadom na vlastný odbor (Brandt 1958,s.15), tj. na špecifický muzeologický odbor a tvorivo ich aplikovať pomocou vlastných muzeologických metód.

9. Nadobúdanie a spracovanie zbierkových predmetov

Nadobúdanie a spracovanie zbierkových predmetov je prvoradou a trvalou – systematickou úlohou každého múza i galérie. Proces nadobúdania zbierkových predmetov do zbierkových fondov múzea vyjadruje:

Akvizícia. Bez nej by múzeum stratilo funkciu prítomnej aktualizácie záchrany pamiatok prírodného alebo kultúrneho dedičstva. Každý získaný zbierkový predmet vnímame ako dokument, posolstvo a informáciu o jeho pôsobení v autentickom prostredí (Maroevic 1983, s. 237-248). Výber predmetov do zbierkového fondu múzea sa preto riadi viacerými kritériami, predovšetkým:

- 1)ich javovou reprezentatívnosťou (z obsahovo-funkčného a druhového hľadiska),
- 2)z hľadiska materiálu a jeho použitia pri zhotovení predmetu,
- 3)jeho pôvodu (historického, teritoriálneho, sociálneho atď.),
- 4)jeho vedeckého a kultúrnospoločenského významu a prínosu.

Akvizícia podlieha plánovitému a cieľavedomému zámeru pri racionálnom budovaní zbierkového fondu. Nahodilosť je prípustná

iba v prípadoch, keď ide o kvalitatívne zdôvodnený prínos predmetu, spĺňajúceho niektoré z vyššie uvedených kritérií. Akvizičný proces preto súvisí so selektívnym výberom potenciálnych zbierkových predmetov do zbierkového fondu múzea, s jeho prvotnou (základnou) evidenciou a katalogizáciou.

Prvotná evidencia zbierkových predmetov. Každý zbierkový predmet prijatý do zbierok múzea musí byť zaevidovaný v „Knihe prírastkov“ alebo „Prírastkovom protokole“ (inventárnej knihe) a označený prírastkovým číslom, zhodným s jeho evidenciou v uvedených dokladoch o jeho nadobudnutí. Kniha prírastkov musí byť bezpečne uložená a chránená. Nesmie sa s ňou ľubovoľne manipulovať. Tvorí základný dokument o nadobudnutí a majetkoprávnej evidencii zb. predmetov múzeom. Slúži ako nezbytný podklad aj pri každej periodickej inventarizácii zbierok.

Kniha prírastkov (Prírastkový protokol) je nepostrádateľným evidenčno-inventárnym a súčasne i archívnym dokladom každého múzea. Okrem názvu múzea a označenia vyčleneného odboru (archeologické zbierky, prírodovedné zbierky, etnografické zbierky atď), musí obsahovať:

- prírastkové číslo zb. predmetu,
- druh prírastku (zber, dar, kúpa, prevod, deponát atď),
- dátum získania zb. predmetu,
- názov predmetu (odborne kodifikovaný - spisovný, u národopisných predmetoch i nárečový – lokálny,
- počet jednotiek (v prípade, keď sa predmet skladá z viacerých samostatných článkov (súsošie, betlehem apod), - zaznamenaná sa napríklad: 23 056/1, 23 056/2 atď.),
- od koho bol predmet získaný (meno, priezvisko, bydlisko posledného majiteľa, súkromného zberateľa, adresa obchodu a pod.),
- doklad o získaní predmetu do múzea (potvrdenie majiteľa, prípadne kúpna zmluva),
- darovacia listina, prevodová zápisnica (ak bol presunutý z iného múzea alebo zariadenia),
- meno a adresa výrobcu predmetu ,
- meno a adresa predchádzajúceho majiteľa,
- lokalita (miesto nálezu), kde bol predmet získaný, objavený, prípadne

kde vznikol (tiež názov inštitúcie - ak bol presunutý z iného múzea alebo zariadenia),

- kúpna cena predmetu (tj. nadobúdacia, nemusí byť vždy totožná s jeho reálnou hodnotou, dodatočne sa vpíše aj reálna – aktuálna cena, avšak bez zrušenia záznamu kúpnej ceny),

- poistná cena predmetu,

- získal (meno pracovníka, ktorý predmet získal pre múzeum a zainventoval),

- sprievodný opis predmetu (materiálové zloženie, obsahovo-funkčná podstata predmetu, jeho

základné rozmery a iné podstatné znaky, zdravotný stav, prípadne i vzťah predmetu k jeho dovtedajším užívateľom (napríklad svadobný dar, vlastný výrobok a pod), jeho nárečový – lokálny termín,

- odkaz na fotografickú dokumentáciu predmetu., zaznamenaná sa evidenčné číslo negatívu (okamžite po jeho sfotografovaní),

- sprievodné doklady (odkaz na výskumnú alebo nálezovú správu, doklad o konfiškáte, dare, o publikovaní predmetu a pod.),

- odkaz na číslo lístkového katalógu alebo kód elektronického (počítačového) záznamu.

Uvádzajú sa i nutné informácie, ktoré nie sú obsahom predošlých položiek i dodatočné záznamy, ktoré sa vpisujú pri všetkých následných inventarizáciách zb. predmetov. ⁽⁵⁾

Odborná katalogizácia zbierkových predmetov. Je zavíšením základnej evidencie (registrácie) a odbornej (druhostupňovej) evidencie (dokumentácie) zbierkových predmetov. Múzeá v katalogizačnej praxi sa často uspokojujú iba s „vonkajším“ deskriptívnym opisom jednotlivých zbierkových predmetov (materiálu, tvaru, formy, rozmerov, skladby jednotlivých častí, povrchovej výzdoby a úpravy), ale bez hlbších analytických a typologicko-poznávacích znakov a prejavov, ktoré sú nepostrádateľnou súčasťou kvalifikovanej katalogizácie. Tieto znaky je možné získať len analytickými metódami, založenými na teoretickom

⁵ Knihu prírastkov (Prírastkový protokol) si jednotlivé múzeá prispôbujú vlastným zdôvodneným potrebám a požiadavkám, nemali by však redukovať muzeologicky podstatné údaje o zb. predmete, pretože sú dôležitým evidenčným a súčasne aj identifikačným dokladom potrebným pri prikázaných inventarizáciach výpožičkách, strate predmetu alebo jeho zničení.

výskume javov, odrážajúcich sa v konkrétnych zb. predmetoch. S deskripciou sa stretávame v prvotnej evidencii, ale často aj v odbornej katalogizácii zbierkových predmetov, žiaľ často ako s jedinou formou ich dokumentácie.

Odborná katalogizácia je ďalšou základnou úlohou i povinnosťou každého múzea a odborného pracovníka (kustóda, kurátora) povereného starostlivosťou o budovanie zbierkového fondu. Tento úkon završuje formálne i obsahové dokumentovanie každého zb. predmetu. Pod týmto úkonom sa rozumie vyhotovenie (spracovanie) katalogizačného záznamu. Obsahuje okrem prenesenia evidenčných prvostupňových záznamov z Knihy prírastkov (Prírastkového protokolu), aj odbornú dokumentáciu každého zb. predmetu na katalogizačnú kartu (prípadne priamo do katalogizačného rubrikátora elektronického informačného systému) najmä jeho druhovo-klasifikačné zaradenie, určenie, dôkladný deskriptívny opis, analytický obsahovo-funkčný a typologicko-znakový rozbor. ⁽⁶⁾

Zbierková, tzv. druhostupňová dokumentácia (katalogizácia) muzeálnych zbierok patrí k najdôležitejším profesionálnym činnostiam zodpovedných pracovníkov každého múzea. Musí byť spracovaná kvalifikovane a dôsledne. Mala by obsahovať i záznamy o všetkých písomných, obrazových, zvukových, prípadne aj elektronických podkladoch týkajúcich sa jednotlivých zbierkových predmetov.

Odbornou katalogizáciou sa vlastne začína proces vedeckej dokumentácie zbierkových predmetov. Jej cieľom je stanovenie historickej (dbovej) podstaty, pôvodnej funkcie a klasifikačného zatriedenia každého zbierkového predmetu v maximálne možných súvislostiach, systémových znakoch a znakových väzbách, s presným terminologickým vyjadrením. Základnou požiadavkou muzeálnej dokumentácie a katalogizácie zb. predmetov je dôslednosť, presnosť a zrozumiteľnosť ich opisu i celého záznamu vystihujúceho všetky podstatné klasifikačno-typologické znaky a obsahovo-funkčné vlastnosti predmetu, i ďalšie dôležité údaje. Staršie smernice zaužívané v praxi väčšiny múzeí používajú **dve alebo až tri kópie katalogizačných kariet**, ktoré po spracovaní sú osobitne archivované

⁶ Systém katalogizačných kariet sa zaviedol do muzeálnej praxe na Slovensku v polovici 20. storočia a používa sa takmer vo všetkých európskych múzeách).

podľa **1) chronologického, 2) predmetového, 3) lokačného indexu**. Umožňujú orientačný (vyhľadávací) prehľad pri fyzickom vyhľadávaní katalogizačných záznamov podľa funkčného názvu a významu predmetu, jeho tematického zaradenia, historického a lokálneho pôvodu (nálezu, výskytu).

Dokumentačný systém v katalogizačnej praxi predpokladá najmä: a) záznam potenciálnych akvizícií, b) vstupné záznamy (o zb. predmetoch), c) zoznamy akvizícií a základných údajov o **nadobudnutí predmetov** (v podstatnej miere zhodných so záznamom v Prírastkovej knihe (Protokole prírastkov), **d) odborný katalóg – s hlavnými informáciami o zb. predmetoch** (podľa zjednotenej záznamovej štruktúry katalogizačnej karty), **e) index zbierkových predmetov**. Zodpovedne ho môže vykonať len kvalifikovaný pracovník – kurátor múzea, ktorý je oboznámený so záväznými katalogizačnými pravidlami a dokáže ich uplatniť v praxi. Mal by obsahovať minimálne tieto údaje: 1) názov múzea, 2) spisovný názov (označenie) predmetu, prípadne i jeho lokálny (nárečový) odborne kodifikovaný názov, 3) vecnú skupinu (podľa klasifikačného triednika), 4) klasifikačno-typologické zatriedenie predmetu, 5) inventárne číslo predmetu, 6) prírastkové číslo predmetu, 7) lokalitu jeho pôvodu (nálezu), 8) rok (dátum) akvizície (nadobudnutia predmetu do zbierky múzea), 9) evidenčné číslo fotografického záznamu predmetu, 10) meno a priezvisko pracovníka ktorý predmet získal pre múzeum, 11) meno a priezvisko pracovníka ktorý predmet určil (zatriedil, klasifikoval a zdokumentoval), 12) časový údaj o jeho vzniku (pôvode), 13) sociálno-spoločenské (prípadne i konfesijné) pôsobenie predmetu v pôvodnom prostredí (prípadne jeho zemepisné a ekologické rozšírenie), 14) fyzické (materiálové a konštrukčné) zloženie predmetu, 15) nomenklatúrne označenie jednotlivých častí predmetu, 16) opis jeho vonkajšej podoby, úpravy, výzdoby, 17) rozmery predmetu a jeho dôležitých častí, 18) „zdravotný“ stav predmetu v čase akvizície, príp. katalogizácie, 19) záznam o definitívnom uložení predmetu v depozitárnom systéme múzea, 20) záznam (i dodatočný) o zásahoch na predmete (petrifikáciou, konzerváciou, preparáciou, reštaurovaním, rekonštrukciou), tiež o výpožičke a použití predmetu v expozícii, na výstave atď, 21) literatúra (v ktorej bol predmet publikovaný), prípadne označenie iného média.

Uvedené údaje v súvislosti so zbierkami spoločenskovedného významu majú všeobecný charakter. Jednotlivé muzeologické odbory zastúpené v zbierkotvornej štruktúre múzea si prispôsobujú obsah katalogizačných záznamov podľa im vyhovujúcich špecifických klasifikačno-typologických, obsahových a fyzických štruktúr zbierkových predmetov, resp. autorského registra (galérie). Katalogizačno-dokumentačná kvalita zbierkových predmetov je prvoradou, neodkladnou a nanajvýš odbornou prácou každého muzeológa podieľajúceho sa na akvizícii zbierkových predmetov. V katalogizačnej praxi platí zásada, aby dokumentácia (katalogizačný záznam) každého zbierkového predmetu poskytol takú mieru objektívnych informácií, ktorá stačí vedeckým potrebám bez toho, aby bolo nutné opätovne verifikovať zaznamenané údaje alebo dodatočne získavať (mimo múzea) základné informácie o predmete. Katalogizačný záznam je vždy legitímny dôkazom odbornej kvality a zodpovednosti pracovníka, ktorý predmet určil a zdokumentoval. Vedúci pracovník oddelenia (útvaru) i riaditeľ múzea, sú povinní sledovať a kontrolovať úroveň odbornej katalogizácie zbierkových predmetov. Odborná katalogizácia zb. predmetov je vizitkou kvalifikovanej činnosti celého múzea.

10. Tvorba zbierkových fondov.

Kategórie zbierok v muzeálnej praxi sa utvárajú podľa ich významovej stránky ako: 1) stále zbierky, 2) výstavné zbierky (za účelom dlhodobej expozičnej prezentácie), 3) študijné zbierky, 4) výskumné zbierky (zbierky, ktorých muzealita sa ešte len má dokázať, tj. registrované, ešte nepreskúmané, čakajúce na odborné zdokumentovanie), 5) rezervné zbierky (doplňujúce, použiteľné na iné ciele, napríklad manipuláciu pri lektorských výkladoch a pod).

Z hľadiska druhového charakteru (druh múzea) rozlišujeme: 1) prírodovedné zbierky (z oblasti prírodných vied a príbuzných prameňov), 2) historické a kultúrno-historické zbierky (všeobecnej, národnej, regionálnej, miestnej histórie, zbierky archeologické, etnografické, hudobné, literárne a pod), 3) umelecké zbierky (všetkých druhov vrátane virtuálnych výtvorov), 4) vedecko-technické zbierky, 5) všeobecné zbierky (zmiešané z vyššie uvedených druhov).

Zbierkotvorná štruktúra. Každé múzeum si vytvára v závislosti na obsahovom zameraní vlastnú zbierkotvornú štruktúru, vyhovujúcu jeho potrebám. (Nižšie uvedený systém preto je iba orientačný a má iba rámcovú povahu). Zbierkotvorná skladba umožňuje chápať každý zbierkový predmet osobitne, i v jeho zaradení do väčších zbierkových celkov, tj. ako systém s presne určenými zbierkotvornými vzťahmi. Tvoria ju dve roviny: **1) rovina štruktúrálna-sémantická** - zosústavňuje zbierkové predmety do jednotlivých hierarchicky podriadených zbierkových celkov v zmysle schémy: zbierkový predmet → kolekcia zb. predmetov → zbierková skupina → zbierkový súbor → zbierkový fond múzea. **2) rovina klasifikačno-triediaca** – predstavuje zaradenie a zatriedenie jednotlivých predmetov do zbierkotvorného rámca múzea podľa klasifikačného kľúča vyjadrujúceho diferencie z hľadiska ich príznačností: a) druhovej, b) obsahovo-funkčnej, c) znakovej, d) lokálnej, e) historickej, prípadne inej.

Zbierkový predmet je základnou jednotkou každej muzeálnej zbierky. Menší počet zbierkových predmetov vytvára zbierkovú kolekciu predmetov.

Zbierkovú kolekciu tvoria zhodné predmety z hľadiska ich úžitkovo - typologických znakov (ako varianty z jednej i viacerých lokalít). Zbierková kolekcia umožňuje skúmať a porovnávať určitú funkčne-typologickú zhodnosť alebo podobnosť predmetov v ich vzájomnej diferencovanosti, tj. variantoch vyjadrujúcich ich spoločné prispôbenie funkcií, základnému materiálu, forme, tvaru, prípadne i výzdobe (napríklad kolekcia keramických alebo hrnčiarskych dekoratívne diferencovaných ozdobených tanierov. Inú kolekciu budú tvoriť keramické, prípadne hrnčiarske maľované džbány a pod).

Zbierkovú skupinu tvoria predmety viacerých kolekcí, ktoré spája určitý spoločný úžitkovo-funkčný význam, bez ohľadu na typovo-variačné rozdielnosti (napríklad všetky keramické alebo hrnčiarske výrobky spolutvoriace kuchynské náčinie, t.j. kolekcie tanierov, džbánov, mliečnikov atď).

Zbierkový súbor tvoria viaceré zbierkové skupiny zhodného obsahovo-druhového významu (napríklad všetky zbierkové skupiny kuchynského keramického i hrnčiarskeho, dreveného i kovového náčinia alebo všetky zb. skupiny ľudového odevu a textilu, alebo tradičného poľnohospodárstva, botanické zbierky atď).

Zbierkový fond múzea tvoria všetky zbierkové súbory určitého „vedného“ zoskupenia, tj. všetky etnografické zbierky múzea, archeologické zbierky, prírodovedné zbierky, atď. (Napríklad zbierky archeologického charakteru vytvárajú „archeologický zbierkový fond“ a pod.)⁷ Vzhľadom na úlohu permanentného dopĺňania niektorých zbierkových skupín (súborov) sa stávajú otvoreným akvizičným systémom alebo relatívne uzavretým - ak sa nepredpokladá ich ďalšie systematické dopĺňanie. Žiadne funkčné múzeum však nemôže považovať svoje zbierky za akvizične úplne ukončené a uzavreté. V prípadoch vlastivedných alebo viacodborových múzeí sa v praxi používa termín „zbierkový fond múzea“ aj na označenie celého zbierkotvorného komplexu múzea.

Klasifikačno-triediaca rovina. Základným článkom zbierkotvornej štruktúry a jej klasifikačných väzieb je konkrétny zbierkový predmet zaradený pod kodifikované predmetové heslo (napríklad „hrable“, „husle“, „pluh“ atď.). Pod jedno predmetové heslo je možné zaradiť i viac konkrétnych zbierkových predmetov s totožnou úžitkovo – funkčnou vlastnosťou a s ňou spojenou znakovou - typologickou odlišnosťou (napríklad „hrable strniskové, hrable senné, hrable železné“ atď.). Rozdielnosť znakových príznačností vytvára predmetovú typológiu zhodného druhu zb. predmetov. Všetky predmety zaradené pod dané (kodifikované) heslo v obsahovo-funkčnej príznačnosti a typologickej odlišnosti vyjadrujú ich najzákladnejšie zoskupenie podľa zhodných úžitkových (a diferencovaných) znakových prejavov (Mruškovič 1993, s 18. – tabuľka rámcovej štruktúry vytvárania etnografických zbierok)

11. Muzeologický výskum a zverejňovanie zbierkových prameňov.

V muzeologickej praxi sa najčastejšie uskutočňuje: **a) základný (účelový) výskum hmotných prameňov**, sledujúci akvizičný záujem múzea (organizovaný s cieľom nadobudnutia nových zbierkových predmetov), **b) aplikovaný teoretický výskum**, s cieľom prehĺbenia a zovšeobecnenia poznatkov vyplývajúcich z interpretácie hodnôt a znakov zb. predmetov s rôznymi cieľmi. Základný i aplikovaný

⁷ Vo vyššie uvedených príkladoch ide o zbierkový fond etnografického charakteru. Podrobnejšie: Š. Mruškovič a kol.: 1993, s. 15-18.

muzeologický výskum si vyžaduje dôkladnú odbornú prípravu a orientáciu účastníkov v príslušnej teoretickej, zbierkotvornej i terénnej oblasti (čo sa žiaľ, v praxi často podceňuje). Pracovníci ktorí uskutočňujú základný (akvizičný) výskum, mali by mať relatívne presnú predstavu o tom, čo chcú v teréne hľadať a získať pre múzeum, v akom pomere a obsahovo-funkčnej kvalite sú predpokladané predmetné javy už zastúpené v jeho zbierkovom fonde, aby predišli zbytočným multiplikátom alebo znáške nepríznačných predmetov z daného prostredia do múzea. V prípade takto orientovaného prístupu k aktuálnej akvizícii, je žiaduce vopred sa dôkladne oboznámiť nielen s existujúcim zbierkovým fondom múzea (vo vzťahu k cieľu akvizície), ale aj s vedeckými poznatkami týkajúcimi sa obsahového (i terénneho) okruhu javov a problémov súvisiacich s aktuálnym akvizičným zámerom. Aj v tejto súvislosti sa žiada zdôrazniť, že muzeálna akvizícia je odborne kvalifikovanou a zodpovednou profesionálnou činnosťou pracovníkov múzea zodpovedných za túto činnosť, i samotného vedenia múzea a merítkom ich profesionality. Nadobudnutie zbierkových predmetov terénnym výskumom alebo prieskumom, musí byť zdokumentované **nálezovou (výskumnou) správou**, uloženou v dokumentačnom archíve múzea (čo sa v praxi niektorých múzeí nedodržiava).

V muzeologickej praxi uskutočňovaný základný i aplikovaný výskum má byť založený predovšetkým na **vedeckej interpretácii zb. predmetov**. Nezaobíde sa bez náležitého teoretického preniknutia k podstate skutočnosti, prezentovanej zbierkovými predmetmi ako konkrétnymi javmi. Muzeologický výskum sa preto nemôže obmedziť len na deskriptívny opis predmetov a ich vonkajšej podoby. Musí smerovať do podstaty ich javovej stránky. Muzeológ – na rozdiel od pracovníkov iných vedeckých inštitúcií, musí súčasne prihliadať aj na aplikáciu svojho výskumu v následnej muzeologickej činnosti najmä v podobe tvorby expozícií a výstav. Aplikovaný muzeologický výskum musí spájať so základným (teoretickým) výskumom aj preto, aby hlbšie prenikol do podstaty skúmaných javov a ich gnozeologických súvislostí. To predpokladá heuristický prístup k muzeologickému výskumu. Tento nárok sa stáva osobitne aktuálnym najmä pri spracovávaní vedeckých katalógov zb. predmetov a tvorbe stálych expozícií múzea, ktoré sú vyjadrením určitej obsahovej syntézy prezentovaných javov,

zhmotnených v muzeálnych zbierkach. Vedecká práca v muzeológii sa preto považuje za vyvrcholenie odborných muzeologických činností. Heuristický výskum muzeálnych prameňov (zbierkových predmetov, archívnych dokladov, nálezových, výskumných správ a pod), je základnou požiadavkou vedeckého postupu aj v muzeológii. Heuristika výskumu svojou podstatou je metodickým postupom a spôsobom hľadania a zhromažďovania prvotných autentických dokladov a dôkazov k objektívnej výpovedi o pravde skúmaných (spracovávaných) javov a vecí, a tiež ich súvislostí. Jej cieľom je posunúť získanú faktografiu (katalogizačnú dokumentáciu) do vyššej roviny vedecky objektívneho poznania vecí a javov, a s nimi spojených situácií.

V metodike základného (teoretického) výskumu v podstate niet principiálnych rozdielov medzi postupom vedeckého pracovníka nemuzeálnej inštitúcie a muzeológa. Rozdiel spočíva v prístupe k využitiu zbierkových predmetov múzea. Muzeologický výskum sa opiera predovšetkým o dôkladné poznanie zbierkového materiálu múzea (múzeí), ktorý netvorí iba vecný a javový, prípadne ilustračný doplnok (v „teréne“) získaných teoretických poznatkov. Je založený na dôslednej vedeckej analýze a odbornej interpretácii zbierkových predmetov ako vedeckých prameňov poznania skutočnosti, vo vzťahu k teoretickým poznatkom muzeológie i súvzťažnej pramennej vedy (pramenných vied). Muzeológ ich využíva k hlbšiemu poznaniu a definovaniu vlastných poznatkov a záverov vyplývajúcich z jeho muzeologického (i „terénneho“) výskumu v širších kriticko-komparatívnych súvislostiach. Muzeálne zbierky v tomto vzťahu sú nenahraditeľným, špecifickým zdrojom základných pramenných informácií a ich obsahovej interpretácie, podobne ako napríklad archívne doklady. Umožňujú aj s odstupom času verifikovať predtým interpretované poznatky a porovnávať ich s ďalšími nálezmi zhodných alebo podobných javov.

Typologická klasifikácia. Aby sa dosiahol nezbytný (záväzný) systém triedenia a hodnotenia zbierkových predmetov v celom súhrne príslušného zbierkového súboru, odborný pracovník múzea musí zvládnuť aj ďalšiu podmienku ich zosústavňovania - typologickú klasifikáciu. Pod týmto pojmom rozumieme odborno-metodický postup v zatriedňovaní jednotlivých zbierkových predmetov podľa typologických kritérií. Tým sa prehlbuje odborno-informačný základ

objektívneho poznania podstatných znakov a vzťahových súvislostí každého predmetu, i všetkých zbierkových predmetov toho istého významu. Vzdelaný muzeológ sa pritom pridŕža klasifikačno-typologického systému, zjednoteného so systémom príslušnej pramennej (vednej) disciplíny. Vyžaduje si to však dôkladné osvojenie vedecky zdôvodneného triednika dokumentačných fondov danej pramennej vedy (archeológie, histórie, etnológie atď) a jeho aplikáciu v príslušnej špecializovanej muzeológii. Múzeá k tomu používajú ako pomôcku **pravidlá odbornej katalogizácie (dokumentácie) zbierkových predmetov**, ktoré obsahujú: 1) odbornú, spisovne kodifikovanú terminológiu, zaužívanú v konkrétnej (pramennej) vede (v prípade etnomuzeológie i nárečové ekvivalenty), 2) obsahovo-funkčnú klasifikáciu a typológiu, potrebnú pre definovanie jednotlivých zbierkových predmetov a ich zaradenie do vedeckého klasifikačného systému, 3) zbierkotvornú štruktúru múzea. Znalosť a ovládanie klasifikačných systémov, princípov a s nimi súvisiacich vnútromúzejných pravidiel sú kľúčovou požiadavkou a podmienkou celého systému odborno-dokumentačnej a interpretačnej práce kvalifikovaného muzeológa.. Zbierkotvorná štruktúra sa preto opiera o predmetovú klasifikáciu zbierkového fondu múzea. Obsahuje reťazec vzájomne podmienených vzťahov: → zbierkový predmet, → jeho pôvodná úžitková vlastnosť, → znaková (typologická) podoba, → rozdielnosti znakových podôb (typologické varianty), → historická podmienenosť vzniku a prejavu daného zbierkového predmetu, → lokálna (regionálna, etnická) príznačnosť predmetu, → schopnosť jeho zdomácnenia a rozšírenia. ⁽⁸⁾

Každá konkrétna muzeologická disciplína však používa typologický reťazec podmienený jej povahou a vlastnému klasifikačno-typologickému triedeniu zb. predmetov. Predmetová typologická klasifikácia je vlastne náukou triedenia zb. predmetov a javov každej vednej disciplíny zastúpenej v muzeológii. Selekcia, tezaurácia a typologická klasifikácia zbierkových predmetov sa opierajú o klasifikačno-hodnotový systém aplikovanej vedy, prispôsobený potrebám konkrétnej muzeológie. Úzko súvisia a sú základnou požiadavkou odborne kvalifikovanej a dôslednej

⁸ Tento reťazec vychádza predovšetkým z predmetovej typológie etnografických zbierok (Mruškovič a kol. 1993, s. 41-43.

práce muzeológa. Zdôrazňujeme to zvlášť preto, lebo mnohé zb. predmety sú v katalogizačno-dokumentačnej praxi niektorých múzeí vedené nesystematicky a neproporčne. Neraz chýbajú aj základné údaje, napríklad o pôvodnej (prvotnej) funkcii predmetu, frekvencii jeho výskytu v pôvodnom prostredí, často aj o rozmeroch a technických vlastnostiach predmetov, i ďalšie údaje. U etnografických zbierok zväčša chýba dôsledná nomenklatúra obsahovo-funkčných častí predmetu a ich terminológia. Výpovedná kvalita takej dokumentácie preto je medzerovitá a neúplná. V týchto prípadoch je nevyhnutná spätná dokompletizácia katalogizačných údajov (v súčasnosti veľmi aktuálna). Dôslednosť odbornej katalogizácie zb. predmetov je výrečnou známkou zodpovedného prístupu vedenia i odborných pracovníkov múzea k tvorbe pravdivých informácií o svojom zbierkovom fonde.

Dokompletizácia katalogizačných údajov sa dá dosiahnuť viacerými spôsobmi: **1) dodatočným výskumom zhodných javov v lokalite alebo v kontaktnej oblasti z ktorej predmet pochádza (alebo predpokladáme, že pochádza),** **2) na základe dôkladného štúdia a komparácie daných javov a znakov pomocou odbornej literatúry,** **3) porovnaním absentujúcich znakov a údajov s inými totožnými alebo zhodnými zbierkovými predmetmi vo vlastnom múzeu, prípadne v iných múzeách (využíva sa zriedkavo).** Vhodným prostriedkom k tomu sú vedecké katalógy zbierkových súborov (FONTES). Praktickým prostriedkom sú aj dosiaľ takmer absentujúce terminologicko-nomenklátúrne slovníky jednotlivých zbierkových súborov.

Pomenovacie pojmy v terminologickej sústave zbierkových fondov. Dôležitým a nepostrádateľným článkom v muzeologickej praxi najmä v katalogizačno-dokumentačnej a odborno-informačnej (mediálnej), je terminológia súvisiaca s definovaním jednotlivých znakov a čitateľných javov na zb. predmetoch. Terminologická (jazyková) stránka týchto javov, znakov a väzieb medzi nimi je formou, ktorú môžeme definovať opäť len pomocou jazykových prostriedkov (Gregorová). Tým sa navzájom vytvára súhrn pomenovacích pojmov v sústave zbierkových fondov múzeí.

Odborná terminológia tak predstavuje systematiku názvoslovia v muzeologickej praxi. Jej ovládanie je nevyhnutným predpokladom kvality odbornej práce každého muzeológa. Vhodným prostriedkom

k tomu sú špecifické terminologické a terminologicko-nomenklatúrne slovníky. (Mruškovič: 2003, s. 27-70). Pre odborných pracovníkov múzeí i cudzích bádateľov sú nenahraditeľnou pomôckou praktickej orientácie pri štúdiu zbierkových predmetov.

Tvorba terminologických slovníkov muzeálnych zbierok (aplikovaná na príklade etnografických zb. predmetoch) obsahuje: **1) spisovný názov zb. predmetu**, **2) nárečové termíny** – zaužívané v lokalite (v prostredí) z ktorej predmet pochádza (môže byť zhodný i v širšom regióne), **3) logické a stručné obsahovofunkčné definovanie predmetu**, **4) genézu javu prezentovaného typologicky zdôvodneným zb. predmetom daného druhu**, **5) klasifikačné zaradenie zb. predmetu**, **6) typologické zaradenie zb. predmetu**, **7) nomenklatúrny rozbor zb. predmetu**, s číselným označením nomenklatúrnych častí, **8) názorné (kresbové, fotografické) zobrazenie typologicky zdôvodneného predmetu**, s číselným označením všetkých nomenklatúrnych častí, zhodným s číselným označením ich názvov v terminologickom slovníku (predmetu vyobrazeného na katalogizačnej karte v počítačovom zázname). Terminologické slovníky vytvárajú jednotlivé pramenné odbory zastúpené v muzeológii podľa vlastných systémov a vedeckých potrieb.

Vedecké katalógy zbierkových predmetov. Predstavujú odborne veľmi náročnú, muzeologicky reprezentatívnu tvorivú činnosť. Odlišujú sa od sprievodných katalógov múzejných expozícií a výstav najmä tým, že majú analyticko-syntetickú podobu. Obsahová štruktúra vedeckého katalógu múzejných zbierok má obsahovať: 1) úvodnú syntetickú štúdiu, zhodnocujúcu daný zbierkový materiál vo vzťahu k zbierkotvornej štruktúre múzea a jeho akvizičnej politike, 2) dôsledne spracovaný katalóg zbierkových predmetov, s jednotnou štruktúrou analyticko-opisného rozboru každého predmetu zaradeného do katalógu v chronologickom číslovaní, 3) odkaznú citáciu na pramene a zoznam použitej literatúry, 4) kvalitnú obrazovú dokumentáciu (fotografickú kresbovú, technickú) s chronologickým číslovaním, zhodným s číselnou evidenciou zb. predmetov zaradených do katalógu.

Vedecké katalógy zbierkových predmetov predpokladajú: 1. Odbornú erudíciu autora, preukázanú teoretickými i materiálovými vedomosťami v danej problematike pri dodržaní zásad: a) jednotnej

formy obsahovej štruktúry celého katalógu, b) použitia zdôvodneného klasifikačno-typologického zaradenia všetkých zb. predmetov do katalógu pri dodržaní jednotnej štruktúry ich opisu, c) jednotného metodického postupu pri ich spracovaní. 2. Zodpovednosť autora pri dodržaní a akceptovaní všetkých vyššie uvedených požiadaviek a noriem kladených na vedeckú úroveň takéhoto diela. 3. Autorskú schopnosť zvládnutia vedeckej výpovede všetkých, do katalógu zaradených, klasifikačne utriedených a jednotnou metódou spracovaných zbierkových predmetov.

12. Systém depozitárnej úschovy, správy a inventarizácie zbierok.

Trvalé uloženie muzeálnych zbierok sa praktizuje v špeciálne prispôbosených depozitároch múzeí. V kontexte priestorového organizmu múzea zaujímajú po stálych expozíciách najvýznamnejšie postavenie. Musia byť dostatočne priestorné, hygienicky vhodne udržiavané s prehľadným rozmiestnením zbierok podľa ich druhu, materiálového, prípadne i typologického zloženia (dôležitého pri vyhľadávaní jednotlivých predmetov), technicky ošetrované a zabezpečené z hľadiska ich permanentnej ochrany. Zásadnou požiadavkou je, aby sa pri ich uložení rešpektovalo ich materialové zloženie, vyžadujúce dodržanie diferencovaných noriem vlhkosti, teploty a osvetlenia priestoru.

Klimatické požiadavky predpokladajú dodržať približne 65 %-nú vlhkosť (vo vlhkých priestoroch) a 45-50 % -nú vlhkosť v suchých priestoroch. Nemali by klesnúť pod túto hranicu najmä v prípadoch zb. predmetov z kovu alebo z kovových súčiastok. Táto podmienka platí osobitne pre depozitáre zbierok umeleckého charakteru najmä maľby na plátne, tabuľové maľby, drevené plastiky s polychrómiou, grafické diela a pod. Depozitáre by mali byť vybavené odvlhčovačmi a zvlhčovačmi vzduchu, prístrojmi na meranie vlhkosti a teploty priestorov. Ideálne tepelné hodnoty v depozitároch mali by sa pohybovať okolo 16-20 stupňov C (v expozíciách max. okolo 20-24 stupňov C). Pre filmový materiál sa vyžaduje -5 stup. C. Zabezpečenie vhodných klimatických pomerov je osobitne zodpovednou úlohou vedenia každého múzea. Malo by rešpektovať podmienky vyhovujúce

materiálovému zloženiu uložených zb. predmetov. Umiestnenie predmetov rôzneho materiálového zloženia v spoločnom priestore odporuje vhodnej ochrane uložených zbierok, vedie k ich deštrukcii, poškodeniu, zničeniu a je v rozpore s ochrannou funkciou múzea, ktorú považujeme za prvoradú.

Periodická inventarizácia múzejných zbierok. Pod periodickou (administratívnou) inventarizáciou chápeme pravidelnú, periodicky sa opakujúcu fyzickú kontrolu celého zbierkového fondu múzea, nariadenú jeho zriaďovateľom a príkazom riaditeľa múzea. Jej cieľom je identifikovať každý zbierkový predmet zainventovaný (zaregistrovaný) v Prírastkovom protokole (Knihe prírástkov), zistiť jeho prítomnosť v múzeu a momentálny fyzický stav, úplnosť, i zodpovedajúce uloženie v depozitári, expozícii, na výstave a pod.). Z toho vyplýva, že sa týka i predmetov dočasne vyňatých z depozitárov a umiestnených v stálej expozícii alebo prebiehajúcej výstave).

Komplexná periodická inventarizácia sa vykonáva pravidelne, aspoň raz za 5 rokov alebo postupne (v prípadoch veľkých zbierkových fondov), na základe príkazu riaditeľa múzea. Vykonáva ju trojčlenná inventarizačná komisia, ktorej členom je vždy i príslušný kustód (kurátor) kontrolovanej zbierky, správca zbierok a poverený administratívny pracovník. V múzeách s menším počtom zb. predmetov sa vykonáva v celom rozsahu. V múzeách s veľkým počtom zb. predmetov sa vykonáva postupne (rozloží sa na niekoľko rokov) alebo neperiodický – „námatkovo“, resp. podľa iných záväzných kritérií určených zriaďovateľom múzea. Mala by sa vykonať aj po každom návrate predmetov z výstavy mimo vlastného múzea (tzv. „výpožičiek“). Prítomnosť alebo neprítomnosť konkrétnych zb. predmetov pri periodickej i námatkovej inventarizácii sa zaznamenáva do inventarizačných hárkov (v ktorých musia byť vyznačené všetky požadované informačné údaje). Vykonanie inventarizácie sa súčasne zaznamená aj do evidenčnej rubriky príslušného zb. predmetu v Prírastkovom protokole (Knihe prírástkov), kde sa zaznamenávajú aj okolnosti jeho neprítomnosti, poškodenia alebo straty. Inventarizácia vyjadruje dôslednú kontrolu zbierkových predmetov. Je to mimoriadne dôležitý úkon a povinnosť každého múzea. Má administratívno-právny i muzeologický význam. Je nezastupiteľným dokladom aj pri každom

policajnóm vyšetrowaní a súdnom konaní zistenej škody alebo straty zb. predmetu.

13. Špecifická muzeológia

Formy a metódy špecifickej odbornej ochrany zbierkových predmetov. Pod špecifickou muzeologickou činnosťou rozumieme predovšetkým ten druh odborných činností múzea, ktorými praktizuje a rozvíja dôležité činnosti súvisiace s ošetrováním, petrifikáciou, konzerváciou, reštaurovaním, rekonštrukciou a depozitárnym spravovaním múzejných zbierok. Ochrana predmetov ich preventívnym ošetrováním sleduje cieľ zabrániť deštrukcii pôvodnej hmoty, prípadne i výzdoby zb. predmetu a zabrániť nežiaducemu vplyvu okolia na zbierkový predmet. V praxi sa k tomu využívajú tri, na seba nadväzujúce stupne prevetívneho ošetrovania:

Prvý stupeň ošetrovania prebieha už v „teréne“ (pri archeologických vykopávkach už pri náleze predmetov počas výskumu alebo prieskumu v terénnom prostredí, tiež pri nálezoch prírodných). V podstate ide o „hrubé“ očistenie získaného predmetu a jeho zabezpečenie ešte pred prevozom do múzea. Selektčné hľadisko (výber predmetov v teréne) preto sleduje okrem odborných muzeologických požiadaviek aj „zdravotnú“ stránku predmetu a jeho spôsobilosť v múzejnom prostredí.

Druhý stupeň ošetrovania prebieha už na pôde múzea, ešte pred zaradením predmetu do múzejnej evidencie a depozitárneho uloženia. Spravidla ide o nutný dezinfekčný (dezinsekčný) zásah, napríklad: odstránenie plesne, živočíšnych škodcov, deštrukčne poškodených častí prírodným procesom a pod. Cieľom tejto činnosti je narušenú formu predmetu zabezpečiť vyhovujúcim technickým spôsobom a prispôbiť ho, aby bol schopný prečkať v depozitári múzea až do následného odborného konzervačného alebo reštaurátorského zásahu. Tieto zásahy predstavujú náročnú odbornú činnosť špecialistov – konzervátorov, reštaurátorov, preparátorov. V menších múzeách ju často vykonáva iba jeden odborník s kumulovanou funkciou (konzervátor-reštaurátor), musí však dobre ovládať potrebné chemicko-technologické procesy ošetrovania zbierkových predmetov.

Tretí stupeň preventívnej ochrany zb. predmetov zahŕňa starostlivosť o ne po ich definitívnom uložení v depozitári múzea formou periodických kontrol ich stavu, i formou kontrol po každej manipulácii a preventívnych zákrokoch na predmetoch. Nedodržanie týchto preventívnych foriem starostlivosti o zb. predmety sa považuje za hrubú nedbalosť, odporujúcu zodpovednému prístupu múzea k ochrane pamiatkového dedičstva.

Petrifikácia zbierkových predmetov. Petrifikácia a konzervácia sú špecifickými odbornými-technickými profesionálnymi úkonmi. V prípade petrifikácie ide o konzervačný postup, pri ktorom sa chemickou cestou vypĺňa a spevňuje štruktúra celistvosti hmoty predmetu vhodnou petrifikačnou látkou. Jej voľba závisí od druhu základného materiálu zb. predmetu. Preto pre každý materiálový druh sa musí použiť adekvátna chemická látka. Iné látky i postupy si vyžadujú predmety z dreva, iné predmety z kovu, skla, textilu, kože, keramiky, papiera atď. Petrifikáciu a konzerváciu by mali vykonávať iba kvalifikovaní profesionálni pracovníci. Tieto činnosti sú rovnako náročné, dôležité a nezbytné, ako iné muzeologické činnosti.

Konzervovanie zbierkových predmetov predstavuje ich chemicko-technické ošetrovanie, s cieľom uchovať ich v stabilnom stave, zabrániť ich rozpadu a zachovať ich integritu. Konzervovanie prírodných výtvorov však často vyžaduje aj preparáciu (uchovanie pôvodného stavu, výzoru). V praxi múzeí sa osvedčilo tzv. preventívne konzervovanie (uchovanie, zabezpečenie predmetu v existujúcom stave). Vyžaduje si dôslednú kontrolu vplyvu prostredia, relatívnu vlhkosť vzduchu, optimálnu teplotu prostredia, zamedzenie nežiaduceho osvetlenia, ochranu pred škodcami atď. Konzervovanie je v podstate odborné ošetrovanie predmetu v zmysle zásad: musí sa realizovať v medziach schopnosti a možností konzervátora, so súhlasom zodpovedného kurátora múzea, s ohľadom na zachovanie integrity predmetu a možnosti jeho ďalšieho odborného ošetrovania. Konzervátorský zásah musí obsahovať podrobnú dokumentáciu originálneho stavu, analýzu postupu a použitých chemických prostriedkov i všetkých ostatných konzervátorských zásahov. Predmety stavebno-konštrukčného charakteru (v prípadoch „skanzenov“), podliehajú špecifickým konzervačno-rekonštrukčným zásadám.

Reštaurovanie a rekonštruovanie zbierkových predmetov.

Zmyslom reštaurovania zb. predmetov je rekonštrukcia pôvodnej formy a výzdoby, prípadne vhodná reštitúcia tak, aby sa nenarušila zachovaná informačná hodnota zb. predmetu. Na rozdiel od konzervácie predmetu, kde dominuje potreba záchrany maximálneho rozsahu pôvodnej hmoty, pri odbornom reštaurovaní už konzervovaného predmetu ide o záchranu maximálneho rozsahu všetkých znakov jeho pôvodnej formy a podoby, tj. odkrytie a zachovanie faktickej identity. Reštaurovanie zahŕňa čistenie, zabezpečenie jadra, odstránenie korózie a povlaku, opravu, doplnenie a náhradu chýbajúcich častí a nápravu deformácií (podľa materiálovej povahy zb. predmetu). Zásahy do formálnej zložky predmetu musia rešpektovať zásadu pravdivosti jeho pôvodného finálneho vzhľadu, nesmú narušiť jeho formálnu stránku, ani jeho estetické kvality. Aj v reštauračnom procese je nutné vychádzať z princípu voľby adekvátnych chemických a technologických procesov, závislých od materiálu (materiálov) zbierkového predmetu. V ostatných desaťročiach sa presadila zásada, že chýbajúce časti predmetu je možné doplniť- rekonštruovať iba vtedy, ak s určitosťou poznáme jej pôvodné materiálové, tvarové a farebné zloženie. Rekonštrukčná retuš je prípustná len na základe presného poznania pôvodného tvaru a farebnosti alebo ak sa dá spoľahlivo dedukovať z opakujúceho sa rytmu výzdoby. Reštaurovanie zb. predmetov najmä umeleckého charakteru je veľmi náročná, výhradne odborná činnosť špecializovaných pracovníkov múzeí a galérií. Podlieha dôkladnému osvojeniu chemicko-technologických, estetických a metodických postupov a nestrpí laický, amatérsky prístup k práci, pretože by spôsobil značné, často nenapraviteľné škody. Reštaurovanie umeleckých diel môžu vykonávať iba vysokoškolsky vzdelaní špecialisti – umeleckí reštaurátori.

14. Elektronizácia evidencie a dokumentácie muzeálnych zbierok.

V muzeálnej praxi sa používal až do začiatku 80. rokov takmer výhradne systém „manuálnej,“ tzv. prvostupňovej evidencie a druhostupňovej → katalogizácie zbierok pomocou katalogizačných kariet. Začiatkom 80. rokov (v krajinách západnej Európy a USA

už skôr), sa začal zavádzať moderný automatizovaný systém spracovávania zbierkových predmetov za pomoci výpočtovej techniky, ktorý má nezrovnateľné výhody oproti spracovávaniu zbierok na „manuálnych“ katalogizačných kartách. Nový automatizovaný systém umožňuje nielen fyzickú úspornosť katalogizačnej práce, ale aj jej mnohostrannú kontrolu, doplňovanie dodatočne získaných údajov, ich aktualizáciu, rýchle vyhľadávanie záznamov o jednotlivých zb. predmetoch, ich integráciu, pohotovú kopírovanie atď., pričom múzeum môže i naďalej viesť lístkový katalóg. (Možno ho využiť pri výskume adekvátnych javov v teréne, pri inventarizácii zb. predmetov a pod). Rentabilnosť elektronického spracovávania zbierkových predmetov sa ukazuje zvlášť pri obsažných zbierkových fondoch.

Na Slovensku sa k tomu vytvárali predpoklady už v druhej polovici 70. a v 80. rokoch i tým, že sa riešila centrálna evidencia všetkých zbierok múzeí na základe zjednotených projektov jednotlivých odborov zastúpených v múzeách a galériách, čo umožnilo prehľad v zbierkových fondoch a spracovanie potrebnej databázy údajov. K praktickej realizácii však došlo až v 90. rokoch, keď sa pre to vytvorili v jednotlivých múzeách aj technické podmienky (počítače) a zaškolenie pracovníkov. V muzeálnej praxi sa osvedčil systém počítačového spracovania zbierok v dvoch fázach: 1) v rámci tzv. administratívno-evidenčnej podoby (administratívnou vetou), 2) v rámci analytickej vedecko-dokumentačnej podoby (odbornou vetou). Postup zavádzania informačného systému na Slovensku špecifikuje Vyhláška č. 283/1996 Zb., na základe ktorej bol do praxe zavedený **systém AMIS** (*Automatizovaný múzejný informačný systém*). Elektronický katalóg musí byť schopný analyzovať inventárne čísla zb. predmetov, umožniť vedenie abecedného a systematického registra a výberu údajov podľa pojmov, systematických kategórií a indexových údajov, a tiež dodržanie štandard vložených dát (Waidacher 232-233).

V súčasnosti sa na Slovensku systémom AMIS spracovávajú zbierkové fondy takmer vo všetkých múzeách. Prvostupňová evidencia zbierkových predmetov (**prvá informačná veta**) v systéme AMIS nadväzuje na Smernice MK SSR pre správu zbierok v múzeách a galériách z roku 1972, aktualizovaných v roku 1982. Obsahuje 21, resp. 24 informačných položiek. Druhostupňová evidencia (**druhá**

informačná veta) tohoto systému spracováva informácie odborného charakteru. Predpokladom jej praktickej realizácie je vypracovanie projektov na realizáciu analyticko-dokumentačnej databázy zbierkových predmetov v rámci jednotlivých muzeologických (vedných) odborov, tzv. **odbornej informačnej vety**, prispôsobenej ich odborným požiadavkám. Položky musia obsahovať vo svojom súhrne najnutnejšie informácie o predmete z hľadiska jeho jednoznačnej identifikácie, vylúčiť možnosti ich zámény a zároveň tvoriť východiská pre vedecké spracovanie zbierkových predmetov. Systém je preto koncipovaný ako otvorený, s možnosťou dopĺňania základnej ponuky (triednika) podľa požiadaviek muzeálnej praxe. Z toho vyplýva nutnosť použitia základného triednika prispôbeného špecifickým požiadavkám jednotlivých muzeologických odborov (prírodným vedám, histórii, etnológii atď). V súčasnej muzeologickej praxi sa používajú viaceré AIS. Napríklad v oblasti historických zbierok múzeí sa osvedčil AMIS-modul História, so 16 položkami odbornej informačnej vety. V oblasti jaskyniarstva sa používa AIS o jaskyniach (CAVIS), pozostávajúci zo 7 navzájom funkčne sa dopĺňujúcich blokov. V oblasti umeleckých zbierok sa osvedčil ARTWORK (systém pre evidenciu a správu umeleckých zbierok, vypracovaný firmou Amigo). Operuje so základnými vetami umožňujúcimi aktualizáciu textových i obrazových údajov a ich výber podľa ľubovoľných hľadísk, i prenos údajov do iných systémov. V Slovenskom banskom múzeu využívajú AIS, vypracovaný firmou Melco Trutnov (používajú ho viaceré české múzeá), umožňujúci spracovávať zbierkové predmety prvostupňovým i druhostupňovým spôsobom formou dokumentačných kariet uložených v určitých databázach v počte 600-2700 kariet v jednej databáze.

15. Praktická muzeológia a špecifické múzejné technológie

Predstavujú užšie špecializované činnosti v rámci muzeologickej praxe zameranej na špecifické metódy a technologické postupy súvisiace nielen s petrifikáciou, preparáciou, konzerváciou a reštaurovaním zbierkových predmetov, ale tiež s múzejným výstavníctvom, vystavovaním zb. predmetov vôbec, technikou a metodikou záchrany a ochrany muzeálnych predmetov. V širšom rozsahu sa s týmito

technológiami stretávame v prípadoch múzeí v prírode (skanzenoch), kde sa uplatňujú i technické, technologické, agrotechnické, agrobiologické a iné poznatky a praktiky, súvisiace s ich výstavbou, údržbou a prevádzkou. (V Poľsku sa v tejto súvislosti presadil špecifický pojem „skanzenológia“). Špecifické múzejné technológie vo svojej obsahovo-realizačnej podstate prehlbujú poznatkový i metodologicko-praktický rozmer široko integrovanej muzeológie a posúvajú ju do roviny praktickej muzeologickej činnosti.

Termín „muzeografia“ (v zmysle praktickej muzeológie) je nevýstižný a neúplný. V zaužívanej praxi zväčša zúžene označuje iba múzejné techniky súvisiace s opisom a audiografickým záznamom o zbierkových predmetoch, prípadne aj technický proces manipulácie s nimi. Výstižnejší je termín praktická muzeológia. Označujeme ním muzeálnu odbornú-technickú i technologickú činnosť, vyjadrujúcu celý súhrn praktických spôsobov a metodických postupov súvisiacich s „vnútromúzejnou manipuláciou“ so zbierkovým materiálom, ktoré zväčša aplikujú poznatkovú prax i ďalších špecifických odborných (aplikovaných) disciplín. Praktická muzeológia tak vyjadruje špecifický - praktický systém vnútromúzejnej technológie a praxe, ktorý je vlastný len múzeám a inštitúciám narábajúcim s hmotnými zbierkami a pamiatkami in situ najmä keď sú využívané ako muzeálne expozície.

Do sústavy praktickej muzeológie patria tiež všetky pracovné úkony spojené s odbornou manipuláciou so zbierkovými predmetmi - počnúc ich nadobúdaním, evidenciou, depozitárnym spravovaním, základným ošetrovaním, až po odbornú i fyzickú manipuláciu pri ich expozično-výstavnej inštalácii. Úspešne ju môžu vykonávať iba dobre pripravení odborní pracovníci múzea s potrebnými skúsenosťami, ktorí ovládajú teóriu, metodológiu a poznatkovú bázu konkrétnej i špecifickej integrovanej muzeológie a ovládajú aj poznatkovú prax ďalších súvzťažných pomocných a technických disciplín. Základné princípy, postupy a mechanizmy tejto práce preto by mali ovládať všetci technickí i odborní pracovníci múzea, predovšetkým konzervátori, reštaurátori, preparátori, dokumentátori, knihovníci, ale aj lektori, sprievodcovia v expozíciách, asistenti a pomocníci odborných pracovníkov. Je povinnosťou vedenie každého múzea postarať sa o ich odbornú prípravu a kvalifikovanú prácu.

16. Muzeologická prax a výuka muzeológie

V prvej tretine 20. storočia sa muzeológia na Slovensku i v Čechách prednášala zväčša sporadicky. Prednášateľmi na Slovensku boli predovšetkým odborníci zainteresovaní na záchrane pamiatkového kultúrneho dedičstva a na činnosti bratislavských celoslovenských múzeí. Iniciátormi zavedenia systematickej výuky muzeológie v povojnovom období v Čechách, s dosahom aj na Slovensko, boli najmä J. Neústupný, J. Helfert a J. Jelínek, ktorí sa zaslúžili o zriadenie samostatnej katedry múzejníctva na Filozofickej fakulte Univerzity J. Purkyně v Brne roku 1963. Počnúc školským rokom 1965/1966 sa vyučovala tzv. postgraduálnym štúdiom (vedúci katedry J. Jelínek, neskôr Z. Z. Stránsky).⁽⁹⁾

V druhej polov. 20. storočia sa otázkam muzeológie a osobitne špecializovaným muzeológiám venovalo viacero významných osobností česko-slovenskej muzeológie najmä Z. Z. Stránsky, tiež J. Beneš (v desiatkach teoreticko-metodologických štúdií predovšetkým z etnografickej muzeológie), A. Gregorová (všeobecná a teoretická muzeológia), M. A. Kováč (literárna muzeológia), M. Rybecký (historická muzeológia), Š. Mruškovič (dejiny múzejníctva na Slovensku a etnomuzeológia), i ďalší českí a slovenskí autori (výber ich prác sme zaradili do zoznamu „Základná literatúra“, v závere jednotlivých častí tejto príručky).

⁹ Na Slovensku sa muzeológia začala prednášať už v 30. rokoch 20. storočia. Počnúc rokom 1936 (prakticky až do polovice 50. rokov) ako prvá vykonávala lektorské prednášky z muzeológie a ochrany pamiatok na Filozofickej fakulte Komenského univerzity dr. A. Gŕntherová-Mayerová, ktorá v rokoch 1952-1955 experimentálne zaviedla aj muzeálnu prax pre poslucháčov dejín umenia na FFUK. Považujeme ju za priekopníčku výuky muzeológie na Slovensku. Počnúc týmto obdobím sa muzeológia na FFUK prednášala (s výnimkou menších prestávok) takmer systematicky. Po roku 1955 prednášali postupne najmä J. Hanušin (v druhej polov. 50. rokov), M. Rybecký (historickú muzeológiu), v rokoch 1965-1989 Š. Mruškovič (všeobecnú i etnografickú muzeológiu) v rámci výuky etnológie, tiež L. Šášky (so zameraním na dejiny umenia), I. Okáli na Prírodovedeckej fakulte UK. V súčasnosti sa muzeológia prednáša predovšetkým na Filozofickej fakulte UK v Bratislave, na Katedre histórie a archeológie FF Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, na Fakulte humanitných vied Univerzity M. Bela v Banskej Bystrici, Katedre ekomuzeológie Prírodovedeckej fakulty Univerzity M. Bela v Banskej Štiavnici, tiež jednosemestrálnou výukou na katedre etnológie na Univerzite Cyrila a Metoda v Trnave

Veľkú zásluhu na sprostredkovaní výsledkov teoretického, metodologického i praktického riešenia muzeologických otázok v ostatnom polstoročí má časopis *MÚZEUM*, prinášajúci poznatky a informácie nielen o múzejníctve a muzeológii na Slovensku, ale takmer z celého sveta. Zavedenie muzeológie ako samostatného špecializovaného odboru na Masarykovej univerzite v Brne, malo osobitný význam aj pre rozvoj muzeológie na Slovensku. Katedra pod vedením Z. Z. Stránskeho, - i jeho vlastným vynikajúcim teoretickým a publikačným pričinením, sa snáď najväčšmi zaslúžila o rozpracovanie modernej teórie muzeológie a jej uvádzanie do praxe českých i slovenských múzeí v období posledných troch desaťročí. Osobitne dôležitou zložkou tejto výuky bola muzeálna prax, ktorú externí poslucháči katedry získavali ako interní odborní pracovníci rôznych múzeí, v rámci študijne aplikovaných vedecko-dokumentačných úloh.

Na rozpracovávaní a prakticko-metodickom osvojovaní špecializovaných muzeológií majú zásluhu okrem SNM v Bratislave a Martine i viaceré múzeá podieľajúce sa na organizovaní a zabezpečovaní tzv. povinnej i nep povinnej praxe vysokoškolských poslucháčov najmä muzeologických katedrií a muzeologických seminárov. Prepojenie výuky muzeológie aj na prax v múzeách, v spojení so študijnými exkurziami a dlhším pobytom študentov v niektorých múzeách pod usmernením muzeológov-špecialistov, ukazuje sa aj v súčasnosti ako nezbytné. Nielen z hľadiska výchovy potenciálnych muzeológov-špecialistov, ale aj z hľadiska úloh prestavby súčasného múzejníctva na moderné, spoločensky efektívne a prítiažlivé kultúrno-tvorivé inštitúcie.

17. Profesionalizácia muzeológa.

Mnohostranné pôsobenie špecificky zameraných odborných pracovníkov múzeí predpokladá odbornú alebo vedeckú kvalifikáciu, špecifické muzeologické vzdelanie a prax, schopnosť a vôľu ich rozvíjať v smere svojho múzejného účinkovania. Tieto nároky stavajú osobnosť muzeológa na vysoký stupeň intelektuálnej prípravy a zdokonaľovania sa v procese muzeálnej praxe. Odborný muzeológ mal by sa vedieť

dobre orientovať nielen v základných teoretických otázkach a pojmoch špecializovanej muzeológie, ale i konkrétnych vied a špecifických disciplín aplikovaných a rozvíjaných v muzeologickej praxi najmä so zameraním na svoju odbornú pôsobnosť. Špecializovaná muzeológia má vlastný a súčasne interdisciplinárny, často multidisciplinárny prístup k budovaniu, hodnoteniu a odovzdávaniu muzeologických poznatkov. Kladie vysoký stupeň náročnosti na činnosť všetkých odborných pracovníkov múzeí i zainteresovaných pedagógov. Pojem „**muzeológ**“ vyjadruje náležitý stupeň odbornosti múzejného pracovníka v teoreticko - muzeologickej i praktickej muzeálnej rovine.

Kvalifikovaným muzeológom sa človek však nestane iba nadobudnutím príslušného odborného vzdelania, ale i dlhoročnou svedomitou praxou a špecializáciou. Kvalifikovaný profesionálny muzeológ musí ovládať teoretické poznatky, i všetky odborné úkony viažuce sa na jeho zaradenie a poslanie v múzeu, ktoré nie je iba zberateľsko-ochranným zariadením s odbornovo-vedeckou povahou, ale aj významným výchovnovzdelávacím a kultúrnospoločenským zariadením, nenahraditeľným v rámci jeho pôsobnosti v systéme všeobecného kultúrneho rozvoja súčasnej spoločnosti. Tento problém sa stáva v súčasnom múzejníctve z hľadiska jeho kvalitatívneho rozvoja veľmi aktuálny a primárny.

18. Súčasné perspektívy muzeológie.

Tomuto problému sa v posledných rokoch venovali prakticky všetky národné, medzinárodné i muzeologické inštitúcie a osobnosti múzejníctva, prakticky od svetovej výstavy v Bruselu (1958), ktorá poukázala aj na zrýchlený vývoj výstavníctva, jeho experimentálnej podoby a pôsobnosti. Súčasná doba však podčiarkuje nový význam humanizácie a kultivácie ľudského vedomia, uplatňovaním najmä kultúrnych hodnôt nadčasovej platnosti, v čom nezastupiteľnú funkciu má i múzejníctvo. Zdôvodňuje to nenahraditeľnosť múzeí aj v 21. storočí. Muzeologické systémy, metódy a praktické formy činnosti rozvíjané v 20. storočí (odvíjajúce sa z tradície formovanej už v 19. storočí), sa ukázali ako značne prekonané, často nevyhovujúce súčasným trendom duchovného kultúrnospoločenského života. Tento

problém je aktuálny víziou podoby múzea budúcnosti. Pokúsil sa ju formulovať ICOM na 16 generálnej konferencii v Quebecu, v ostatných rokoch i viacerí muzeológovia slovenského a českého múzejníctva . Základné tézy súčasného i perspektívneho múzejníctva sa pokúsil načrtnúť J. Beneš (1993, s.1-4). V závere svojej vízie zdôraznil, že predpokladom efektívneho fungovania múzejníctva je dobrá znalosť potrieb spoločnosti a schopnosť ju uspokojovať je pozitívnym pôsobením na ľudské vedomie. To si vyžaduje aktívne využívať stále pôsobivejšie spôsoby, metódy a formy múzejnej práce, predovšetkým využívaním moderných prostriedkov prezentácie nášho kultúrneho dedičstva v muzeálnej praxi.

Múzeá uchovávajú kultúrne dedičstvo (národa) pre budúcnosť ako doklad minulosti a odkaz budúcim generáciám. Múzejníci preto nesú zodpovednosť za adekvátny podiel múzeí na kultúrnom živote spoločnosti a jeho rozvoji. Musia preto zvládnuť muzeologické myslenie ako nutné profesionálne vybavenie. Musia mať prehľad o tom, čo sa deje vo svete múzeí, poznať trendy súčasného muzeálneho myslenia, zodpovedne pristupovať k štúdiu ich fungovania, aktualizácii ich možností a dosiahnutých výsledkov a najmä vedieť ich tvorivo a pohotovo využívať vo vlastnej muzeálnej praxi.

Základná literatúra

BÁRDIOVÁ, M: Odraz vzťahu muzeológie a muzikológie v názoroch slovenských a českých teoretikov. (Príspevok k problematike hudobnej muzeológie). In: Hudba a počítač. Zborník. Banská Bystrica: Dom techniky ČSVTS, 1998, s. 29-38.

BENEŠ, J: Rozbor muzeálnych funkcií. Múzeum 3. Bratislava 1967.

BENEŠ, J: O vzťahu obecné muzeologie k muzeológiám špeciálnym. Časopis Národného múzea, č.2. Praha 1965.

BENEŠ, J: Prínos muzeológie k rozvoju múzejníctva. Múzeum, r. 26, 1973. MK SSR, č. 1739/1975.

BENEŠ, J: Problémy muzeálnej prezentácie. Múzeum 3, 1974, s.163-171. MK SSR, č. 1739/1974.

- BENEŠ, J: Muzealizace a její místo v muzeologii. *Múzeum* 3, 1991, s.1-7. ISSN 0027-5263.
- BENEŠ, J: Muzejnictví, muzeum a muzeologie. *Muzejní a vlastivědná práce*, č. 14, 1976.
- BENEŠ, J: Teze o muzeu pro 21. století. *Múzeum* 3, 1993, s. 1-4. ISSN 0027-5263.
- CEDRENIUS, G: Collecting today for tomorrow, ICOFOM Study Series 6.
- GLUZINSKI, W: Museen und die Werte. *Neue Musemskunde* 33, s. 228-230.
- GREGOROVÁ, A: Múzeá a múzejníctvo. *Matica slovenská* 1984, 303s. SÚKK č. 1997/I-83.
- JELÍNEK, J: O nutnosti výuky muzeologie a muzeografie. *Vlastivědný věstník moravský*, č. 2. Brno 1967.
- JURKOVIČ, M: Úvod k prednáškam a cvičeniam o konzervácii, preparácii a reštaurácii. Bratislava 1958.
- KOVÁČ, M. A: Úvod do literárnej muzeológie. Martin. *Matica slovenská* 1982.
- MAROEVIC, I: The museum item-source and carrier of information. *Informatologia Yugoslavica* 15, 1983.
- MRUŠKOVIČ, Š. a kol.: Etnomuzeológia. Teória, metodológia, prax. SNM Martin 1993, 128s. ISBN 80-85753-10-3.
- MRUŠKOVIČ, Š: Transport a dopravné prostriedky v tradičnom poľnohospodárstve, časť Systematického predmetového slovníka etnografických zbierok múzeí a ich nomenklatúry. In: *Národopisný zborník Matice slovenskej* 2003, s. 27-70. ISBN 80-7090-726-6.
- NÁRODOPISNÁ PRÁCA V MÚZEÁCH NA SLOVENSKU. (Zostavil Š. Mruškovič). Bratislava: Kabinet muzeálnej a vlastivednej práce pri SNM. SNM-Národopisný odbor v Martine, 1966, 136s.
- NEÚSTUPNÝ, J: Otázky dnešního muzejnictví. Praha 1950.
- NEÚSTUPNÝ, J: Muzeum a věda. Praha 1968.
- PITMAN-GELLES, B.: Museums, magie und children. Youth edication in Museums. Waschington, D.C.
- RIEU, A. M: Múzeum ako komplexné prostredie. In: *Musees et collections publiques de FRANCE*, č. 180-181/1988 (slovenský preklad - *Múzeum* 1/1991, s. 1-5). ISSN 0027-5263.

- RYBECKÝ, M: Muzeálna slovenská spoločnosť. Martin-Bratislava 1983. SÚKK 1866/I.-82.
- SOPOLIGA, M: Úlohy a postavenie múzeí v prírode na Slovensku. Múzeum 2, 2004, s. 17-19. ISSN 0027-5263.
- STRÁNSKA, E: Základy štúdia muzeológie. Banská Bystrica: UMB 2000. 129s.
- STRÁNSKY, Z. Z: Predmet muzeologie. Brno 1965.
- STRÁNSKY, Z. Z: Úvod do studia muzeologie. Skriptá FFUJEP Brno 1980.
- ŠPÉT, J: Muzea ve vývoji společnosti a národní kultury. Praha 1979.
- TKÁČ, V: Třídění a terminologie vyjadrovacích prostředku v muzejní prezentaci. Muzeologické Sešity 10, 1986.
- TKÁČ, V: Neautentické vyjadrovacie prostriedky v múzejnej prezentácii. MÚZEUM, č.1, 1980. MK SSR, č. 1739/1975.
- TRETER, M.: Muzea wspólczesne. Studia muzeologiczne. Kijów 1918.
- WAIDACHER, F:Príručka všeobecnej muzeológie. SNM-NMC Bratislava 1999. ISBN 80-8060 0155.
- WESCHENFELDER - ZACHARIAS: Handbuch Museumspädagogik. Düsseldorf 1981.

VZŤAH MÚZEÍ A MUZEOLÓGIE K APLIKOVANÝM VEDNÝM DISCIPLÍNAM A ICH PODIEL NA INŠTITUCIONÁLNOM ROZVOJI SLOVENSKEHO MÚZEJNÍCTVA

Jolana Darulová

Muzeológia¹ tvorí teoretické a metodologické východiská pre múzejnú prax – zakladanie, organizáciu, správu a výkon činností. Muzeológia sa zvyčajne delí na všeobecnú muzeológiu a špeciálne muzeológie, či špecializované muzeológie. Takýto stav evokuje snahu o vymedzenie teoretickej (všeobecnej) roviny a praktických (špecializovaných) prístupov. Z hľadiska tejto problematiky sa v odbornej literatúre stretávame s dvoma názormi a snahami o presadenie vlastného prístupu.

A. Ide o presadzovanie aplikácie vedných odborov do múzejnej práce, pričom muzeológia sa predstavuje ako teoreticko-metodologické penzum s dôslednou terminológiou a pojmoslovím, ako vedná disciplína, ktorá má svoj predmet záujmu, svoje dejiny, predstaviteľov, prúdy a pod. Aplikované vedné odbory – nazývané aj špeciálne, prípadne odborové – sú tie, ktoré sa týkajú konkrétnych oblastí prírody a spoločnosti. Vzhľadom na múzejnú prax zodpovedajú (aspoň vo väčšine prípadov) obsahovému zameraniu múzea a konkrétnemu stavu zbierkových fondov. Napríklad: pre kvalifikovanú prácu špecializovaného etnografického múzea najviac vyhovuje etnológia so svojim špeciálnym odborom etnomuzeológiou (ELKS, NEÚSTUPNÝ, MRUŠKOVIČ), pre regionálne múzeá s historickými, prírodovednými a etnografickými zbierkovými fondmi zas

¹ Z terminologického hľadiska je potrebné rozlišovať a správne používať termíny: **muzeológia** – veda, ktorá skúma špecifický vzťah človeka ku skutočnosti, spočívajúci v cieľavedomom a systematickom zhromažďovaní, uchovávaní a všestrannom vedeckom a kultúrno-výchovnom využívaní takých vybraných neživých, hmotných, mobilných predmetov, ktoré sú dokladmi o vývine prírody a spoločnosti – a múzejníctvo a múzejná prax (ELKS). Termín **muzeálny** sa používa vo význame vzťahujúcom sa na muzealitu, t. j. hodnotovú stránku zbierkového predmetu. **Múzejná prax** – zakladanie, organizácia a správa múzeí a výkon ich hlavných činností, múzejný sa používa, keď ide o súvisť s múzeom (WAIDACHER).

história, prírodné vedy, etnografia. Inými slovami, v špecializovaných múzeách sa uplatnia tie vedné odbory, ktoré zodpovedajú konkrétnej špecializácii, tak pre literárne múzeum – literárna veda, pre hudobné múzeum – hudobná veda (muzikológia) a pod.

B. Druhý názor spočíva v presvedčení, že „žiadnu špeciálnu muzeológiu vlastne nemáme (okrem niekoľko málo pokusov) a to čo sa premieťa do muzeologickej literatúry, sa vlastne pohybuje v rámci všeobecnej muzeológie („obecnej muzeológie“ – Stránsky), iba s tým rozdielom, že sa jedná o konkrétne prípady, ale nie o nové muzeologické poznatky špeciálnych muzeológií (STRÁNSKY, STRÁNSKA)². Tento prístup vyústil do presadzovania: a) konkrétnych muzeológií, b) integrovaných muzeológií.

a) Konkrétne muzeológie predstavujú špecializácie muzeológie (a nie konkrétneho vedného odboru), pretože „iba z roviny užitého odboru nemôžeme riešiť muzealizačnú stránku tej skutočnosti, ktorá je predmetom poznávacej intencie angažovaného odboru, pokiaľ do toho nezapojíme poznávací proces muzeológie“. Výsledkom je sformovanie špeciálnych muzeológií, napríklad muzeoteatrológie, muzeomuzikológie, muzeohistórie, muzeogeológie. Tento prístup predpokladá vyделение medziodborových disciplín. Z tohto hľadiska múzeá ktoré zahŕňajú niekoľko odborov nie sú rovnorodé inštitúcie a ich riadenie musí brať do úvahy teóriu nielen všeobecnej, ale aj špeciálnych muzeológií. Vychádza z toho, že špeciálna (odborová) muzeológia musí rešpektovať zásady, záujmy a potreby jednotlivých odborov a ich aplikácia sa môže uskutočniť len medzi špecialistami (NEÚSTUPNÝ).

b) Integrované muzeológie predstavujú skutočnú aplikáciu poznatkov a metód niektorých vedných odborov, ktoré sa priamo dotýkajú muzealizácie, t. j. vlastnej muzeologickej problematiky. Ide napríklad o psychológiu, pedagogiku, informatiku, kulturológiu. Teda o také odbory, v ktorých sa častejšie stretávame s uplatňovaním v múzejnej problematike, ale aj so zámerným formovaním špeciálnych odborov tejto aplikácie (muzeopedagogika, muzeosociológia).

V odbornej literatúre sa prezentovali aj viaceré názory slovenských teoretikov o vzťahu muzeológie k iným vedným disciplínam, napr.

² Napr. STRÁNSKÝ, Z., Z. *Úvod do studia muzeologie*. Skriptá FF UJEP, Brno 1980.

muzeológie a muzikológie (M. BÁRDIOVÁ o hudobnej muzeológii)³, muzeológie a literárnej vedy (KOVÁČ, M. A. o literárnej muzeológii)⁴.

Fridrich Weidacher rozlišuje muzeológiu, do ktorej zahrňuje čiastkové disciplíny:

- metamuzeológiu,
- historickú muzeológiu,
- teoretickú muzeológiu,
- aplikovanú muzeológiu.

Za podstatný a určujúci znak všeobecnej muzeológie považuje interdisciplinárnosť. Táto je potom dôsledkom obsiahleho poznávania predmetu muzeológie, ktorý nutne zahrňuje aj predmety iných disciplín (príbuzných vied), najmä filozofiu, gnozeológiu, ontológiu, psychológiu, vedu o komunikovaní, a sociológiu. Aplikovaná muzeológia vytvára predpoklady preniesť muzeologickú teóriu na konkrétnu skutočnosť celého múzejníctva. Využíva metodologické návody a pomôcky na konkrétnu muzeálnu činnosť (výber a dokumentácia predmetu, tvorba zbierkového fondu, sprostredkovanie zbierkového fondu, práca s verejnosťou a plánovanie (organizácia a manažment). Špeciálne muzeálne metódy jej poskytujú „pramenné odbory“. Za takéto považuje Weidacher klasické odbory ako geológiu, biologické vedy, archeológiu, dejiny umenia, v širšom zmysle slova aj históriu, národopis, etnológiu, antropológiu a technické vedy. Podľa druhu tematickej oblasti prispieva aj fyzika, chémia, astronómia, geografia a poľnohospodárske vedy, práve tak k teoretickému ako aj k praktickému zdôvodneniu špeciálnej muzeálnej práce, ako napr. politológia, vedy o náboženstvách a teológia. Weidacher považuje všetky „pramenné odbory“ vo vzťahu k muzeológii za pomocné vedy v najširšom slova zmysle.⁵

³ BÁRDIOVÁ, M. Odraz vzťahu muzeológie a muzikológie v názoroch slovenských a českých teoretikov (Príspevok k problematike hudobnej muzeológie). In: *Hudba a počítač*. (zostavili M. Bárdiová a E. Bugalová). Zborník. Banská Bystrica : Dom techniky ČSVTS, s. 29 – 38. 1988.

⁴ KOVÁČ, M., A. *Úvod do literárnej muzeológie*. Martin : Matica slovenská 1982.

⁵ WEIDACHER, F. *Príručka všeobecnej muzeológie*. Bratislava : Slovenské národné múzeum – Národné múzejné centrum. 1999, s. 31 – 35.

1. Humanitné vedy a muzeológia

Ako akceptuje nová systemizácia vedných odborov⁶ muzeológiu → špeciálne muzeológie? V systéme vedných odborov je muzeológia zaradená do skupiny humanitných vied a aplikované vedy, ktoré sa uplatňujú v múzeách sú zaradené nasledovne.

Spoločenské vedy	Humanitné vedy	Prírodné vedy
kulturológia	história	geografia
etnológia	pomocné vedy historické	geológia
	dejiny a teória umenia	mineralógia-petrografia
	archeológia	paleontológia
	slovenský jazyk a literatúra	
	umenie	

Samostatnú skupinu tvorí poľnohospodárstvo a sociálne služby, kde sú napríklad zaradené dopravné a poštové služby, obrana a vojenstvo. Vidíme teda, že ani z hľadiska druhového nepredstavuje muzeológia a vedy ktoré sa uplatňujú v muzeálnej práci jednu skupinu. Nemajú totožný a v niektorých prípadoch ani príbuzný predmet záujmu, ale čo je najdôležitejšie, odlišujú sa metodologickým arzenálom, používanými metódami a technikami výskumu.

2. Exkurz do problematiky vied a múzeí

Vzťah konkrétnych vedných disciplín, ktoré stáli pri zrode viacerých múzeí (najmä etnografia, história, archeológia, botanika) k muzeológii nebol ani v minulosti jednoznačný. Súvisel s teoreticko-metodologickým formovaním samotných vied a kodifikovaním ich predmetu záujmu, ale najmä s ponímaním muzeológie. Ešte v druhej polovici 20. storočia prebiehali diskusie o tom, čo pre múzeá znamená muzeológia, predovšetkým všeobecná muzeológia. Prešla od ponímania v zmysle teoreticko-metodologického základu pre aplikáciu konkrétnych vied k svojmu kodifikovaniu, ako samostatnej vedy.

⁶ Sústava študijných odborov vysokoškolského vzdelávania Slovenskej republiky vydaná rozhodnutím Ministerstva školstva SR č. 2090/2002-sekr. zo dňa 16. decembra 2002. <http://www.education.gov.sk>

V základnom diele slovenskej muzeológie A. Gregorovej: *Múzeá a múzejníctvo* (1984), úloha vied je chápaná nasledovne: rozsah deskriptívnych vied (ktoré používajú v prevažnej miere deskripciu – opis a klasifikáciu – triedenie) sa zhruba kryje s rozsahom vedeckých disciplín nachádzajúcich svoje uplatnenie v múzeách. Je to vďaka hmotnému trojrozmernému dokladovému materiálu, ktorý sa v múzeách systematicky sústreďoval. Múzeá a deskriptívne vedy spája aj genetický vzťah – s rozvojom deskriptívnych vied možno zároveň sledovať vznik a rozvoj múzeí a naopak, rozvoj múzeí umožnil aj ďalší rozvoj týchto vied, ktoré pre svoju prácu potrebujú riadne budované, uchovávané, opatrované a rozširované zbierkové fondy. Určitú výnimku tvorí história, hoci historický moment a prístup ku skutočnosti (vyjadrený aj muzeálnym vzťahom ku skutočnosti), je v múzeách spoločným základom pre všetky vedecké disciplíny (tie, ktoré zohľadňujú historickovývinové ponímanie skutočnosti – pozn. autora). Uvádzajú sa predovšetkým spoločenskovedné disciplíny, ktorým je spoločný historickovývinový aspekt, ako dejiny kultúry, umenia, dejiny vied a techniky a dejiny spoločnosti vôbec. Otázky aplikovaného výskumu nie sú dávané do súvislosti s aplikáciou vied do múzejnej praxe, ale potreba aplikovaného výskumu sa spája s prípravou výstav a so sprostredkovaním a odovzdávaním poznatkov o skutočnosti.

Aplikáciu konkrétnej vednej disciplíny do muzeálnej práce⁷ najviac rozpracoval Štefan Mruškovič. Ide o etnomuzeológiu v diele *Etnomuzeológia. Teória, metodológia, prax*. Martin : Slovenské národné múzeum, 1993.⁸

Iný postup v posledných rokoch zas preferuje Z. Stránsky a E. Stránska, o. i. v prácach: STRÁNSKA, E: *Základy štúdia muzeológie*. Banská Bystrica 2000., STRÁNSKÝ, Z. Z: *Úvod do štúdia muzeologie*. Brno 1980. Upozorňujú na nutnosť synchrónneho (vertikálneho) pohľadu aj pri historickej explikácii. Ďalej na orientáciu múzeí v 19. a 20. storočí: v oblasti prírody na systematiku a v oblasti humánnej na históriu. Súčasná muzeológia by mala riešiť „základnú noetickú,

⁷ K problematike aplikovaných vied a ich významu sa vyslovilo na stránkach odborných časopisov a monografických prác prekvapivo málo autorov.

⁸ S uvedenými rozdielmi vedeckej práce v múzeách a v akadémiách či univerzitách súvisí aj argumentácia, ktorá sa objavovala v poslednom desaťročí v súvislosti s presadzovaním názvoslovia etnografia, etnológia a sociálna a kultúrna antropológia.

axiologickú a metodologickú problematiku muzealizácie súčasnej skutočnosti v najširšom slova zmysle⁹, pričom ako východisko uvádzajú ekomuzeológiu. Ide o špeciálnu ekologicky orientovanú muzeológiu (ekologickú muzeológiu).

Aká je múzejná prax, ktoré vedy a v akých súvislostiach sa najčastejšie reflektujú? V skutočnosti je múzeum prostredie, v ktorom sa stretávajú vedľa seba viaceré vedné disciplíny.

V súvislosti s budovaním a spravovaním zbierok sa pri evidencii nových prírastkov uvádza príslušný odbor, pod ktorý sa prírastok radí: zo spoločenských vied sa tak uvádza najmä archeológia, história, národopis, dejiny umenia, dejiny hudby, numizmatika a iné, z oblasti prírodných vied najmä dejiny techniky, geológia, mineralógia-petrografia, paleontológia, botanika, zoológia, antropológia (fyzická).

Rozhodujúca je teda vedecká a odborná činnosť korešpondujúca so zbierkovými fondami múzeí.

- v oblasti prírodovedných zbierok
- v oblasti archeologických zbierok
- v oblasti historických zbierok
- v oblasti etnografických a folkloristických zbierok
- v oblasti umeleckých zbierok (vrátane galérií)
- v oblasti zbierok technicko-priemyselného charakteru
- v oblasti zbierok ostatných kultúrnospoločenských a hospodárskovýrobných disciplín a rezortov

Význam aplikovania konkrétnych vedných disciplín do múzejníctva spočíva predovšetkým v zložke vedeckého výskumu, ktorý sa v múzeách realizuje. Neústupný a Gregorová argumentujú totožnými metodologickými východiskami pracovníka akadémie a pracovníka múzea, najmä v súvislosti so základným výskumom a pri používaní pramenných fondov múzeí. Hoci pripúšťajú, že vplyvom prostredia a ustavičnej práce s pramennými fondmi vyniká u vedeckých pracovníkoch v múzeách viac než pri ostatných vecná, predmetná stránka, čo však nemusí byť pravidlom.

Vzťah múzeí k aplikovaným vedným disciplínam teda spočíva vo vzájomnej interakcii múzejníctva a aplikovaných vedných disciplín.

⁹ STRANSKY, Z., c.d., s. 83 – 84

3. Rôzne funkcie aplikovaných vedných odborov v práci múzea

Múzeá so svojou činnosťou sú neoddeliteľnou súčasťou konkrétnych vied, vzhľadom k tomu, že:

- a) múzeum je vedecko-výskumné pracovisko,
- b) múzeum je pramenná základňa,
- c) múzeum je šíriteľ a sprostredkovateľ poznatkov konkrétnych vied,
- d) múzeum (regionálne) je centrom regionálneho výskumu.

Zakladanie múzeí a ich prvé obdobia činnosti s orientáciou na zber a odborné spracovanie prírastkov sa vyvíjali rovnobežne s vývojom vedných disciplín, najmä počnúc obdobím dvadsiatych – tridsiatych rokov 20. storočia a po druhej svetovej vojne, keď sa z múzeí odčlenila vedecko-výskumná činnosť (niekde i samotné ústavy, oddelenia) a centralizovala sa do novovznikajúcich ústavov akadémie vied (1953). Napriek tomu, že múzeá vo svojom počiatkovom období sa budovali viac-menej ako depozity starožitností, postupným vývojom zohrávali významnú úlohu pri rozvoji niektorých vedných disciplín. V mnohých smeroch pomáhali klásť základy systematickej vedeckej dokumentácie, napríklad v numizmatike, mineralógii, paleontológii, archívnictve, i v etnografii. V tomto období zohrával veľkú úlohu aj fakt, v akom stave sa muzeológia ako veda nachádzala. Pretože nebola docenovaná ako veda, neboli ani vytvorené podmienky na jej samostatný rozvoj. Vedecká práca v múzeách sa mohla uskutočňovať iba v rámci klasických vedných disciplín, uplatňujúcich sa v múzeách. Vedecká práca v múzeách sa realizovala spočiatku formou individuálneho terénneho prieskumu a iniciovaná bola potrebou budovania zbierkových fondov. Každopádne však prinášala nové poznatky pre zainteresované vedné disciplíny, predovšetkým z oblasti materiálnej kultúry a dejín.

Pre slovenskú vedu mala veľký význam aj edičná činnosť múzeí. V počiatkovom období to boli najmä Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti (od roku 1896) a Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti (od roku 1898), neskôr Zborník slovenského národného múzea so samostatnými sériami: Etnografia, História, Prírodné vedy (od r. 1961) a mnohých ďalších periodík, časopisov a zborníkov (napr. Pamiatky a múzeá od roku 1952, Osvetová práca od roku 1951). Najmä

v päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch 20. stor. vznikajú na regionálnej úrovni početné zborníky a ročenky múzeí, prinášajúce poznatky z mnohých vedných disciplín: archeológie, etnografie, vedy o umení, prírodných vied, dejín vied a techniky, dejín poľnohospodárstva, lesníctva, drevárstva a poľovníctva.

Podiel aplikovaných vedných disciplín na inštitucionalizovanom rozvoji slovenského múzejníctva je preukazný najmä v zakladaní a pôsobení špeciálnych múzeí, ktoré boli svojimi zbierkami zamerané na určitý odbor, napríklad: Múzeum Slovenského krasu, Banské múzeum D. Štúra, Lesnícke a drevárske múzeum, Technické múzeum v Košiciach založené v roku 1945, ktoré popri materiáloch z dejín technického pokroku na Slovensku zachytáva i najnovšie výdobytky vedy a techniky.

V okolitých štátoch bola situácia odlišná: kým napríklad v Maďarsku si veľká časť múzeí zachováva naďalej štatút základných vedeckých pracovísk, v mnohých západoeurópskych krajinách sa koncepcia múzeí približuje skôr galerijným zariadeniam. U nás sa prestavba múzeí po druhej svetovej vojne uskutočňovala v rámci zakladania kultúrno-výchovných zariadení so zdôrazňovaním expozičnej a osvetovej funkcie aj na úkor vedeckej činnosti¹⁰. V päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch je aj spolupráca múzeí a Slovenskej akadémie vied najpreukázanejšia, čo dokumentuje uverejňovanie výsledkov práce muzeológov v časopisoch SAV.

4. Súčasné múzeá celonárodného a národnostného významu, regionálneho a miestneho významu

Sústava múzeí a galérií

Múzeá a galérie z územného hľadiska sú:

- a) celoštátne,
- b) regionálne,
- c) miestne.

¹⁰ bližšie o národopise v múzeách v práci Národopisná práca v múzeách na Slovensku. Zostavil Š. Mruškovič. Martin : Slovenské národné múzeum – národopisný odbor, 1966.

Múzeum a galéria z hľadiska odborného zamerania a špecializácie je:

- a) múzeum s komplexnou múzejnou dokumentáciou regiónu, v ktorom pôsobí,
- b) galéria s komplexnou galerijnou dokumentáciou regiónu, v ktorom pôsobí,
- c) špecializované múzeum s múzejnou dokumentáciou vo vybraných oblastiach a vedných odboroch,
- d) špecializovaná galéria s galerijnou dokumentáciou vo vybraných oblastiach.

Slovenské národné múzeum a Slovenská národná galéria sú právnické osoby, ktorých zriaďovateľom je ministerstvo kultúry.

Slovenské národné múzeum a Slovenská národná galéria sú:

- a) vrcholné zbierkotvorné, vedeckovýskumné a kultúrno-vzdelávacie ustanovizne,
- b) ústredné informačné, metodické, koordinačné, štatistické a vzdelávacie centrá pre oblasť múzejnej činnosti a galerijnej činnosti,
- c) vedú centrálnu evidenciu zbierkových predmetov múzeí a galérií,
- d) vyjadrujú sa k žiadostiam zriaďovateľov a zakladateľov o zápis do Registra múzeí a galérií,
- e) vyjadrujú sa k žiadostiam vlastníkov o zápis do Registra predmetov múzejnej hodnoty a galerijnej hodnoty.

Celoštátne špecializované múzeum a celoštátnu špecializovanú galériu zriaďuje ústredný orgán štátnej správy spravidla ako právnickú osobu alebo ich zriaďuje a zakladá iná právnická osoba. Celoštátne špecializované múzeum a celoštátna špecializovaná galéria plnia koordinačné a metodické funkcie v oblasti svojej špecializácie.

Regionálne múzeum s komplexnou múzejnou dokumentáciou a regionálna galéria s komplexnou galerijnou dokumentáciou sú právnické osoby, ktorých zriaďovateľom je samosprávny kraj. Zriaďovateľ určuje vybrané regionálne múzeum a regionálnu galériu s koordinačnou, metodickou a odbornou poradenskou pôsobnosťou pre ostatné múzeá a galérie v územnom obvode kraja, i pre vlastníkov predmetov múzejnej hodnoty a galerijnej hodnoty.

Múzeá s regionálnou pôsobnosťou sa nachádzajú zväčša vo významných kultúrnych regiónoch Slovenska, prípadne túto úlohu plnia vlastivedné múzeá (napr. Vlastivedné múzeum v Galante).

Z mnohých múzeí pôsobiach na západnom Slovensku menujeme Záhorské múzeum v Skalici (založené v roku 1903, pôvodne ako súkromné múzeum Dr. Pavla Blaha), ktoré dokumentuje materiálnu kultúru Záhoria, Malokarpatské múzeum v Pezinku, Ponitrianske múzeum v Nitre, Požitavské múzeum v Nových Zámkoch, Hornonitrianske múzeum v Prievidzi, Tekovské múzeum v Leviciach atď.).

Južné regióny Slovenska dokumentujú viaceré múzeá, napr. Podunajské múzeum v Komárne zbiera a verejnosti sprístupňuje doklady o spôsobe života v oblasti Podunajskej nížiny, Hontianske múzeum sídli v Šahách, Novohradské múzeum v Lučenci, Gemersko-malohontské v Rimavskej Sobote.

Medzi výrazné kultúrne regióny Slovenska patrilo aj Horehronie a Podpoľanie, kde pôsobia Horehronské múzeum v Brezne a Podpolianske múzeum v Detve. Zároveň sa prevažne špecializujú na dokladovanie tradičnej ľudovej kultúry tamajšieho obyvateľstva.

Na východnom Slovensku pôsobia napr. Zemplínske múzeum v Michalovciach, Vlastivedné múzeum v Humennom a pod.

Miestne múzeum a miestnu galériu môže zriadiť obec.

Slovenské národné múzeum, ktorého sídlom je od roku 1961 hlavné mesto krajiny – Bratislava, realizuje svoju zberateľskú, dokumentačnú, vedeckú, vzdelávaciu a v neposlednom rade prezentačnú prácu prostredníctvom siete špecializovaných múzeí, v ktorých pôsobia špecialisti z početných vedných odborov. Vykonáva koordinačnú, odbornú-poradenskú a metodickú činnosť, spravuje archív s osobitným významom a vedeckú knižnicu s vyše 100-tisícovým fondom, realizuje rozsiahlu vydavateľskú aktivitu prostredníctvom zložiek Národného múzejného centra, ktoré je aj strediskom školiťelských aktivít v oblasti muzeológie a muzeografických disciplín. Múzeum spravuje rozsiahle areály a mnoho solitérnych objektov kultúrnych pamiatok, medzi nimi sedem národných kultúrnych pamiatok. Je najväčším užívateľom fondu nehnuteľných kultúrnych pamiatok v Slovenskej republike.

Špecializované múzeá Slovenského národného múzea:

- Prírodovedné múzeum so sídlom v Bratislave
- Archeologické múzeum so sídlom v Bratislave
- Historické múzeum so sídlom v Bratislave – Hrade
- Etnografické múzeum so sídlom v Martine
- Múzeum SNR so sídlom v Myjave
- Múzeum Andreja Kmeťa so sídlom v Martine
- Hudobné múzeum so sídlom v Bratislave –Hrade
- Múzeum Červený kameň so sídlom v Častej
- Múzeum Betliar so sídlom v Betliari
- Múzeum Bojnice so sídlom v Bojniciach

Súčasťou Slovenského národného múzea sú aj múzeá, ktoré dokumentujú a prezentujú kultúru národnostných menšín na území Slovenska:

- Múzeum židovskej kultúry so sídlom v Bratislave
- Múzeum kultúry Maďarov na Slovensku
- Múzeum kultúry karpatských Nemcov so sídlom v Bratislave
- Múzeum ukrajinsko-rusínskej kultúry so sídlom vo Svidníku

Uvedené múzeá predstavujú špecializované múzeá s celonárodnou pôsobnosťou, napr.: Etnografické múzeum, Historické múzeum, Archeologické múzeum. K špecializovaným múzeám s celonárodnou pôsobnosťou patrí i Múzeum Betliar, ktoré sa špecializuje na dokumentáciu života šľachty.

Z novších súčastí SNM možno menovať aj Múzeum bábkarských kultúr a hračiek – hrad Modrý Kameň ako špecializované múzeum, jediné svojho druhu na Slovensku, s orientáciou zameranou na históriu a súčasnosť bábkarstva, bábkového divadla a hračiek. Expozície sú koncipované na zachytenie tohto fenoménu v historickom kontexte ako súčasť prejavu ľudskej kultúry. Plní súčasne aj úlohu regionálneho múzea v oblasti histórie a etnografie. Historická expozícia zubnej techniky, ktorú v priestoroch múzea dlhodobo predstavuje Slovenská komora zubných technikov, je ojedinelou svojho druhu v stredoeurópskom meradle. Okrem stálych expozícií hradná kaplnka poskytuje priestor na výstavy diel výtvarného umenia známych i menej známych umelcov. Nemenej zaujímavá je aj možnosť vyhlídky zo sprístupnenej časti zrúcanín hradu.

Slovenské národné múzeum v Martine je najstaršie a najväčšie pracovisko Slovenského národného múzea. Jeho korene siahajú do konca 19. storočia a súvisia so vznikom Muzeálnej slovenskej spoločnosti (1893). Vznik, vývoj, činnosť a budovanie zbierkového fondu SNM v Martine sú úzko spojené s pôsobením zakladateľskej osobnosti Andreja Kmeťa a ďalších významných osobností našich národných dejín. Od svojho vzniku múzeum získavalo zbierky vlastivedného charakteru (etnografické, archeologické, historické, numizmatické, umeleckohistorické, výtvarné, archívne a knižničné) z celého územia Slovenska, a aj zo zahraničia. Sídli vo svojich dvoch účelových budovách (arch. M. M. Harminc, 1906 – 1907, 1928 – 1932), v ktorých boli inštalované prvé celonárodné expozície vlastivedného charakteru. Do r. 1948 bolo spolkovým múzeom, po zoštátnení v r. 1961 bolo zlúčené so Slovenským múzeom v Bratislave ako špecializované etnografické múzeum. V súčasnom období SNM v Martine spravuje najväčší fond etnografických zbierok v Slovenskej republike (cca 100.000) a ďalšie významné fondy prírodovedné, výtvarné, historické, archeologické a iné v celkovom počte takmer 280.000 zb. predmetov. K najcennejším patrí napr. kolekcia ľudového umenia, ľudového odevu a textilu a zbierka keramiky. Jeho súčasťou je aj rozsiahly sprievodný dokumentačný fond (fotoarchív, katalógy, technická, kresbová dokumentácia). SNM v Martine dnes predstavuje komplex špecializovaných pracovísk s celoštátnou ale aj regionálnou pôsobnosťou.

Etnografické múzeum SNM je špičkovým pracoviskom v celoslovenskom kontexte v oblasti národopisnej muzeológie a vo vzťahu k svojej základnej činnosti – získavaniu, odbornému a vedeckému spracovaniu a prezentácii zbierok ľudovej kultúry. Ku konkrétnym výsledkom tejto činnosti patrí národopisná expozícia v hlavnej budove (1974 – 1975), špecializované expozície jednotlivých zložiek, rozsiahla zbierkotvorná a výstavná činnosť, v oblasti publikačnej najmä tituly edície FONTES, vlastné periodikum, ako aj príležitostné tlače.

Prírodovedné múzeum SNM so sídlom v Bratislave sa zameriava na výskum, dokumentáciu a prezentáciu rozmanitosti vývoja živej a neživej prírody najmä na území Slovenska. Zbierkový fond múzea tvoria mineralogické, petrologické, paleontologické, antropologické, botanické a zoologické zbierky.

Archeologické múzeum SNM so sídlom v Bratislave sa zameriava na získavanie, evidenciu, reštaurovanie, uchovávanie, prezentáciu a publikovanie archeologických nálezov na území Slovenska od praveku až po vrcholný stredovek.

Historické múzeum SNM so sídlom v Bratislave – na Hrade je významnou súčasťou komplexu špecializovaných múzeí SNM. Jeho základným poslaním je cieľavedomé získavanie, ochraňovanie, vedecké a odborné spracovanie, využívanie a sprístupňovanie múzejných zbierok, dokladujúcich vývin spoločnosti na Slovensku od stredoveku po súčasnosť. V tomto kontexte múzejnej špecializácie má celoštátnu pôsobnosť. Buduje, spravuje a spracúva tiež numizmatickú zbierku od najstarších čias po súčasnosť, zbierky dokumentujúce históriu a etnokultúrny vývoj Slovákov v zahraničí, ako aj kultúru obyvateľov chorvátskej národnosti v Slovenskej republike.

Múzeum SNR so sídlom v Myjave je špecializovanou organizačnou jednotkou SNM, zameriava sa na dokumentáciu histórie národných rád na Slovensku od roku 1948/1849.

Múzeum Andreja Kmeťa v Martine plní úlohu vlastivedného regionálneho centra Turca, s expozíciou Kmetiana (živá a neživá príroda Turčianskej kotliny)

Hudobné múzeum so sídlom v Bratislave na Hrade je dokumentačným, vedeckovýskumným a metodickým múzejným pracoviskom, ktoré je zamerané na hudobnú kultúru na Slovensku od najstarších čias po súčasnosť.

Múzeum Červený kameň so sídlom v Častej je pôvodne kráľovský hrad z pol. 13. stor., s expozíciou historického nábytku a obrazárňou.

Múzeum Betliar so sídlom v Betliari sa špecializuje na dokumentáciu života šľachty.

Múzeum Bojnice so sídlom v Bojniciach prezentuje svoju expozíciou interiéry zámku nad mestečkom Bojnice.

Múzeum židovskej kultúry so sídlom v Bratislave sa zameriava na dejiny a kultúru židov, sídlacích na území Slovenska.

Múzeum kultúry Maďarov na Slovensku so sídlom v Bratislave sa zameriava na dejiny a kultúru maďarského etnika na Slovensku.

Múzeum kultúry karpatských Nemcov so sídlom v Bratislave bolo založené v roku 1997 ako špecializované múzeum SNM. Zameriava

sa na zhromažďovanie, ochranu, odborné spracovanie a prezentáciu dokladov hmotnej a duchovnej kultúry karpatských Nemcov.

Múzeum ukrajinsko-rusínskej kultúry so sídlom vo Svidníku je špecializované a najstaršie existujúce národnostné múzeum na Slovensku. Jeho poslaním je dokumentovať základné etapy kultúrno-historického, politického a sociálneho vývoja Rusínov-Ukrajincov Slovenska od najstarších čias po súčasnosť.

Múzeum kultúry Rómov na Slovensku je najmladším pracoviskom Slovenského národného múzea – Etnografického múzea v Martine. Jeho prvoradým poslaním je dokumentácia hmotnej a duchovnej kultúry Rómov v minulosti i prítomnosti.

Múzeum kultúry Čechov na Slovensku je najmladšou stálou expozíciou SNM v Martine, ktorá približuje osobitné životné prostredie a dielo manželov PhDr. Anny a akademika Jiřího Horákovcov, významných osobností dokumentujúcich tradície vzťahu Čechov a Slovákov. Príležitostnými výstavami systematicky mapuje život a dielo významných českých osobností vo vzťahu k Slovensku, i spôsob života českej menšiny u nás.

Osobitnú kapitolu tvoria múzeá v prírode¹¹, pamiatková starostlivosť a ochrana kultúrneho dedičstva.

¹¹ staršie, už prekonané označenie „skanzen“

ÚLOHY MÚZEÍ PRI ZÁCHRANE A OCHRANE KULTÚRNEHO DEDIČSTVA

JOLANA DARULOVÁ

1. Legislatíva múzejníctva a dedičstva kultúry, jej medzinárodné normy a odporúčania

Výrazný kvalitatívny posun nastal pri ochrane kultúrnych pamiatok až po vzniku prvej Česko-slovenskej republiky, keď (v roku 1919) vydal minister s plnou mocou pre správu Slovenska nariadenie, ktorým bol Vládny komisariát na ochranu pamiatok na Slovensku poverený nielen ochranou výtvarných pamiatok umeleckých, historických a prírodných, ale i pamiatok ľudových a ochranou svojrázu kraja a domoviny na Slovensku.

V období socializmu, s masívnou industrializáciou a kolektivizáciou poľnohospodárstva, ktoré natrvalo poznačili tradičnú sociálno-ekonomickú štruktúru pôvodných kultúrnych regiónov, vznikli prvé inštitúcie (Pamiatkový ústav v roku 1951) a boli prijaté zákony zamerané na záchranu a využívanie kultúrnych pamiatok (od roku 1958 upravoval pamiatkovú ochranu zákon SNR č. 7/1958 Zb. o ochrane pamiatok). Vznikol prvý súpis pamiatok, na základe výskumu realizovaného v rokoch 1954-1960 (nebol úplný, lebo nepokrýval všetky regióny).

V roku 1988 nadobudol účinnosť zákon SNR č. 27/1987 Zb. o štátnej pamiatkovej starostlivosti, ktorý okrem možnosti vyhlásenia územia za pamiatkovú rezerváciu, novým spôsobom upravil možnosť ochrany území s menším podielom kultúrnych pamiatok – formou pamiatkových zón.

Dňa 20. marca 2001 Národná rada SR prijala Deklaráciu o ochrane kultúrneho dedičstva (č. 91/2001 Z.z.) s odôvodnením: Národná rada SR uvedomujúc si nenahraditeľné kultúrne hodnoty vytvárané predchádzajúcimi generáciami bez ohľadu na čas a miesto ich vzniku *...konštatujúc, že tieto hodnoty sú trvale ohrozované nielen prirodzenými príčinami chátrania a rozkladu, ale aj zmenami životného štýlu,*

transformáciou spoločenských ekonomických podmienok, úpadkom a zánikom tradičných remesiel a techník a uplatňovaním technológií často nezlučiteľných s podstatou a charakterom týchto hodnôt. Vychádzajúc s požiadaviek na záchranu, regeneráciu, primerané využívanie a prezentáciu hodnôt minulých období, uplatňujúc princípy, zakotvené v medzinárodných zmluvách, dohovoroch a odporúčaniach medzinárodných organizácií na ochranu kultúrneho dedičstva najmä dokumentov UNESCO a Rady Európy rozvíjajúc podľa článku 44 Ústavy Slovenskej republiky práva a povinnosti každého chrániť kultúrne dedičstvo, hodnotiac vzťah verejnosti ku kultúrnym a historickým hodnotám, pripomínajúc občanom povinnosť chrániť a zveľaďovať kultúrne dedičstvo svojej obce, mesta, regiónu a štátu, berúc do úvahy, že význam kultúrneho dedičstva trvale rastie, vhodnou ochranou sa ďalej rozvíja a zveľaďuje a stáva sa tak autentickým posolstvom pre nasledujúce generácie, uvedomujúc si, že aj naše rozhodnutia a činy sú prameňom nových hodnôt a z pohľadu budúcnosti bude aj dnešok minulosťou“, prijala túto deklaráciu o ochrane kultúrneho dedičstva:

ČI. 1. Kultúrne dedičstvo Slovenskej republiky je nenahraditeľným bohatstvom štátu a jeho občanov, je dokladom vývoja spoločnosti, filozofie, náboženstva, vedy, techniky, umenia, dokumentom vzdelanostnej a kultúrnej úrovne slovenského národa, iných národov, národnostných menšín, etnických skupín a jednotlivcov, ktorí žijú alebo v minulosti žili na území Slovenska.

Jednotlivé druhy a časti kultúrneho dedičstva sú rovnocenné a tvoria neoddeliteľnú súčasť kultúrneho dedičstva Európy a celého ľudstva.

ČI. 2. Kultúrnym dedičstvom sú hmotné a nehmotné hodnoty a nehnuteľné veci vrátane importovaných diel a myšlienok, ktoré našli na Slovensku miesto a uplatnenie.

Nehmotnou hodnotou kultúrneho dedičstva sú najmä jazykové a literárne prejavy šírené ústne alebo zvukovými nosičmi, diela dramatického hudobného a tanečného umenia, zvyky a tradície, historické udalosti, zemepisné, katastrálne a miestne názvy.

Hmotnou hodnotou kultúrneho dedičstva sú najmä archívne dokumenty bez ohľadu na spôsob zaznamenania informácie, historické knižničné dokumenty a fondy, diela písomníctva, scénografie, kinematografie, televíznej a audiovizuálnej tvorby, zbierky múzeí

a galérií, diela výtvarného, úžitkového a ľudového umenia, dizajnu, architektonické objekty, urbanistické súbory, archeologické nálezy a lokality, objekty ľudového staviteľstva, pamiatky výroby, vedy a techniky, historické záhrady, parky a kultúrna krajina.

Čl. 3. Hovorí o súlade ochrany kultúrneho dedičstva a občianskych práv a podmienok ochrany podľa osobitných predpisov – napr. zákon SNR č. 28/1987 Zb. o štátnej pamiatkovej starostlivosti, zákon NR SR č. 115/1998 Z.z. o múzeách a galériách a predmetoch múzejnej a galérijnej hodnoty, zákon NR SR č. 183/2000 Z.z. o knižniciach, zákon SNR č. 149/1975 o archívniectve v znení neskorších predpisov.

Do jedného roka od prijatia Deklarácie... bol prijatý zákon o ochrane kultúrneho dedičstva a vláda najmenej jedenkrát za volebné obdobie predloží národnej rade správu o stave kultúrneho dedičstva. Vláda sa zaviazala, že bude venovať zvýšenú pozornosť záchrane lokalít zapísaných do Zoznamu svetového dedičstva, ako aj záchrane archívnych dokumentov zapísaných do zoznamu *Pamäť sveta*.

Čl. 4. Hovorí o primeranosti ochrany, obnovy a využitia kultúrneho dedičstva

Čl. 5. Hovorí o podmienkach vývozu a dovozu kultúrneho dedičstva zo zahraničia

Čl. 6. Týka sa školskej a mimoškolskej výchovy smerujúcej k upevňovaniu vzťahu mladej generácie ku kultúrnemu dedičstvu, zabezpečenia odbornej prípravy zamestnancov pre záchranu, obnovu, využívanie a prezentáciu kultúrneho dedičstva a masmediálnej propagácie kultúrneho dedičstva.

Zo zákona vyplýva aj podiel múzeí na ochrane a spravovaní kultúrnych pamiatok. Múzeá sú inštitúcie etablované v našom prostredí od 19. storočia. Zhromažďujú hmotné aj nehmotné pramene, vedeckými metódami ich spracovávajú a zhodnocujú, ako zbierkové fondy ich zachovávajú a ochraňujú a ako hodnotový informačný potenciál ich sprostredkujú verejnosti. Súčasné slovenské múzejníctvo ako organický celok rámčuje Ústava Slovenskej republiky. Deklarácia NR SR o ochrane kultúrneho dedičstva upravuje osobitným predpisom zákon NR SR č. 115/1998 Z.z. o múzeách a galériách a o ochrane predmetov múzejnej hodnoty a galerijnej hodnoty v znení zákona NR SR č. 387/2001 Z.z.

Od 1. apríla 2002 sa ochrana pamiatkového fondu riadi zákonom Národnej rady SR č. 49/2002 Z.z. Obsahuje aj zmenu v terminológii: v snahe označiť jedným spoločným názvom doposiaľ nezjednotené názvy, týkajúce sa pamiatok v prostredí, sa uvádza termín pamiatkové územie. Podľa tohto zákona sa pamiatky a národné kultúrne pamiatky zapísané v Ústrednom zozname pamiatok považujú za „*národné kultúrne pamiatky*“.

2. Medzinárodné dohovory a zmluvy

Medzi významné dokumenty patria predovšetkým:

- *Medzinárodná charta o ochrane a obnove pamiatok a pamiatkových sídiel*. Benátky 1964,
- *Konvencia o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO*. Paríž 1972,
- *Európsky dohovor o ochrane archeologického dedičstva*. Rada Európy, Malta 1992.

V roku 1991 sa bývalá Česká a Slovenská federatívna republika stala zmluvnou stranou *Dohovoru UNESCO o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva*.

3. Jednotná terminológia, používaná v súvislosti s ochranou kultúrneho dedičstva

Pamiatková hodnota je súhrn významných historických, spoločenských, krajinných a urbanistických, architektonických, vedeckých, technických, výtvarných alebo umelecko-remeselných hodnôt, pre ktoré môžu byť veci predmetom individuálnej alebo územnej ochrany.

Kultúrna pamiatka je hnuťelná vec alebo nehnuteľná vec pamiatkovej hodnoty, ktorá je z dôvodu ochrany vyhlásená za kultúrnu pamiatku. Ak ide o archeologický nález, kultúrnou pamiatkou môže byť aj neodkrytá hnuťelná vec alebo neodkrytá nehnuteľná vec, zistená metódami a technikami archeologického výskumu.

Archeologický nález je hnuťelná vec alebo nehnuteľná vec, ktorá je dokladom o živote človeka a o jeho činnosti od najstarších dôb až

do novoveku a spravidla sa našla alebo nachádza sa v zemi, na jej povrchu alebo pod vodou.

Archeologické nálezisko je topograficky vymedzené územie s odkrytými alebo neodkrytými archeologickými nálezmi v pôvodných nálezových súvislostiach.

Pamiatkové územie je sídelný územný alebo krajinný celok sústredených pamiatkových hodnôt alebo archeologických nálezov a nálezísk, ktorý je vzhľadom na ich ochranu vyhlásený za pamiatkovú rezerváciu alebo pamiatkovú zónu.

Pamiatková zóna sa ďalej špecifikuje ako územie s historickým sídelným usporiadaním, územie kultúrnej krajiny s pamiatkovými hodnotami alebo územie s archeologickými nálezmi a náleziskami, ktoré možno topograficky vymedziť.

Pamiatková rezervácia je územie s uceleným historickým sídelným usporiadaním a s veľkou koncentráciou nehnuteľných kultúrnych pamiatok alebo územie so skupinami významných archeologických nálezov a archeologických nálezísk, ktoré možno topograficky vymedziť.

Ochranné pásmo je územie vymedzené na ochranu a usmerný rozvoj prostredia alebo okolia nehnuteľnej kultúrnej pamiatky, pamiatkovej rezervácie alebo pamiatkovej zóny.

Pamiatkový fond je súbor hnutelných vecí a nehnuteľných vecí vyhlásených podľa zákona č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu za národné kultúrne pamiatky, pamiatkové rezervácie a pamiatkové zóny. Za pamiatkový fond sa považujú aj veci, o ktorých sa začalo konanie o vyhlásenie za kultúrne pamiatky, pamiatkové rezervácie a pamiatkové zóny.

Ochrana pamiatkového fondu je súhrn činností a opatrení zameraných na identifikáciu, výskum, evidenciu, zachovanie, obnovu, reštaurovanie, regeneráciu, využívanie a prezentáciu kultúrnych pamiatok a pamiatkových území.

Ochrana pamiatkového územia je súhrn činností zameraných na zachovanie pamiatkových hodnôt na konkrétnom území. Patrí medzi ne zabezpečenie dobrého technického, prevádzkového, estetického stavu, vhodného spôsobu využitia jednotlivých stavieb, skupín stavieb, areálov alebo urbanistických súborov a vhodného technického vybavenia pamiatkového územia.

Ústredný zoznam pamiatkového fondu sa člení na štyri registre:

- Register hnutelných kultúrnych pamiatok
- Register nehnuteľných kultúrnych pamiatok
- Register pamiatkových rezervácií
- Register pamiatkových zón

Evidencia pamiatkového fondu sa ďalej člení podľa hľadísk na:

- územné rozdelenie (kraje, okresy, obce a katastre),
- druhové členenie (architektúra, zvlášť ľudová architektúra, archeologické náleziská, historická zeleň, technické pamiatky, pamiatky histórie a výtvarné pamiatky,
- členenie podľa typu (kostoly, kaštiele, meštianske domy, hrady a pod.).

Okrem naznačených prehľadov sa dlhodobo sleduje stavebno-technický stav pamiatok, vlastníctvo – vlastnícku formu a nárast, resp. úbytok pamiatkového fondu. K 1.1. 2004 eviduje Ústredný zoznam pamiatkového fondu SR 9 518 nehnuteľných národných kultúrnych pamiatok, ktoré tvorí 12 895 pamiatkových objektov, 14 354 hnutelných národných pamiatok (98% je sakrálneho charakteru), ktoré tvorí 29 978 pamiatkových predmetov:

Pamiatky architektúry pamiatkových objektov	7 650
Archeologické pamiatky	351
Pamiatky histórie	1 373
Historická zeleň	339
Ľudová architektúra	1 784
Pamiatky vedy a techniky	451
Výtvarné pamiatky	947
Mestské pamiatkové rezervácie	18
Pamiatky rezervácie ľudovej architektúry	10
Pamiatkové zóny mestské, vidiecke a špeciálneho typu	88
kaštieľov a kúrií	555 (438 kaštieľov)
hradov	109 (z toho sú niektoré chránené archeologické pamiatky)
kláštorov	84
kostolov	1 565
ľudová architektúra	1 784
z toho ľudových domov	1 286

meštianskych domov	2 441
palácov a víl	177
parky, záhrady a iná historická zeleň	339
archeologické lokality	351
prícestné plastiky a kríže	531
pamätné tabule a pam. miesta	505

4. Svetové kultúrne a prírodné dedičstvo

Mnohoročné úsilie chrániť najhodnotnejšie kultúrne a prírodné objekty v celosvetovom rozsahu vyústili na úrovni UNESCO prijatím medzinárodného Dohovoru o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva. Zoznam svetového dedičstva je prístupný iba tým štátom, ktoré tento Dohovor prijali (162 štátov k 1. 1. 2001). K tomuto termínu je zapísaných v zozname 690 lokalít.

Základné prírodné a kultúrne atribúty vybraných lokalít na Slovensku:

- **Prírodná lokalita Slovenský kras – Aggtelek** (spoločne s Maďarskom).
- **Banská Štiavnica** (reprezentatívny stred mesta, ktorý sa formoval v priebehu 16. storočia charakterizujú goticko-renesančné meštianske domy, mestská radnica, neskorogotický kostol sv. Kataríny, fortifikačný systém s Piargskou bránou. Súčasťou sú aj komplexy technických diel, ktoré súvisia s ťažbou a spracovaním rúd – šachty, štôlne, klopačka, vodohospodársky systém kanálov a tajchov, ako aj objekty prvej Baníckej a lesníckej akadémie v Európe).
- **Spišský hrad** – predstavuje jeden z najväčších fortifikačných stredovekých komplexov v strednej Európe. K spišským kultúrnym pamiatkam patria aj sídlo cirkevnej správy – Spišská Kapitula, Spišské Podhradie s renesančno-barokovými meštianskymi domami, obec Žehra s včasnostredovekým kostolíkom sv. Ducha so vzácnymi nástennými maľbami.
- **Vlkolínec** – predstavuje typ vidieckeho stredovekého osídlenia s drevenou architektúrou horských a podhorských oblastí, s nenarušenou zástavbou zrubových domov, so zachovanou zvonnicou, studňou, kaplnkou Panny Márie a školou.

- **Bardejov** – historické jadro mesta, vrátane areálu židovského suburbia (židovské kúpele a synagóga), s obdĺžnikovým trhovým námestím, s rím.kat. kostolom sv. Egídia zo 14. storočia a neskorogotickou radnicou zo začiatku 16. storočia. Gotické mestské opevnenie s baštami z 15. a 16. storočia a monumentálnymi barbakánmi.

5. **Múzeá v prírode a múzejno-pamiatková ochrana mestských urbanizmov a stavebných objektov v pôvodnom prostredí (in situ)**

Múzeá v prírode

Múzeá v prírode predstavujú inštitúcie (častejšie jej časti) usilujúce sa o vedeckú interpretáciu spôsobu života a kultúry v minulosti formou zvláštnej expozície vo voľnej prírode. Tvoria významnú formu ochrany ľudových stavieb. Objekty ľudového staviteľstva v múzeu v prírode dokumentujú nielen stavebnú kultúru a estetické cítenie, ale predovšetkým výrobné a sociálne vzťahy vyjadrené urbanistickým riešením, interiérovou expozíciou inventárov obydľia a pracovného náradia.

Záujem o ochranu pamiatok ľudového staviteľstva sa datuje od druhej pol. 19. storočia a súvisí s vystavovaním objektov na významných medzinárodných podujatiach: vo Viedni (1873), v Amsterdame (1883), v Krakove (1887), v L'vove (1894), v Budapešti (1896), v Prahe (1895). Významná bola predovšetkým Národopisná výstava československá, usporiadaná v roku 1895 v Prahe s cieľom poskytnúť obraz života dedinského ľudu v Čechách a na Slovensku. Súčasťou troch skupín boli exponáty národopisné, kultúrohistorické a moderné, s národopisnou dedinou, kde bolo Slovensko zastúpené domom z Oravy a usadlosťou z Čičmian. Na realizácii oboch sa podieľal **Dušan Jurkovič**, významný architekt a národopisný bádateľ, ktorý inicioval myšlienku vybudovať na Slovensku múzeum v prírode (1905).

Prvé múzeum v prírode na svete vzniklo v roku 1891 vo švédskom „Skansene“ - mestskej časti Štokholmu. Na Slovensku sú s budovaním múzeá v prírode spojené dvadsiate až tridsiate roky 20. storočia. Prvým pokusom o ochranu ľudových stavieb ich premiestnením bola

v rokoch 1927-1939 obnova a prevezenie štyroch drevených kostolov z východného Slovenska do Bardejovských kúpeľov, Košíc, Prahy a Hradca Králové. Skutočné múzeum v prírode vzniklo v roku 1963 v Bardejovských kúpeľoch v rámci Šarišského múzea v Bardejove.

V súčasnom období evidujeme jedno múzeum v prírode s celoslovenskou pôsobnosťou - **Múzeum slovenskej dediny so sídlom v Jahodníckych hájoch v Martine**. Táto expozícia v prírode je súčasťou Slovenského národného múzea – Etnografického múzea a ďalších 9 múzeí v prírode regionálneho charakteru:

- **Múzeum Liptovskej dediny so sídlom v Pribylíne**. Múzeum v prírode je súčasťou Liptovského múzea Ružomberok - Národopisného múzea Liptovský Hrádok.
- **Múzeum kysuckej dediny so sídlom v Novej Bystrici-Vychylovke**. Expozícia v prírode je súčasťou Kysuckého múzea v Čadci.
- **Múzeum oravskej dediny so sídlom v Zuberici - Brestovej**. Múzeum je v správe Obecného úradu Zuberec.
- **Ľubovnianske múzeum v Starej Ľubovni**. Múzeum v prírode je súčasťou Ľubovnianskeho múzea – Hrad.
- **Šarišské múzeum so sídlom v Bardejovských kúpeľoch**. Múzeum je súčasťou Šarišského múzea v Bardejove.
- **Múzeum ukrajinsko-rusínskej kultúry so sídlom vo Svidníku**. Múzeum v prírode je súčasťou Múzea ukrajinsko-rusínskej kultúry vo Svidníku.
- **Vihorlatské múzeum v Humennom**. Múzeum v prírode je súčasťou Vihorlatského múzea v Humennom.
- **Banské múzeum v prírode so sídlom v Banskej Štiavnici**. Múzeum v prírode je súčasťou Slovenského banského múzea v Banskej Štiavnici.
- **Slovenské poľnohospodárske múzeum so sídlom v Nitre, areál Agrokomplex**. Múzeum v prírode je súčasťou Slovenského poľnohospodárskeho múzea v Nitre.

6. Mestské urbanizmy a stavebné objekty v pôvodnom prostredí

Základ historických sídelných štruktúr v krajine predstavujú nehnuteľné kultúrne pamiatky. Za posledných desať rokov došlo

k miernemu nárastu ich celkového počtu. Najviac kultúrnych pamiatok je situovaných v pamiatkových rezerváciách a pamiatkových zónach.

Mestské pamiatkové rezervácie na Slovensku			
	Vyhlásené v roku	Mesto	Počet pamiatok
1.	1950	Banská Štiavnica	192
2.	1950	Bardejov	131
3.	1950	Kežmarok	256
4.	1950	Kremnica	116
5.	1950	Levoča	339
6.	1950	Prešov	255
7.	1950	Spišská Kapitula	24
8.	1950	Spišská Sobota	77
9.	1954	Bratislava	264
10.	1955	Banská Bystrica	200
11.	1981	Nitra	23
12.	1983	Košice	501
13.	1987	Trenčín	113
14.	1987	Trnava	141
15.	1987	Žilina	58
16.	1990	Svätý Jur	25
17.	1991	Podolíne	63
18.	1995	Štiavnické Bane	23
Spolu			2801

7. Pamiatkové rezervácie ľudovej architektúry

Ľudová architektúra patrí k najvýraznejším zložkám nášho kultúrneho dedičstva. V pôvodnom prostredí ľudských sídiel vytvárajú pamiatky ľudovej architektúry genia loci; pestrosťou použitých materiálov, dispozičných riešení, dvorovej zástavby a estetického stvárnenia zvyrazňujú kultúrnu diverzitu v protiklade k unifikačným a globalizačným

tendenciám dneška, prispievajú k formovaniu identity ľudí z lokálneho, regionálneho i národného hľadiska.

Múzejno-pamiatková ochrana vybraných vidieckych sídiel formou pamiatkových rezervácií spočíva v zachovaní a regenerácii historického charakteru chráneného územia ako celku, v náprave predchádzajúcich nevhodných zásahov prostredníctvom odborného usmerňovania a regulovania úprav pamiatok, ale aj verejných priestranstiev a stavieb, ktoré nemajú pamiatkovú hodnotu. Cieľom je nielen zachovanie a využívanie stavebných objektov, ale aj harmonizácia a výtvarné stvárnenie celého historického priestoru so zachovaním historického urbanizmu.

Pamiatkové rezervácie ľudovej architektúry			
	Vyhlásené v roku	Obec	Počet pamiatok
1.	1977	Čičmany	36
2.	1977	Podbiel	56
3.	1977	Vlkošinec	75
4.	1977	Ždiar	183
5.	1979	Špania dolina	83
6.	1981	Osturňa	161
7.	1981	Sebechleby	89
8.	1981	Veľké Leváre	25
9.	1983	Brhlovce	25
10.	1990	Plavecký Peter	28
Spolu			761

- 1. Brhlovce – UNESCO** – kamenné jaskynné obydlia (Tekovské múzeum v Leviciach) – 45 objektov vyhlásených do tufových svahov, niektoré sú obývané, v niektorých sú iba komory, letné kuchyne a dielničky.
- 2. Čičmany** – okr. Žilina, Stredné Považie a Kysuce – rezervácia ľudovej architektúry, medzníkom boli požiare – 1907, 1921 a 1945. Rezerváciu tvoria objekty postavené po roku 1921 na dolnom konci obce podľa projektu architekta Dušana Jurkoviča. V rámci ľudovej

architektúry je čičmiansky dom pozoruhodný z dvoch hľadísk: 1. vyskytovali sa tu poschodové drevené domy, 2. vonkajšie steny zrubu sú zdobené rozvinutým geometrickým ornamentom. Maľbu robili ženy bez predkresľovania spočiatku hlinou, neskôr vápnom. Prízemné domy sú trojpriestorové – izba, pitvor, komora. Pre individuálne rodiny budovali horné komory, v ktorých prespávali. Prístup bol z pavlače na pozdĺžnej i čelnej strane domu.

3. **Osturňa** – okr. Kežmarok – Spiš, obyvatelia gorali a Ukrajinci – západní Rusíni, zvaní Lemkovia, od r. 1979 vyhlásená za rezerváciu. Je to najrozložitejšia zamagurská obec 9km dlhá, ktorú založili pastieri rusínsko-ukrajinského pôvodu v 16. stor. Pozemky (*zarembek*) jednotlivých hospodárstiev sa tiahnu v dlhom rade na obe strany od stredu dediny. Dom je v prednej časti orientovaný pozdĺžnou stranou rovnobežne s cestou, za domami je malý dvor zvaný *obora* – drevo, zrubová konštrukcia.
4. **Plavecký Peter** – okr. Senica – Záhorie a oblasť Myjavskej pahorkatiny, s komplexom západoslovenských murovaných hlinených stavieb s profilovanými štítmi, murovanými výpustkami, postavených z nepálených tehál a kameňa. Súčasťou pamiatkovo chránených objektov sú kostol, kamenné prícestné plastiky a kríže.
5. **Podbiel** – okr. Tvrdošín – Orava. Komplex objektov drevenej architektúry v radoch za sebou, nazvaných *Bobrova raľa* (chránené drevenice so štítmi členenými podlomenicou – striežkou s hálkou). Domy boli zrekonštruované a slúžia na prenájom turistom. V obci bol mlyn, dve píly, valcha, liehovar v chotári obce v Zubrickej doline bola postavená vysoká pec – časť možno vidieť po ceste z Podbiela na Zuberec (železnorudné bane a hámre). Železo sa používalo aj na výrobu liatých zvoncov – Zázrivá.
6. **Sebechleby** – okr. Krupina – Hont. Rezerváciu tvorí vinohradnícka osada Stará Hora.
7. **Špania Dolina** – okr. B. Bystrica – bývalá Zvolenská župa – námestie s baníckou klopačkou, verejnými stavbami, kaplnkou s protitureckou baštou, z námestia ku kostolu vedie kryté schodište-technická pamiatka. Ľudová architektúra – vyskytujú sa tu banícke kamenné aj drevené domy s pavlačami okolo domov – pod svahmi

sa nachádzajú tzv. granty – kamenné nádrže na zachytávanie vody.

8. **Veľké Leváre** – reprezentujú Habánsku architektúru. Habánsky dvor bol založený v r. 1588. Najpôsobivejší je džbankársky dom J. Horna, v ktorom je vybudované habánske múzeum.
9. **Vikolíneec** – UNESCO – okr. Ružomberok – Liptov – horská osada v chotári Ružomberka, charakteristická dlhými dvormi pre niekoľko obytných domov, s hospodárskymi stavbami pod spoločnou strechou. Domy sú zrubené postavené na kamenných podmurovkách zvonku omietnuté a nalíčené v pastelových farbách. Pokryté sú šindľom, majú trojpriestorovú dispozíciu. Komory sú z kameňa a majú klenutú klenbu. Osadu dotvára zvonica a studňa v strede, v okolí za stodolami zemiakové jamy, na lúkach drevené senníky.
10. **Ždiar** – okr. Kežmarok, - Spiš - spolu s Osturňou v r. 1973 vyhlásená za pamiatkovú rezerváciu, na rozdiel od Osturne ide o goralskú rímskokatolícku obec. Zachovali sa tu domy, ktoré spolu s hospodárskymi stavbami vytvárajú átriá. Modré špárovanie medzi brvnami a omazávanie hrán kontrastuje so šindľom a okennými rámami zdobenými bielou ornamentikou.

8. Pamiatkové zóny vidieckeho charakteru

Patria sem hodnotné súbory vidieckej architektúry. Vzhľadom ku kultúrnym regiónom Slovenska je najviac zastúpené stredné Slovensko, kde sa aj ochrana koncentruje. Naproti tomu také svojrázne a významné oblasti – ako napríklad kopaničiarsky severozápad Slovenska alebo Turiec, dodnes nemajú vyhlásené pamiatkovo chránené územie vidieckeho typu.

Zoznam pamiatkových zón:

Babiná (okr. Zvolen)

Bátovce (okr. Levice)

Bratislava – Devínska Nová Ves, Bratislava – Dúbravka, Bratislava – Lamač, Bratislava – Rača, Bratislava – Rusovce, Bratislava – Vajnory, Bratislava – Záhorská Bystrica (okr. Bratislava)

Čelovce (okr. Veľký Krtíš)

Heľpa (okr. Brezno)
Hodruša – Hámre (okr. Žarnovica)
Horné Plachtince (okr. Veľký Krtíš)
Hybe (okr. Liptovský Mikuláš)
Klokočov – Do Kršle (okr. Čadca)
Kremnické Bane (okr. Žiar nad Hr.)
Lazany (okr. Prievidza)
Lipovce – Lačnov (okr. Prešov)
Lúčka (okr. Rožňava)
Marianka (okr. Malacky)
Nižná Boca /okr. Liptovský Mikuláš)
Nižné Repáše (okr. Levoča)
Pavlovce (okr. Rimavská Sobota)
Polichno (okr. Lučenec)
Povina – Tatári (okr. Kysucké Nové Mesto)
Ratková (okr. Revúca)
Rimavské Janovce (okr. Rimavská Sobota)
Sirk – Železník (okr. Revúca)
Sobotište (okr. Senica)
Stankovany – Podšíp (okr. Ružomberok)
Šimonovce (okr. Rimavská Sobota)
Torysky (okr. Levoča)
Turnianska Nová Ves (okr. Košice okolie)
Východná (okr. Liptovský Mikuláš)

9. Charakter lokálnych, regionálnych, národných a nadnárodných pamiatok kultúrneho dedičstva

Pamiatky kultúrneho dedičstva, evidované v súpise kultúrnych pamiatok, sa v minulosti líšili podľa svojej hodnoty na kultúrne pamiatky a národné kultúrne pamiatky. Podľa nového zákona tvoria všetky národné kultúrne pamiatky. Z takmer 43 000 evidovaných nehnuteľných a hnutel'ných kultúrnych pamiatok bolo právnou úpravou 72 najcennejších pamiatok vyhlásených za národné kultúrne pamiatky.

	Obec	Vyhlásenie v roku	Názov národnej kultúrnej pamiatky
1.	Antol	1985	Kaštieľ s areálom
2.	Banská Bystrica	1970	Mestský hrad s areálom
3.	Banská Bystrica	1982	Pamätné budovy SNP
4.	Banská Štiavnica	1970	Mestský hrad, tzv. Starý zámok
5.	Banská Štiavnica	1961	Lesnícka a banícka akadémia
6.	Bardejov	1970	Farský kostol sv. Egýdia
7.	Bardejov	1985	Mestská radnica (býv.)
8.	Beckov	1970	Ruiny hradu
9.	Betliar	1985	Kaštieľ s areálom
10.	Bobrovník	1990	Hradisko Havránok
11.	Bojnice	1970	Hrad
12.	Bratislava	1961	Bratislavský hrad s areálom
13.	Bratislava	1961	Pamätník Slavín s areálom
14.	Bratislava-Devín	1961	Devín, Slovanské hradisko
15.	Bratislava	1961	Academia Istropolitana
16.	Bratislava	1961	Evanjelické lýceum, Konventná ul.
17.	Bratislava	1990	Dóm sv. Martina
18.	Bratislava-Dúbravka	1990	Villa rustica, Dúbravka
19.	Bradlo	1968	Mohyla gen. M.R.Štefánika
20.	Bytča	1970	Kaštieľ s areálom
21.	Červený Kameň	1970	Hrad s areálom
22.	Červený kláštor	1970	Kláštor Kartuziánov
23.	Moravany nad Váhom	1990	Veľkomoravský dvorec Ducové
24.	Haniska	1961	Pamätník roľníckej vzbury 1831
25.	Holíč	1970	Kaštieľ s areálom
26.	Hronský Beňadik	1970	Kláštor Benediktínskeho opátstva
27.	Iža	1990	Rímsky vojenský tábor Leányvár
28.	Jasov	1970	Kláštor Premonštrátskeho konventu
29.	Kalište - Baláže	1961	Pamätné miesto SNP
30.	Kežmarok	1985	Budova Evanjelického lýcea
31.	Kežmarok	1985	Drevený artikulárny kostol
32.	Komárno	1970	Protiturecká pevnosť
33.	Komárno	1985	Fortifikačný systém mesta
34.	Kostoľany p.Tribečom	1970	Kostol sv. Juraja
35.	Košice	1961	Budova vyhlásenia Košického vlád. programu

36.	Košice	1970	Dóm sv. Alžbety
37.	Krásna Hôrka	1970	Hrad
38.	Kremnica	1970	Mestský hrad s areálom
39.	Levoča	1970	Farský kostol sv. Jakuba
40.	Liptovský Mikuláš	1961	Pamätný dom Čierny Orol
41.	Martin	1961	Budova Matice slovenskej
42.	Martin	1967	Národný cintorín
43.	Martin	1993	Prvá budova SNM
44.	Modra	1993	Súbor pamiatok k osobnosti Ľudovíta Štúra
45.	Myjava	1970	Pamätný dom - SNR z r. 1848
46.	Nitra	1961	Hrad a nálezisko staroslovan. osídlenia
47.	Nová Bystrica	1991	Lesná úvratňová železnica - Výchylovka
48.	Oravský Podzámok	1961	Hrad
49.	Prešov	1970	Solivar s areálom
50.	Prešov	1990	Evanjelické kolégium (býv.)
51.	Ružomberok-Černová	1991	Pamiatky černovskej masakry
52.	Ružomberok	1993	Súbor pamiatok k osobnosti Andreja Hlinku
53.	Skalica	1970	Rotunda sv. Juraja
54.	Smolenice	1990	Hradisko Molpír
55.	Spišský hrad	1961	Hrad s areálom
56.	Sp. Belá-Strážky	1970	Kaštieľ s areálom
57.	Strečno	1970	Hrad
58.	Šaštín	1991	Kláštorný komplex Paulínov
59.	Štítnik	1970	Evanjelický kostol
60.	Topoľčianky	1970	Kaštieľ
61.	Trenčín	1961	Hrad
62.	Trnava	1970	Univerzitné budovy
63.	Uhrovec	1970	Rodný dom Ľudovíta Štúra
64.	Vyšný Komárnik	1961	Dukelské bojisko a areály cintorínov
65.	Zvolen	1961	Hrad
66.	Žehra	1985	Farský kostol sv. Ducha
67.	Slovensko	1968	Východoslovenské drevené kostoly
68.	Slovensko	1991	Prvé slovenské patronátne gymnázia
69.	Slovensko	1991	Stredoveké nástenné maľby
70.	Levoča	1961	Dielo Majstra Pavla v Levoči
71.	Nitra	1990	Historický fond Diecéznej knižnice
72.	Slovensko	1991	Dielo Jána Szilássyho

Lokality, kde sa nachádzajú východoslovenské drevené kostolíky: Bodružal', Brežany, Dobroslava, Frička, Hervartov, Hrabová Roztoka, Hraničné, Hunkovce, Inovce, Jedlinka, Kalná Roztoka, Korejovce, Kožany, Krajné Čierne, Krivé, Ladomirova Lukov - Venecia, Miroľa, Nižný Komárnik, Potoky, Príkra, Ruská Bystrá, Ruský Potok, Šemetkovce, Topoľa, Tročany, Uličské Krivé.

Prvé slovenské patronátne gymnáziá sú v Martine, Kláštore pod Znievom, Revúcej. Stredoveké nástenné maľby sa nachádzajú v 35 sakrálnych objektoch: Batizovce, Bijacovce, Čečejevce, Čerín, Dechtice, Dravce, Chyžné, Kocel'ovce, Kraskovo, Kyjatice, Leles, Levoča, Liptovský Ondrej, Ľuboreč, Ludrová, Martin, Necpaly, Ochtiná, Plešivec, Podolíneč, Poniky, Poruba, Rákoš, Rimavská Baňa, Rimavské Brezovo, Sazdice, Smrečany, Stará Halič, Svinice, Šamorín, Šivetice, Švábovce, Veľká Lomnica, Zolná, Želiezovce.

10. Poslanie, funkcia a povinnosti mestských samospráv a štátnych inštitúcií pri záchrane, ochrane a využívaní pamiatok kultúrneho dedičstva

Na záchrane, ochrane a využívaní pamiatok kultúrneho dedičstva sa podieľajú viaceré subjekty:

- Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky
- Orgány pamiatkovej ochrany (pamiatkové úrady, múzeá)
- Štátne subjekty
- Orgány územnej samosprávy
- Individuálni vlastníci pamiatok

Ministerstvo kultúry ako ústredný orgán štátnej správy na ochranu pamiatkového fondu vypracúva koncepciu ochrany pamiatkového fondu, predkladá vláde SR koncepcné návrhy a odporúčania na riešenie zásadných otázok, usmerňuje činnosť pamiatkového úradu, riadi a usmerňuje činnosť štátnej správy, vykonáva dohľad a utvára podmienky grantového a viaczdrojového systému financovania záchrany a obnovy kultúrnych pamiatok (napr. PRO SLOVAKIA). Štát a obce by mali podporovať aktivity občanov, občianskych združení, nadácií a mimovládnych organizácií pri ochrane kultúrneho dedičstva.

V praxi sa obec (obecný/mestský úrad, magistrát, alebo obecné zastupiteľstvo) môžu rozhodnúť, že evidenciu pamätihodností bude vykonávať príslušný útvar/odbor úradu/magistrátu v spolupráci s komisiou kultúry alebo komisiou ad hoc zriadenou pre pamätihodnosti. Rozhodnutie na úrovni obce má byť pragmatické, aby zvolený model optimálne fungoval a aby jeho fungovanie zabezpečovali ľudia, ktorí majú k tejto veci jednak profesionálne, ale aj osobnostné predpoklady (historici, archivári, archeológovia, etnografi). Regionálne samosprávy sa stali zriaďovateľmi múzeí (okrem múzeí s celonárodnou pôsobnosťou). Ich postoj k týmto inštitúciám, a tým aj k pamiatkam, ktoré spravujú, je veľmi významný.

Otázka záchranu nášho pamiatkového fondu však smeruje aj k tvorcom územných plánov a k tým architektom, ktorí na jednej strane spracovávajú návrhy nových stavieb do historického prostredia a na druhej strane spracúvajú začlenenie pamiatkových území do celých organizmov sídiel. Práva a povinnosti vlastníka kultúrnej pamiatky, spojené s užívaním, udržiavaním, opravami, predajom a kúpou, určuje zákon.

11. Múzeá na Slovensku

Apponyiho múzeum v Oponiciach
Archeologické múzeum SNM Bratislava
Archeologické múzeum Púchovskej kultúry, Púchov
Balneologické múzeum (BM), Piešťany
Banícke múzeum MSR, Gelnica
Banícke múzeum, Rožňava
Banské múzeum v prírode - SBM Banská Štiavnica
Dom hudby Mikuláša Schneidera -Trnavského - ZSM, Trnava
Etnografické múzeum SNM - Martin
Expozícia PVM Čičmany
Expozícia Historický nábytok a klávesové hudobné nástroje MSR, Markušovce
Expozícia historických hodín Kaštieľ (STM) v Budimíre
Expozícia Jánošík a Terchová (PVM)
Expozícia Literárne tradície východného Slovenska, Župčany

Expozícia lyžovania, Kremnica
 Expozícia ľudovej architektúry a bývania - PDM Martovce
 Expozícia ľudovej architektúry a bývania (Skanzen), Humenné
 Expozícia ľudovej architektúry horného Šariša - Národopisná expozícia
 ŠARM Bardejovské kúpele
 Expozícia Povstalecká história Sklabine a Turca, Sklabiňa
 Gemersko - malohontské múzeum, Rimavská Sobota
 Hipologické múzeum (Múzeum koní), Topoľčianky
 Historické múzeum SNM, Bratislava
 Hontianske múzeum a galéria Ľudovíta Simonyiho v Šahách
 Horehronské múzeum, Brezno
 Hornonitrianske múzeum, Prievidza
 Hudobné múzeum SNM, Bratislava
 Hutnícke múzeum Železiarne, Podbrezová
 Krajanské múzeum MS, Bratislava
 Krajské múzeum (KMP), Prešov
 Kysucké múzeum (KM), Čadca
 Lesnícke a drevárske múzeum (LDM), Zvolen
 Liptovské múzeum (LM), Ružomberok
 Literárne a hudobné múzeum ŠVK (LHM), Banská Bystrica
 Literárne a vlastivedné múzeum - MKM, Svätý Jur
 Literárne múzeum Pavla Horova - ZEM, Bánovce nad Ondavou
 Ľubovnianske múzeum, Stará Ľubovňa
 Malokarpatské múzeum (MKM), v Pezinku
 Mestské múzeum (MM), Bratislava
 Mestské múzeum, Fil'akovo
 Mestské múzeum, Ilava
 Mestské múzeum, Pezinok
 Mestské múzeum, Poltár
 Mestské múzeum, Rajec
 Mestské múzeum - KMP, Sabinov
 Mestské múzeum, Stará Turá
 Mestské múzeum, Tisovec
 Mestské múzeum - NM, Zlaté Moravce
 Mestské múzeum a galéria, Veľký Šariš
 Mestský vlastivedný dom - ZOM, Šamorín

Múzeum A.S. Puškina - SNLM, Brodzany
Múzeum Andreja Kmeťa - SNM, Martin
Múzeum Andreja Sládkoviča - LDM, Krupina
Múzeum bábkarských kultúr a hračiek (MBK), Modrý Kameň
Múzeum TNM, Beckov
Múzeum Betliar SNM
Múzeum Bojnice SNM
Múzeum TNM, Čachtice
Múzeum Červený Kameň - SNM, Častá
Múzeum Červený Kláštor
Múzeum dopravy - STM, Bratislava
Múzeum Ferdiša Kostku - MKM, Stupava
Múzeum historických vozidiel, Mlynica
Múzeum J.M. Petzvala - STM, Spišská Belá
Múzeum Jána Kollára, Mošovce
Múzeum Janka Kráľa, Liptovský Mikuláš
Múzeum Karola Plicku - SNM, Blatnica
Múzeum keramiky - ZHM, Holíč
Múzeum kolies - ETOP, Púchov
Múzeum kultúry Čechov na Slovensku - SNM, Martin
Múzeum kultúry karpatských Nemcov - SNM, Bratislava
Múzeum kultúry Maďarov na Slovensku - SNM, Bratislava
Múzeum kultúry Rómov na Slovensku - SNM, Martin
Múzeum Kysuckej dediny - KM, Vychylovka
Múzeum letectva - STM, Košice
Múzeum Liptovskej dediny - LM, Pribylina
Múzeum Ľudovíta Štúra (MLS), Modra
Múzeum M.R. Štefánika MSNR - SNM, Košariská
Múzeum maďarskej kultúry a Podunajska v Komárne (MMKaP)
Múzeum Martina Benku - SNM, Martin
Múzeum Michala Tíllnera - ZHM, Malacky
Múzeum Milana Dobeša, Bratislava
Múzeum mincí a medailí (MMM), Kremnica
Múzeum moderného umenia Andy Warhola, Medzilaborce
Múzeum Molpír, Smolenice
Múzeum mošovských remeselníkov, Mošovce

Múzeum obchodu, Bratislava
Múzeum obchodu, Ilava - Klobušice
Múzeum oravskej dediny, Zuberec
Múzeum polície, Bratislava
Múzeum Samuela Jurkoviča, Sobotište
Múzeum Slovenského Červeného kríža, Martin
Múzeum Slovenského národného povstania, Banská Bystrica
Múzeum slovenskej dediny - SNM, Martin
Múzeum Slovenských národných rád - SNM, Myjava
Múzeum Spiša (MSR), Spišská Nová Ves
Múzeum školstva a pedagogiky (MSaP), Bratislava
Múzeum špeciálneho školstva - MSaP, Levoča
Múzeum Tatranského národného parku, Tatranská Lomnica
Múzeum telesnej kultúry v SR (MTK), Bratislava
Múzeum ukrajinsko - rusínskej kultúry - SNM, Svidník
Múzeum v Kežmarku
Múzeum včelárstva na Slovensku, Kráľová pri Senci
Múzeum vo Svätom Antone
Múzeum vín, Prešov
Múzeum Ždiarsky dom, Ždiar
Múzeum židovskej kultúry - SNM, Bratislava
Národopisné múzeum - LM, Liptovský Hrádok
Národopisné múzeum - MSR, Smižany
Novohradské Múzeum (NOM), Lučenec
Obecné múzeum, Važec
Obecné múzeum, Veľké Rovné
Oravské múzeum P.O. Hviezdoslava (OM), Dolný Kubín
Plynárenské múzeum - SPP, Bratislava
Podjavorinské múzeum - TNM, Nové Mesto nad Váhom
Podpolianske múzeum, Detva
Podtatranské múzeum, Poprad
Podtatranské múzeum expozície v Spišskej Sobote - Poprad
Pohronské múzeum, Nová Baňa
Ponitrianske múzeum (NM), Nitra
Považské múzeum v Žiline (PVM)
Prírodovedné múzeum SNM, Bratislava

Slovenská pošta, š.p., Poštové múzeum, Banská Bystrica
Slovenské banské múzeum (SBM), Banská Štiavnica
Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva (SMOPAJ),
Liptovský Mikuláš
Slovenské národné literárne múzeum (SNLM), Martin
Slovenské národné múzeum (SNM), Bratislava
Slovenské národné múzeum v Martine
Slovenské poľnohospodárske múzeum v Nitre
Slovenské sklárske múzeum, Lednické Rovne
Slovenské technické múzeum (STM), Košice
Spišské múzeum (SPISM) - SNM, Levoča
Stredoslovenské múzeum, Banská Bystrica
Svätojánske múzeum, Liptovský Ján
Šarišské múzeum (SARM), Bardejov
Tekovské múzeum (TML), Levice
Trenčianske múzeum (TNM)
Tribečské Múzeum (TRM), Topoľčany
VHÚ - Vojenské múzeum - múzejné oddelenie, Svidník
VHÚ - Vojenské múzeum, Piešťany
Vihorlatské múzeum, Humenné
Vlastivedné múzeum (VMGA) v Galante
Vlastivedné múzeum, Hanušovce nad Topľou
Vlastivedné múzeum v Hlohovci
Vlastivedné múzeum v Nových Zámkoch
Vlastivedné múzeum, Považská Bystrica
Vlastivedné múzeum, Trebišov
Východoslovenské múzeum, Košice
Záhorské múzeum (ZHM), Skalica
Západoslovenské múzeum (ZSM) v Trnave
Zemplínske múzeum (ZEM), Michalovce
Židovské múzeum, Prešov
Žitnoostrovne múzeum (ZOM), Dunajská Streda

12. Galérie na Slovensku

DANUBIANA Meulensteen rRt Museum, Bratislava-Čuňovo
GMB, Mirbachov Palác, Bratislava
GMB, Primaciálny palác, Bratislava
GMB, Pálffyho palác, Bratislava
Galéria architektúry SAS, Bratislava
Galéria ÚĽUV, Bratislava
Gandy Gallery, Bratislava
Incheba – Galéria umenia, Bratislava
K. GALLERY – Galéria úžitkového umenia a dizajnu, Bratislava
Pálffyho palác – Letné sídlo, Bratislava
SNG, Esterházyho palác, Bratislava
SNG, Vodné kasárne, Bratislava
Slovenská národná galéria, Bratislava
VEŽA – Galéria súčasného a moderného umenia, Bratislava
Výstavná sieť KLARISKY, Bratislava
Výstavná sieť SVÚ, Bratislava
ŠG BB – Pretórium, Banská Bystrica
ŠG BB – Vila D. Skuteckého, Banská Bystrica
Štátna galéria – Bethlenov dom, Banská Bystrica
Galéria Jozefa Kollára, Banská Štiavnica
Oravská galéria, Dolný Kubín
Galéria súčasných maďarských umelcov, Dunajská Streda
Galéria U Sediaceho anjela, Kežmarok
Východoslovenská galéria, Košice
Galéria NBS – Múzeum mincí a medailí, Kremnica
Andrašiovská obrazáreň, Krásnohorské Podhradie
Galéria Petra Michala Bohúňa, Liptovský Mikuláš
Novohradská galéria, Lučenec
Turčianska galéria, Martin
SNU – Múzeum Martina Benku, Martin
Múzeum Moderného umenia Andy Warhola, Medzilaborce
Zemplínske múzeum, Michalovce
Galéria Ignáca Bizmayera, Modra
Nitrianska galéria, Nitra

Galéria Petra Matejku, Nové Mesto nad Váhom
Galéria umenia, Nové Zámky
Slanický ostrov umenia, Námestovo
Galéria Prokop, Pezinok
SNG – Galéria insitného umenia, Pezinok – Cajla
Galéria MM, Piešťany
Tatranská galéria, Poprad
Šarišská galéria, Prešov
Mestská galéria, Rimavská Sobota
SNG – Galéria Ľudovíta Fullu, Ružomberok
Záhorská galéria, Senica
SNG – Kaštieľ Strážky, Spišská Belá
Galéria umelcov Spiša, Spišská Nová Ves
Galéria D. Millyho – Múzeum ukrajinsko-rusínskej kultúry, Svidník
Galéria M.A.Bazovského, Trenčín
Galéria Jána Koniarka, Trnava
TG – Dom Mikuláša Galandu, Turčianske Teplice
Galéria Márie Medveckej, Tvrdošín
Galéria Jana Hálu, Važec
SNG – Zvolenský zámok, Zvolen
Mestská galéria, Štúrovo
Považská galéria umenia, Žilina
Kysucká galéria, Čadca

LITERATÚRA

BÁRDIOVÁ, M. Odraz vzťahu muzeológie a muzikológie v názoroch slovenských a českých teoretikov (Príspevok k problematike hudobnej muzeológie). In: *Hudba a počítač*. (zostavili M. Bárdiová a E. Bugalová). Zborník. Banská Bystrica: Dom techniky ČSVTS, s. 29-38. 1988.

BENEŠ, J. Postavění vědního oboru v organizační struktuře muzea. In: *Muzejní a vlastivědná práce* č.2, 1967, s. 96-100.

BENEŠ, J. Prínos muzeológie k rozvoju múzejníctva. In: *Múzeum*, r. 26, 1983, s.3-4.

BENEŠ, J. Súčasné trendy chápania múzea v muzeológii. In: *Múzeum*, r. 33, 1988, č. 3, s. 9-15.

GREGOROVÁ, A. *Múzeá a múzejníctvo*. Martin: Matica slovenská. 1984. 304s.

GREGOROVÁ, A. Muzeológia – predmet a systém. In: *Múzeum* s. 16-20.

GREGOROVÁ, A. Muzeológia – veda alebo praktická činnosť? In: *Múzeum*, r. 33, 1988, č.2, s. 10-16.

Kolektív. *Národopisná práca v múzeách na Slovensku*. Bratislava: Kabinet muzeálnej a vlastivednej práce pri SNM-SNM – Národopisný odbor v Martine. 1966, 136s.

Kolektív. *Slovensko. Sprievodca po múzeách a galériách*. Bratislava: Slovenské národné múzeum 1994. 268s.

KOSTICKÝ, B. Archívništvo na Slovensku a vývoj vzťahov archívništva a múzejníctva v rokoch 1918-1954. In: *Múzeum*, r. 25, 1980, č. 1, s. 15.

KOVÁČ, M., A. *Úvod do literárnej muzeológie*. Martin: Matica slovenská 1982.

LIPTÁK, Ľ. Historiografia a múzeá. In: *Historický časopis*, r. 35, 1987, č. 1, s.128.

LIPTÁK, Ľ. Múzeá a historiografia na Slovensku do roku 1918. In: *Zborník Slovenského národného múzea*, História 27, 1987, s. 273-290.

LIPTÁK, Ľ. Múzeá a historiografia na Slovensku v rokoch 1918-1945. In: *Zborník Slovenského národného múzea*, História 29, 1989, s. 209-225.

LIPTÁK, Ľ. Múzeá a historiografia na Slovensku po roku 1945. In: *Zborník Slovenského národného múzea*, História 30, 1990, s. 247-258.

MLYNKA, L. Dokumentácia a ochrana pamiatok ľudového staviteľstva. In: KYSEL', V. (ed.). *Folklorizmus na prelome storočí. Zborník príspevkov z medzinárodného sympózia*. Bratislava: Prebudená pieseň 2000, s. 193-198.

MRUŠKOVIČ, Š. a kol. *Etnomuzeológia. Teória, metodológia, prax*. Martin: Slovenské národné múzeum, 1993.

NEÚSTUPNÝ, J. O mnohoborovosti muzeológie. In: *Múzeum*, r. 25, č. 1, 1980, s. 10.

NEÚSTUPNÝ, J. *Múzeum a veda*. Praha 1968.

OBUCHOVÁ, V.: Úloha histórie a historikov v pamiatkárstve. In: *Historický časopis*, r. 35, 1987, č. 1, s. 130-133.

PODUŠEL, Ľ. Umenie a hľadanie nových foriem komunikácie v múzeách umenia. In: *Múzeum* s. 27-29.

STRÁNSKA, E. *Základy štúdia muzeológie*. Banská Bystrica: UMB 2000. 129s.

STRÁNSKÝ, Z., Z. *Úvod do studia muzeologie*. Skriptá FFUJEP. Brno 1980.

TOMČÍKOVÁ, K. Podiel Sborníka MSS a Zborníkov SNM na rozvoji archeológie na Slovensku. In: *Zborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti*. Zost. I. SEDLÁK. Martin: MSS 1996, s. 135-139.

WAIDACHER, F. *Príručka všeobecnej muzeológie*. Bratislava Slovenské národné múzeum – Národné múzejné centrum, 1999. 477s. ISBN 80-8060-015-5.

Zoznam internetových Stránok

<http://www.snm.sk> 25/04/2005

<http://www.pamiatky.sk> 25/04/2005

Muzeologické časopisy odporúčané k štúdiu

Múzeum

Múzeum a príroda

Muzeologické sešity

Prílohy

ICOM pri UNESCO (International Council of Museology) Medzinárodná rada múzeí.

ICOFOM (International Committee for Museology) Medzinárodný výbor pre muzeológiu.

ICOMOS (International Council of Monuments and Sites) Medzinárodný výbor pamiatok a pamätných miest).

Asociácia európskych múzeí v prírode.

CIOFF (Conseil International des Organisations de Festivals de Folklore et d'Arts) Medzinárodný výbor pre organizáciu folklórnych festivalov.

MÚZEJNÝ MARKETING A MANAŽMENT

Štefan Kollár

1. Projektovanie a riadenie marketingu a manažmentu v múzeu

1. 1. Podstata muzeálnej práce z hľadiska služieb

Muzeálna práca vznikla a vyvíjala sa na podklade intelektuálno-informačných poznaní, aplikovaných významnými jednotlivcami do každodenného života spoločnosti. Východiskom na zber a uchovávanie hmotnej a duchovnej kultúry daného územia, regiónu bolo zabezpečiť odkaz minulosti pre ďalšie generácie. Sprístupnením muzeálnej práce verejnosti sa charakter služby mení z pasívnej na aktívnu, ponúkajúcu – sprostredkujúcu. Aj keď tento prístup mal obrovský význam, nové poznatky, názory a teórie, ako aj zmeny spoločenského systému, zákonite každodenne prinášajú do tejto činnosti nové spôsoby a prístupy.

Múzeá, ako je známe, sú verejné inštitúcie a tým sú i verejnosti zodpovedné. Táto zodpovednosť vyplýva tak z verejného práva, interných legislatívnych predpisov, ako aj z etického kódexu uverejneného v roku 1925 a zvlášť z kódexu ICOM z r. 1990. Zriaďovateľ, ako aj zamestnanec múzea je nositeľom tohto záväzku voči spoločnosti. V historickom vývoji sa uvedené vnútorné členenie menilo v súlade s rozvojom muzeológie, v nadväznosti na kvalitatívny a kvantitatívny rozvoj činnosti so zreteľom na špecifické metódy a formy tejto práce.

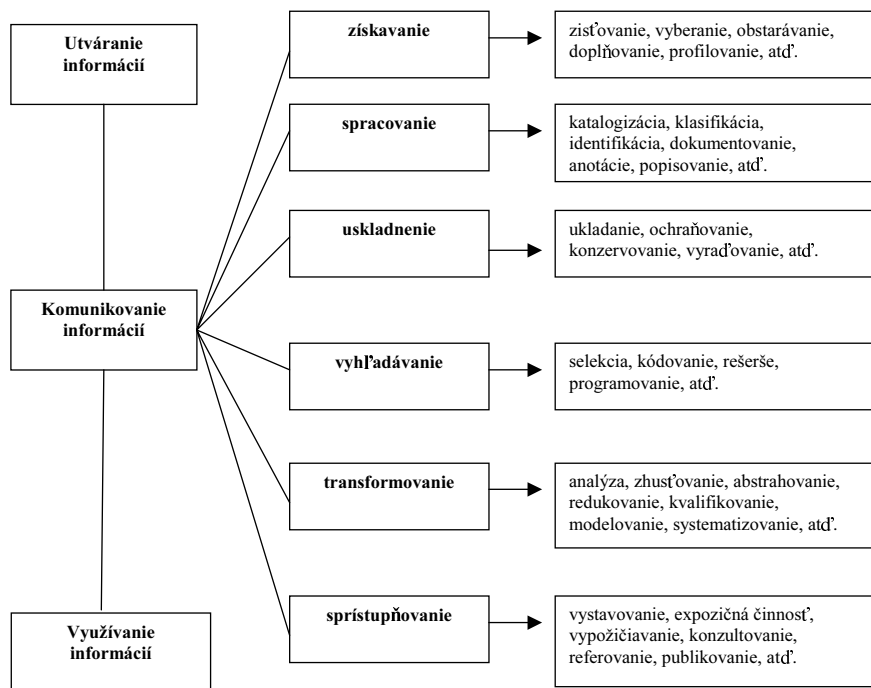
Muzeálna práca je značne špecifickým spôsobom diferencovaná. Predstavuje súhrn všetkých plánovaných krátkodobých a dlhodobých úloh so zreteľom na zabezpečovanie dôvery medzi múzeom a verejnosťou. Všetky aktivity preto musia dvíhať význam múzea a zriaďovateľa v oblasti pôsobenia.

Muzeálne služby nachádzame tak v štátnom, súkromnom, neziskovom sektore, ako aj v podnikateľských subjektoch. Aj keď mapujeme jednu a tú istú službu, nie je rovnaká. Filozofia poskytovania služieb v závislosti od zriaďovateľa, je rôzna u bánk, armády, polície,

pošty, nemocníc, cirkvi, nadácie, či v kultúre. I keď na prvý pohľad je ťažko uvažovať o rôznorodosti, treba brať do úvahy, že jednotliví zriaďovatelia používajú rôzne stratégie poskytovania služieb, čím sa navzájom od seba budú odlišovať i múzeá nimi zriadené, napriek spoločnému metodickému a metodologickému základu práce.

1. 2 Kategorizácia služieb

Každý zriaďovateľ, a tým i manažment vytvára vlastnú stratégiu, teda i špecifický informačný systém, do ktorého by sa mali zapojiť všetky zložky v rámci rezortu, aby mohli na daný problém reagovať v rôznych rovinách poznania, tak na základe údajov interných, ako i z externých zdrojov. I z pohľadu kategorizácie služieb, muzeálnu prácu nemožno redukovať len na akési prijímanie a poskytovanie, tj. zber a prezentačnú činnosť. Je to zložitý proces analýzy, syntézy, pozorovania, selekcie, improvizačnej a zámernej transformácie atď., teda ide o synergickú integráciu, ktorá sa ešte stále v múzeách všeobecne, z rôznych dôvodov, systémovo nezabezpečuje. Okrem počtu zamestnancov to vyžaduje voliť správny model informovanosti v rámci celku. Pomocou neho je možné adekvátne, prostredníctvom jednotlivých symbolov a operačných znakov zobrazovať a konštruovať javy, situácie, problémy, ako aj vzťahy, čím sa uľahčuje analýza a syntéza obsahu, rozsahu, smeru a dynamiky informovania, utvárajú sa konkrétne vzťahy, analógie, toky a väzby vstupov a výstupov informácií, čo je nevyhnutným predpokladom efektívnej informovanosti v rámci podniku. Takéto modelovanie komunikácie uľahčuje jej dynamiku vo vytváraní produktov. Vyžaduje to však i voľbu správnych modelov, systémových krokov s presnými informačnými tokmi na báze konkrétnych vzťahov a väzieb v rámci jednotlivých celkov.

Makroštruktúra práce v múzeu

Problém tovaru a služieb v múzeu je veľmi ťažko všeobecne definovať. V prvom rade sa treba zamyslieť, či poskytované služby sú závislé na zariadení pre poskytovanie služieb (výstavný a expozičný mobiliár, konzervátorská dielňa), alebo ľudia poskytujú služby (lektor, dokumentarista, odborný pracovník). Kvalita služieb v múzeu je závislá na poskytovateľoch, preto záleží na tom, aby ich neposkytovali ľudia bez kvalifikácie, ale profesionáli.

Služby poskytované múzeom vyžadujú bezpodmienečne prítomnosť zákazníka, a preto poskytovateľ musí brať do úvahy jeho potreby úpravou interiéru, udržovaním nezáväznej konverzácie a podobne. Treba však rozlišovať i to, či poskytovaná služba uspokojuje osobnú potrebu zákazníka alebo potrebu podnikania. Okrem stanovenia rôznych sadziieb za služby je potrebné spracovať i odlišné marketingové

programy podľa toho, či ide o trh určený súkromným osobám alebo o trh určený podnikom, prípadne neziskovým verejným organizáciám. Vzhľadom na vytvárajúcu sa sieť múzeí, treba ziskovosť služieb prispôbiť charakteru múzea, či ide o štátnu, súkromnú, charitatívnu organizáciu alebo podnikateľský subjekt. V systéme poskytovania služieb treba brať do úvahy filozofiu zriaďovateľa, a tým priority práce múzea a jeho ponuku na trhu. Z toho pohľadu rozlišujeme päť kategórií služieb:

1. **čistý hmotný tovar** – ponuka pozostáva z hmotného produktu bez ďalších služieb (výstavy, predaj publikácií a ďalšieho tovaru podľa zamerania múzea)
2. **hmotný produkt spolu so službou** – vytvorením špecializovaných expozícií, výstav podľa zamerania múzeí, napr. Poštové múzeum – detská pošta, Slovenské technické múzeum – expozícia technických vynálezov; poradenská služba podľa zamerania múzea a pod.

Pozn.: pri tejto činnosti je nutné vytvoriť väčší počet služieb než produktov.

3. **hybrid** – službu tvoria najmenej dve rovnocenné ponuky, napr.: múzeum a kaviareň, múzeum a klub milovníkov histórie, múzeum a múzeum, resp. expozícia v prírode, atď.
4. **hlavná služba s malým podielom tovaru a ďalších drobných služieb** – napr. múzeum a ochutnávka miestnych špecialít a obhliadka pamiatok, múzeum a nákup v obchodnom centre a podobne.

Pozn.: ponuka vyžaduje spoluprácu s cestovnou kanceláriou.

5. **čistá služba** – ponuka pozostáva len z obhliadky múzea.

Zavedenie najmä 2 – 4 kategórie služieb v múzeách vyžaduje personálne úpravy, a to v odbornej a dokumentačnej zložke a vytvorenie podmienok pre vznik zložky marketingových stratégií, ktorá na podklade zvolenej koncepcie, filozofie zriaďovateľa a jeho priorít zabezpečí možnosť prosperity. Vytvorí sa tak predpoklady pre dokumentovanie zvolenej oblasti v zmysle náplne múzea, ich sprístupnenie a tým poskytnutie služby verejnosti. Vytvorením základných predpokladov pre poskytovanie služieb verejnosti na podklade muzeálnej práce sa mení celá koncepcia práce.

1. 3. Kvalifikácia a vlastnosti služieb

Pri súčasnom pohybe ľudí sa mení i štruktúra návštevnosti v múzeu. Táto zmena nutne nastoľuje nutnosť diferencovaného prístupu v poskytovaní informácií, teda služieb, zaoberajúcich sa problémom sprístupňovania historického vývoja, poukazaním na historické hodnoty, nielen v danej oblasti, ale na celom trhu. Presvedčenie o nutnosti čo najlepšie uspokojovať potreby trhu, je vlastne jadrom procesu poskytovania hodnôt. V samotnom začiatku zohráva dôležitú úlohu správna marketingová stratégia. Tento proces delia marketingoví odborníci do troch nasledovných častí:

1. **segmentácia trhu** – čo znamená, že je nutné vybrať vhodný trh a vyvinúť preň stratégiu a možnosť umiestnenia hodnôt, s určením ceny za poskytovanie služieb, ako aj vhodnej reklamy
2. **cieľové zameranie** – tu hlavne ide o to, akú časť spoločnosti mienime osloviť, prípadne ktorá časť spoločnosti je cieľovou (napr. študenti, žiaci, dospelí a zahraniční hostia) a vyvinúť úsilie, aby sa stali stálymi zákazníkmi múzea
3. **umiestnenie na trhu** – je dôležitým faktorom pri procese poskytovania služieb, môžeme ho zaradiť medzi taktický marketing, ktorý vytvára akúsi spätnú väzbu v poskytovaní služieb, oslovuje i tzv. nulových zákazníkov, ktorí získavajú priebežné vedomosti v rámci poskytovaných služieb a na základe toho možno marketingovú stratégiu preniesť do praxe.

Múzeum pri svojej práci však nemôže používať len základný marketing, ale v spolupráci so zakladateľom by malo zabezpečovať plánovanie, realizáciu a kontrolu zámerov, aby sa jeho plánovanie prenášalo postupne na plánovanie múzea, jeho jednotlivých úsekov až na plánovanie jednotlivého zamestnanca v organizovaní pracovného procesu, pričom kontrolou a vyhodnotením by sa získaval nielen obraz o plnení úloh, ale získala by sa i spätná väzba v plánovacích procesoch a taktických zámeroch plánovania práce múzeí. Muzeálna práca je cieľavedomá činnosť založená na samostatnej alebo skupinovej práci, zásadách odbornosti, systematickosti, názornosti a zručnosti. Profesionalita, spolupráca a neustále osvojovanie si nových vedecko-technických poznatkov vedie ku kvalitatívne hodnotnejšej činnosti. Z hľadiska služieb je dôležité rešpektovanie demografických

charakteristik návštevníkov ako je vek, vzdelanostná úroveň alebo príslušnosť k sociálnej skupine (ženy, deti, muži, profesia, vek). Expozície a výstavy zabezpečujú možnosť poskytovania poznatkov čo najkomplexnejšie, kde je možné zákazníkom na základe výstavných materiálov približovať často teoreticko-abstraktné fakty a tým rozšíriť ich vedomosti.

Služby sú nehmotné. Aby sa znížila neurčitosť výsledku poskytovanej služby, zákazník bude vyhľadávať znaky, ktoré by svedčili o jej akosti. Bude ju posudzovať na základe miesta, personálu, vybavenia, propagačného materiálu, symbolov a ceny. Tento strategický čin má mnoho marketingových nástrojov, ktoré sú rozvedené v nasledovnom prehľade:

1. **miesto:** vzhľad múzea musí vyjadrovať snahu o zabezpečenie čo najefektívnejších služieb. Expozičný a výstavný mobiliár, ako aj prístup k nemu v rámci interiéru, by mal sám osebe dokumentovať snahu čo najlepšie priblížiť zákazníkovi ponúkané služby. Pohyb zákazníkov by mal byť dôsledne premyslený.
2. **personál:** by mal byť v neustálej činnosti - pre potreby zákazníka
3. **vybavenie:** by malo byť v súlade s technickým pokrokom - počítače, kopírovací stroj, nábytok, vybavenie depozitov a už uvádzaných expozičných a výstavných miestností
4. **propagačné materiály:** vydané písomné materiály by mali propagovať činnosť múzea, odbornosť a miesto na trhu
5. **symboly:** múzeum by malo mať také meno a symboly, ktoré vystihujú jeho činnosť
6. **cena:** cenotvorba by mala zohľadňovať potreby, konkurenciu a záujem o službu.

Dôležité strategické kroky v múzeu by mali tvoriť:

z hľadiska dopytu:

- **cenovú diferenciáciu** – presun časti záujemcov z obdobia špičky do obdobia menšieho záujmu, čo je možné zabezpečiť rôznymi zľavami, nižšími cenami a podobne
- **doplnkové služby** – v čase špičky návštevníci môžu využívať muzeálnu kaviareň, čítareň, špeciálni návštevníci – sprístupnený depozit a pod.

- **systém rezervácií** – vhodným spôsobom regulujú úroveň záujmu

z hľadiska ponuky:

- **zamestnanci na čiastočný úväzok** – môžu byť najímaní na obdobie zvýšeného dopytu,
- **používanie efektívnych prístupov** – v dobe zvýšeného dopytu zamestnanci vykonávajú hlavné úkony a pomocný personál zabezpečuje ostatné,
- **zvýšená spolusúčinnosť viacerých múzeí** – po vzájomnej dohode v čase zvýšeného dopytu sa poskytujú služby spoločne na báze vzájomnej výhodnosti,
- **zabezpečenie prostriedkov (možností) na ďalšiu činnosť** – okrem finančných prostriedkov uvažovať o možnom rozšírení služieb, napr. zakúpením, resp. zaopatrením pozemkov, kde v budúcnosti by sa plánovali nové služby.

2. Marketingová stratégia a múzeum

2. 1 Strategické a taktické koncepcie v múzeu

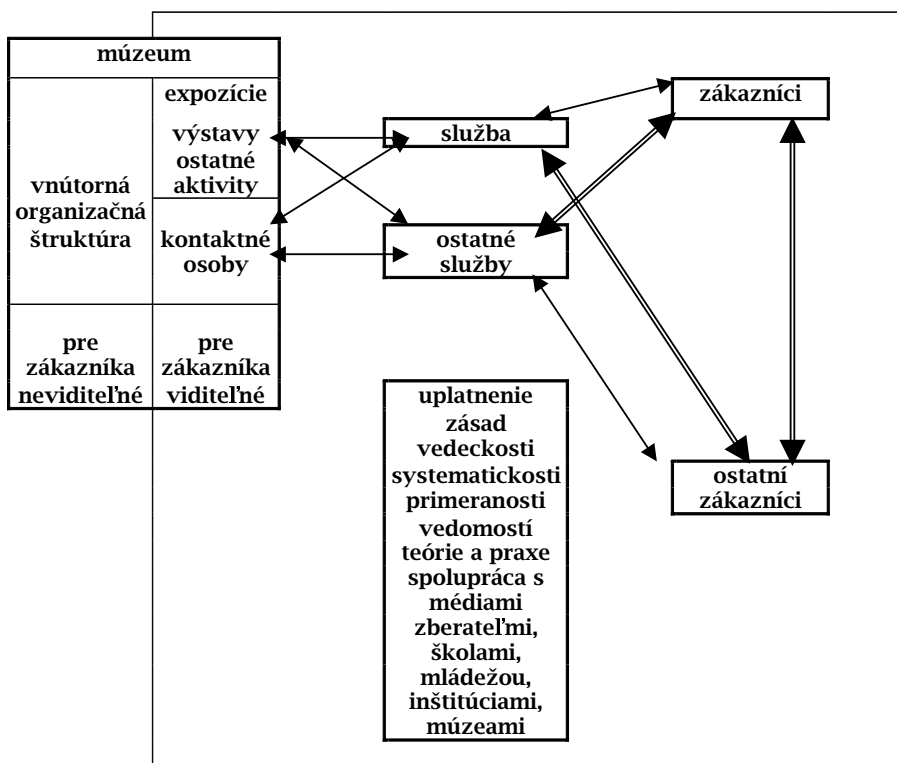
Hľadanie spoločného menovateľa pre komplexné spracovanie pohľadu na múzeum – muzeológiu prinieslo potrebu hľadať podstatu, ktorá tkvie v jeho multidisciplinárnosti. Týmto možno charakterizovať:

- múzeum ako predmet percepcie vnímania a dokumentovania historického vývoja,
- múzeum ako dokument o ľudskej spoločnosti,
- múzeum ako zdroj vedomostí,
- *múzeum ako predmet ochrany reliktov minulosti i súčasnosti,*
- *múzeum ako výskumné pracovisko.*

Každá profesia múzeum hodnotí po svojom. Pozerá sa naň:

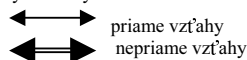
- *raz ako súbor jednotlivostí a analyzuje len jednotlivé jeho časti,*
- *inokedy ako integrujúci súbor, kde sa spracúva syntéza poznatkov od prvkov, zložiek, komplexov, subsystémov a pod., ich spoločným menovateľom je interakcia, synergia, spolupôsobenie, súčinnosti, selekcia, improvizácia a zámerná transformácia a podobne.*

služieb, vonkajší marketing na spôsob zabezpečenia služieb. Základom plánovania práce múzea sú strategické – dlhodobé úlohy, ktorými si múzeum určí postupnosť krokov, formuluje tak krátkodobé – taktické úlohy, a tým určí časový horizont, ako aj podporné kroky k zabezpečeniu cieľa, so súhlasom a na základe schválenia zakladateľa. Vznikne tak interaktívny marketing založený na zručnosti zamestnancov pri styku so zákazníkmi, ktorí posudzujú technickú úroveň, ale aj funkčnosť poskytovaných služieb v zmysle nasledovnej schémy:

Systém práce marketingu služieb

Vysvetlivky:

2.2. Špecifické vlastnosti marketingu a manažmentu v múzeu (konkurenčná odlišnosť, zaistiťovanie produktivity a kvality práce)

Kultúrne dedičstvo tvorí nenahraditeľné bohatstvo štátu, je dokladom dejín a vývoja spoločnosti, vedy, techniky, umenia a vzdelanosti. Pri jeho prezentácii zohrávajú dôležitú úlohu múzeá, ktoré by mali byť zdrojom zvyšovania kultúrnej a vzdelanostnej úrovne a uspokojovať duchovné potreby zákazníkov. Poskytovanie týchto služieb je doménou múzeí, ktoré zákazníkom vlastnou, tj. expozičnou, výstavnou a na ňu nadväzujúcou činnosťou predstavujú svoj produkt, ktorý je zvláštny tým, že poukazuje na základné prvky osobitosti národa. Okruh poskytovateľov služieb prezentujúcich dejiny, je rôznorodý. Ide o pamiatky in situ, in fundo a ostatné kultúrne pamiatky, ako aj duchovné hodnoty, prezentované napr. na folklórnych slávnostiach. Preto jednotlivé oblasti poskytujúce služby sprístupňovania kultúrno-historických hodnôt, sa vzájomne od seba značne odlišujú. Aj keď sprostredkovatelia týchto služieb to často deklarujú, zákazníci poskytované služby často hodnotia ako rovnaké, preto nie je ľahké odlíšiť sa od konkurencie. Nakoľko služba nie je smerodajná, zákazníci sa skôr zaujímajú o to, čo tá-ktorá služba stojí, než o to, ako bude poskytnutá. Sprístupnenie kultúrneho dedičstva múzeami, alebo inými organizáciami, napr. galériami je sama osebe služba odlišná. Rozdielnosť, konkurenčná odlišnosť v rámci siete múzeí je **v ponuke** ktorá je často vyznačená už v názve: napr.: Poštové múzeum, Múzeum Tatranského národného parku, Slovenské sklárske múzeum a pod. Skúsenosti potvrdzujú, že takáto ponuka nestačí, musí byť istým spôsobom inovovaná tak, aby bola zjavná odlišnosť od konkurencie. Ponuku je potrebné rozdeliť do dvoch skupín. To, čo zákazník očakáva je **primárny súbor služieb** (zvyčajne je v názve múzea), k nemu by mal byť pridaný **sekundárny súbor služieb** (napr. Poštové múzeum – detská pošta – predaj produktov poštovej známkovej tvorby. Múzeum mincí a medailí Kremnica – obhliadka Mestského hradu – predaj produktov kremnickej mincovne. Postupne by sa mali rozširovať podľa požiadaviek a predstáv zákazníkov, napr. premietanie filmov, muzeálna kaviareň, študovňa literatúry, prednášky a pod., ale aj už existujúce by sa mali špecializovať – napr. predaj mincí

a medailí v múzeu v Kremnici by mal byť špeciálny v tom, že tak ich emisia, ako aj výroba by bola vytvorená len pre múzeum a dala by sa zakúpiť iba v tomto zariadení, prípadne v jeho pobočkách). Sekundárne služby by mali byť propagované spolu s hlavnou činnosťou na webových stránkach múzea spolu so symbolmi a označením múzea. Z hľadiska marketingu služieb v múzeu je nutné mať na zreteli:

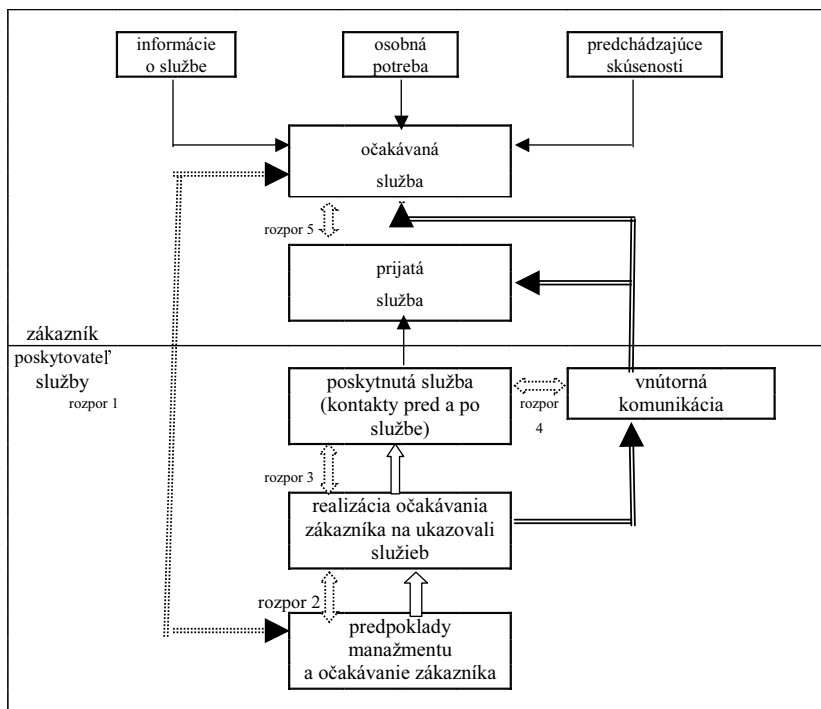
1. rozpor medzi očakávaním zákazníka a predpokladmi manažmentu (manažment nemusí vždy presne odhadnúť, čo si zákazníci prajú, preto je nutné ich názor sledovať, zisťovať a prispôbovať prácu ich požiadavkám).
2. rozpor medzi predstavami manažmentu a konkrétnou kvalitou služieb (manažment môže mať predstavu, čo zákazníci chcú, ale nespracuje adekvátny súbor noriem pre posudzovanie kvality služieb).
3. rozpor medzi normami pre posudzovanie kvality služieb a reálnymi možnosťami (vzniká vtedy, ak sú zamestnanci nedostatočne profesionálne pripravení, nie sú schopní, alebo nechcú dodržiavať kvalitu na základe normy; môže nastať i rozpor medzi požiadavkami a normami).
4. rozpor medzi poskytovanou službou a vonkajšou komunikáciou (očakávanie zákazníkov je ovplyvnené prehlásením vedenia múzea a propagačnými materiálmi. Pokiaľ propagačný materiál obsahuje fotografie expozície, výstav, prípadne ďalšieho interiéru v rozpore s realitou, negatívne ovplyvní očakávanie zákazníka.).
5. rozpor medzi vnímaním služby a očakávanou kvalitou (vzniká vtedy, keď má zákazník zmätené predstavy o kvalite služby).

Marketingoví odborníci definovali 5 kritérií pre posudzovanie služieb:

1. **dostupnosť** – schopnosť poskytnúť očakávanú službu spoľahlivo a presne.
2. **ochota** – snaha pomôcť zákazníkovi a poskytnúť mu službu bez čakania.
3. **dôveryhodnosť** – profesionalita a chovanie zamestnancov, ktoré presvedčia zákazníka o tom, že služba bude poskytnutá kvalitne.
4. **citlivý prístup** – zaistiť taký spôsob prístupu, ktorý vzbudzuje u zákazníka pocit osobného záujmu.

5. materializácia služby – vzhľad expozície, výstavy a ďalších prevádzkových priestorov, ako aj propagačného materiálu musí vzbudzovať u zákazníka dôveru.

Model akosti služieb vyjadruje nasledovná schéma:

Múzeá najmä v zahraničí sú jednoznačne orientované na zákazníka. Majú jasnú predstavu o cieľovej skupine, jej potrebách a stratégiu uspokojovania týchto potrieb. Vyznačujú sa trvalým úsilím o dosahovanie akosti, ktorú zabezpečujú najmä odborní zamestnanci múzea. Manažment múzea neposudzuje len úroveň poskytovania služieb, ale i profesionalitu odborných pracovníkov. Najlepší poskytovatelia týchto služieb majú vypracované náročné štandardy pre posudzovanie akosti práce a pravidelne ju i kontrolujú a hodnotia nasledovne:

HODNOTIACA TABUĽKA ZAMESTNANCOV MÚZEA			
Číslo prvku	Hodnotený prvok	Dôležitosť plnenia	Priemer plnenia
1.	realizácia práce hneď a správne	3,83	2,63
2.	rýchla reakcia na problémy	3,63	2,73
3.	okamžité riešenie problémov	3,60	3,15
4.	schopnosť vykonať všetky požadované práce	3,56	3,00
5.	vľúdne a priateľské chovanie zamestnancov	3,41	3,29
Poznámka: hodnotenie je realizované na základe štvorbodovej stupnice: mimoriadne splnené – 4, dobre – 3, menej kvalitne – 2, nekvalitne – 1. Čísla v tabuľke sú orientačné na základe predpokladov plnenia úloh, ktoré je možné považovať za kvalitnú profesionálnu prácu.			

2. 3. Marketing vzťahov

Medzi základné vzťahové otázky patrí vzťah **múzeum – zriaďovateľ – legislatíva a verejnosť**. Od týchto vzťahov závisí nielen vnútorné usporiadanie, ale aj výkonnosť múzea smerom dovnútra, ako aj navonok. Tento zložitý systém vzájomne sa podporujúci, vytvára synergický celok, rieši ochranu, ale i prezentáciu kultúrneho dedičstva, v kvantite, ale i kvalite muzeálnej činnosti. Okrem potrebných legislatívnych zmien, zameraných tak na postavenie, štruktúru a financovanie by sa mali podľa povahy a ich osobitosti meniť i vnútorné štruktúry. Vedie to k zásadným zmenám, kde by mala rozhodovať koncepcia, vyjadrujúca previazanosť určujúcich premenných determinujúcich procesov v organizačných štruktúrach. Vzájomné vplyvy v rámci štruktúry sa prejavia tým, že pri tvorbe nebude rozhodovať len stratégia, ale aj štýl, systém, spolupracovníci, schopnosti a spoločné hodnoty. Zosúladením týchto štruktúr, združovaním sa, je možné koncentrovať zdroje, čo je významné najmä pre ekonomiky *menších rozmerov*. Vnútorný rast ovplyvní i vonkajší, umožní sa tým úspešná identifikácia oblastí potrieb zákazníka, ako aj svojich vlastných kompetencií. V praxi by to znamenalo, že by múzeá neboli v rámci expozičnej činnosti podobné, náklady na akvizičnú činnosť by sa znížili, avšak zákazník by v rámci celého komplexu dostal širší obraz o kultúrno-historických hodnotách daného regiónu, oblasti, kraja a podobne. Pri koncipovaní uvádzaných dlhodobých a krátkodobých úloh budovania múzea, vynárajú sa predovšetkým dva problémové celky:

1.) *ako múzeum racionálne integrovať do jedného výkonného*

celku v rámci zriaďovateľa, v širokej muzeálnej sieti Slovenska a v zahraničí.

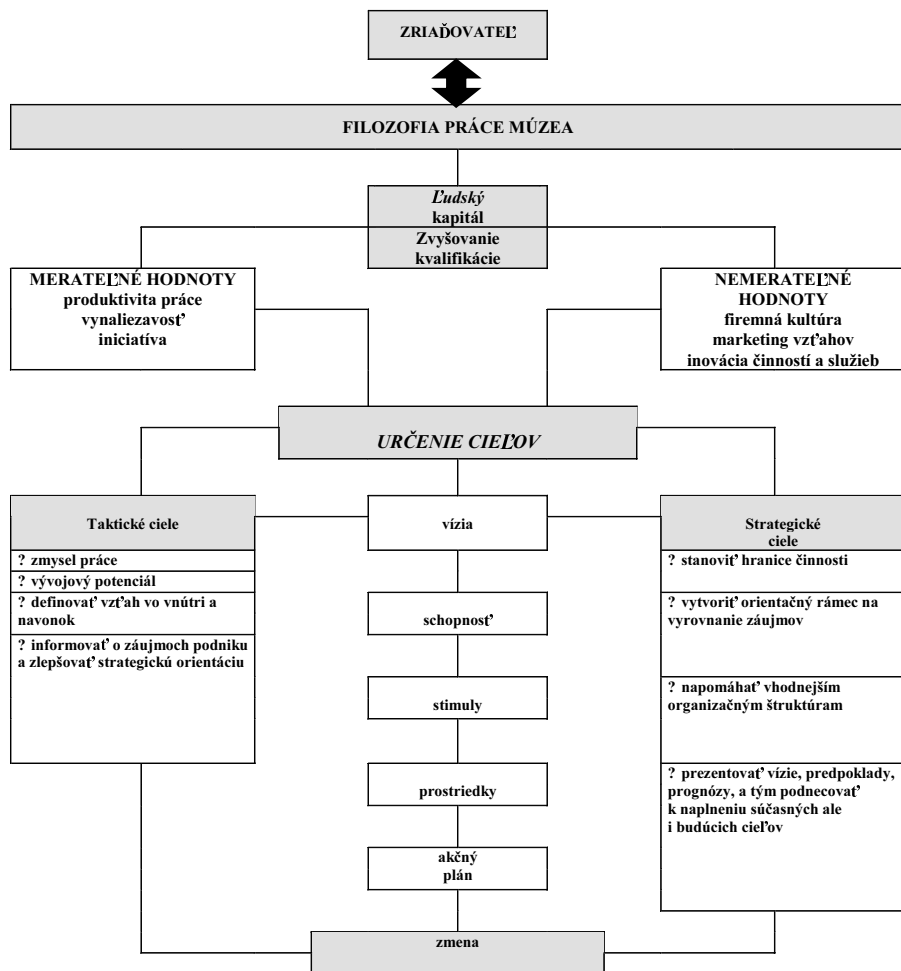
2.) ako zjednotiť muzeálnu prácu s predstavami a nárokmi zriaďovateľa pri dodržaní všetkých odborných náležitostí a potrieb.

Odpoveďou na tieto otázky sú riešenia, zamerané na oblasť technologického rozvoja, na otázky v oblasti ekonomiky, spoločensko-politické potreby a požiadavky spotrebiteľov.

Medzi najdôležitejšie patria nasledujúce zásady:

- *stanovenie kritérií pre prijímanie zamestnancov a ich ďalšie školiace programy,*
- *vypracovanie interných smerníc, ktoré by zabezpečili postup rýchleho riešenia uspokojovania potrieb,*
- *vypracovanie databázy nielen prvostupňovej a druhostupňovej evidencie, ale i ďalšieho archívneho a informačného materiálu,*
- *vytvorenie interného marketingu, ktorý by dopomohol realizovať rovnomerné poskytovanie služieb,*
- *v spolupráci so zamestnancami vytváranie možností pre uspokojovanie ich potrieb mimo zamestnania, tj.: tam, kde to dovoľí prevádzka múzea, dohodnúť pružnú pracovnú dobu alebo riešiť potreby plánom práce. Od zamestnancov však vyžadovať plnenie úloh tak, aby nevznikli tlaky, ktoré vedú k tzv. spriemyselneniu práce, tj.: zabezpečenie kvantity na úkor kvality.*

Ciele práce múzea znázorňuje nasledovná tabuľka:

3. Informačné systémy a marketingové vzťahy

3. 1 Definícia informačného systému

Ľudia si čoraz viac uvedomujú, že utváranie, výmena a využívanie ľudského poznania, patrí medzi základné a zákonité podmienky

existencie a vývinu jednotlivcov, a že informácie a informovanie sú neodmysliteľnou súčasťou mechanizmu duchovného a materiálneho vývinu spoločnosti. Každodenne sa presvedčame, že skúsenosti a vedomosti pomáhajú poznať a ovládať prírodu, meniť svet, spoločenské vzťahy, životné prostredie a spôsob života, riešiť osobné i pracovné problémy. Zaistenie stále aktuálnych a účelných informácií v tržných podmienkach je jedným z predpokladov úspešného riadenia podniku. Každý podnik, bez ohľadu na jeho veľkosť, pokiaľ chce obstáť v konkurenčnom prostredí, musí sledovať všetky zmeny vo svojom okolí. Marketing informácií, napr. záujmu zákazníkov, cenové pohyby, výskyt nových produktov a služieb, ovplyvňujú kvalitné a kvalifikované rozhodovanie. **Informačný systém je množina dát, interpretovaných ako informácie, ktoré spolu súvisia presne určeným spôsobom a vytvárajú jednotnú sústavu.**

Základný princíp činnosti je nasledovný :

VSTUP – vytvorenie systému, určenie a zber najdôležitejších údajov a informácií, ktoré sú pre rozhodovania o činnosti podniku dôležité, zaistenie technického a programového vybavenia, zabezpečenie vstupu externých a interných zdrojov a potrebných zamestnancov.

SPRACOVANIE – akákoľvek operácia s informáciami, ktoré slúžia k vytvoreniu vhodných výstupov, tak pre potreby manažmentu, ako aj činnosti podniku.

VÝSTUP – výstupom sa rozumie konečné spracovanie a doručenie informácie vedúcim zamestnancom ostatným zamestnancom, ktorí k svojej činnosti tú-ktorú informáciu potrebujú, a to včas a na požadovanej profesionálnej úrovni.

KONTROLA – spočíva v unifikácii informácií a v hodnotení ich spracovania.

SPÄTNÁ VÄZBA – na základe kontroly z hľadiska splnenia požadovaného cieľa, či skutočnosti, o čom chceme byť informovaní. Zároveň na základe uvedeného rozhodujeme o prípadných úpravách činnosti informačného systému. Napr.: rozšírením rozsahu sledovaných údajov navrhujeme inú metódu zberu informácií alebo budeme požadovať vyhodnotenie konečnej správy v inej, viac vyhovujúcej forme.

Každý informačný systém musí spĺňať nasledovné podmienky:
relevantnosť – systém sleduje a umožňuje riešiť skutočné problémy firmy,
dostupnosť – jednotliví užívatelia majú zaistený prístup k informáciám, ktoré skutočne potrebujú,
prehľadnosť – možnosť rýchlej orientácie v informáciách,
presnosť a zrozumiteľnosť – jednoznačnosť v spracovaní informácií,
jednoduchá doplniteľnosť – a to nielen získaných informácií, ale s používaním databáz, modulárnej štruktúry, programového vybavenia, atď.

Každý manažér vytvára vlastný špecifický informačný systém, ktorý sa opiera o skúsenosti a štýl poskytovanej služby. Zriaďovatelia múzeí, na základe ich zaväzujúcich legislatívnych noriem, vytvárajú i za pomoci interných legislatívnych noriem (organizačný poriadok, podpisový poriadok a pod.), svoj informačný systém na ktorý nadväzuje múzeum. Riadiacim systémom je zriaďovateľ. Pri utváraní modelu informačného systému, je nutné brať do úvahy makrosystém komunikácie, ktorý spĺňa dôležitú úlohu pri určení správneho marketingu. Systém komunikácie tvorí základ vonkajšieho marketingu, ako aj vnútorného informačného systému. Vonkajší informačný systém nadväzuje na zriaďovateľa a propagáciu múzea, vnútorný zabezpečuje budovanie základných systémov a subsystémov, ktoré poslúžia pri zbere, triedení, spracovaní, ale aj pri uložení a sprístupnení zbierkového fondu. Pre spracovanie I. a II. stupňovej evidencie, archívu, fotodokumentácie, knižnice, atď. sa v praxi osvedčil špeciálny program BACH. Vytvára základný informačný systém v múzeu. Pre skvalitnenie marketingu služieb však takto spracovaný materiál nevytvára systém muzeálnych informácií, čo je cieľom poskytovania služieb vo vzdelávacej oblasti. Nástrojom pre realizáciu týchto informácií je prostredie geografického informačného systému, kde v rámci súboru troch informačných okruhov, a to: **využitie objektu, objekt** (názov zariadenia a pod.), **atribúty objektu** (vlastnosť, parametre a pod.), sa vytvára ucelený obraz o predmete záujmu. Po vytvorení databáz na základe predmetu činnosti, múzeum získava podklady na spracovanie primárnych a sekundárnych informácií, na základe ktorých môže realizovať analytické a syntetické práce pre

potreby zriaďovateľa, múzea, ako aj iných objednávateľov. Základné prvky práce geografického informačného systému (GIS) sú nasledovné: **geografické, historické, administratívno-správne, organizačné, technické prvky, druhová skladba, skupina, podskupina, doba používania atď.**, s vyznačením hierarchických a synonymických vzťahov, ktoré spravidla majú stromovú štruktúru. Takto získané analytické a syntetické hodnotenia umožňujú spracovanie interpretácií, vychádzajúcich z kritérií, limitujúcich faktorov, kvalitatívnych ukazovateľov. Tým sa môžu stať podkladovým materiálom pre rozhodnutia, regulatíva, vedecké práce a pod., a poslúžia pre potreby zákazníkov, využívajúcich služby múzea.

3. 2 Stanovenie cieľov

Formy a metódy marketingového prístupu múzeí sú rôznorodé, ich realizácia záleží od typu daného zariadenia, od zriaďovateľa a jeho nárokov naň. Inak je to v múzeách z rezortu kultúry, iné úlohy plnia múzeá zriadené inými rezortmi, kde okrem úloh vyplývajúcich zo zákona o múzeách, plnia zámery zakladateľa, vrátane naň sa vzťahujúcej legislatívy, ale i marketingových cieľov. Na základe skúseností v zahraničí, ale i v spolupráci so zakladateľom, mení sa pohľad na doteraz zaužívanú prácu múzeí, a tým aj ich smerovanie. Riešením je prehodnotenie siete, ako aj koncepcie múzeí na republikovej úrovni. Tento krok by však mal byť vysoko odborný, realizovaný na základe poznania, s vytýčením zámerov a cieľov, v súlade s potrebami múzea a hlavne bez klientelizmu. Na základe týchto skutočností sa určia priority, medzi ktoré rozhodne patrí i zmena legislatívy, spoločne s vykonávacími predpismi, zhodnotenie muzeálneho materiálu, jeho rozčlenenie a odovzdanie do zbierok tých múzeí, ktoré sú na tú ktorú problematiku špecializované. Múzeá v jednom regióne by nemali mať totožnú, resp. skoro totožnú náplň. Mali by sa špecializovať na dokumentovanie určitej ľudskej činnosti v oblasti svojho pôsobenia, a takto by spoločne vytvorili jednoliaty obraz o tradíciách, histórii a kultúre spoločnosti v danom regióne. Tu sa dostávame k marketingovej stratégii v múzeách, ktorá v našich podmienkach nie je dostatočne rozpracovaná. Aj keby uvedená téma bola dôkladnejšie prebádaná, ťažko povedať, či by v našich postprivatizačných podmienkach dokázala dať odpovede na otázky,

ktoré kladú zamestnanci múzeí, verejnosť, ale i sám život. Odpoveďou na tieto otázky boli riešenia, zamerané na oblasť technologického rozvoja, na otázky v oblasti ekonomiky, spoločensko-politické potreby a žiadosť spotrebiteľov. V budúcnosti bude potrebné preskúmať a verifikovať úroveň práce v jednotlivých múzeách, predovšetkým z pohľadu nimi stanovených predsavzatí a cieľov. Poslanie by potom bolo obsiahnuté v cieľoch, ako aj vo filozofii a v zásadách práce toho-ktorého múzea. Z nich vyplýva identita, osobitosť múzeí, priority, ktoré sa určia na základe predstáv zriaďovateľa, ako aj múzeí, čo bude viesť k ich budúcemu miestu v spoločnosti, ktorá smeruje do novovznikajúcej Európy, v ktorej – tak ako v minulosti, by sme mali ochraňovať, zveľaďovať a sprístupňovať kultúrne dedičstvo svojich národov pre ďalšie generácie a oboznamovať ostatné národy o kultúre a histórii nášho národa a poukázať na ich možnosti a východiská pre rozvoj našej, európskej, a možno i celosvetovej civilizácie. Úlohy múzea oproti úlohám iných inštitúcií, ktoré plnia zdanlivo podobné funkcie, sú zreteľne vymedzené. Kým divadlá a koncerty komunikujú výberovo a jednostranne, rozhlas a televízia zdanlivo familiárne, múzeá bilaterálne (smerom k návštevníkovi a opačne) a multilaterálne (návštevníci navzájom). Iné inštitúcie využívajú k svojej činnosti zber, uchovávanie, skúmanie a sprístupňovanie muzeálí, avšak spôsobom, ktorý sa od muzeálneho líši. Knižnice, archívy a galérie pracujú tiež týmto systémom, avšak ich činnosť je zameraná na ukladanie publikovaných dokumentov, písomných správ a predmetov ako dôkazov určitej skutočnosti. Inštitúcie ochrany prírody a pamiatok zachovávajú a konzervujú doklady historického vývoja. Univerzity a výskumné ústavy uskutočňujú výskumy. Múzeá sú oveľa viac, ako len miesta štúdiá a vzdelávania alebo zábavy. Samotná zbierkotvorná činnosť má politický, ideologický, ale i estetický rozmer. Či chceme alebo nie, každý prírastok, každé postavenie predmetu alebo umeleckého diela vedľa iného, alebo jeho zaradenie v rámci výstavy, stálej expozície znamená, že sa určitým spôsobom vysvetľuje história. Popri týchto rôznorodých úlohách, je dôležité organizačné formovanie zmien. I práca, nadväzujúca na muzeálnu činnosť je heterogénna. Ak k tejto základnej ponuke postupne budeme pridávať ďalšie aktivity, ako napríklad muzeálnu kaviareň, predaj videokaziet, CD-romov,

dokumentujúcich historický vývoj, je možné zákazníka prekvapiť, nadchnúť, čo bude prinášať očakávaný úžitok. I keď ponúkané služby majú nehmotnú podstatu, stanú sa veľmi flexibilné, budú však vyžadovať dôslednú kontrolu akosti, spoľahlivosti a dôveryhodnosti s pružnosťou ponuky. Náležitou reklamou, a to napríklad výberom niektorej ponuky, sa zabezpečí príťažlivosť produktov múzea. Zároveň bude možné nevýkonné položky zistené analýzou predaja odstraňovať. Základným predpokladom úspešného predaja je schopnosť vytvárať, udržiavať a rozvíjať dobré meno loga podniku. Múzeum sa tejto úlohy môže v plnej miere zhostiť, a to najtrvalejšími atribútmi, ako je vytváranie systémových, osobnostných a kultúrnych hodnôt a pod. Múzeu, ako verejnej inštitúcii táto zodpovednosť vyplýva – okrem verejného práva a interných predpisov, aj z nového múzejného poslania – *Etického kódexu povolania*, prijatého ICOM-om v roku 1990, v ktorom etickou povinnosťou zriaďovateľa je podporovať všetky záležitosti múzea, jeho zbierok a služobných výkonov. Prichádza čoraz viac návštevníkov, ktorí získali skúsenosť v zahraničných múzeách. Nastáva porovnávanie služieb, ktoré boli získané v zahraničí s domácimi. Z tohto dôvodu je nutné pri poskytovaní informácií – služieb, zaoberať sa problémom ich sprístupňovania s poukázaním na historické hodnoty, a to nielen v danej oblasti, ale v oblasti celého muzeálneho trhu. Nemožno hovoriť o tradičnom marketingovom mixe, tj.: produkt – cena – distribúcia – komunikácia; príčinou sú predovšetkým vlastnosti poskytovaných služieb. Preto by bolo potrebné v rámci marketingového plánu, na základe analýzy procesov pripojiť ďalšie prvky, ktoré približujú činnosť múzea verejnosti.

Skúmaním procesov udržiavania si zákazníkov, možno ich rozdeliť do troch skupín, a to:

- predpokladaný zákazník – **na ktorého je možnosť pôsobenia v rámci reklamy,**
- potencionálny zákazník - **ktorý príde do múzea a jeho návšteva sa môže opakovať,**
- diskvalifikovaný zákazník - **ktorý sa nemieni do múzea vrátiť pretože nechce, alebo nemá dostatok peňazí na zaistenie si týchto služieb.**

3. 3 Vytváranie vhodného imidžu

Imidž charakterizuje osobnosť alebo podnik, jeho výrobky a služby.

Poskytovatelia služieb väčšinou vyvinuté a štandardizované produkty ponúkajú dlhší čas na predaj rôznym záujmovým skupinám, čím sa stávajú ich podstatou, ktorú obmieňajú podľa predstáv a záujmu zákazníka. Služby poskytované múzeom sa v tomto líšia, i keď sa zaujímajú o cieľového zákazníka a sú vysoko profesionalizované organizácie, ich výkon sa nedá štandardizovať, závisí viac ako pri iných typoch organizácií od využitia odborných vedomostí zamestnancov a spolupracovníkov, ktorí sú jeho vlastným kapitálom. Nimi vytvorený produkt – expozícia, výstava, publikácia, prednášky a pod., vedome alebo nevedome vytvára imidž múzea spolu s vonkajším vzhľadom priestorov, až po postoje zamestnancov. Spokojnosť zákazníka závisí od jeho pocitov (potešenie alebo sklamanie) vyplývajúcich z porovnávania poskytnutej služby s očakávaným výkonom. Pokiaľ výkonnosť nie je v súlade s očakávaním zákazníka, nie je spokojný. Vytváranie imidžu je zmesou prvkov, ktoré sa spájajú do jedného celku, aby tak vytvorili jeden základ, tj.: imidž múzea. I keď múzeum nie je ziskovou organizáciou, jedným zo základných prvkov imidžu je otázka **ceny**. V podstate je možné uvažovať o troch hladinách, pre ktoré je charakteristické to, čo a pre koho chceme produkt, službu ponúkať. Múzeum ponúka služby všetkým vrstvám zákazníkov, môže však svoje produkty rozdeliť pre solventnejších, priemerne solventných alebo ľudí s nízkou kúpnu silou. To však neznamená, že ponúkané služby by tým mali strácať na **kvalite**. Skôr naopak, úroveň všetkých ponúkaných služieb by mala byť profesionálna, ide skôr o ich rozšírenie, resp. zúženie.

Dôležitou súčasťou vytvorenia vhodného imidžu je voľba **názvu**. Názov môže napovedať, čím sa to-ktoré múzeum zaoberá. Je vhodné, ak múzeum na úradných listinách popri názve uvedie i obdobie svojej existencie a členstvo v domácich i zahraničných muzeálnych organizáciách. Kvalifikovanosť a dôveryhodnosť sa dajú vyjadriť aj vizuálne na letákoch alebo brožúrach tak, že sa uverejnia fotografie expozícií, výstavných priestorov, zbierok alebo pracovníkov vykonávajúcich určitý druh zložitej alebo technicky nenáročnej činnosti z prostredia múzea. **Výhodnosť** je faktor, ktorý sa dá ponúknuť rôznym spôsobom, napr. z hľadiska umiestnenia, otváracích hodín, ponúkanou

službou, atď. Každé múzeum má uvažovať o ponúkaných službách ako jednom zo základných cieľov. V praxi to znamená, že zamestnanci by mali vedome vytvárať predstavu priateľského, zainteresovaného imidžu. Listy by mali tiež napomáhať vytvárať pozitívny imidž, vedúci zamestnanci by ich mali podpisovať celým menom. Významným prvkom služieb je používanie **telefónu**. Dôležité je, čo sa povie, ako sa to hovorí, ale rozhodujúce je aj to, ako rýchlo sa zdvihne slúchadlo. Dôležitá je i **vážnosť** múzea, ktorá sa dá doceliť pomocou vhodného výberu, ako už bolo uvedené, obchodného mena, adresy, štýlu hlavičkového papiera, vybavenia expozícií, výstav, kancelárií, depozitov a pod. **Profesionalita** je síce odbornosťou jednotlivých zamestnancov daná, ale inteligentné vystupovanie a riešenie akéhokoľvek problému, súvisiaceho s činnosťou múzea, smeruje ku kvalite, ktorá určite na zákazníkov zapôsobí. Rýchla **reakcia a spoľahlivosť** vytvárajú záruku dôvery a tým i imidžu múzea. Je zrejmé, že uvedené štruktúry a postupy bývajú vo veľkej miere ovplyvnené prostredím, sociálno-ekonomickými, technologickými a politicko-právnymi faktormi. Aby medzi nimi mohol existovať čo najplodnejší výmenný vzťah, musia byť múzeá otvorené vonkajším vplyvom. V opačnom prípade múzeá prestávajú reagovať na potreby zákazníkov, často i zriaďovateľov, čo vedie k individuálnemu životu organizácie a orientácii podľa vlastných kritérií, čím strácajú pre potreby spoločnosti svoj význam.

3. 4 Tvorba reklamného programu

I keď v súčasnosti múzeá takmer nevyužívajú reklamu, je predpoklad, že v budúcnosti bude tvoriť významnú súčasť marketingovej stratégie. Pri rozhodovaní o cieľoch reklamy si treba vziať na pomoc analytický prístup. Tieto ciele budú presne určovať, kde, kedy a čo inzerovať.

Úspešná reklamná kampaň je definovaná piatimi hlavnými prvkami:

- *definovanie cieľov inzercie,*
- *správne načasovanie,*
- *výber vhodných médií,*
- *zostavenie efektívnych inzerátov,*
- *monitorovanie výsledkov.*

Každéj etape reklamného procesu, počnúc rozhodnutím inzerovať až po konečnú úpravu textu, je potrebné venovať značnú pozornosť. Expozícia, výstava, prípadne iná služba v múzeu môže byť atraktívna, ale ak potencionálni zákazníci o nej nebudú nič vedieť, návštevnosť nebude narastať, čím nevznikne možnosť predaja vytvorenej služby. Reklama sa často využíva na zvyčajné ciele – podporu predaja. Načasovanie inzerátu je kompromisom mnohých faktorov. Môže sa inzerovať nová alebo už existujúca služba, ale načasovanie musí súhlasiť s obdobím, kedy je možnosť získania čo najviac zákazníkov. (V prípade múzeí - obdobie dovoleniek, sviatkov, koniec školského roka a pod.). Ďalším problémom sú **médiá**, s ktorými je potrebné termínovo dohodnúť časový harmonogram uverejnenia. Reklamnú kampaň je preto nutné plánovať. Jeden osamotený inzerát, hoci aj brilantne zrealizovaný, málokedy dosiahne úspešnú reakciu. Jednou z prirodzených námietok proti sérii inzerátov sú náklady, ale je lepšie naplánovať si niekoľko menších inzerátov, než jeden veľký. Pravidelnou inzerciou sa môže vzbudiť záujem o činnosť múzea v každej oblasti činnosti. Najlepšími médiami sú jednoznačne tie, ktoré sú najbližšie k cieľovému zákazníkovi. Inzerát má obsahovať názov, adresu a logo, ďalej otváracie hodiny, ponúkané expozície, výstavy, prípadne ďalšie služby a konkrétne údaje. V múzeách sa zaužívalo pri otváraní expozícií, výstav i pri ďalších udalostiach vydávať plagáty, pozvánky, katalógy. Tieto nástroje reklamy sa dajú najlepšie využiť na propagáciu špeciálnych udalostí. Zvyčajne sa pozývajú i médiá – rozhlas a televízia, obe sú efektívnym reklamným médium. Tieto príležitosti dávajú možnosť dohodnúť si rozhovor, ako aj ďalšiu spoluprácu na propagáciu múzea. Špeciálnou formou reklamy sú letáky, brožúry, katalógy, ktoré informujú o činnosti, zbierkach, expozícii, výstavách a pod. Tlačený materiál môže byť hlavnou marketingovou súčasťou múzea. Ak majú byť úspešné, musia byť zostavené s presným cieľom a so zreteľom na zákazníka. Treba pritom dbať na farebnosť, výber papiera, použitie správnych informácií, typu písma a sadzby, ako aj celkový vzhľad, najmä pri použití ilustrácií.

V súčasnosti sa stávajú základom pre všetky druhy podnikania webové stránky. Cieľom je nielen osloviť, ale tak zaujať, aby navštívili múzeum. Pre internetovú technológiu je charakteristická rýchlosť, preto webovskú stránku treba často aktualizovať.

3. 5 Meranie účinnosti práce s verejnosťou

Práca s verejnosťou predstavuje súhrn všetkých plánovaných a dlhodobých opatrení k rozvinutiu a udržiavaniu dôvery medzi múzeom a verejnosťou. Sformovanie adekvátneho informačného systému má zásadný ideový, kultúrny, spoločenský a kreatívny význam. Jeho účinky nemožno vždy vyjadriť materiálne ani finančne. Preto z neho nepriamo profitujú aj produkty a služby múzea bez toho, aby práca s verejnosťou mala priamo do činenia s reklamou. Hlavným obsahom práce s verejnosťou je informácia o cieľoch, výkonoch a ponuke. O vážnosti inštitúcie pritom rozhoduje predovšetkým forma, kvalita špeciálnych výkonov, patrí sem i estetika vystupovania a príslušná spoločenská identita. Reklama je jednostranným procesom, ktorého cieľom je vyvolanie určitej priazne a dôvery. Práca s verejnosťou je procesom na ktorom sa do určitej miery zúčastňuje samotná verejnosť. Má 3 roviny:

- *stála prítomnosť,*
- *dosiahnutie atraktívnych hodnôt pozornosti,*
- *krátkodobé výstavy.*

Podmienky práce s verejnosťou sú nasledovné:

- *návštevná doba a poplatky za vstupné,*
- *publikácie múzea (nálepky, prívesky, informačné listy, brožúry, letáky a pod.),*
- *reklama (rozhlas, televízia, noviny, plagáty, práca so záujmovými skupinami),*
- *služby návštevníkom (informácie, šatne, telefóny, občerstvenie, toalety, múzejné stánky, odborná poradenská služba, úvodné návštevy, konzultácie, múzejné kluby),*
- *akcie (otvorenie výstav, expozícií, stretnutia s publikom, výročné podujatia, pozvanie významných osobností),*
- *médiá (spolupráca s dennou tlačou, časopisy, elektronické médiá, rozhlas, televízia, internet).*

Koncentruje sa podľa svojej podstaty, ako marketing služieb navzájom sa ovplyvňujúcich pravidiel, ktorý sa skladá z nasledovných postupov:

- *popis záujmového okruhu zákazníkov,*

- vytvorenie príslušného a primeraného programu pre cieľových zákazníkov,
- vytvorenie metodiky informovania o službách, a tým podnietenie zákazníkov na ich využívanie,
- vyhodnotenie celého procesu,
- prispôsobenie prijatých opatrení výsledkom vyhodnotenia.

4. Stratégia a taktika plánovania

4. 1 Prvky a postupy plánovania

Prvky a postupy plánovania pozostávajú z viacerých častí, ktoré navzájom kooperujú. Je to vlastne poznatková štruktúra a konštrukcia, v ktorej sú usporiadané všetky poznatky týkajúce sa problémov múzea. Princípy strategického plánovania, čo do predmetu usporiadania a štruktúry, môžu byť rôzne, práve z toho dôvodu existujú rozdielne marketingové koncepcie. V širšom zmysle slova marketing ako strategický prvok a postup plánovania predstavuje viac. Je to nástroj aktivít, strategických a taktických úloh múzea, vytvárajúci **filozofiu práce múzea**.

Preto by marketingová štruktúra mala byť členená do troch základných oblastí, ktoré sú zhrnuté v nasledovnej tabuľke.

Organizácia a koordinácia	Základné funkcie	Informácia a komunikácia
marketingová štruktúra musí mať zodpovedajúci formu, ktorá bude vychádzať z cieľov, zámerov a pôsobnosti múzea na základe požiadaviek zriaďovateľa a zákazníkov, pritom je veľmi významná koordinačná činnosť	sem možno zaradiť vzťahy medzi jednotlivými organizačnými zložkami, vrátane zriaďovateľa, to znamená, že marketingová stratégia zriaďovateľa a jeho spätná väzba, t.j.: zákazníci sa vzťahuje na všetky zložky múzea	uvádzané základné zložky sa stratégiou plánovania integrujú do vnútorného informačného systému a vytvárajú základňu pre vonkajší informačný systém, čím poskytujú rad informácií z relevantného okolia

Táto štruktúra uplatňuje procesný prístup k zabezpečovaniu úloh múzea a umožňuje efektívnosť a operatívnosť riadiacej, ako aj samotnej práce múzea, a vedie k nasledovným nástrojom marketingovej politiky:

Nástroje marketingovej politiky

výkonná politika	v prvom rade ide o zabezpečenie základných úloh múzea podľa potrieb zriaďovateľa a naň nadväzujúcich všetkých produktov, ako aj uplatňovania nových technológií, inovačnej politiky atď.
platobná politika	ide o cenovú politiku, v ktorej sú zahrnuté dotácie, vlastná produkcia pri zohľadnení povahy neziskovej služby
komunikačná politika	komunikácia má svoj zmysel na každej úrovni i v procese predaja služieb. Vyústením komunikačnej politiky je stratégia marketingovej komunikácie.
distribučná politika	je potrebné zvažovať všetky možné cesty, zabezpečujúce predaj produktov a služieb múzea

V tejto súvislosti je potrebné rozlíšiť **strategické, taktické a operatívne plánovanie** a to v každej čiastkovej práci múzea.

Stratégia plánovania má nasledovné čiastkové úlohy:

- určenie poslanca,
- ohraničenie trhu, definícia stratégie múzea,
- určenie strategického smeru.

Taktické plánovanie zahŕňa:

- určenie cieľov podľa zbernej oblasti, zriadenia múzea,
- stanovenie strategických krokov,
- konkretizovanie úloh (krátkodobé, dlhodobé),
- odvodenie predpokladaných finančných nárokov.

Operatívne plánovanie vyžaduje:

- formulovanie cieľov (hlavné úlohy),
- stanovenie opatrení,
- rozpracovanie hlavných úloh (ročné plány zamestnancov),
- odvodenie príslušného rozpočtu.

Zásadné strategické rozhodovanie robí zriaďovateľ spoločne s vedením múzea. Krátkodobé úlohy sú zamerané na efektívne uplatnenie múzea a trhu. Dlhodobé úlohy orientujú múzeum k zásadným rozvojovým smerom a vytvárajú komplexnú rozhodovaciu štruktúru.

4. 2 Analýza trendov a cieľov

Vzájomná prepojenosť a závislosť jednotlivých plánovacích subjektov však musí byť vyjadrená i v samotnej organizačnej štruktúre múzea. Analýza trendov a cieľov musí vychádzať z trhu a konkretizovaná najmä v požiadavke zákazníkov, ale aj konkurencie, ktorou nemusia byť len múzeá, ale i rôzne organizácie pracujúce na podobných princípoch.

Sledovaním trhu a formulovaním jeho predstáv sa vytvára koncept produktov, ktorý by mal vychádzať:

- *z lokalizácie a definície nových trhových produktov, ponúkajúcich múzeu nové príležitosti,*
- *z vyhodnotenia existujúceho trhu a jeho produktov (ponuka, dopyt),*
- *z monitorovania okolia a prognózovania budúcich trendov.*

Ďalej do okruhu tejto problematiky patrí identifikácia skupiny zákazníkov. Hlavným zmyslom by malo byť zladiť potenciál múzea, spolupracovať s viacerými skupinami zákazníkov, a tým umožniť efektívne zacielenie marketingových programov. Pritom je dôležité identifikovať existujúci, ale tiež i budúci potenciál konkurentov. Dôležitým sa stáva identifikovanie a analýza strategických skupín a opis konkurenčnej činnosti. Umožňuje rozlíšenie vhodného typu stratégie múzea v danej konkurenčnej situácii. Teda, zohľadnenie životného cyklu produktov múzea (doplňanie, prípadne obmena expozície, periodicita nových výstav, iné podujatia, pútajúce záujem zákazníka). Analýza trendov a cieľov vyžaduje študovať trhové príležitosti.

4. 3 Výber vhodnej metodológie práce

Metodika a metodológia muzeológie a aplikovanej muzeológie pre praktické použitie v princípe platí pre celé múzejníctvo. Tak, ako múzeum, i muzeológia má interdisciplinárny charakter, ktorý využíva poznatky všetkých odborov a odvetví ľudskej činnosti. Ako každá cieľavedomá činnosť, i táto sa riadi určitými všeobecnými požiadavkami, ktoré umožňujú na základe princípov odbornosti a profesionality, výber predmetu a jeho dokumentáciu, tvorbu a správu zbierkového fondu, I. a II. stupeňovú evidenciu, uskladnenie, konzervovanie, reštaurovanie, sprístupnenie, sprostredkovanie fondov a práce verejnosti. Tento komplex noriem a pravidiel, zahŕňa podstatné faktory stratégie muzeálnej práce – vytváranie jej produktov, ktoré je nutné umiestniť na trhu. Produkt, distribučná cesta, cena a stratégia marketingovej komunikácie, vybraná manažmentom za účelom umiestnenia múzea medzi kľúčovými konkurentmi, sa najčastejšie označuje ako *marketingový mix*, alebo *marketingový program*. Podporuje zjednotenú koncepciu jednotlivých komponentov múzea. Stratégia umiestňovania

produktov na trhu sa stanovuje na rôznych manažérskych úrovniach, ktoré kopírujú celkové zámery vo výkonnosti.

Pri výbere vhodnej metodológie práce by sa malo uvažovať:

- *o kritériách alebo prínosoch, ktoré zaväzujú zákazníka pri využití tej-ktorej služby, pričom treba zvážiť význam jednotlivých kritérií,*
- *rozsah, v ktorom sa múzeum dokáže odlišiť od konkurencie, ktorou vždy nemusí byť múzeum, ale aj iná, podobná služba,*
- *obmedzenia a možnosti múzea.*

Pri analýze je potrebné brať do úvahy:

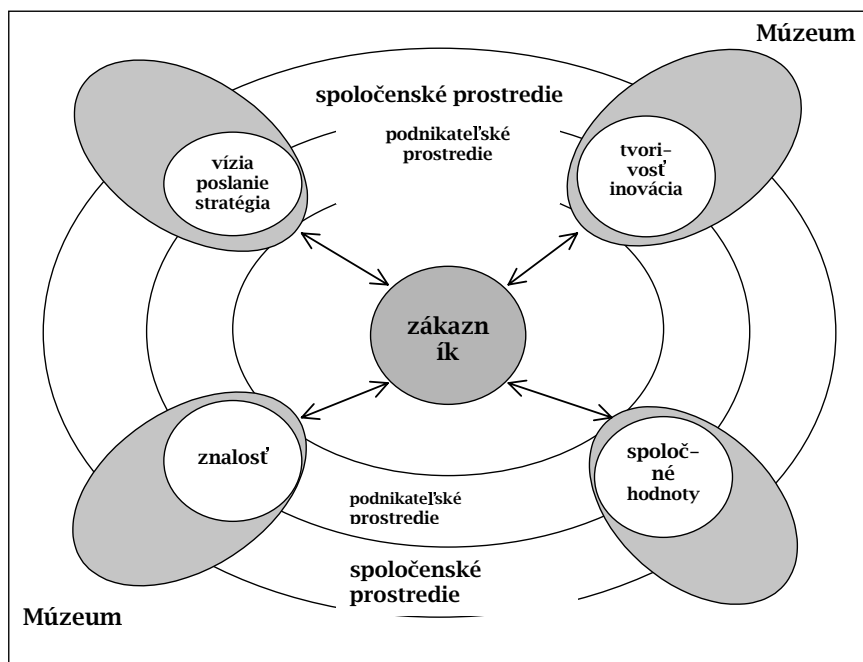
- *vymedzenie zákazníkov,*
- *definovanie možností, štruktúry zákazníkov,*
- *identifikovanie jednej alebo viacerých zákazníckych skupín, na ktoré sa múzeum môže zamerať.*

4. 4 Vytváranie scenárov stratégie a taktiky

Voľba vhodnej stratégie a taktiky je závislá od mnohých činiteľov. Najviac od úsilia zriaďovateľa a jeho finančného potenciálu. Nie je zanedbateľná schopnosť múzea identifikovať skutočnú situáciu v danom období a správne predpokladať budúci vývoj. Pri návrhu scenára marketingovej stratégie a taktiky sa zvažujú systémové kroky, vykonané skôr, ako sa vytvorí marketingový projekt. Pri rešpektovaní procesného prístupu sa vychádza z analýzy súčasnej situácie v múzeu a jej vyhodnotenia. Analýza by sa mala robiť i po zavedení systémových krokov, aby sa určili nevyhnutné stratégie a taktické zmeny. Posúdenie situácie zahŕňa definíciu trhu a jeho analýzu, ako aj možnosti a príležitosti. Pre vývoj scenárov stratégie a taktiky je vhodné seriózne posúdenie hlavných úloh a priorít, ako aj časového harmonogramu, sociálno-ekonomických faktorov, štruktúry a efektívnosti novej orientácie, tak z hľadiska potencionálnych zákazníkov, ako aj komunikačných cieľov. Okrem uvedeného, každý scenár by mal obsahovať postupnosť krokov, náklady, ceny, konkurenciu, legislatívne a etické faktory. Stáva sa tak flexibilným v rámci múzea, ako aj mimo neho. Dôraz sa musí klásť na všetky oblasti činnosti, ako aj personálny rozvoj. Nesmie sa pritom zabúdať na propagáciu, reklamu a vzťahy s verejnosťou. Vzniká tak prognóza vývoja, ktorá musí obsahovať i odhad potencionálneho podielu na trhu, s cieľom dosiahnuť zhodu medzi ponukou a dopytom.

Pod scenárom stratégie a taktiky rozumieme dlhodobú koncepciu činností v oblasti marketingu. Zmyslom je premyslene a účelne rozvrhnúť zdroje múzea tak, aby mohli byť čo najlepšie splnené základné ciele, rast, stabilita, obrat, výskum, vývoj, úroveň kvalifikácie zamestnancov a technológia. Vyžaduje to nadriadenosť celku nad časťami systému, čo sa v marketingu prejavuje vzťahom medzi štyrmi satelitmi: **vízia, poslanie, stratégia, znalosti, spoločné hodnoty, tvorivosť a iniciatíva**.

Každý zo satelitov sa musí prejavovať ako samostatná hnacia sila.

Marketingové vzťahy systému stratégie

5. Kvalita a jej miesto v múzeu

5. 1 Motivácia ku kvalite

Zmenou spoločensko-ekonomického systému po roku 1989 sa začali hľadať nové riešenia v postavení múzeí na Slovensku. Organizovali sa semináre a podujatia, týkajúce sa činnosti múzeí v pôsobení

nových politicko-ekonomických a sociálnych vzťahov. Vydávajú sa rôzne publikácie, týkajúce sa marketingu múzeí s cieľom oboznámiť širokú odbornú verejnosť s novými skúsenosťami a pohľadmi na túto prácu. Nevýhodou týchto seminárov (napr. i publikácie **Friedricha Waidachera**: *Príručka všeobecnej muzeológie*, SNM, NMC, Bratislava, 1999) je, že v prvom rade neriešia otázku marketingu práce samotných múzeí, ale zaoberajú sa otázkami, nadväzujúcimi na túto činnosť, ako sú výstavy, expozície, atď.

Vo východnej Európe nastali zmeny štruktúry vlastníctva, ktoré ovplyvňujú zásady rozdeľovania spoločenských zdrojov, pre ktoré sa v oblasti múzejníctva doteraz nenašli vhodné riešenia i keď štrukturálne zmeny zriaďovateľov múzeí riadených rezortom kultúry už nastali v podobe vzniku samosprávnych krajov. Hovoríme o špecializovaných múzeách, ktoré nachádzame tak v riadení rezortu kultúry, ako i mimo neho. I keď tie múzeá, ktoré sú v rezorte kultúry, kopírujú jeho systém riadenia, u ostatných však každý rezort uplatňuje svoje zásady, čo možno sledovať u týchto múzeí vo väčšej, menšej alebo žiadnej samostatnosti. Nastávajú tak metodické, metodologické a na ne nadväzujúce nedostatky. Túto nejasnosť potrieb možno sledovať i v aktivitách univerzít v oblasti výučby muzeológie, s ktorou sa v súčasnosti môžeme stretnúť. Ich absolventi nie vždy zodpovedajú potrebám múzeí, a to najmä inorezortných, ktoré realizujú svoju činnosť skôr vzájomným prepojením s podnikateľskými záujmami zakladateľa na báze muzeálnej metodiky a metodológie práce.

Tak, ako v každej novoformovanej oblasti, i v oblasti kvality služieb v múzeu sa vyskytujú nejasnosti, ktoré by sa mali odstrániť spracovaním všeobecnej záväznej a platnej filozofie muzeálnej práce, podporenej i legislatívou a vykonávacími predpismi, platiacimi pre rezortné, inorezortné i súkromné múzeá. Nepostačujú ani prezentované zahraničné modely, najmä z tých krajín, kde sa doteraz nevytvorila muzeálna legislatíva ani na takej úrovni, ako u nás, pričom v krajinách strednej Európy je neporovnateľne vyššie tempo privatizácie.

Vznikajúce zložité štruktúry a vzťahy vedú k používaniu nových, kľúčových pojmov ako sú stratégia, marketing, riadenie, manažment, kvalita a podobne. Nezvratným procesom, ktorý ovplyvňuje všetky úrovne produkčnej, obslužnej sféry i ďalších, je globalizácia

svetovej ekonomiky a spoločenského života. Proces globalizácie, tj.: hospodárskeho, politického a bezpečnostného prepojenia krajín, regiónov, veľkých častí kontinentov, je síce univerzálnym trendom, no nemožno ho ponímať absolutisticky, lebo súčasne s ním pôsobia aj odstredivé, dezintegračné sily. Kým sa ekonomika strednej Európy orientuje na zahraničie, tzv. procesy v oblasti muzeológie a muzeálnej činnosti by sa mali orientovať v danej etape v rámci jednotlivých oblastí nasledovne.

ORIENTÁCIA PROCESOV V OBLASTI MUZEOLÓGIE

v oblasti školstva	na prípravu adeptov pre práce v múzeách v súlade s potrebami zmien, tj.: okrem už zaužívaných metód, zavedenie výuky muzeálneho manažmentu, a to i pre zamestnancov v rámci praxe a zriaďovateľov
v oblasti riadenia múzeí	zvážiť doterajšiu sieť, personálne vybavenie a naň nadväzujúcu infraštruktúru v múzeách, riadených rezortom kultúry. Inorezortné múzeá by mali dostať od zriaďovateľov konkrétne posolstvá, týkajúce sa marketingu, vnútornej a vonkajšej pôsobnosti týchto zariadení v súlade s cieľmi a potrebami daného rezortu pri dodržiavaní zásad muzeologickej praxe.
v ekonomickej oblasti	dbať na vytvorenie potrebného zázemia múzeí po zvážení ich náplne, prepojenie v rámci všeobecnej siete a dbať o zvyšovanie nárokov na kvalifikované pracovné sily. Posilniť váhu muzeálneho marketingu v súlade s potrebami cestovného ruchu, ekonomiky a zriaďovateľom vytvorených strategických a taktických cieľov na základe záväznej, všeobecne platnej národnej filozofie kultúrnej politiky štátu, v ktorej by boli stanovené i zásady muzeálnej práce. Zo strany múzeí využitie možnosti poskytovania grantov pre túto prácu z Európskej únie.

Rozhodujúcim faktorom ovplyvňujúcim efektívnosť uplatňovania stratégie je usporiadanie konfiguračného riešenia múzeí v súlade tak s ich potrebami, ako aj potrebami zriaďovateľov. Je zrejmé, že múzeá majú iné potreby, než ich zriaďovatelia, ale vytvorením sústavy jednotných pravidiel môžu vychádzať v rámci organizačno-štrukturálneho riešenia zriaďovateľov a tým podporovať jeho podnikateľské ciele. Vytvoriť univerzálnu štruktúru však nie je možné. Aj keď nemáme v celom rozsahu exaktný základ, vieme pomenovať najčastejšie negatívne skutočnosti, ktoré v múzeách existujú:

- *plytvanie v postupoch a procesoch,*
- *nesynchronizovaná práca, i v rámci zberu, evidencie, konzervovania a reštaurovaní zbierok,*
- *nevhodná štruktúra zbierok, plytvanie nastáva tým, že múzeum má zbierky, ktoré neopustili depozit už od ich nadobudnutia do fondov múzea,*
- *zlá komunikácia a spolupráca, chýbajúca motivácia, konflikty medzi pracovníkmi,*
- *dlhá výrobná doba, neplnenie termínov,*

- *nízka produktivita, využívanie pracovného času, nevyužívanie schopností zamestnancov, v niektorých múzeách i prezamestnanosť,*
- *zložitý, nesynchronizovaný a nejasne definovaný proces (zriaďovateľ – vedenie múzea – pracovníci),*
- *uprednostňovanie operatívnych problémov (hasenie problémov),*
- *nejasné finančné toky, nevhodný systém odmeňovania,*
- *chýbajúce stratégie a nedôslednosť pre realizáciu zmien,*
- *neschopnosť dodržať a zlepšovať dohodnuté štandardy,*
- *slabé plánovanie, štandardizácia, nízka kooperácia,*
- *nevhodné použitie informačných technológií, nekompetentnosť a nekomplexnosť niektorých zamestnancov a ich prepojenie na vonkajšie zdroje, zber dát, čím sa ich evidencia stáva nedostatočnou.*

Najčastejšie príčiny neúspechu pri zavádzaní zmien

POCHYBOVAČI	NEVIDIACI	CHUDOBNÍ
my neveríme vo výkonnosť múzea a nového zriaďovateľa	všetko robíme dobre, stúpa návštevnosť, tí, čo udávajú iné čísla výkonov, ako ich dosiahli, nepodávajú reálne informácie	nemôžeme si dopriať zmeny, nemáme dosť peňazí
NEVERIACI	GENERÁLI	LENIVCI A MLČANLIVÍ
neveríme novej technológii, my robíme veci starým dobrým spôsobom	nie je tu poriadok, disciplína, kto by tu bol ochotný pracovať	my vieme, že múzeum by sa malo hýbať dopredu, kto to však povie nášmu vedeniu
PROVINCIONALISTI	PLAČÚCI	SLABŠÍ
my neveríme všetkým tým rečiam, nemáme potrebu ísť mimo múzea, nám stačí spolupráca s našimi múzeami, skúšali to iní a nedopadli najlepšie	tí v zahraničí môžu získať ľahko finančné prostriedky, keby sme ich my dostali, tak ako oni, boli by sme tiež takí dobrí	čakáme nejakú ochranu od ministerstva (zriaďovateľa, vedenia múzea) a potom môžeme niečo pre múzeum urobiť

Každé múzeum by malo mať jasnú predstavu o svojej budúcnosti. Podstata prežitia je v trvalom úspešnom pôsobení na trhu, čo spočíva v snahe o neprestajné zlepšovanie kvality, ktorá je postavená na troch základných pilieroch:

- **metóda** zvyšovania produktivity, smerujúca k **zoštiehľovaniu múzea**,
- **ľudia**, ktorí sú aktívne zapojení do procesov zlepšovania, aby ovládli čo najprogressívnejšie metódy a metodiky muzeálnej práce,
- **procesy**, ktoré sú jednoduché, prehľadné, jednoznačne definované a podrobené neustálemu systému zlepšovania.

Tieto predpoklady dopĺňa tabuľka:

PRVOK	METÓDA	ĽUDIA	PROCESY
stabilita a štandardizácia	analýza a meranie práce	výchova k disciplíne a zodpovednosti	mapovanie, zjednodušovanie, stabilita procesov a ich sledovanie
systém celopodnikového zlepšovania	manažment nápadov	individuálne zlepšovanie, zlepšovanie tímu	celopodnikový systém zlepšovania
dokonalý informačný systém	spracovanie informačného systému	rozvoj komunikačných schopností	spoločné zdieľanie všetkých informácií a znalostí
rozvoj ľudí a ich zapojenie do zmien	workshopy	zmena podnikovej kultúry	delegovanie právomocí
pracovný proces	nová filozofia a stratégia	každý zamestnanec zodpovedá za kvalitu	evidencia, výstavy, expozícia, práca s verejnosťou

5. 2 Koncepcia a terminológia kvality

Hlavnou zložkou každého podniku je jeho stratégia, koncepcia. Je to akýsi *pevný bod*, ku ktorému musia smerovať rozhodovania každého druhu a dosiahnuté výsledky. Pre múzeum stačí mať triezvu *obyčajnú stratégiu*, ktorá stavia na reálnych predpokladoch, formuluje jasné ciele a možné spôsoby realizácie, môže identifikovať príležitosti k inováciám. Nestačí rozpracovanie existujúceho stavu, jeho rozširovania a modifikácie. V múzeu 21. storočia je potrebné vytvárať skutočnú technickú a sociálnu inováciu. Všetky koncepcie budovania systému manažmentu kvality majú spoločný cieľ – vybudovať a udržiavať dôveru zákazníka a ostatných zúčastnených strán tak, že podnik, organizácia je schopný plniť dohodnuté požiadavky. Existuje 5 hlavných oblastí na vytvorenie manažmentu kvality: **kvalita, náklady, čas, presnosť plnenia termínov, pružnosť**.

Zavedenie týchto oblastí do pracovného procesu možno definovať ako postup múzea zameraný na kvalitu, ktorý je založený na spoluúčasti všetkých zamestnancov, a ktorý má za cieľ: **zabezpečenie dlhodobého úspechu, celkovú prosperitu**.

Pri komplexnom manažmente kvality sa od zamestnancov vyžaduje, aby si plnili povinnosti kontrolovateľným a koordinovaným spôsobom. Ďalej sa od všetkých zamestnancov vyžaduje zmena postojov a správania sa.

Podrobnejší popis týchto požiadaviek spočíva v realizácii týchto princípov:

- **uspokojovanie zákazníkov** prostredníctvom vysokej kvality,
- **koncepcia kvality** musí byť jasne rozpracovaná zamestnancami, pochopená a zahrnutá do všetkých činností organizácie,

- **zriaďovateľ a manažment** múzea musí riadiť všetky procesy s cieľom realizovať kvalitu ako základ filozofie manažmentu múzea,
- **zriaďovateľ i manažment** múzea musí motivovať všetkých pracovníkov, vytvoriť a zaviesť podmienky, ktoré vtiahnu všetkých do procesu realizácie a sústavného zlepšovania kvality,
- **komplexný manažment kvality** sa zakladá na sústavnom a nepretržitom zbere poznatkov a údajov, ich rozbere a vyhodnocovaní, ako aj na realizácii opatrení vyplývajúcich z analýz,
- **mimoriadnu starostlivosť** treba sústrediť na prípravu pracovníkov, kde súčasťou prípravy je diferencované vzdelávanie na všetkých úrovniach, hlavne so zameraním na tímovú prácu a sústavné zlepšovanie.

Filozofia komplexného manažmentu kvality má rovnaké účinky, ktoré možno rozdeliť:

- **priamy účinok** - zníženie nekvality produkcie,
- **nepriamy účinok** – narastanie dôvery, odhaľovanie skrytých možností jednotlivcov a zvýšenie kultúry organizácie.

Pri spracovaní koncepcie kvality nie je možné sa držať *receptúr*. Každý podnik, organizácia, múzeum má inú tradíciu a iný *zdravotný stav*. Experimenty ukázali, že na Slovensku sa vytvorili niektoré všeobecné znaky, ktoré sa dajú uplatniť.

Všeobecné postupné kroky sú nasledujúce:

- *analýza súčasného pracovného procesu,*
- *definícia cieľov a ich prepojenie s ľuďmi, premena vzťahov a postupný rozvoj novej podnikovej kultúry,*
- *zjednodušovanie podnikových procesov, odstránenie zbytočných vecí a činností zavedením poriadku a štandardov,*
- *vybudovanie systému kvality,*
- *celopodnikový program identifikuje a eliminuje plytvanie,*
- *program redukcie časov jednotlivých činností,*
- *zavedenie manažmentu úzkych miest a kontinuálny proces zlepšovania, t.j.: zavedenie totálnej produktivity práce a kontinuálneho zlepšovania na základe filozofie hľadania a odstraňovania úzkych miest.*

Postupnosť krokov nemôže byť ľubovoľná, či výberová podľa intuície manažmentu, ale je žiadúci komplexný pohľad na podnik, organizáciu, múzeum. V pravom rade je dôležité skutočne dosiahnuť úroveň podnikovej kultúry, od ktorej sa odvíja strategický prístup, ktorý špecifikuje najdôležitejšie ciele a postupnosť ich realizácie. Terminológia kvality je prehľadne presne definovaná v normách STN EN ISO 9000:2001 – Systémy manažmentu kvality – základy a slovník. Sú v nich uvedené termíny, súvisiace s kvalitou manažmentu i s auditom.

5. 3 Zásady klasifikácie riadenia procesov kvality

Dramatické zmeny v globálnej ekonomike predurčujú nevyhnutnosť zásadne nových prístupov k formovaniu múzeí. Prognózovanie rozvoja vzhľadom na turbulentnosť zmien je čoraz náročnejšie a potrebné sú neustále korekcie strategických zámerov. Stratégia predurčuje vývoj v organizácií a kladie vysoké nároky na jeho adaptačné schopnosti. Základ noriem systému manažérstva kvality je zakotvený v norme ISO 9000 a tvorí ho 8 zásad:

- 1. zameranie sa na zákazníka** – organizácie sú závislé od svojich zákazníkov a preto majú chápať ich súčasné a budúce potreby a snažiť sa prekonávať očakávania zákazníkov.
- 2. vodcovstvo** – vodcovia stanovujú jednotu účelu, smeru a interného prostredia v organizácii.
- 3. zapojenie pracovníkov** – ľudia na všetkých úrovniach sú základom organizácie, ich plná angažovanosť umožňuje využívať ich schopnosti s cieľom maximálneho osohu pre organizáciu.
- 4. proces prístupu** – žiadaný výsledok sa dosiahne účinnejšie, ak sa súvisiace zdroje a činnosti riadia ako proces.
- 5. systémový prístup k manažérstvu** – identifikácia, pochopenie a riadenie systému previazaných procesov pre dané zameranie prispieva k efektívnosti a účinnosti organizácie.
- 6. trvalé zlepšovanie** – trvalým zámerom organizácie je stále zlepšovanie.
- 7. prístup k prijímaniu rozhodnutí na základe faktov** – efektívne rozhodnutia sa zakladajú na logickej alebo intenzívnej analýze údajov a informácií.

8. vzájomne užitočné vzťahy s dodávateľmi – schopnosť organizácie a jej dodávateľov vytvoriť hodnotu sa zvýrazní pomocou vzájomne užitočných vzťahov.

Riadenie procesu kvality vychádza z uvedených ôsmich bodov, nie je však možné bez vízie organizácie. Predpokladá zvýšené požiadavky na učenie, ako aj určitý časový úsek, kedy sa vytvára rozšírená vízia. Strategickú víziu je potrebné vnímať v určitej štruktúre na najvyššej úrovni, ktorá je jadrom konceptu podnikateľského a manažérskeho myslenia. Znamená to, že vhodný prístup manažmentu je potrebnnejší ako špeciálne nástroje alebo koncepcie. Úspešnosť organizácie sa vyznačuje nasledujúcimi charakteristikami: strategické myslenie, riadenie a usmerňovanie spolupráce, pružné zmeny v zamestnanosti (brigádnicí, termínované zmluvy a pod.), prepojenie lokálnych a zahraničných aktivít, podiel na poznatkoch, schopnosť flexibilných zmien a modifikácií organizačných štruktúr.

Dôležitou časťou tejto charakteristiky je najprv pochopiť podstatu problémov. V prvom rade je potrebné urobiť *merateľným* všetko, čo je možné nejakým spôsobom merať a potom sa učiť, ako normy výkonnosti uplatňujú iní. Vedenie nesmie zanedbať štúdium zmien, techník a technológií. Pre múzeum je prvoradým cieľom získať *povešť vodcu a inovátora* vo svojom odvetví. Inovačné podniky hľadajú nové zdroje investícií, presadzujú zároveň podnikovú kultúru, ktorá podporuje ich odhalenie a rozvoj v realizovateľných programoch organizácie. Najvyššia kvalita je vstupnou hodnotou organizácie a môžeme ju chápať aj ako schopnosť uspokojovania zákazníkov. Cesta ku kvalite vedie cez zdokonaľovanie výrobných postupov, zvyšovanie kvalifikácie zamestnancov a pod. Plánovanie je predpokladom efektívnej činnosti organizácie, ale nesmie sa stať samoúčelným. Strategické plánovanie sa sústreďuje na celkovú politiku a udáva všeobecný smer rozvoja organizácie. Operatívne a taktické krátkodobé plánovanie sa sústreďuje na plánovanie činnosti skupín, nesmie byť však dlhšie ako 2 až 3 roky. Toto plánovanie môže vychádzať z minuloročných plánov, s minimálnymi úpravami, ako je napríklad zvýšenie rozpočtu na základe predpokladanej inflácie. Ďalším segmentom vízie budúcnosti je koncept reakcieschopnosti podniku, zahŕňa tieto prvky:

- *schopnosť reagovať,*

- *hľadanie praktickej spätnej väzby,*
- *reagovať rýchlo,*
- *schopnosť konať rýchlo a v krátkom prípravnom čase.*

Ďalej efektívnosť, technológiu, výkonnosť procesov a postupnosť riešenia zistených problémov.

6. Ľudia v múzeu

6. 1 Riadenie zamestnancov a interný marketing

Ľudia tvoria a plánujú stratégiu, ľudia túto stratégiu zavádzajú, a títo ľudia tiež navrhujú a pracujú s informačnými systémami. Podiel ľudí na poskytovaní služieb má 3 základné formy:

1. služba vo veľkej väčšine vyžaduje účasť zamestnancov organizácie, ktorá službu produkuje a ponúka. Účasť môže byť priama, t.j., že zamestnanci sú v priamom kontakte so zákazníkom a označujeme ich ako **kontaktný personál**. Manažment organizácie spravidla nie je v priamom kontakte so zákazníkom, ale jeho vplyv na produkciu služby je zásadný. Ovplyvňuje produkty tým, že vytvára stratégiu vývoja, permanentne tvorí nové plány (prevádzkové a iné). Manažéri pri produkcii služby vystupujú v úlohe **ovplyvňovateľa**. Ďalší zamestnanci, vstupujúci do produkcie služby, sú pracovníci rôznych podružných útvarov a voláme ich **pomocný personál**. Pri procese poskytovania služby zostávajú ovplyvňovatelia a pomocný personál pre zákazníka za líniou viditeľnosti.
2. nutné služby vyžadujú aktívne zapojenie zákazníka, a ten sa stáva **spoluproducentom služby**.
3. zákazníci a ich rodina, priatelia a známi sú súčasťou **referenčného trhu**, ktorý vytvára spolu s ostatnými časťami trhu marketingový vzťah. Podieľajú sa na tzv. ústnej reklame a vytváraní imidžu produktu, ale aj celej organizácie.

Najväčší význam pri poskytovaní služieb majú zamestnanci, ktorí dokážu zabezpečiť dobrý kontakt so zákazníkom, pretože úlohou marketingu je uspokojovanie potrieb zákazníka. Na dosiahnutí tohto cieľa sa musia podieľať všetci zamestnanci organizácie podľa svojho pracovného zadelenia. Spolupráca sa prejavuje v troch oblastiach:

1. **stotožnenie sa s potrebami zákazníkov** – manažment musí poznať, aké potreby majú segmenty zákazníkov, a najmä aké nároky kladú na zamestnancov.
2. **sledovanie a hodnotenie** – zamestnanci sú hodnotení podľa prínosu pre organizáciu.
3. **spolupráca všetkých funkčných útvarov** – manažment by mal dbať o spoluprácu všetkých útvarov v organizácii. Mal by vytvárať jednotlivé pracovné miesta a popis pracovnej činnosti tak, aby smerovala k plneniu cieľov organizácie a aby sa nevytvárali duplicitné funkcie, a pod.

Pri zabezpečení týchto oblastí je dôležitý proces prijímania zamestnancov, vzdelávanie zamestnancov, vývoj kariéry, monitorovanie a kontrola zamestnancov.

Okrem toho možno použiť rôzne ďalšie metódy kontroly, patria k nim:

- *systém uloženia jednotlivých fondov v depozite,*
- *systém sťažností na zamestnancov,*
- *systém návrhov na riešenie problémov zamestnancami,*
- *návštevy auditu, t.j.: kontrola práce môže byť rutinná, ohlásená, obyčajná, náhla,*
- *prieskum spokojnosti zákazníkov.*

Riadenie a interný marketing zabezpečuje kontinuálne zlepšenie výkonnosti a stáva sa nevyhnutnosťou a súčasťou predpokladov **každý deň trochu lepšie**.

6. 2 Význam zamestnancov pri realizácii služieb

Múzeá by mali zaviesť podnikové hodnoty a vytvoriť pracovné miesta ľuďom s vhodnými individuálnymi hodnotami. Najčastejšie sa zamestnanci mylne domnievajú, že takéto hodnoty má vytvoriť manažment. V skutočnosti to nie je možné. Hodnoty sa formujú po vytvorení podnikového kréda. Denne pribúdajúce zlepšovanie práce jednotlivcami umožňuje ďaleko väčšiu a spoľahlivejšiu premenu organizácie, než hľadanie **unikátneho riešenia**. Každodenné zlepšovanie zamestnancami môže mať veľký dosah na zlepšenie výkonnosti, hospodárnosti a efektívnosti v činnosti organizácie. Význam zamestnancov pri realizácii služieb predstavuje:

- *mať na zreteli maximálnu kvalitu pri všetkých činnostiach, vykonávaných v múzeu, čo vedie k spokojnosti zákazníkov,*
- *všetko, čo zvyšuje náklady a nie hodnotu, je plytvanie,*
- *podkladom k rozhodovaniu sú systémy, ktoré dovoľia spoločný prístup k aktuálnym a presným informáciám,*
- *rýchlosť je výhodou,*
- *zamestnanec sa má rozhodovať samostatne, uvážene, zodpovedne a citlivo,*
- *integrovaná stratégia je doménou prístupu k práci zamestnancov,*
- *nadmerná zložitosť procedúr, usporiadania zvyšuje náklady, merateľné v peňažných jednotkách a čase,*
- *všetky aktivity musia byť podnecované myšlienkou neustáleho zlepšovania, cieľom je zlepšiť sa oproti minulosti.*

Tvorba pracovného kréda je zložitý proces. Na začiatku si musí byť manažment istý, že každý pracovník pozná krédo organizácie a je ochotný ho plniť. Upevňovanie kréda múzea je životne dôležité tak pre manažment, ako aj pre zamestnancov. Zavedenie metodiky *krok – po – kroku* môže organizácii pomôcť, dá sa ním vždy vyjadriť a zaujať postoj k problémom. Rozhodujúcim ľudským faktorom sú:

- *použitie hodnôt organizácie,*
- *vytvorenie podnikovej kultúry,*
- *príprava zamestnancov podľa ich osobného prístupu,*
- *usmerňovanie myslenia zamestnancov,*
- *vykonanie úloh podľa stanovených noriem a plánu.*

Uvedené vyžaduje dlhú cestu, dodržiavanie zásad zamestnancami a realizáciu stratégie múzea.

6. 3. Flexibilita organizácie

Organizácie vstupujú do nového milénia, ale i do nového ekonomického prostredia, preto musia čeliť rôznym inováciám a dramatickým nárokom na zmeny. Tieto aspekty pôsobia na vytváranie nových hodnôt a flexibilitu organizácie a na zvyšovanie schopností ľudských zdrojov, či na nové schopnosti v rámci múzea. Začínajú sa uplatňovať rôzne pohľady na ľudský faktor. Organizácia založená

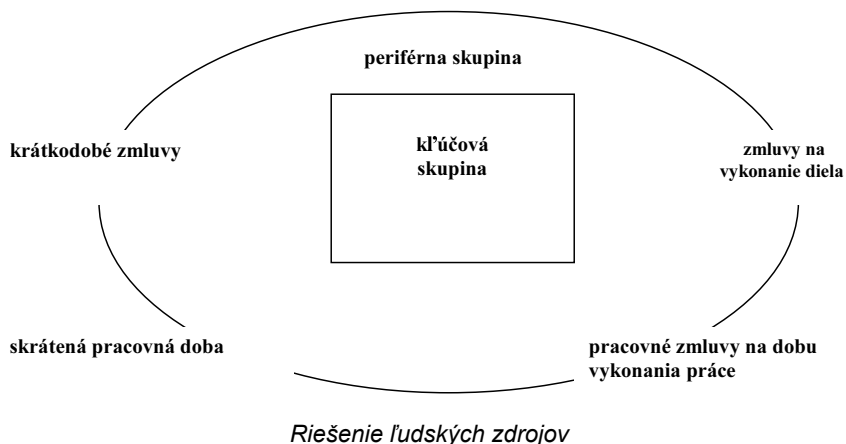
na iniciatíve zamestnancov je pripravená odhaľovať a korigovať chyby. Podniková kultúra musí mať taký stupeň kvality, aby nebolo možné ju ignorovať v rámci života organizácie. Pri tomto procese sa pracovníci vzdelávajú za pochodu na základe princípu **akcie a reakcie** a postupného odstraňovania chýb a znižovania rizikových miest. Ak nie sú účinné iniciatívy manažmentu, je potrebné prejsť na túto techniku:

- *prejsť k rýchlym neočakávaným zmenám, ak existujúce reakcie sú neúčinné,*
- *zabezpečiť schopnosť reagovať na dynamicky meniace sa situácie výberom vhodných zamestnancov,*
- *vychádzať v ústrety zamestnancom, ktorí sú iniciatívni a dokážu meniť doterajšie, prežité praktiky v múzeu.*

Schopnosť používať vedomosti umožňuje flexibilne, efektívne, okamžite a rýchlo reagovať na vzniknuté situácie. Dôležitým procesom je učenie z praxe, ako aj zo základu vychádzajúceho z minulých poznatkov. Pri tomto procese je dôležité odmeňovať požadované vlastnosti: otvorenosť, systematické myslenie, tvorivosť, zmysel pre efektivitu, ústretovosť zamestnancov. Vytvorí sa tak segment zamestnancov, ktorých možno rozdeliť na kľúčových a periférnych. Kľúčoví zamestnanci, akceptujúci potrebu svojej *funkčnej flexibility*, majú schopnosť podľa potreby plniť rôzne pracovné úlohy, intenzita ich práce je vyššia. Periférni zamestnanci majú menšiu pracovnú istotu a obmedzené možnosti postupu. Postupne ich treba najímať len na určitý druh práce, kde ich počet zaručuje flexibilitu. Práve u týchto pracovníkov treba využívať skrátenú pracovnú dobu a krátkodobé pracovné zmluvy.

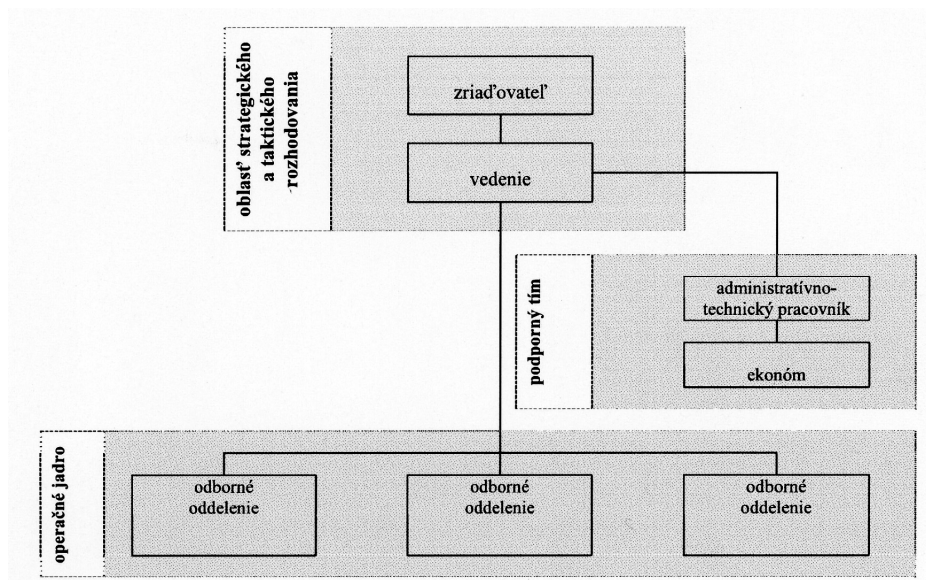
6. 4 Obmedzovanie závislosti na ľudských zdrojoch

Zamestnanci sú spravidla aktívom, ktoré je pomerne nákladné a ich riadenie je obtiažne. Výsledná kvalita práce je preto v dôsledku schopnosti ľudí reagovať na rôzne podmienky a podnety značne premenlivá. Múzeum poskytujúce služby, by malo preto v stratégii obmedziť ľudský prvok vo svojom produkčnom procese.

Cieľom je zvýšenie konzistencie výkonov a obmedzenie nákladov. I keď v múzeu nie je možné plne nahradiť ľudí mechanizmami, sú oblasti, ktoré je možné transformovať, a tým vytvárať užšiu základňu zamestnancov. Pri rozhodovaní je dôležité vyselektovať pre základné úlohy kľúčovú skupinu, ktorá sa stáva skupinou kmeňových zamestnancov, plniacou systémovo úlohy organizácie, a skupinu periférnych zamestnancov, podľa uvedenej schémy.

Vytvorí sa tak interná a externá skupina zamestnancov, spolupracujúca s kľúčovými zamestnancami pri zabezpečení koordinačného mechanizmu podnikateľských cieľov organizácie na základe nasledovnej schémy.

Koordinačný mechanizmus podnikateľských cieľov

Týmto sa vytvoria prostriedky v rámci poskytovania služieb v múzeu, pričom nesmieme zabudnúť na:

- klasifikáciu procesu poskytovania služieb,
- kritické miesta v poskytovaní služieb,
- zapájanie zákazníkov v rámci poskytovania služieb,
- riadenie produktivity procesov služieb.

Použitá literatúra

- ALLEM, J.: Inovačné podnikanie. Bratislava : ELITA, 1994.
- BERRY, L. L.: Relationship Marketing Of Services – Growing Interest, Emercing Perspectives, Journal Of The Academy Of Marketinf Science, vol. 23, No 3, 1995.
- BADA, G.: Kiindulópontok üzletterv kérdéseihez. VEZETÉS TUDOMÁNY, 1992/12.
- ČINOVSKÁ, V., HANULOVÁ, E., HARNAI., LIPIANSKA, J.: Marketing neziskových organizácií. Bratislava : Eurounion, 1999.
- ĎAĎO, J.: Marketingová analýza. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Ekonomická fakulta, 1997.
- FORET, M.: Marketingové komunikace. Brno : Masarykova univerzita, 1997.
- HINGSTON, P.: Efektívny marketing. Bratislava : Ikar, 2002. ISBN 80-551-0399-2.
- HIRSRICH, R. D., PETERS, M. P.: Založení a řízení nového podniku. Praha : Victoria publishing, 1996.
- HÝBNER, J. a kol.: Informační systémy a služby ve vědě a technice, Mezinárodní informační systémy a programy. Praha, 1996.
- IL'JINOVÁ, T. A.: Informační služby MCTVI v Moskvě. Moskva : Prospekt, 1980.
- JANEČKOVÁ L., VAŠTÍKOVÁ, M.: Marketing služieb. Praha : GRADA PUBLISHING, spol. s r.o., 2000.
- KASSAY, Š.: I. Marketingová stratégia firmy holdingového typu, tendencie korporáčného rozvoja. Sered' : STRATEG, DC Holding, a.s., 1998.
- KASSAY, Š.: II. Marketingová stratégia firmy holdingového typu, podnikateľská a marketingová stratégia. Sered' : STRATEG, DC Holding, a.s., 1999.
- KASSAY, Š.: III. marketingová stratégia firmy holdingového typu, management strategického marketingu. Nové Zámky : Cranium, 1999. ISBN 80-88988-004.
- KASSAY, Š.: Marketingová stratégia korporácie. Nové Zámky : Strateg Cranium, 1999. ISBN 80-967919-7-4.
- KASSAY, Š.: Korporáčné a holdingové štruktúry. Nové Zámky : Strateg Cranium, 1999.. ISBN 80 – 967919-6-6.

KOLLÁR, Š.: Delenie majetku Poštového múzea Praha po zániku Českej a Slovenskej federatívnej republiky. In: Poštové zvesti, 1998, č. 9.

KOLLÁR, Š.: Vznik Poštového múzea Slovenskej pošty, š.p. In: Zborník - Naše muzejníctví v minulém desetiletí. Masarykovo múzeum v Hodoníne, 2001.

KOLLÁR, Š.: Poštové múzeá ako súčasť marketingovej pôsobnosti. In: Zborník POSTPOINT, Žilina, 2001.

KOLLÁR, Š.: Skúsenosti z prezentácie práce a komunikácie v Poštovom múzeu. In: Zborník - Múzeum a spoločnosť, Banská Bystrica, 2002.

KOLLÁR, Š.: Detská pošta v expozícii Poštového múzea Slovenskej pošty, š.p., Banská Bystrica. In: Formy a metódy muzeálnej práce pri realizovaní špecializovaných expozícií a výstav, Bratislava, 2002.

KOLLÁR, Š.: Poštové múzeum a orientácia na verejnosť. In: POSTPOINT, zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie, Žilina, 2003.

KOLLAR, Š.: Múzeum a marketing In: Sborník z medzinárodnej konferencie Múzeum a změna, Asociace múseí a galerií České republiky, 2003.

KOLLÁR Š.: Zrod a vývoj Poštového múzea na Slovensku, Banská Bystrica 2003, dizertačná práca.

Kolektív: Múzeá na prahu tretieho tisícročia, zborník príspevkov z konferencie Banská Bystrica 1999. Bratislava : Slovenské národné múzeum, Národné múzejné centrum, 1999. ISBN 80-8060-026-0.

kolektív: Múzeum v spoločnosti, zborník príspevkov zo seminára Banská Bystrica 2003, Bratislava : Slovenské národné múzeum, národné múzejné centrum, 2003. ISBN 80-8066-097-X.

kolektív: Múzejná dokumentácia a prezentácia dejín Slovenska, zborník príspevkov z konferencie 2000. Bratislava : Slovenské národné múzeum – Historické múzeum, 2000.

kolektív: Múzeum školou a hrou, zborník príspevkov zo seminára k múzejnej komunikácii, Rudina 2000. Bratislava : Slovenské národné múzeum, Národné múzejné centrum, 2000.

kolektív: Výročné správy o činnosti múzeí Bratislava: Slovenské národné múzeum – Národné múzejné centrum

KOTLER, P.: *Marketing management*. Praha : Grada publishing, edícia PROFESIONAL, 2001. ISBN 80-247-0016-6.

NĚMEC, P.: *Public Realtions. Zásady komunikace s veřejností*. Praha : Management Press, 1993.

NORMY : STN EN ISO 9000 : 2001.

POYNE, A.: *Marketing služeb*. Praha : Grada Publishing, 1998.

ŠKVARNA, D. a kol.: *Lexikón slovenských dejín*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1999. ISBN 80-08-02977-3.

TOMAS, O., TOMÁNEK, M.: *Sponzorský projekt UNESCO, Strategie*, 1999, č. 5.

WAIDACHER, F.: *Príručka všeobecnej muzeológie*. Bratislava : Slovenské národné múzeum, Národné múzejné centrum, 1999.

Autori: doc. PhDr. Štefan Mruškovič, CSc.
doc. PhDr. Jolana Darulová, CSc.
PhDr. Štefan Kollár, PhD.

Názov: Múzejníctvo, muzeológia a kultúrne dedičstvo

Recenzenti: prof. PhDr. Ján Michálek, DrSc.
PhDr. Miroslav Sopoliga, DrSc.

Náklad: 200 kusov

Rozsah: 254 strán

Vydanie: prvé

Formát: A5

Vydala: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici,
Fakulta humanitných vied

Tlač: Bratia Sabovci, s.r.o., Zvolen

ISBN 80-8083-160-2
EAN 9788080831608